

Науковий Вісник

№ 1 (79)
лютий
2017

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. С. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;

С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

О. В. Березін, д. е. н., професор ПУЕТ;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Сгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Ємець, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колечкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузняк, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусь;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. Мятівіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та під-

приємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймонок, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діаніч, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») входить до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (пройшов перереєстрацію 21.12.2015 року). Свідчення про державну реєстрацію «Наукового вісника Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Номер затверджено на засіданні вченої ради Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 1 від 21 січня 2015 р.

«Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») індексується в наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2015: 42.39)

До уваги читачів: електронний варіант збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») ISSN:2409-6873 розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі «Наукова періодика України»:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html

Сайт збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» (Серія «Економічні науки») <http://journal.puet.edu.ua/index.php/nven>

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.

Випусковий редактор М. П. Гречук.

Літературний редактор В. Л. Яременко.

Верстка Т. А. Маслак

Дизайн обкладинки С. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалія, 3,
к. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2017

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів 8

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Балабан М. П., Балабан П. Ю.

Проблеми розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України9

Пісоцька Д. С., Момот О. М.

Сучасний стан приватних капітальних інвестицій в Україні15

Онiпко Т. А.

Визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів у національних економічних системах21

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Амосов О. Ю.

Концептуальні основи забезпечення кадрової безпеки підприємства32

Синиця Л. В.

Методичні підходи щодо адаптації підприємства до системи стратегічного управління38

Перебийніс В. І., Захарченко О. Г.

Енергетичний менеджмент логістичних систем підприємств46

Баглюк Ю. Б.

Стратегічний аналіз страхових компаній України та світу52

Радіонова Н. Й.

Сучасні напрями вдосконалення управління виробничими затратами на підприємстві61

Швець Ю. О., Гадзіковська О. В.

Поліпшення використання та збереження ресурсів сільськогосподарських підприємств у контексті їх інноваційної діяльності67

Лясковець О. В.

Шляхи та перспективи підвищення розвитку економічної безпеки на підприємствах машинобудування75

III. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Краус Н. М., Краус К. М.

Гене́за концепцій теорії інновацій та наукові уявлення про основи інноваційного розвитку84

Дегтярьова С. А., Похилюк В. В.

Сучасні тенденції інституційного розвитку процесів управління інвестиційними проектами98

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Чижевська Л. В.

Організація обліку благодійних внесків у закладах освіти: на шляху до прозорості.....107

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Карцева В. В.

Концептуальні основи формування фінансової структури підприємства114

Левченко Л. В., Гасій О. В.

Моніторинг діяльності Національного банку України в умовах економічної нестабільності.....121

Лугівська О. П., Лугівська Л. А.

Класифікація типів і видів боргової політики держави130

**VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА
ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й
ПОЛІТИКА**

Клочко Ю. О., Гусаковська Т. О., Сікестіна Н. Г.	
Формування системи стимулювання персоналу підприємства	141

VII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Шевчук А. В.	
Туризм та інформаційні технології у фокусі досягнень і нових перспектив	148

Скляр Г. П., Дробиш Л. В., Вишневецька Л. І.	
Удосконалення показників розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки	156

VIII. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Кулик В. А.	
Реформування системи бухгалтерської освіти в Україні в умовах інформатизації суспільства	164

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Балабан Н. П., Балабан П. Ю.

Проблемы развития
материально-технического потенциала
внутренней торговли Украины.9

Писоцкая Д. С., Момот А. М.

Современное состояние частных капитальных
инвестиций в Украине15

Онишко Т. А.

Определение эффективности
функционирования инновационных кластеров в
национальных экономических системах21

II. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Амосов О. Ю.

Концептуальные основы обеспечения кадровой
безопасности предприятия32

Синица Л. В.

Методические подходы к адаптации
предприятий к системе
стратегического управления38

Перебийнос В. И., Захарченко О. Г.

Энергетический менеджмент логистических
систем предприятий46

Баглюк Ю. Б.

Стратегический анализ страховых
компаний Украины и мира52

Радионова Н. И.

Современные направления совершенствования
управления производственными затратами на
предприятии61

Швец Ю. А., Гадзиковская Е. В.

Улучшение использования и сохранения
ресурсов сельскохозяйственных
предприятий в контексте их
инновационной деятельности.....67

Лясковец О. В.

Пути и перспективы повышения развития
экономической безопасности на предприятиях
машиностроения75

III. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Краус Н. Н., Краус Е. Н.

Генезис концепций теории инноваций
и научные представления об основах
инновационного развития84

Дегтярёва С. А., Похилюк В. В.

Современные тенденции институционального
развития процессов управления
инвестиционными проектами98

IV. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Чижевская Л. В.

Организация учета благотворительных взносов
в учебных заведениях:
на пути к прозрачности.....107

V. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Карцева В. В.

Концептуальные основы формирования
финансовой структуры предприятия114

Левченко Л. В., Гасий Е. В.

Мониторинг деятельности Национального
банка Украины в условиях
экономической нестабильности121

Луговская О. П., Луговская Л. А.

Классификация типов и видов долговой
политики государства130

**VI. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА
ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И
ПОЛИТИКА**

**Клочко Ю. А., Гусаковская Т. А.,
Сикетина Н. Г.**
Формирование системы стимулирования
персонала предприятия141

VIII. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Шевчук А. В.
Туризм и информационные технологии в
фокусе достижений и новых перспектив148

**Скляр Г. П., Дробыш Л. В.,
Вишневецкая Л. И.**

Совершенствование показателей развития
сферы туризма в условиях
модернизации экономики156

**VIII. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

Кулик В. А.
Реформирование системы бухгалтерского
образования в Украине в условиях
информатизации общества164

CONTENTS

Author's texts requirements 8

I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY

Balaban M., Balaban P.

Problems of logistical capacity of domestic trade Ukraine9

Pisotska D., Momot A.

Modern status of private capital investment in Ukraine15

Onipko T.

The determination of performance of functioning of innovation clusters in the national economic systems21

II. ECONOMY AND MANAGEMENT

Amosov O.

Conceptual basis for personnel security enterprise32

Sinitsa L.

Methodological approaches of enterprises adaptation to strategic management system38

Perebyynis V., Zaharchenko O.

Energy management of enterprise logistics systems46

Bagliuk Yu.

Strategic analysis of insurance companies in Ukraine and in the world52

Radionova N.

Modern ways to improve the management of the enterprises production costs61

Shvets Yu., Hadzikovska O.

Improving the use and conservation of agricultural enterprises in the context of their innovative activities67

Liaskovets O.

The ways and prospects of enhancing the development of economic security at machine-building enterprises75

III. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Kraus N., Kraus K.

Genesis of concepts of theory of innovations and scientific representation about basis of innovative development84

Degtyareva S., Pohlyuk V.

Modern trends in processes of investment projects management institutional development98

IV. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDITING

Chyzhevska L.

Accounting organisation of charitable contributions in educational institutions: on the way to transparency107

V. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Kartseva V.

The conceptual foundations of the enterprise financial structure formation114

Levchenko L., Hasii O.

Monitoring activities of the National bank of Ukraine in conditions of economic instability121

Lugivska O., Lugivska L.

Classification types and debt policies of the state130

VI. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Klochko Yu., Husakovska T., Sikietina N.

Creating system of personnel incentive of enterprise's labor141

VII. ECONOMY OF THE SERVICES SECTOR

Shevchuk A.

Tourism and information technologies in the focus of achievements and new perspectives.....148

Skliar G., Drobysh L., Vishnevetska L.
Perfecting indicators of development
of tourism industry in the conditions of the
modernization of economy156

VIII. EDUCATIONAL ACTIVITY

Kulyk V.
Reformation of accounting education in Ukraine
under the informatization of society164

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Економічна теорія та історія економічної думки. IV. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. V. Фінанси, банківська справа та страхування. VI. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VII. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VIII. Економіка сфери сервісу. IX. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. **Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розміщувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. **Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. **Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вміщувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.

4. **Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розміщувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. **Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. **Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються з продовженням. **Текст** (кегль 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та лівє поле – 20 мм, правє – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахуваючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розміщувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вміщувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Коваля, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)

Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 005.93:339.3(477)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

М. П. БАЛАБАН, кандидат економічних наук, доцент;
П. Ю. БАЛАБАН, кандидат економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження проблем розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті досліджено основні тенденції розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України за 1990–2015 рр. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що загалом розвиток матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України визначає основні тенденції розвитку товарообороту та структурні зміни в асортиментній політиці галузі.

Ключові слова: внутрішня торгівля, матеріально-технічний потенціал, основні фонди, ресурсовіддача.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ключовим фактором функціонування внутрішньої торгівлі в умовах ринкової економіки, що визначає її ефективність і конкурентоспроможність на ринку товарів та послуг, є її потенціал. В економічній теорії до потенціалу торгівлі зараховують основні фонди (будинки, споруди, машини обладнання, транспорт тощо), а також оборотні кошти, товарні запаси, матеріали, сировину, інвентар, трудові ресурси. Загалом, потенціал це – спроможність ресурсів і резервів торговельної галузі забезпечити ефективне її функціонування. Важливим ресурсом внутрішньої торгівлі є її матеріально-технічний потенціал. З переходом до побудови в Украї-

ні ринково орієнтованої економіки відбулися значні структурні зміни як у системі її внутрішньої торгівлі в цілому, так і матеріально-технічному потенціалові торговельної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам матеріально-технічного потенціалу сфери обігу присвячені праці провідних сучасних економістів: В. Апопія, О. Бакунова, І. Бланка, Н. Власової, В. Гейця, В. Гросул, А. Мазаракі, Н. Міценко, Л. Лігоненко та ін. Однак, економічний аналіз тенденцій розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі в умовах конкуренції, що посилюється, проведено поверхово, що і стало об'єктом дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем

розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою матеріально-технічного потенціалу торгівлі є основні фонди, до яких належать магазини, дрібнороздрібна торговельна мережа, аптеки, об'єкти ресторанного господарства та електронної торгівлі, оптові склади й бази тощо, загаль-

на чисельність яких у торгівлі України перевищує 200 тис. од., що становить приблизно 45 об'єктів на 10 тис. населення [1, с. 41]. За період 2000–2015 рр. основні фонди зросли з 19,6 млрд грн до 106 млрд грн у 2010 р. та 143,2 млрд грн у 2015 р., або у 7,3 раза. При цьому між вартістю основних фондів і чисельністю підприємств, що формують основні фонди, відслідковується протилежна тенденція (табл. 1).

Таблиця 1

Зміни в чисельності підприємств внутрішньої торгівлі України за 2000–2015 рр.

Види підприємств	Роки				2015 р. у % до		
	2000	2005	2010	2015*	2000 р.	2005 р.	2010 р.
<i>Магазини:</i>							
- кількість, тис. од.;	77,8	55,8	48,0	38,5	49,5	69,0	80,2
- їх торгова площа, млн м ²	7,0	6,3	8,4	7,7	110,2	122,5	91,7
<i>Дрібнороздрібна мережа:</i>							
- кількість, тис. од.	25,3	19,3	16,8	11,1	43,9	57,5	66,1
<i>Аптеки та аптечні пункти:</i>							
- кількість, тис. од.;	11,1	12,7	13,4	12,7	114,4	100,0	94,8
- їх торгова площа, тис. м ²	404,0	476,0	576,0	626,0	154,9	131,5	108,7
<i>Ресторанне господарство:</i>							
- кількість, тис. од.;	33,1	27,3	23,3	18,7	56,5	68,5	80,3
- кількість місць, млн од.	1,9	1,7	1,5	1,4	73,7	82,4	93,3
<i>Ринки:</i>							
- кількість, тис. од.;	2,5	2,9	2,7	2,1	84,0	72,4	77,7
- торгових місць, тис. од.	664,0	931,0	886,0	717,0	108,0	77,0	80,9

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

Як видно, чисельність основних видів підприємств внутрішньої торгівлі за останні 15 років має чітку тенденцію до скорочення: магазинів – із 77,8 тис. од. до 38,5 тис. од, або вдвічі, напівстаціонарних об'єктів (дрібнороздрібна торговельна мережа) – із 25,3 тис. од. до 11,1 тис. од, або у 2,3 раза, підприємств ресторанного господарства та ринків – на 44,5 % та 16,0 % відповідно. Незначне зростання чисельності характерно для аптек та аптечних пунктів (на 14,4 %).

Крім частини підприємств, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях і не ввійшли до статистичної звітності Держстату України, до скорочення чисельності підприємств торгівлі також спричинилися процеси, пов'язані з: оптимізацією кількості магазинів і підприємств дрібнороздрібної торговельної

мережі в результаті конкуренції та входження в Україну крупних торговельних мереж; деградацією торгівлі системи споживчої кооперації в сільській місцевості, яка монополює обслуговувала сільське населення до 1991 року та не витримала конкуренції з боку приватного підприємництва; вибуттям торговельних підприємств з об'єктивних причин (фізичний знос, перепрофілізація, збиткова діяльність, особливо в сільській місцевості тощо).

Кардинальних змін зазнала матеріально-технічна база сільської торгівлі. Так, якщо на 1.01.1991 року в сільській місцевості здійснювали торгівлю 60,5 тис. магазинів, то в подальшому чисельність їх постійно скорочувалася і станом на 1.01. 2016 року в сільській місцевості функціонувало 8,3 тис. магазинів, або у 7,3 раза менше (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка матеріально-технічного потенціалу роздрібної торгівлі
в міських поселеннях та сільській місцевості України за 1990–2015 рр.
[2, с. 173; 3, с. 92]**

Показники	Роки						2015 р. у % до	
	1990	1995	2000	2005	2010	2015*	1990 р.	2010 р.
Кількість об'єктів роздрібної торгівлі, тис. од.	145,7	133,7	103,2	75,2	64,8	49,6	34,0	76,5
- у т. ч. магазинів	120,6	109,5	77,9	55,8	48,0	38,5	31,9	80,2
- з них у міських поселеннях	60,1	61,3	48,1	36,8	34,6	30,2	50,2	87,3
- у сільській місцевості	60,5	48,2	29,8	19,0	13,4	8,3	13,7	61,9
Частка магазинів у сільській місцевості в загальній чисельності магазинів, %	50,2	44,0	38,3	34,1	27,9	27,5	–	–
Кількість напівстаціонарних об'єктів торгівлі, тис. од.	25,1	24,1	25,4	19,4	16,8	11,1	44,2	66,1
у т. ч. в міських поселеннях	18,1	20,7	21,7	16,5	13,8	9,1	50,3	65,9
- у сільській місцевості	7,2	3,5	3,7	2,8	3,0	2,0	27,8	66,7
Частка напівстаціонарних об'єктів у сільській місцевості в загальній їх чисельності, %	28,7	14,5	14,6	14,4	17,9	11,9	–	–
Торгова площа магазинів, тис. м ²	11 300,0	10 950,0	7 029	6 359,0	8 431,0,0	7 720,0	68,3	91,6
у т. ч. у міських поселеннях	7 425	7 699	5 214	5 186	7 480	6 983	94,0	93,3
- в сільській місцевості	3 875,0	3 251,0	1 816,0	1 173,0	951,0	737,0	19,0	77,5

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

За наявності чіткої тенденції до скорочення чисельності підприємств торгівлі загалом в Україні (на 70,8 %) і в міських поселеннях (із 60,1 до 30,2 тис. магазинів, або вдвічі) темпи скорочення в сільській місцевості були набагато вищими. Якщо за період 1990–2000 рр. скорочення чисельності торговельних підприємств у міських поселеннях і в сільській місцевості становили 20,0 % і 51,7 % відповідно, то за 2000–2015 рр. – на 37,2 % – у містах і 72,2 % – у сільській місцевості. Отже, за 1990–2015 рр. скорочення об'єктів роздрібної торгівлі загалом в Україні становило 96,1 тис. підприємств, або на 66,0 %, у той час як мага-

зинів на 82,1 тис. підприємств, або на 68,1 %. При цьому в міських поселеннях – на 49,8 %, у сільській місцевості – на 86,3 %.

Таким чином, мережа торгівлі в сільській місцевості скорочувалася більш високими темпами, що було викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

Основними з них були: ліквідація колгоспів і радгоспів; міграція працездатного сільського населення в міста та за кордон; падіння рівня життя; інфляційні процеси; натуралізація господарської діяльності; інші загальнодержавні проблеми, пов'язані зі зміною економічного устрою у країні. Крім того, важливу роль у цих

процесах зіграла система споживчої кооперації, нездатність керівництва якої перебудувати господарську діяльність відповідно до нових умов діяльності привела систему до занепаду, що особливо позначилося на кооперативній торгівлі. У результаті за період 1990–2000 рр. чисельність кооперативних магазинів скоротилася із 73,6 тис. од. до 26,3 тис. од., або у 2,8 раза, за 2000–2015 рр. – учетверо [2, с. 84]. Станом на 1.01. 2016 р. в системі функціонувало дещо більше 6 тис. магазинів, що на 67 тис. підприємств менше в порівнянні з 1990 роком. Отже, скорочення магазинів та об'єктів напівстаціонарної мережі, що здійснювали торгівлю в сільській місцевості, в основному відбувалося за рахунок підприємств споживчої кооперації.

Тенденція скорочення була характерною і для частки сільських магазинів у загальній чисельності підприємств роздрібно торгівлі України (за період 1990–2000 рр. вона скоротилася з 50,2 до 38,3 %, або на 11,9 %, за період 2000–2015 рр. – на 10,8 %) та для дрібно-роздрібно торгівельної мережі. Так, за період 1990–2015 рр. чисельність її підприємств скоротилася із 25,1 до 11,1 тис. од., або на 14,0 тис. од. (на 55,8 %), частка об'єктів, що здійснювали торговельну діяльність у сільській місцевості, – із 28,7 до 11,9 (на 16,8 %).

Серед позитивних тенденцій у розвитку матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі слід відмітити: укрупнення підприємств (за 2000–2015 рр. відмічається зростання торговельних площ магазинів – на 11,0 %, аптек та аптечних пунктів – на 54,9 %, ринків із продажу споживчих товарів – на 10,8 %); переоснащення магазинів сучасним торговельно-технологічним обладнанням та електронними пристроями; відкриття крупних сучасних торговельних комплексів як вітчизняними підприємствами, так і міжнародними торговельними мережами з відповідним сучасним технологічним обладнанням в технологіями продажів.

Ця ж тенденція характерна для показників вибуття та введення в дію основних засобів у сфері торгівлі. Так, якщо у 2000 р. в торгівлі вибуло 0,7 млрд грн основних засобів, у 2005 р. – 1,2 млрд грн, у 2010 р. – 3,4 млрд грн, у 2015 р. – 5,3 млрд грн, то в ці ж періоди введено в дію основних засобів на суму від-

повідно 1,1 млрд грн, 5,1; 9,3 та 8,8 млрд грн у 2015 р. (зменшення показника відбулося в результаті окупації Росією Криму та частини Донецької і Луганської областей, що враховано в матеріалах Держстату України). При цьому частка введених в експлуатацію основних засобів коливалася в межах 7,0–8,6 %. Так, у 2015 р. загальна сума основних засобів в торгівлі становила 125 507 млрд грн, а введено основних засобів в дію на суму 8 852 млрд грн, що становить 7,0 %.

Більш глибокий аналіз потребує врахування зносу основних засобів, ступінь якого за роками коливався в межах від 16 % – у 2010 р. до 39,5 % – на початок 2014 року і 37,3 % – на початок 2015 року. Характерно, що ступінь зносу основних засобів у торгівлі значно нижчий, ніж у реальному секторі економіки (77,3 % – у 2014 р. і 83,5 % – у 2015 р.), що обумовлено декількома причинами: в ринково орієнтованій економіці торгівля стала інвестиційно привабливою галуззю з коротким терміном окупності вкладених коштів, що сприяло притоку капіталів; цьому сприяв також активний розвиток мережевої торгівлі за участю іноземних торговельних мереж, які активно відкривали нові крупноформатні підприємства на території України; безпосередній вплив на основні засоби мав також науково-технічний прогрес, який сприяв оновленню матеріально-технічної бази торгівлі.

Отже, випереджаючі темпи вводу в дію основних засобів, у порівнянні з їх вибуттям, та відносно незначний ступінь зносу основних засобів сприяли поступальному розвитку торговельної галузі, темпи якого суттєво перевищували аналогічні показники економіки України загалом.

Якісним індикатором розвитку матеріально-технічного потенціалу торгівлі виступає ресурсовіддача, яка характеризує ефективність використання вкладених у галузь коштів (табл. 3).

Розрахунок ресурсовіддачі (P_b) проведено за формулою:

$$P_b = O_g; A_n + A_{ob} + \Phi_{on} . \quad (1)$$

де O_g – валовий товарооборот, млрд грн;
 A_n – необоротні активи, млрд грн;
 A_{ob} – оборотні активи, млрд грн;
 Φ_{on} – фонд оплати праці, млрд грн.

Таблиця 3

Розрахунок ресурсівіддачі матеріально-технічного потенціалу галузі «Торгівля» за 2000–2015 рр.

Роки	Валовий оборот	Ресурси (млрд грн)				Ресурсівіддача, грн			
		необоротні активи	оборотні активи	фонд оплати праці	сукупні ресурси	необоротних активів	оборотних активів	трудових ресурсів	загальна
2000	295	19	63	3	85	15,5	4,7	98,3	3,5
2005	605	58	225	8	291	10,4	2,7	75,6	2,1
2010	1 534	177	687	25	889	8,6	2,2	61,3	1,7
2015*	2 276	271	1 249	92	1612	8,4	1,8	34,7	1,4

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

Економічний аналіз наведених даних показує, що у 2015 р. сукупні ресурси зросли, у порівнянні з показниками 2000 року, у 18,9 разів, у тому числі: за період 2000–2005 рр. – у 3,4 раза; за 2005–2010 рр. – утричі; за 2010–2015 рр. – в 1,8 раза. Прискореними темпами зростали фонд оплати праці (за 2000–2005 рр. – у 2,7 раза, за 2005–2010 рр. – у 3,1 раза, за 2010–2015 рр. – у 3,7 раза) за відносного скорочення темпів росту оборотних активів (у 2000–2005 рр. – у 3,6 раза, у 2005–2010 рр. – у 3,1 раза, у 2010–2015 рр. – в 1,8 рази) та відносного росту необоротних активів (за 2000–2005 рр. – у 3,1 раза, за 2005–2010 рр. – у 3,1 раза, за 2010–2015 рр. – у 1,6 раза).

Порівняння темпів зростання сукупних ресурсів з темпами росту валового товарообороту (у 7,7 раза) показує, що розвиток внутрішньої торгівлі України відбувався за рахунок екстенсивних факторів. Про це свідчать і розраховані показники ресурсівіддачі. Так, якщо у 2000 р. 1 грн сукупних ресурсів забезпечувала 3,5 грн валового товарообороту, то у 2005 році – 2,1 грн, у 2010 р. – 1,6 грн, у 2015 році – 1,4 грн. До основних причин ситуації, що склалася, слід зарахувати: сповільнення темпів росту оборотних активів; суттєве зростання фонду оплати праці, що не супроводжувалось підвищенням продуктивності праці працівників торговельної галузі; зменшення інвестицій в основний капітал тощо. Слід, однак, зауважити, що на високі темпи росту валового товарообороту суттєво впливали не тільки ефективне використання сукупних ресурсів торговельної галузі, а й цінний фактор, роль якого в періоди економічних криз значно зростає.

Загалом розвиток матеріально-технічного потенціалу внутрішньої торгівлі України визначає основні тенденції розвитку товарообороту та структурні зміни в асортиментній політиці галузі, що може бути предметом окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / [І. М. Копич, О. О. Нестуля [та ін.] ; за ред. В. В. Апопії, П. Ю. Балабана. – Львів : Новий світ – 2000, 2014. – 565 с.
2. Балабан П. Ю. Трансформація торгівлі споживчої кооперації в економіці ринкового типу: етапи розвитку, конкурентоспроможність, стратегічні пріоритети : монографія / П. Ю. Балабан, М. П. Балабан. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 121 с.
3. Роздрібна торгівля України у 2001 році : статистичний збірник. – Київ : Держкомстат України, 2002. – 239 с.
4. Роздрібна торгівля України у 2015 році : статистичний збірник. – Київ : Держстат України, 2016. – 135 с.

REFERENCES

1. Kopych, I. M., Nestulya O. O. (2014). *Vnutrishnya torgivlya Ukrainy: problemy ta perspektivy rozvytku* [Inland trade of Ukraine: problems and perspectives of development].

- problem and perspective development]. V. V. Apopiy & P. U. Balaban (Eds.). Lviv : Novyy svit – 2000 [in Ukrainian].
2. Balaban, P. U. & Balaban, M. P. (2011). *Transformatsiia torhivli spozhyvchoi kooperatsii v ekonomitsi rynkovoho typu: etapy rozvytku, konkurentospromozhnist, stratehichni priorityty* [Transformation trade cooperation of consumers in economics market the: phase development, competitiveness, strategic priority]. Poltava : PUET [in Ukrainian].
 3. *Rozdribna torgivlya Ukrainy. Statystychnyei zbirnyk* [Retail trade of Ukraine]. (2001). Kyiv : Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
 4. *Rozdribna torgivlya Ukrainy. Statystychnyei zbirnyk* [Retail trade of Ukraine]. (2016). Kyiv : Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].

Н. П. Балабан, кандидат экономических наук, доцент; **П. Ю. Балабан**, кандидат экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Проблемы развития материально-технического потенциала внутренней торговли Украины.**

Аннотация. Целью статьи является исследование проблем развития материально-технического потенциала внутренней торговли Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье исследованы основные тенденции развития материально-технического потенциала внутренней торговли Украины за 1990–2015 гг. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что в целом развитие материально-технического потенциала внутренней торговли Украины определяет основные тенденции развития товарооборота и структурные изменения в ассортиментной политике отрасли.

Ключевые слова: внутренняя торговля, материально-технический потенциал, основные фонды, ресурсоотдача.

M. Balaban, Cand. Econ. Sci., Docent; **P. Balaban**, Cand. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade). **Problems of logistical capacity of domestic trade Ukraine.**

Annotation. Purpose. The article aims to study problems of logistics potential domestic trade in Ukraine. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** This article explores the major trends in logistics potential domestic trade of Ukraine for 1990–2015 years. **Practical value.** It was found that, in general, the development of material and technical potential of domestic trade of Ukraine identifies the main trends of turnover and the structural changes in the assortment policy area.

Keywords: domestic trade, material and technical potential, fixed assets, resursoviddacha.

Стаття надійшла до редакції 25. 12. 2016 р.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРИВАТНИХ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Д. С. ПІСОЦЬКА;

О. М. МОМОТ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є оцінка сучасного стану приватних капітальних інвестицій та визначення шляхів їх залучення. **Методика дослідження.** Матеріалами дослідження слугували статистичні дані Державної служби статистики, а саме капітальні інвестиції за джерелами фінансування в Україні. Під час дослідження використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, зокрема, методи спостереження, узагальнення, порівняльного, статистичного та структурно-функціонального аналізу. **Результати.** У статті розмежовано поняття державних і недержавних інвестицій, проведено структурний аналіз приватних капітальних інвестицій за джерелами фінансування за період 2013–2016 рр., виявлено основні напрями впливу приватних інвестицій на економіку держави. Також авторами запропоновано шляхи підвищення інвестиційної привабливості України для приватних, у тому числі іноземних, інвесторів. **Практичне значення результатів дослідження.** Інвестиції відіграють важливу роль в економіці кожної держави, тому залучення вітчизняних капітальних інвестицій у різні галузі економіки призведе до збільшення ВВП, зменшення відтоку вітчизняного капіталу із країни та притоку іноземного, що забезпечить розвиток і стабільність економіки України загалом. Для цього необхідно зацікавити інвесторів не тільки програмами лояльності, а й гарантіями та підтримкою з боку уряду.

Ключові слова: інвестиції, приватні інвестиції, державні інвестиції, приватні капітальні інвестиції, приватні фінансові інвестиції, джерела фінансування, іноземний інвестор, кошти населення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Економічне зростання кожної країни тісно пов'язане з наявністю ресурсів для розвитку економіки. Одним із джерел таких ресурсів, тобто джерел економічного зростання, є інвестиції, у тому числі недержавні. Розвиток національної економіки в останні роки призвів до різкого падіння інвестиційної активності всіх груп інвесторів як держави, так і недержавних інвесторів. Це вже сьогодні привело до зниження конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання всіх форм власності, які забезпечують розвиток економіки України. Для вирішення проблеми зниження капіталовкладень потрібно залучати всі можливі джерела фінансових ресурсів. Одним із перспективних джерел є приватні капітальні інвестиції.

Аналіз останніх досліджень і публіка-

цій. Питанням визначення сутності інвестицій, інвестиційної діяльності, інвестиційної активності, ефективності їх використання, джерелами залучення інвестицій займалися багато вчених-економістів як українських, так і зарубіжних. Серед визначних дослідників потрібно відзначити І. Бланка [1], М. Герасимчука [2], Дж. Кейнса [3], О. Чумаченко [5] та інших, отримані результати досліджень яких викладені в численних наукових працях. Проте, приватні капітальні інвестиції не мають чіткого визначення та не отримали належного наукового обґрунтування. Саме тому виникла необхідність розглянути дане питання більш докладно.

Формування цілей статті. Метою статті є оцінка сучасного стану приватних капітальних інвестицій та визначення шляхів їх залучення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих

наукових результатів. Матеріалами дослідження слугували статистичні дані Державної служби статистики, а саме капітальні інвестиції за джерелами фінансування в Україні. Під час дослідження використано спектр загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, зокрема, методи спостереження, узагальнення, порівняльного, статистичного та структурно-функціонального аналізу.

Говорячи про інвестиції, насамперед, необхідно розмежовувати державні інвестиції, недержавні інвестиції, які іноді ще називають приватними інвестиціями, та змішані. Державні інвестиції – це вкладення капіталу з державного бюджету. Недержавні (приватні) інвестиції характеризуються вкладенням капіталу фізичних та юридичних осіб недержав-

них форм власності, а також юридичних осіб із приватним капіталом.

За об'єктами вкладень приватні інвестиції поділяються на капітальні та фінансові, різновиди яких, у свою чергу, теж можна класифікувати. Так, капітальні інвестиції поділяються на основні засоби та нематеріальні активи, фінансові інвестиції – на корпоративні права та цінні папери. Приватні капітальні інвестиції – це вкладення фізичних та юридичних осіб недержавних форм власності у створення нових, реконструкцію і технічне переоснащення існуючих (діючих) основних фондів.

Проведемо спостереження на основі статистичних даних за останні три роки. У табл. 1 подано оцінку приватних капітальних інвестицій за джерелами фінансування.

Таблиця 1

Структура приватних капітальних інвестицій за джерелами фінансування (2013–2016 рр.) [складено за даними [7]]

Показник	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		Відхилення 2016 р. до 2013 р.		
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	за сумою (+/-)	за питомою вагою, %	темпл при- росту, %
Власні кошти підприємств та організацій	1 657 86,7	69,9	15 469,5	73,4	184 351,3	73,2	226 398,9	76,6	60 612,2	6,7	36,6
Кредити банків та інших позик	34 734,7	14,6	21 739,3	10,3	20 740,1	8,2	23 249,5	7,9	-11 485,2	-6,7	-33,1
Кошти іноземних інвесторів	4 271,3	1,8	5 639,8	2,7	8 185,4	3,2	9 416,7	3,2	5 145,4	1,4	120,5
Кошти населення на будівництво житла	24 072,3	10,2	22 064,2	10,5	31 985,4	12,7	29 117,9	9,9	5 045,6	-0,3	20,9
Інші джерела фінансування	8 036,7	3,4	6 690,2	3,2	6 674,7	2,6	7 286,7	2,5	-750,0	-0,9	-9,3
Усього	236 901,7	100,0	210 763,0	100,0	251 936,9	100,0	295 469,7	100,0	58 568,0		24,7

У 2013 р. сума капітальних приватних інвестицій становила 236 901,7 тис. грн. Найбільша питома вага в капітальних інвестиціях у 2013 р. припадає на власні кошти підприємств та організацій 69,9 % (165 786,7 тис. грн), 14,6 % – кредити банків та інші позики, 10,2 % займають кошти населення на будівництво житла, інші джерела фінансування – 3,4 %, кошти

іноземних інвесторів – лише 1,8 %. Протягом 2014 року зростає частка власних коштів підприємств та організацій, яка становить 73,4 %. У той же час дещо знизилася частка кредитів банків та інших позик – 10,3 %, проте зростає частка коштів населення на будівництво житла – 10,5 %, кошти іноземних інвесторів також зростають – 2,7 %, знижуються інші джерела

фінансування – 3,1 % від загальної суми капітальних інвестицій. Починаючи із 2014 року, не враховуються капітальні інвестиції АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

У 2015 р. спостерігається тенденція до зниження частки власних коштів підприємств та організацій – 73,2 %, кредитів банків та інших фондів – 8,2 %, проте, зростає частка коштів населення на будівництво житла 12,7 %, зростає частка коштів іноземних інвесторів – 3,2 %, зниження спостерігається в інших джерелах фінансування – 2,6 %.

У 2016 р. частка власних коштів підприємств та організацій становить 76,6 %, що на 3,4 % більше ніж у 2015 р. та на 6,7 % більше ніж у 2013 р., за рахунок зниження частки кредитів банків та інших фондів – 7,9 %, що на 0,3 % менше ніж у 2015 р. та на 6,7 % менше ніж у 2013 р. Зменшилася частка коштів населення на будівництво житла із 12,7 % – у 2015 р. до 9,9 % – у 2016 р., що зумовлено значним використанням запасів коштів на будівництво житла протягом 2013–2015 рр., зменшенням доходів населення та зростанням цін на товари й житлово-комунальні послуги. Дещо незначне зниження частки інших джерел фінансування із 2,6 % – у 2015 р. до 2,5 % – у 2016 р., проте у 2013 р. частка цих коштів займала 3,4 % в загальній масі приватних капітальних інвестицій, що на 0,9 % більше ніж у 2016 р. Частка коштів іноземних інвесторів у структурі приватних капітальних інвестицій залишається незмінною у 2016 р., порівнюючи із 2015 роком, та більшою на 1,4 % ніж у 2013 р., або на 5 145,4 тис. грн. Це свідчить про те, що іноземні інвестори зацікавлені в інвестуванні економіки України, що є позитивним.

Як і раніше, сьогодні головним джерелом фінансування приватних капітальних інвестицій в економіці України залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких, починаючи із січня до грудня 2016 року освоєно 76,6 % капіталовкладень. Разом із тим, починаючи із 2013 року, частка цього джерела фінансування інвестицій має тенденцію до збільшення. Якщо порівнювати 2015 рік із 2012 роком, то слід зазначити, що частка власних коштів підприємств та організацій, у загальній структурі капітальних інвестицій, зросла на 4,3 %, темп приросту зріс в 0,8 раза або на 13 174,7 тис. грн, частка кредитів банків

та інших позик знизилась на 7,7 %, а темп приросту – у 47,8 раза, або на 18 984,6 тис. грн відповідно. Тенденція до зростання спостерігається як частки коштів населення на будівництво житла – 3,6 %, так і темпу приросту цього показника в 41,7 раза і становить 9 409,9 тис. грн. Зростає частка коштів іноземних інвесторів на 1,3 %, темп приросту – у 66,6 раза, або на 3 281,1 тис. грн, проте знижується частка інших джерел на 1,4 %, темп приросту – у 33,5 раза, або на 3 356,2 тис. грн.

У період 2013–2016 рр. спостерігається тенденція до зростання приватних капітальних інвестицій на 58 568,0 тис. грн, або у 24,7 раза. Зростання відбулося за рахунок власних коштів підприємств та організацій на суму 60 612,2 тис. грн, а забезпечення їх ефективного використання призведе до збільшення ВВП, оскільки власний капітал впливає на економічний розвиток підприємства та організації, тим самим забезпечуючи задоволення інтересів держави, власників, споживачів. Кредити банків та інших позик знизились на 11 485,2 тис. грн.

На даному етапі економічного розвитку кредити банків та інших позик, забезпечуючи господарську діяльність суб'єктів економіки, сприяють їх розвитку, збільшенню обсягів виробництва, робіт, послуг, створенню нових робочих місць тощо. Значення кредитів банку як додаткового джерела фінансування комерційної діяльності особливо виявляється на стадії становлення підприємства, яке використовує кредитні ресурси під час здійснення довгострокових інвестицій, спрямованих на створення нового майна (при капітальних інвестиціях), оскільки, кредит виступає опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку. Його використовують як великі підприємства та об'єднання, так і малі виробничі, сільськогосподарські й торгові структури, окремі громадяни [4].

Також необхідно відзначити в період 2013–2016 рр. збільшення коштів населення на будівництво житла на 5 045,6 тис. грн, що зумовлено збільшенням курсу долара США, населення в основному зберігало свої заощадження в доларах США, за рахунок зростання валюти зросли реальні доходи населення. Основним джерелом фінансування залишаються гроші населення, за рахунок яких будується 85 % житла [6]. Тому, перш за все, слід активізувати пошук

інших джерел фінансування.

У той же час зросли кошти іноземних інвесторів на 5 145,4 тис. грн, що підтверджує появу додаткових джерел залучення вільних іноземних інвестицій.

Іноземні інвестиції істотно впливають як на соціально-економічний розвиток країн-інвесторів (звідки відходить капітал) і приймаючих країн (куди спрямовується капітал), на становище різних соціальних груп у цих країнах, так і на стан та динаміку розвитку світового господарства загалом та окремих його регіонів.

За всіма цими напрямками вплив іноземних інвестицій може бути як позитивним, так і негативним. Що стосується країн, які розвиваються, а також країн із перехідною економікою, то більшість із них потребують іноземні інвестиції. Для них це:

- робочі місця (зростання добробуту як наслідок навчання і підвищення кваліфікації робочої сили);
- залучення невикористовуваних ресурсів до економічного обігу;
- можливість оволодіти новою технологією та новими методами управління, підготувати кадри, що відповідають вимогам ринкової економіки;
- можливість брати участь у міжнародному поділі праці, скоротити імпорт та розширити експорт.

У сучасних умовах іноземні інвестиції часто розглядаються як стабілізуючий фактор у період валютних криз. Під впливом останнього та з урахуванням інвестиційного клімату здійснюються капіталовкладення у створення підприємств або розширення виробничих потужностей.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Інвестиції відіграють важливу роль в економіці кожної держави. Вони мають вплив на:

- розвиток науково-технічного прогресу;
- підвищення якості продукції, що забезпечить її конкурентоздатність;
- оновлення асортименту продукції, що випускається;
- збільшення обсягу виробництва продукції;
- розширений відтворювальний процес;
- зростання обсягу реалізації продукції;
- зниження витрат на виробництво й реалі-

зацію продукції;

- зростання операційного прибутку.

Залучення вітчизняних капітальних інвестицій у різні галузі економіки призведе до збільшення ВВП, зменшення відтоку вітчизняного капіталу із країни та притоку іноземного, що забезпечить розвиток і стабільність економіки України загалом. Для цього необхідно зацікавити інвесторів не тільки програмами лояльності, а й гарантіями та підтримкою з боку уряду.

У 2016 р. 86,8 % в загальній сумі капітальних інвестицій належало приватним інвесторам. Це свідчить про те, що приватні інвестори мають вільні інвестиції та готові вкладати свої кошти в розвиток нашої країни, при цьому отримуючи дохід. Основними причинами, чому приватні інвестори, а саме фізичні особи, неактивно беруть участь в інвестиційних процесах, є: низький рівень доходів; недовіра до банківських та інших фінансово-кредитних інститутів; фінансова неграмотність, тобто незнання основних способів вкладання інвестицій та оптимальних методів зберігання своїх заощаджень. Тому державі в найкоротші строки слід: увести податкові пільги для підприємств та фізичних осіб, які здійснюють інвестиційну діяльність; підвищити рівень економічної освіченості населення країни; оптимізувати існуючу амортизаційну політику; забезпечити підтримку та стимулювання різних форм інвестицій тощо, що, у свою чергу, суттєво знизить необхідність залучення великої кількості іноземних інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент : підручник / І. О. Бланк, Н. М. Гуляева ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 398 с.
2. Герасимчук М. Джерела інвестицій та їх економічне регулювання / М. Герасимчук, І. Галиця, О. Задорожна [та ін.]. – Київ : НАН України. Ін-т економіки, 1999. – 157 с.
3. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. – Москва : Прогресс, 1978. – 458 с.

4. Момот О. М. Тенденції розвитку банківських установ в умовах глобалізаційних процесів / О. М. Момот // 36. матер. наук.-практ. конференції «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (27–28 жовтня 2016 р.). – Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. – С. 180–182.
5. Чумаченко О. Державне регулювання інвестиційного процесу / Чумаченко О. Г., Зарубайко О. Я. // Вчені записки ін-ту екон. і права. – 2001. – № 5. – С. 195–198.
6. Населення залишається головним інвестором у будівництво житла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://realt.avis.ua/uk/news?id=41cabd96-be1c-49d6-98f0-dbf34743323> (дата звернення: 11.01.16). – Назва з екрана.
7. Капітальні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.01.16). – Назва з екрана.
3. Keynes, Dzh. (1978). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [The general theory of employment, interest and money]*. Moscow : Progress [in Russian].
4. Momot, O. M. (2016). *Tendentsiyi rozvytku bankivs'kykh ustanov v umovakh hlobalizatsiynykh protsesiv [Trends in banking institutions in the conditions of globalization processes]* Proceedings from *Nauk.-prakt. konferentsii «Svitovi tendentsii ta perspektyvy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy» – Scientific and practical. conference «Global trends and prospects of Ukraine's financial system»*. (pp. 180–182). Kyiv : KNU Taras Shevchenko [in Ukrainian].
5. Chumachenko, O. (2001). *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoho protsesu [State regulation of investment process]*. *Vcheni zapysky in-tu ekon. i prava – Scientific notes Inst economical. and prava*, 5, 195–198 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Blank, I. O. (2003). *Investytsiynyy menedzhment [Investment Management]*. Kyiv : Kyiv. nat. torh.-econom. univer [in Ukrainian].
2. Herasymchuk, M. (1999). *Dzherela investytsiy ta yikh ekonomichne rehulyuvannya [Sources of investment and economic regulation]*. Kyiv : NAN Ukrainy. In-t ekonomiky [in Ukrainian].
3. Keynes, Dzh. (1978). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [The general theory of employment, interest and money]*. Moscow : Progress [in Russian].
4. Momot, O. M. (2016). *Tendentsiyi rozvytku bankivs'kykh ustanov v umovakh hlobalizatsiynykh protsesiv [Trends in banking institutions in the conditions of globalization processes]* Proceedings from *Nauk.-prakt. konferentsii «Svitovi tendentsii ta perspektyvy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy» – Scientific and practical. conference «Global trends and prospects of Ukraine's financial system»*. (pp. 180–182). Kyiv : KNU Taras Shevchenko [in Ukrainian].
5. Chumachenko, O. (2001). *Derzhavne rehulyuvannya investytsiynoho protsesu [State regulation of investment process]*. *Vcheni zapysky in-tu ekon. i prava – Scientific notes Inst economical. and prava*, 5, 195–198 [in Ukrainian].
6. *Naselennya zalyshayet'sya holovnym investorem u budivnytstvo zhytla [The population remains the main investor in construction of housing]*. Retrieved from <http://realt.avis.ua/uk/news?id=41cabd96-be1c-49d6-98f0-dbf34743323> (accessed 11 January 2016) [in Ukrainian].
7. *Kapital'ni investytsiyi [Capital investment]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 11 January 2016) [in Ukrainian].

Д. С. Пісоцька; А. М. Момот, кандидат економічних наук, доцент (Висшеє учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Современное состояние частных капитальных инвестиций в Украине.**

Аннотація. Целью статьи является оценка современного состояния частных капитальных инвестиций и определения путей их привлечения. **Методика исследования.** Материалами исследования послужили статистические данные Государственной службы статистики, а именно капитальные инвестиции по источникам финансирования в Украине. Во время исследования использован ряд общенаучных и специальных методов экономических исследований, в частности, методы наблюдения, обобщения, сравнительного, статистического и структурно-функционального анализа. **Результаты.** В статье разграничены понятия государственных и негосударственных инвестиций, проведен структурный анализ частных капитальных инвестиций по источникам финансирования за период 2013–2016 гг. Выявлены основные направления влияния частных инвестиции на экономику государства. Также авторами предложены пути повышения инвестиционной привлекательности Украины для частных, в том числе иностранных, инвесторов. **Практическая значимость резуль-**

татоое исследование. Инвестиции играют важную роль в экономике любого государства, поэтому привлечение отечественных капитальных инвестиций в различные отрасли экономики приведет к увеличению ВВП, уменьшению оттока отечественного капитала из страны и приток иностранного, что обеспечит развитие и стабильность экономики Украины в целом. Для этого необходимо заинтересовать инвесторов не только программами лояльности, но и гарантиями и поддержкой со стороны правительства.

Ключевые слова: инвестиции, частные инвестиции, государственные инвестиции, частные капитальные инвестиции, частные финансовые инвестиции, источники финансирования, иностранный инвестор, средства населения.

**D. Pisotska; A. Momot, Cand. Econ. Sci, Docent (Poltava University of Economics and Trade).
Modern status of private capital investment in Ukraine.**

Annotation. The aim of this article is to assess the current situation of private capital investment and identify ways their involvement. **Methodology of research.** The research materials were used as statistical data of State Statistics Service, in particular the section on capital investment funding sources in Ukraine. During the study used some general and special methods of economic research, including methods of synthesis, comparative, statistical and structural-functional analysis. **Findings.** The article identified public and private investments, conducted structural analysis of private capital investments by source of funding for the period 2013–2016, **Identified the major areas of impact of private investment in the economy of the country.** The authors also suggested ways to improve Ukraine's investment attractiveness for private, including foreign investors. **Practical value.** Investments play an important role in the economy of each country, so attracting domestic capital investments in different economic areas will increase GDP, reduce the outflow of domestic capital and inflow of foreign countries that provide development and stability of Ukraine's economy as a whole. It is necessary to attract investors not only loyalty programs, but also guarantees and support from the government.

Keywords: investments, private investments, state investments, private capital investments, private financial investments, sources of financing, foreign investor, population funds.

Стаття надійшла до редакції 12. 01. 2017 р.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ У НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Т. А. ОНІПКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в аналізі існуючих підходів до визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів у національних економічних системах та виробленні власних пропозицій із досліджуваної проблеми. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, порівняння, діалектичного підходу, кореляційно-регресійного аналізу. **Результати.** Установлено, що у світовій та вітчизняній практиці не існує єдиного підходу й універсальних критеріїв до визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів. Виявлено, що процедура оцінювання результатів діяльності інноваційних кластерів ускладнюється відсутністю або нестачею статистичної інформації. Запропоновано показники, за допомогою яких можна оцінити ефективність інноваційної інфраструктури інноваційних кластерів. Представлено структуру та формулу для розрахунку синергетичного інноваційного ефекту інноваційного кластера. **Практична значущість результатів дослідження.** Висвітлені у статті підходи, методики, критерії та показники щодо визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів можуть бути застосовані на практиці. Авторські пропозиції можуть бути враховані в ході оцінювання результативності вітчизняних інноваційних кластерів.

Ключові слова: інноваційний кластер, ефективність, оцінювання, синергетичний ефект, національна економічна система, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Найважливішою характеристикою сучасних кластерів є інноваційна складова, яка обумовлює їх конкурентоспроможність. Очевидним є те, що напрями вдосконалення кластерної політики формуються безпосередньо з урахуванням результатів діяльності кластерних структур. Проте проблема визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів у національних економічних системах є недостатньо розробленою в сучасних економічних джерелах. Факт відсутності чи нестачі відповідних статистичних даних перешкоджає комплексному дослідженню й оцінюванню впливу інноваційних кластерів на конкурентоспроможність регіональної і національної економік. У закордонних і вітчизняних економічних джерелах представлено різні підходи,

методики, критерії та показники щодо визначення ефективності функціонування кластерів. Однак в існуючих методиках не завжди приділяється увага інноваційній направленості кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення ефективності функціонування кластерів вивчається експертами Організації економічного співробітництва та розвитку, Інституту стратегії та конкурентоспроможності США, Національної дослідницької ради Канади, Європейської кластерної обсерваторії, британської консалтингової компанії «Ecotec Research & Consulting» та іншими структурами. Непересічний інтерес представляють дослідження закордонних науковців: М. Портера, Ф. МакДональда, О. В. Бочкової, Н. О. Корчагіної, Ж. А. Мінгальової, Г. А. Яшевої та ін. Заслужують на увагу праці українських учених – М. П. Войнаренка, М. А. Пі-

чугіної, О. А. Єрмакової та ін. Проте донині недостатньо з'ясованим залишається питання щодо показників, які забезпечували б визначення ефективності інноваційних кластерів та їх вплив на конкурентоспроможність регіональних і національних економічних систем.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз існуючих підходів та методик щодо визначення ефективності функціонування інноваційних кластерів у національних економічних системах та вироблення авторських пропозицій із досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загалом проблема визначення ефективності кластерних моделей є актуальною, але при цьому складною з огляду на дискусійність таких понять, як «кластер», «інноваційний кластер», «кластерна ініціатива», «кластерна політика». Навіть у межах однієї міжнародної дослідницької структури, зокрема, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), вживаються різні підходи та різні групи показників щодо визначення ефективності діяльності кластерів. На думку експертів ОЕСР, результативність кластера відображають такі показники, як обсяги продажів, продуктивність, обсяги експорту, витрати на НДДКР, кількість патентів. При цьому у процесі оцінювання результативності кластера пропонується враховувати зміни показників у часі [1].

З метою оцінювання результативності бізнес-кластерів у країнах-членах ОЕСР експертами також було використано й такі показники: рівень підприємництва (частка фірм у кластері, строком діяльності менше п'яти років); зростання зайнятості (середні темпи зростання зайнятості у фірмах кластера); економічне зростання (середні темпи зростання обороту у фірмах кластера); рентабельність (середні темпи зростання дохідності сукупних активів у фірмах кластера); фінансова стійкість (коефіцієнт ліквідності фірм кластера, який розраховується як відношення поточних основних активів до поточних зобов'язань); коефіцієнт платоспроможності фірм кластера (відношення акціонерного капіталу до сукупних активів) [2, с. 11].

Показники, що відображають економіч-

ну результативність американських кластерів, визначили науковці Інституту стратегії та конкурентоспроможності США, у тому числі М. Портер: рівень спеціалізації; кількість зайнятих; темпи зростання зайнятості; кількість створених робочих місць; розмір середньорічної заробітної плати; темпи зростання середньорічної заробітної плати; коефіцієнт локалізації; зміни коефіцієнта локалізації; кількість діючих у кластері організацій; темпи зростання кількості організацій у кластері; кількість створених у кластері організацій; кількість патентів; темпи зростання кількості патентів [3]. Установлено, що економічна результативність кластера впливає на економічну результативність того чи того регіону. З огляду на це, науковці цього Інституту виділили показники, які відображають економічну результативність регіону, включаючи рівень добробуту населення: темпи зростання середньорічної заробітної плати; рівень зайнятості; рівень бідності; темпи зростання продуктивності робочої сили; темпи зростання інновацій; обсяги експорту. При цьому економічні результати певного регіону порівнюються з економічними результатами інших регіонів [3].

Заслуговує на увагу методика визначення ефективності канадських інноваційних кластерів, розроблена Національною дослідницькою радою Канади (NRC). Оскільки дана структура впровадила низку кластерних ініціатив у різних регіонах країни, відповідно виникла потреба у визначенні показників із метою контролю за реалізацією кластерних ініціатив, аналізу результатів впливу NRC на діяльність кластерів. Концептуальна структура інноваційного кластера NRC містить дві складові: «поточні умови» та «поточні результати». Складова «поточні умови» складається із трьох груп показників, за допомогою яких оцінюється діяльність організацій, що підтримують кластер (у тому числі вплив NRC): поточні результати; конкурентне середовище споживачів і конкурентів; фактори, які впливають на учасників кластера (наприклад бізнес-клімат). Складова «поточні результати» також складається із трьох груп показників, що оцінюють значимість кластера з урахуванням: критичної маси фірм, обов'язків фірм та їх експортної орієнтації; взаємодії всередині кластера та ззовні; динаміки кластера з точки

зору інноваційності та зростання [4, с. 4–5].

На базі структури інноваційного кластера NRC було запропоновано показники для оцінювання не лише результатів діяльності інноваційних кластерів, але й умов, які здійснюють вплив на їх результативність. Після апробації методики на канадських кластерах найважливішими показниками результативності кластерів виявилися такі: кількість фірм кластера, експортна орієнтація, зовнішнє визнання, внутрішні зв'язки, кількість нових фірм та зростання фірми. Серед показників умов найважливішими визначено доступ до кваліфікованого персоналу, наявність місцевого капіталу, можливість розвитку бізнесу й можливість розвитку продукту. Однак експертами NRC було акцентовано увагу на тому, що запропоновані ними показники забезпечують лише частковий погляд на інноваційні кластери, оскільки багато переваг кластеризації (створення прихованих знань і соціального капіталу, розвиток колективного навчання) є нематеріальними й тому їх складно визначити кількісно [4, с. 6–7]. Разом із цим процедура оцінювання інноваційного кластера охоплює не лише оцінку кількісних показників, але й способи залучення зацікавлених у діяльності кластера сторін із метою отримання від них якісної інформації (інтерв'ю віч-на-віч, телефонні опитування, веб-опитування тощо).

У європейських країнах набула поширення тризіркова рейтингова система оцінювання кластерів, розроблена експертами Європейської Кластерної Обсерваторії (ЕСО). За цією системою європейські кластери отримують одну, дві або три зірки залежно від трьох критеріїв: розміру, спеціалізації та фокусування. Кластери, які отримали три зірки, вважаються найсильнішими об'єднаннями. Однак, тризіркові кластери різняться за рівнем інноваційності, оскільки методика враховує критерії, прив'язані до зайнятості, а не до інноваційної направленості. Відтак **інноваційні кластери** можуть потрапити до груп однозіркових та двозіркових кластерів. Загалом діяльність ЕСО спрямована на забезпечення оцінювання результативності європейських кластерів різними способами, включаючи: проведення їх статистичної картографії; вимірювання показників результативності (зайнятість, розмір заробітних плат, кількість патентів); надання інформації щодо конкурентоспроможності ре-

гіонів, у яких діють кластери (ВВП на душу населення, рівень зайнятості); реалізацію бенчмаркінгу кластерів [5].

Дослідженню результатів діяльності кластерів значна увага приділяється у Великій Британії. Зі звіту британської консалтингової компанії «Ecotec Research & Consulting», представленому Міністерству торгівлі та промисловості Великої Британії (DTI) та британським агентствам регіонального розвитку (RDAs) слідує, що **неможливо однозначно визначити ефективність того чи іншого кластера, натомість варто зосередитись на ключових факторах, що сприяють успішності кластера**. Консалтингова структура запропонувала показники-драйвери (факторні показники) та показники результативності. Показники-драйвери згруповано у три групи: «мережі та партнерства» (зокрема, кількість угод про партнерство; кількість спільних науково-дослідних проєктів; рівень розвитку соціального капіталу); «інновації та НДДКР» (у тому числі рівень зайнятості в галузі НДДКР; обсяги витрат на НДДКР; кількість фірм spin-out; **кількість нових продуктів чи процесів**; кількість поданих заявок на патенти); «трудові ресурси» (кількість вакансій; рівень освіти; кількість певних кваліфікацій тощо). До групи показників результативності «економіка та підприємство» зараховано: зміни зайнятості; зростання обсягів валової доданої вартості; кількість фірм у кластері; зростання діючого бізнесу; рівень інвестицій; прибутковість; обсяги експорту [6, с. 17]. Однак, на думку експертів «Ecotec Research & Consulting», розроблений ними перелік показників не є остаточним і вичерпним.

Група британських учених на чолі з Ф. Мак-Дональдом дослідила зв'язки між ключовими характеристиками кластера (глибина, стадія розвитку, індустріальний сектор) та результативністю кластера (зростання зайнятості, міжнародна значимість). У ході дослідження науковцями були використані логлінійне моделювання та методи логістичної регресії. Висновки були такі: по-перше, глибина кластера не є важливою для зростання зайнятості чи міжнародної значимості; по-друге, налагоджені кластери з більшою ймовірністю пов'язані зі зростанням зайнятості, ніж із міжнародною значимістю; по-третє, кластери, які діють у невиробничому секторі (сектор послуг; сектор медіа, комп'ютерних технологій та біо-

технологій), з більшою ймовірністю пов'язані з гарною результативністю як у випадку зростання зайнятості, так і міжнародної значимості; по-четверте, урахування факторів індустріального сектора та встановлення балансу між локальними, національними та міжнародними зв'язками має бути важливим елементом ефективної кластерної політики [7, с. 47].

Процедура оцінювання результативності кластерів у Франції здійснюється незалежними консалтинговими фірмами через кожні три роки з метою визначення найбільш конкурентоспроможних серед них. Кластерам присвоюють один із чотирьох рівнів досконалості: кластер світового рівня; кластер, що претендує на світовий рівень; кластер національного значення; локальний кластер. Кластери перших трьох рівнів вважаються більш інноваційними, тому їх називають «полюси конкурентоспроможності». Оцінювання французьких кластерів здійснюється з використанням 72 показників, які об'єднані в такі групи: показники, що відображають дослідницьку та технологічну діяльність кластера; показники, що відображають розвиток зайнятості у кластері; показники, що відображають якість стратегії кластера та її реалізацію; показники, що відображають управлінський аспект кластера; показники, що відображають основні результати діяльності кластера (реалізація проектів НДДКР, розвиток інфраструктури, партнерства, навиків, малих і середніх підприємств, міжнародний розвиток) [8, с. 26–27].

Система оцінювання японських індустріальних кластерів була розроблена Міністерством економіки, торгівлі та промисловості Японії (МЕТІ) спільно з консалтинговою компанією «Libertas Consulting». Система оцінювання японських індустріальних кластерів включає сукупність даних і показників відносно таких позицій: наявність ядра кластера; рівень співробітництва у кластері; рівень інвестицій у наукові розробки; рівень створення бізнесу; економічні ефекти (частка компаній кластера зі збільшеними обсягами продажів, прибутку, зростанням кількості працюючих); сприйняття, використання та задоволеність учасників кластера різними видами підтримуючих послуг; статистичні дані, що відображають основні результати діяльності кластера (зайнятість, обсяги продажів, прибу-

ток). Особливістю цієї системи оцінювання є те, що вона, передусім, передбачає проведення опитування (анкетування) серед учасників кластера, а також прямих інтерв'ю з його координаторами [8, с. 25]. Система оцінювання японських індустріальних кластерів дозволяє не лише визначити стан розвитку кластера та рівень задоволеності його учасників, але й оцінити вплив державної політики на діяльність кластерів і виявити існуючі проблеми. МЕТІ, посилаючись на результати оцінювання, демонструє переваги компаній від участі у кластері, порівнюючи динаміку кластера з національними трендами.

Окремі дослідники, досліджуючи ефективність функціонування кластерів, акцентують увагу на їх конкурентних перевагах. Так, на думку Г. А. Яшевої, критеріями конкурентоспроможності кластера, мають бути: по-перше, значимість кластера для того чи того регіону; по-друге, ефективність його функціонування; по-третє, масштаби горизонтальних зв'язків між суб'єктами кластера. Значимість кластера для регіону пропонується оцінювати за показником «частка кластера в обсязі промислового виробництва регіону». Ефективність кластера може відображати показник продуктивності праці у кластері, розрахований за доданою вартістю. Масштаби горизонтальних зв'язків між суб'єктами кластера, вважає дослідниця, доцільно оцінювати за кількістю рівнів переробки продукту в ланцюжку цінностей [9, с. 97].

Ж. А. Мінгальова запропонувала низку показників для оцінювання ефективності функціонування інноваційного кластера та його впливу на регіональну економіку. Показники об'єднані у групи, урахуваючи основні напрями виробничо-господарської діяльності підприємств-учасників кластера, а також напрями впливу на систему потенціалів кластера й економіки загалом. Найважливішим для інноваційного кластера є інноваційний потенціал, який оцінюється за допомогою таких показників: наявність вітчизняних і зарубіжних аналогів упроваджуваного нововведення; зростання частки нематеріальних активів у структурі капіталу підприємств-учасників кластера; кількість галузей (виробництв), у яких може бути впроваджене нововведення; рівень новизни (ідентифікація інновації як базової, прирос-

таючої або системної). Крім інноваційного потенціалу, пропонується використовувати показники з метою оцінювання інвестиційного, виробничого, експортного, соціального, відтворювального, екологічного, ресурсозберігаючого потенціалів, а також потенціалу саморозвитку. Наприклад, соціальний потенціал інноваційного кластера доцільно оцінювати за такими показниками, як соціальна значимість інновацій та створення нових робочих місць [10, с. 86–87].

Методика розрахунку показника потужності кластера, який відображає соціально-економічну ефективність кластера для того чи того регіону, була запропонована О. В. Бочковою. Потужність кластера (P_C – power of cluster) – агрегований показник, який розраховується як середнє арифметичне суми шести коефіцієнтів, чотири з яких є інтегральні:

$$P_C = \frac{k_E + k_{PA} + k_{EO} + k_{IA} + k_{SRA} + k_{TR}}{6}, \quad (1)$$

де K_E – інтегральний коефіцієнт зайнятості;
 K_{PA} – інтегральний коефіцієнт виробничої активності кластера;

K_{EO} – інтегральний коефіцієнт експортної орієнтації кластера;

K_{IA} – інтегральний коефіцієнт інвестиційної привабливості кластера;

K_{SRA} – коефіцієнт науково-дослідної активності кластера;

K_{TR} – коефіцієнт податкових надходжень.

Значення кожного коефіцієнта коливається в межах від 0 до 1 ($0 < K < 1$). Відповідно і показник потужності кластера буде приймати значення від 0 до 1 ($0 < P_C < 1$). Кожний коефіцієнт може розраховуватися як самостійно, так і разом з іншими коефіцієнтами для підсумкового розрахунку потужності кластера [11, с. 35].

Оскільки кластери є багатоаспектним явищем, то, на думку Н. О. Корчагіної, це необхідно враховувати у процесі оцінювання результатів їх діяльності. Запорукою цього може стати використання трьох потенційних джерел інформації: офіційних статистичних даних; вторинної інформації; якісного аналізу, проведеного за результатами розмов із представниками кластера. Вибір джерела інформації залежить від показника, який необхідно оцінити. Використання трьох джерел інформації дозволяє скласти комплексне уявлення про розвиток кластера [12, с. 93]. Система моні-

торингу функціонування кластера має передбачати комплекс показників, які б дозволили отримувати регулярну інформацію для відстеження прогресу в довгостроковій перспективі. Цикл моніторингу розвитку кластера може охоплювати такі часові проміжки, як один, два, п'ять та десять років. Наприклад, діяльність, що пов'язана з підтримкою інновацій, може здійснюватися протягом кількох років до отримання перших результатів, у той час як формування партнерства здійснюється набагато швидше.

Український дослідник кластерних утворень М. П. Войнаренко запропонував методику оцінки різних аспектів конкурентоспроможності кластерів, включаючи позицію на ринку, технологічне лідерство та спроможність до інновацій, а також спроможність до оновлення [13, с. 318–319]. Аспект конкурентоспроможності кластера «позиція на ринку» науковець пропонує оцінювати за допомогою таких показників: лідируючі позиції на регіональному ринку; освоєння нових ринків збуту; вихід на національний та світовий ринки. Останній він пропонує розраховувати за формулою:

$$Q_{et} - Q_{et-1} > 0, \quad (2)$$

де Q_{et} – обсяг експорту виробленої продукції (наданих послуг) членів кластера за межі регіону та (або) країни в досліджуваному періоді;

Q_{et-1} – обсяг експорту виробленої продукції (наданих послуг) членів кластера за межі регіону та (або) країни в попередньому періоді.

Аспект «технологічне лідерство та спроможність до інновацій» рекомендується оцінювати за допомогою таких показників: рівень проведених науково-дослідних розробок; здатність кластера до впровадження інновацій і виробництва нових видів продукції; здатність членів кластера до технічної модернізації та впровадження інновацій у виробничий процес. Здатність кластера до впровадження інновацій і виробництва нових видів продукції пропонується розраховувати за формулою:

$$P_t = \frac{P_t}{Q_k} > \frac{Q_t}{Q_k}, \quad (3)$$

де P_t – обсяг виробництва нових видів про-

дукції (наданих послуг) членами кластера в досліджуваному періоді;

Q_t – обсяг виробництва існуючих раніше видів продукції (наданих послуг) членами кластера в досліджуваному періоді;

Q_k – загальний обсяг виробництва продукції (наданих послуг) членів кластера.

Аспект «спроможність до оновлення» рекомендується оцінювати за допомогою таких показників: утворення нових підприємств; залучення іноземних учасників; частка економічної активності в регіоні. Формула для розрахунку останнього має такий вигляд:

$$\frac{\sum_{i=1}^n VRP_k^t}{VRP_p^t} > \frac{\sum_{i=1}^m VRP_k^{t-1}}{VRP_p^{t-1}}, \quad (4)$$

де $\sum_{i=1}^m VRP_k^{t-1}$ – обсяг валового регіонального продукту, що випускається членами кластера в досліджуваному періоді;

$\sum_{i=1}^m VRP_k^{t-1}$ – обсяг валового регіонального продукту, що випускається членами

кластера в попередньому періоді;

VRP_p^t – обсяг валового регіонального продукту в досліджуваному періоді;

VRP_p^{t-1} – обсяг валового регіонального продукту в попередньому періоді.

Соціально-економічні ефекти від діяльності кластера для підприємств-учасників та регіону досліджувала українська дослідниця О. А. Єрмакова. На її думку, синергізм у межах кластера забезпечує такі основні ефекти: ефект від спільного впровадження інновацій; ефект від застосування аутсорсингу; ефект від розподілу ризиків між учасниками кластера; ефект від спільного використання інфраструктури; ефект від зниження транзакційних витрат; ефект від формування єдиної товарно-розподільчої бази за кожним видом вантажопотоку [14, с. 175–176]. Найбільша ефективність функціонування кластера за О. А. Єрмаковою досягається лише за умови його інноваційного та наукомісткого розвитку. Ефект від спільного впровадження інновацій рекомендується розраховувати за та-

кою формулою:

$$E_i = \left(C_0 \frac{P_1}{P_0} - C_1 \right) P_1, \quad (5)$$

де E_i – ефект від впровадження інновацій у рамках кластера, гр. од.;

C_0 – витрати на випуск одиниці продукції до введення інновації, гр. од.;

C_1 – витрати на випуск одиниці продукції після введення інновації, гр. од.;

P_0 – річна продуктивність до введення інновації, т.;

P_1 – річна продуктивність після введення інновації, т.

Оцінка економічної ефективності інноваційного кластера, на думку вітчизняної дослідниці М. А. Пічугіної, вимагає комплексного підходу, оскільки: різні суб'єкти оцінювання мають різні цілі, відповідно – об'єкт оцінювання вимагає різних показників та критеріїв; результати, отримані у процесі функціонування кластера, залежать від початкових умов його створення, що має бути враховано під час оцінювання; методика оцінки має передбачати встановлення зв'язку між показниками, ураховуючи широкий спектр діяльності суб'єктів господарювання, що формують кластер, а також те, що ефект від кластеризації може виявитися в різних сферах [15].

Оцінка ефективності діяльності інноваційного кластера повинна розглядатися з урахуванням інтересів зацікавлених суб'єктів макро-, мезо- і мікрорівня. При цьому головним критерієм ефективності функціонування кластера має виступати відповідність його результатів цілям зацікавлених суб'єктів. М. А. Пічугіна виділила можливі показники для визначення ефективності інноваційного кластера залежно від суб'єктів оцінювання:

- центральні або регіональні органи влади: обсяг залучених інвестицій, у тому числі іноземних; кількість нових робочих місць; зростання обсягу податкових надходжень; кількість новостворених компаній;
- центр кластера: зміна частки продукції кластера на світовому ринку; кількість нових ринків, на які поставляється продукція кластера; кількість нових продуктів і послуг; зміни в кількості економічних агентів

кластера; рівень зовнішніх інвестицій; зміна частки кластера в регіональному валовому продукті;

- підприємства-учасники кластера: прибуток (приріст, збиток); виручка від реалізації продукції; рентабельність [15].
- На підставі аналізу закордонних і вітчизняних досліджень виявлено, що недостатньо приділяється уваги діяльності об'єктів інноваційної інфраструктури як важливого структурного елементу інноваційного кластера. Ураховуючи це, автором запропоновано набір показників, що відображають значимість інноваційної інфраструктури для забезпечення функціонування інноваційного кластера:
- питома вага кількості об'єктів інноваційної інфраструктури в загальній кількості учасників інноваційного кластера, %;
- питома вага кількості працівників, зайнятих на об'єктах інноваційної інфраструктури, у загальній кількості зайнятих в інноваційному кластері, %;
- питома вага кількості інновацій, утворених на об'єктах інноваційної інфраструктури в загальній кількості інновацій, утворених інноваційним кластером, %;
- питома вага кількості патентів, отриманих об'єктами інноваційної інфраструктури в загальній кількості патентів інноваційного кластера, %;
- питома вага обсягів інвестицій (внутрішніх та зовнішніх), залучених об'єктами інноваційної інфраструктури, в загальному обсязі інвестицій, залучених інноваційним кластером, %;
- питома вага обсягів інноваційних продуктів та послуг, реалізованих об'єктами інноваційної інфраструктури (на внутрішній ринок, за кордон) в загальному обсязі інноваційних продуктів та послуг, реалізованих інноваційним кластером, %;
- питома вага розміру виручки від реалізації інноваційних продуктів та послуг об'єктами інноваційної інфраструктури (на внутрішньому ринку, на закордонних ринках) в загальному розмірі виручки від реалізації інноваційних продуктів та послуг інноваційним кластером, %.

Оскільки інноваційні кластери відіграють

важливу роль в інноваційному розвитку економіки, доцільно використовувати нижченаведені показники з метою визначення впливу результатів діяльності інноваційного кластера на конкурентоспроможність регіональної економіки та економіки країни загалом:

- частка продукції кластера у валовому регіональному продукті й частка валового продукту регіону, у якому діє кластер, у валовому внутрішньому продукті країни;
- кількість інновацій, утворених у межах кластера/загальна кількість інновацій, утворених в межах регіону/загальна кількість інновацій, утворених у країні;
- кількість інноваційно активних підприємств, які діють у межах кластера/загальна кількість інноваційно активних підприємств, які діють у регіоні/загальна кількість інноваційно активних підприємств, які діють у країні;
- обсяги експорту інноваційної продукції учасниками кластера/загальні обсяги експорту інноваційної продукції регіону/загальні обсяги експорту інноваційної продукції країни.

Уважаємо, що для інноваційного кластера найважливішим ефектом є ефект від спільної інноваційної діяльності. Синергетичний інноваційний ефект інноваційного кластера можна представити як результат прояву взаємодії різних видів синергії (рис. 1).

Ураховуючи те, що синергетичний інноваційний ефект інноваційного кластера формується низкою ефектів, його складно визначити статистично. Такий ефект можна визначити як відношення загальної кількості інновацій, утворених учасниками внаслідок об'єднання у кластерну структуру, до загальної кількості інновацій, утворених цими ж учасниками до об'єднання у кластер. Пропонуємо розраховувати коефіцієнт синергетичного інноваційного ефекту кластера за формулою:

$$K_{CSIE} = \frac{Q_{i_{after\ cluster}}}{Q_{i_{before\ cluster}}}, \quad (6)$$

де K_{CSIE} (Cluster Synergistic Innovation Effect) – коефіцієнт синергетичного інноваційного ефекту кластера;

$Q_{i_{after\ cluster}}$ – загальна кількість інновацій учасників після об'єднання кластерів;

$Q_{i \text{ before cluster}}$ – загальна кількість інновацій учасників до об'єднання у кластер.

При цьому, якщо $K_{CSIE} > 0$, то це свідчить про досягнення інноваційним кластером синергетичного інноваційного ефекту.

Рис. 1. Структура синергетичного інноваційного ефекту інноваційного кластера

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, у закордонних і вітчизняних економічних джерелах пропонуються різні підходи, методики, критерії та показники щодо визначення ефективності діяльності кластерів, які можуть бути застосовані на практиці. Разом із цим подальшого дослідження потребують проблеми, пов'язані з визначенням синергетичного інноваційного ефекту інноваційного кластера. Малодослідженим залишається питання щодо впливу результатів функціонування інноваційних кластерів на розвиток національних економічних систем. Вироблення універсальної методики з оцінювання ефективності інноваційних кластерів ускладнюється, передусім, відсутністю єдиного розуміння сутності поняття «інноваційний кластер», що свідчить про доцільність подальших досліджень теоретико-методологічних засад інноваційних кластерних моделей. Відмінності в національних економічних системах також перешкоджають розробці єдиного стандарту, який можна було б використати під час визначення ефективності інноваційних кластерів. Для вітчизняної економічної системи актуальною є проблема визначення результатів її інноваційності на рівні окремих регіонів і країни загалом. До того ж галузева спеціалізація інноваційних кластерів (наприклад, машинобудування,

аграрне виробництво, інформаційно-комунікаційні технології, бізнес-послуги, туризм) вимагає розробки конкретної методики й конкретних показників з урахуванням особливостей тієї чи тієї галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cluster policies OECD Innovation Policy Platform [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137710.pdf> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
2. Temouri Y. The Cluster Scoreboard: Measuring the Performance of Local Business Clusters in the Knowledge Economy [Електронний ресурс] / Y. Temouri // OECD Local Economic and Employment Development. Working Papers, OECD Publishing. 2012. – 45 p. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/5k94ghq8p5kd-en>. (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
3. Cluster Dashboard / Region Dashboard / Economic indicator [Електронний ресурс] // US cluster mapping project. – Режим доступу: <http://www.clustermapping.us> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.

4. What Indicators for Cluster Policies in the 21st Century? [Електронний ресурс] / Charles H. Davis, David Arthurs, Hickling Arthurs Low, Erin Cassidy, David Wolfe. – Ottawa, 2006. – 15 p. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sti/innno/37443546.pdf> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
5. Cluster Observatory Scoreboard [Електронний ресурс] // European cluster observatory. – Режим доступу: <http://www.clusterobservatory.eu/index.html#!view=scoreboard;url=/scoreboard/> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
6. A practical guide to cluster development. A Report to the Department of Trade and Industry and the English RDAs by Ecotec Research & Consulting. Great Britain. – 2004. – 75 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.clusterpolisees3.eu/Clusterpoli-SEEPortal/resources/cms/documents/A_Practical_Guide_to_Cluster_Development.pdf (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
7. McDonald F. Is There Evidence to Support Porter-type Cluster Policies? [Електронний ресурс] / F. McDonald, Q. Huang, D. Tsagdis, H. J. Tuselmann // Regional Studies. – February 2007. – Vol. 41.1. – P. 39–49. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/27313693_Is_there_evidence_to_support_Porter-type_policies (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
8. Promoting cluster excellence. Measuring and Benchmarking the Quality of Cluster Organisations and Performance of Clusters / Gerd Meier zu Köcker and Jørgen Rosted (Eds.). – Berlin, Copenhagen. – 2010. – 101 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ictcluster.bg/_Code/UserFiles/Files/7.%20proceedings-report.pdf (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
9. Яшева Г. А. Методологические основы кластерного подхода в повышении конкурентоспособности предприятий / Г. А. Яшева // Белорусский экономический журнал. – 2006. – № 2. – С. 87–100.
10. Мингалева Ж. А. К вопросу о системе показателей оценки влияния инновационных кластеров на развитие региона / Ж. А. Мингалева // Актуальные вопросы экономических наук. – 2012. – № 26. – С. 83–88.
11. Бочкова Е. В. Методика расчёта мощности кластера в повышении эффективности национального производства [Електронний ресурс] / Е. В. Бочкова // Вестник КрасГАУ. – 2013. – № 9. – С. 30–36. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-raschyota-moschnosti-klastera-v-povyshenii-effektivnosti-natsionalnogo-proizvodstva> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.
12. Корчагина Н. А. Кластерная политика – технология повышения эффективности управления компаниями : монография / Н. А. Корчагина. – Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – 117 с.
13. Войнаренко М. П. Кластеры в институційній економіці : монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, ТОВ «Триада-М», 2011. – 502 с.
14. Єрмакова О. А. Економічна ефективність функціонування кластерів: оцінювання та аналіз впливу на конкурентоспроможність регіону / О. А. Єрмакова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (137). – С. 174–180.
15. Пічугіна М. А. Оцінка ефективності діяльності інноваційного кластеру [Електронний ресурс] / М. А. Пічугіна // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2010. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=245> (дата звернення: 17.01.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Cluster policies. OECD Innovation Policy Platform. (n. d.). <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137710.pdf> Retrieved from <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137710.pdf> (accessed 17 January 2016) [in English].
2. Temouri, Y. (2012). The Cluster Scoreboard: Measuring the Performance of Local Business

- Clusters in the Knowledge Economy. OECD Local Economic and Employment Development. Working Papers. OECD Publishing. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/5k94ghq8p5kd-en> (accessed 17 January 2016) [in English].
3. Cluster Dashboard / Region Dashboard / Economic indicator. US cluster mapping project. (n. d.). <http://www.clustermapping.us>. Retrieved from <http://www.clustermapping.us> (accessed 17 January 2016) [in English].
 4. Davis, Ch. H., Arthurs, D., Low, Arthurs, H. Cassidy, E. & Wolfe, D. (2006). What Indicators for Cluster Policies in the 21st Century? Retrieved from <http://www.oecd.org/sti/inno/37443546.pdf> (accessed 17 January 2016) [in English].
 5. Cluster Observatory Scoreboard. European cluster observatory. (n. d.). <http://www.clusterobservatory.eu/index.html#!view=scoreboard;url=/scoreboard/> Retrieved from <http://www.clusterobservatory.eu/index.html#!view=scoreboard;url=/scoreboard/> (accessed 17 January 2016) [in English].
 6. A practical guide to cluster development. A Report to the Department of Trade and Industry and the English RDAs by Ecotec Research & Consulting. Great Britain. (2004). http://www.clusterpolisees3.eu/ClusterpoliSEEPortal/resources/cms/documents/A_Practical_Guide_to_Cluster_Development.pdf. Retrieved from http://www.clusterpolisees3.eu/ClusterpoliSEEPortal/resources/cms/documents/A_Practical_Guide_to_Cluster_Development.pdf (accessed 17 January 2016) [in English].
 7. McDonald, F., Huang, Q., Tsagdis, D. & Tuselmann, H. J. (2007). Is There Evidence to Support Porter-type Cluster Policies? *Regional Studies*, February 2007, Vol. 41.1, 39–49. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/27313693_Is_there_evidence_to_support_Porter-type_policies (accessed 17 January 2016) [in English].
 8. Gerd Meier zu Köcker & Jørgen Rosted (Eds.). (2010). Promoting cluster excellence. Measuring and Benchmarking the Quality of Cluster Organisations and Performance of Clusters. Berlin, Copenhagen. Retrieved from http://www.ictcluster.bg/_Code/UserFiles/Files/7.%20proceedings-report.pdf (accessed 17 January 2016) [in English].
 9. Yasheva, G. A. (2006). Metodologicheskie osnovy **klasterного podkhoda v povyshenii konkurentosposobnosti predpriyatiy** [Methodological foundations of the cluster approach in enhancing the competitiveness of enterprises]. *Belorusskiy ekonomicheskii zhurnal – Belarusian economic journal*, 2, 87–100 [in Russian].
 10. Mingaleva, Zh. A. (2012). **K voprosu o sisteme pokazateley otsenki vliyaniya innovatsionnykh klasterov na razvitie regiona** [To the question about the system of indicators to measure the impact of innovative clusters on the regional development]. *Aktualnye voprosy ekonomicheskikh nauk – Actual issues of economic sciences*, 26, 83–88 [in Russian].
 11. Bochkova, Ye. V. (2013). **Metodika rascheta moshnosti klastera v povyshenii effektivnosti natsionalnogo proizvodstva** [The procedure of calculation of the cluster power to increase the efficiency of national production]. *Vestnik KrasGAU – Bulletin of Krasnoyarsk Agrarian State University: Collected papers*, (9), (pp. 30–36). Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-raschyota-moschnosti-klastera-v-povyshenii-effektivnosti-natsionalnogo-proizvodstva> (accessed 17 January 2016) [in Russian].
 12. Korchagina, N. A. (2009). *Klasterная политика – tekhnologiya povysheniya effektivnosti upravleniya kompaniyami* [Cluster policy – the technology to increase the efficiency of management of companies]. Astrakhan: Izdatelskiy dom «Astrakhanskiy universitet» (accessed 17 January 2016) [in Russian].
 13. Voinarenko, M. P. (2011). *Klasteri v instyutskiy ekonomitsi* [Clusters in the institutional economics]. Khmelnytskyi : KhNU, TOV «Triada-M» [in Ukrainian].
 14. Yermakova, O. A. (2012). **Ekonomichna efektyvnist funktsionuvannya klasteriv: otsiniuvannya ta analiz vplyvu na konkurentospromozhnist regionu** [Economic efficiency of cluster functioning: assessment and analysis of the impact on the competitiveness of the region]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual prob-*

lems of economics, 11(137), 174–180 [in Ukrainian].

15. Pichugina, M. A. (2010). *Otsinka efektyvnosti diialnosti innovatsiinogo klasteru* [The evaluation of performance of innova-

tion cluster activity]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika» – Electronic scientific edition «The efficient economy»*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=245> (accessed 17 January 2016) [in Ukrainian].

Т. А. Оніпко (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Определение эффективности функционирования инновационных кластеров в национальных экономических системах.**

Аннотация. Цель статьи заключается в анализе существующих подходов к определению эффективности функционирования инновационных кластеров в национальных экономических системах и разработке собственных предложений по исследуемой проблеме. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, индукции и дедукции, обобщения, сравнения, диалектического подхода, корреляционно-регрессионного анализа. **Результаты.** Установлено, что в мировой и отечественной практике не существует единого подхода и универсальных критериев к определению эффективности функционирования инновационных кластеров. Выявлено, что процедура оценивания результатов деятельности инновационных кластеров усложняется отсутствием или недостатком статистической информации. Предложено показатели, с помощью которых можно оценить эффективность инновационных кластеров. Представлены структура и формула для расчета синергетического инновационного эффекта инновационного кластера. **Практическая значимость результатов исследования.** Освещенные в статье подходы, методики, критерии и показатели относительно определения эффективности функционирования инновационных кластеров могут быть применены на практике. Авторские предложения могут быть учтены в ходе оценивания результативности отечественных инновационных кластеров.

Ключевые слова: инновационный кластер, эффективность, оценивание, синергетический эффект, национальная экономическая система, конкурентоспособность.

T. Onipko (Poltava University of Economics and Trade). **The determination of performance of functioning of innovation clusters in the national economic systems.**

Annotation. The purpose of the article is to analyze the existing approaches to the determination of performance of functioning of innovative clusters in the national economic systems and to develop proposals for the studied problem. **Methodology of research.** The tasks of the article are accomplished by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, induction and deduction, generalization, comparison, dialectic, correlation-regression analysis. **Findings.** It is established that there is no single universal approach and criteria for determination of performance of functioning of innovative clusters in the world and domestic practice. It is revealed that the procedure of evaluation of results of activity of innovative clusters is complicated by the absence or the lack of statistical data. The indicators for the evaluation of performance of innovative clusters are proposed. The structure and the formula for calculating the synergistic innovation effect of innovation cluster are presented. **Practical value.** The approaches, methods, criteria and indicators concerning the determination of performance of functioning of innovative clusters, that are covered in the article, can be applied in the practice. Author's suggestions can be taken into account during the evaluation of performance of domestic innovation clusters.

Keywords: innovation cluster, performance, evaluation, synergistic effect, national economic system, competitiveness.

Стаття надійшла до редакції 22. 01. 2017 р.

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 331.108:005.334

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

О. Ю. АМОСОВ, доктор економічних наук, професор
(Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президентіві України)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні концептуальних основ забезпечення кадрової безпеки підприємства. *Стаття* присвячена дослідженню особливостей забезпечення кадрової безпеки в контексті мінімізації ризиків і загроз підприємству. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизації та узагальнення, аналізу та синтезу, індукції та дедукції. **Результати.** Для більшого розуміння здійснено аналіз існуючих підходів щодо визначення поняття «кадрова безпека». Запропоновано забезпечення кадрової безпеки на підприємстві в довгостроковій перспективі здійснювати з урахуванням комплексного до-тримання запропонованих принципів. **Практична значущість результатів дослідження** полягає в тому, що впровадження запропонованих заходів сприятиме підвищенню якості гарантування кадрової безпеки. *Основні наукові положення статті* можна використовувати у практиці підприємств промисловості.

Ключові слова: кадрова безпека, забезпечення кадрової безпеки, кадрові ризики, принципи, захищеність підприємства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ситуація, яка склалася в суспільстві та економічній системі на сьогодні, характеризується виникненням різного роду ризиків і загроз для стабільної роботи підприємств. Крім таких традиційних економічних злочинів, як розкрадання, корупція, криміналізація бізнесу, шахрайство, промислове шпигунство, з'являються й інші деструктивні фактори, здатні призвести до фінансових втрат або навіть до повного банкрутства підприємства. Особливості функціонування сучасного підприємства як

відкритої соціально-економічної системи вимагають пріоритетної уваги до ресурсів, якими вона володіє. Серед усіх наявних ресурсів трудові (людські) ресурси займають особливе становище, тому що саме від них залежить успіх використання всіх інших ресурсів. З огляду на важливість забезпечення безпечного функціонування підприємства в жорстких конкурентних умовах, усе більш актуальною стає проблема забезпечення кадрової безпеки, пов'язаної з відповідними ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що тема кадрової безпеки будь-якого підприємства сьогодні є досить

актуальна та є предметом дослідження багатьох учених, однак проблеми забезпечення кадрової безпеки на підприємстві в контексті попередження можливих ризиків і загроз не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі. Серед учених, які розглядали проблемні питання забезпечення кадрової безпеки підприємства, можна виділити таких: А. Алавердов [1], О. Герасименко [2], А. Кібанов [3], Ю. Кононенко [4], І. Новик [5] та ін. З огляду на зазначене, у сучасних умовах зростає актуальність питань підвищення результативності процесу забезпечення кадрової безпеки підприємства в контексті підвищення якості її гарантування.

Формування цілей статті (постановка завдання). Зазначимо, що за останні декілька років кількість і масштаб наукових напрацювань із питань кадрової безпеки збільшився. Це, перш за все, пов'язано з жорсткістю ведення бізнесу у країні та з нестабільними соціально-економічними умовами. Також варто відзначити, що збільшилася кількість порушень (у тому числі й кримінального характеру) невиконання запланованих заходів із боку співробітників

кадрового відділу, адже персонал має доступ практично до всіх інформаційних баз даних підприємства (бухгалтерська звітність, активи, витрати, розподіл бюджетів, база клієнтів, інформація про операції, особиста інформація про співробітників тощо). Ураховуючи це, метою даної статті є визначення концептуальних основ забезпечення кадрової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи існуючі точки зору щодо визначення сутності кадрової безпеки, зазначимо, що це поняття є похідним від поняття безпеки підприємства й має декілька підходів стосовно його трактування (рис. 1). Аналіз поглядів сучасних учених-науковців на проблему визначення кадрової безпеки як категорії економічної науки не дав єдиного та чіткого розуміння сутності цього поняття. Але, з іншого боку, це надало можливість систематизувати основні думки вчених і визначити, що деякі підходи характеризують кадрову безпеку дещо звужено й поверхнево, не повністю розкриваючи її зміст.

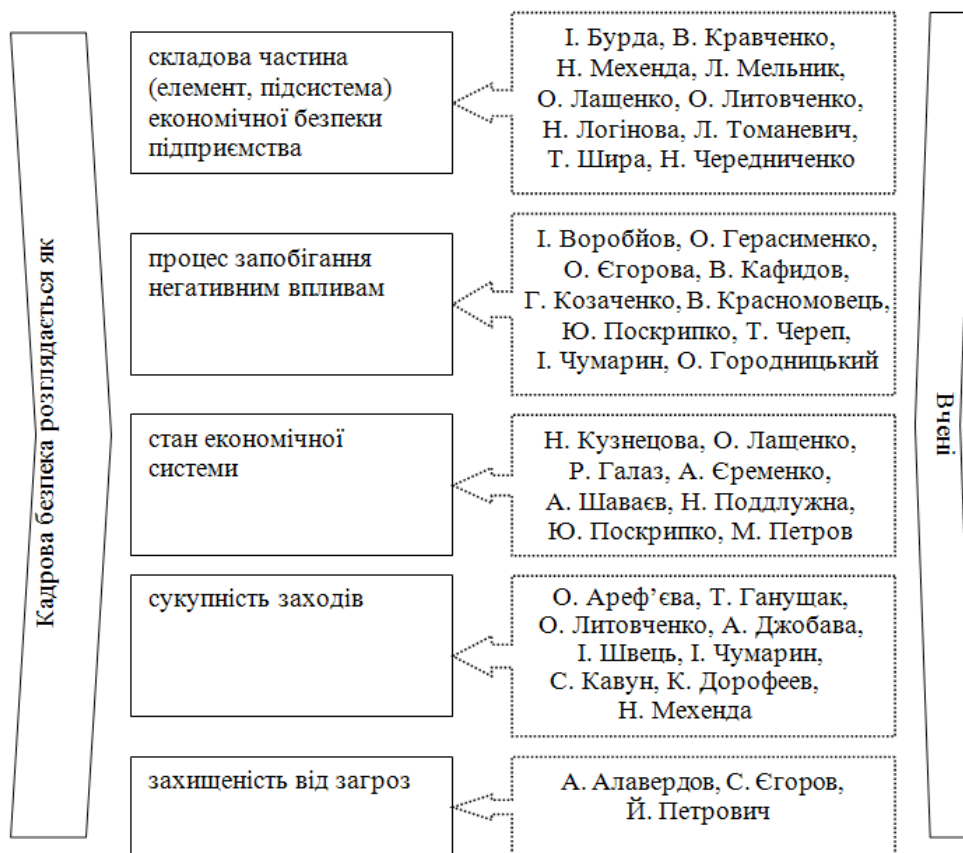

Рис. 1. Підходи щодо розуміння сутності поняття «кадрова безпека»

Саме тому, з позиції системного та ресурсно-функціонального підходів, зміст категорії «кадрова безпека» характеризує наявність максимально ефективної структури кадрового складу підприємства, за якого відбувається ефективне функціонування всіх складових економічної системи, забезпечення захищеності та здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам, що пов'язані з персоналом, забезпечує взаємне задоволення їх інтересів та розвиток.

Отже, під забезпеченням кадрової безпеки слід розуміти цілеспрямовану фахову або функціональну діяльність суб'єктів кадрової безпеки, яка передбачає використання ресурсів із метою протидії загрозам економічної природи, пов'язаних із персоналом.

Якщо уявити процес забезпечення кадрової безпеки на підприємстві у вигляді послідовних організаційних стадій його здійснення, то в узагальненому вигляді він складатиметься з таких етапів: установлення цілей, завдань і пріоритетів щодо забезпечення кадрової безпеки; визначення об'єкта та суб'єкта кадрової безпеки; обґрунтування конкретних заходів щодо гарантування захищеності підприємства в контексті управління персоналом; безпосереднє забезпечення кадрової безпеки (реалізація зазначених заходів), моніторинг стану кадрової безпеки та оцінка результативності її забезпечення. Ефективність здійснення кожного із зазначених етапів значним чином визначається ступенем дотримання відповідних кожному етапу принципів забезпечення кадрової безпеки (рис. 2).

Рис. 2. Відповідність принципів та етапів забезпечення кадрової безпеки на підприємстві

Ретельне виконання цієї умови дозволить підприємству отримати позитивний ефект у вигляді підвищення якості гарантування кадрової безпеки.

Зазначимо, що один і той же принцип залежно від його сутності й важливості для досягнення кінцевої мети може бути залученим до здійснення одного або одразу декількох послідовних етапів забезпечення кадрової безпеки. Так, підприємство має дотримуватися принципу комплексності, тобто використання всіх можливих засобів захисту матеріальних, фінансових, людських та інформаційних ресурсів підприємства на всіх його етапах. Ураховання принципу своєчасності на кожному з п'яти етапів дозволить фахівцям підприємства приймати найбільш обґрунтовані рішення щодо доцільних напрямів забезпечення кадрової безпеки в конкретних умовах діяльності.

Навпаки, принцип економічної доцільності має бути врахованим, перш за все, під час розрахунку ефективності забезпечення кадрової безпеки завдяки тому, що лише на цьому етапі існує необхідність проведення оцінки результативності реалізованих заходів.

Необхідно зазначити, що постійне вдосконалення системи внутрішньої охорони, залучення кращих фахівців до її роботи, значні витрати на розвиток та забезпечення економічної безпеки ніколи не можуть дати стовідсоткової гарантії надійного захисту підприємства, його матеріального й людського потенціалу. Якими б універсальними й унікальними не були механізми обраної стратегії захисту, у злагодженій системі безпеки завжди знайдеться слабка ланка, появи якої багато в чому сприятиме людський фактор. Але ретельний відбір співробітників у процесі прийому на роботу, постійний моніторинг кадрового апарату не завжди в змозі розпізнати потенційну небезпеку від співробітника, яка не обов'язково повинна полягати у вчиненні дій, спрямованих на підірив економічної самостійності підприємства. Заподіяння шкоди може виявлятися і в розкраданні його майна власними співробітниками. Небезпека такого роду явища, як «внутрішнє» розкрадання, зводиться не тільки до необхідності несення додаткових витрат на повторне придбання аналогічного викраденому майна – набагато небезпечніше потенційна загроза припинення виробництва. Відзначимо, що

найбільший їх сплеск, як показує практика, доводиться на переломні періоди в соціальному й економічному розвитку країни. Разом із тим цей процес безперервний, коріння його слід шукати у психології співробітника. Розглядаючи внутрішньокорпоративні розкрадання з позицій чинного законодавства, будь-який грамотний юрист розцінить їх як привласнення або розтрату за умови, що викрадене майно було довірене винному в порядку виконання ним своєї трудової функції, а в іншому випадку – як крадіжку.

Отже, важливою метою забезпечення кадрової безпеки є не тільки підвищення якості її гарантування, але й мінімізація можливого збитку та втрат. Тому необхідним є розгляд відповідних заходів.

Кадрова безпека, перш за все, спрямована на роботу з персоналом, із співробітниками підприємства, на встановлення етичних і трудових норм, що захищають його інтереси. Варто зазначити, що заходи в даному напрямку не повинні бути функціоналом окремого співробітника відділу управління персоналу, оскільки тільки об'єднання з іншими функціями може принести необхідний результат, органічно доповнюючи повсякденний функціонал. Головний інструмент для мінімізації – це чітка та ефективна оцінка благонадійності персоналу. При цьому важливо дотримуватися встановлених регламентів – проводити всебічний аналіз відповідності кваліфікації працівника, його морального й етичного стану, прищеплення лояльності до підприємства загалом. Також необхідно дбати про створення і підтримку оптимально позитивного мікроклімату в колективі, формування корпоративної культури, соціальної політики.

Забезпечення кадрової безпеки полягає в безпосередній оцінці працівників, наскільки вони за своїми морально-етичним нормам стійкі або схильні до переманювання. Зазначимо, що до переманювання схильні, перш за все, посадові особи, які мають доступ (особливо необмежений) до активів підприємства, до його фінансової та бухгалтерської документації, до закритої інформації, внутрішніх ресурсів. Тому вчасно виявлена низька стійкість працівника та його моральна готовність до негативної поведінки відносно підприємства дозволить мінімізувати можливий збиток і гарантувати кадрову безпеку. У сучасних

умовах економічної дійсності також важливо пам'ятати і про захист від найму завербованих співробітників конкуруючих підприємств або кримінального середовища, а також завербованих агентів державної влади.

Тому робота в даному напрямку повинна будуватися на основі, як мінімум, таких правил: збір та отримання інформації мають здійснюватися з різних джерел, які дублюються, і перевіряти ще раз один одного; дані психодіагностики; стандартні письмові звіти керівників підрозділів про своїх підлеглих. Останні повинні містити в собі: не тільки ставлення працівника до своєї роботи, але й аналіз його поведінки за її рамками; думки співробітників один про одного; інформацію з попереднього місця роботи (особливий акцент робиться на підґрунті його звільнення); можливі відомості про життя співробітника за межами підприємства. Аналіз одержуваної інформації повинен супроводжуватися висуненням окремих версій із метою їх подальшої перевірки; кожна з висунутих версій повинна бути перевірена повністю; у результаті перевірки повинні бути усунені всі сумніви та протиріччя. В ідеалі результатом перевірки об'єкта повинна бути відповідь на питання, чи є він чийось агентом. Разом із тим практика показує, що отримання на нього відповіді в категоричній формі практично неможливе. За підсумками проведених перевірок заходів, співробітник служби безпеки завжди сумніватиметься у правильності власних висновків. Причина такої поведінки – відсутність достатньої достовірної інформації. Тому доводиться обмежуватися виявленням сукупності ознак.

Важливими діями з боку керівництва підприємства задля забезпечення кадрової безпеки також є:

аналіз життя працівників (витрати, матеріальні цінності, наявні кредитні зобов'язання тощо) задля виявлення того, що може підштовхнути на витяг власної незаконної матеріальної вигоди;

попередження ситуацій, за яких співробітник або близькі йому люди опиняються у критичному становищі, – уведення соціальної політики з виплатою грошових компенсацій;

застосування психологічних прийомів під час спілкування із працівниками, створення мережі інформаторів або добровільних помічників серед персоналу;

моніторинг адекватності співробітників, їх поведінки, визначення стійкості до стресів за допомогою оцінки рівня стресостійкості;

дослідження мотивації вчинення протиправних дій із боку персоналу;

вибірковий моніторинг службових і неслужбових контактів із боку служби безпеки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У сучасних умовах численних зовнішніх і внутрішніх загроз, що впливають на діяльність підприємств, особливого значення набуває забезпечення кадрової безпеки підприємства, що є важливим чинником його розвитку й досягнення цілей бізнесу. Так, функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта неможливе без прийому на роботу нових співробітників. Досить важко з високим ступенем достовірності стверджувати, що співробітник, який приймається на ту чи ту посаду, виявиться добросовісним і не зробить у процесі трудової діяльності вчинок, здатний спричинити за собою негативні наслідки. Тому, важливим є комплексне дотримання запропонованих принципів забезпечення кадрової безпеки на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации / А. Р. Алавердов. – Москва : Маркет ДС, 2011. – 176 с.
2. Герасименко О. М. Моделювання системи забезпечення кадрової безпеки суб'єкта господарювання / О. М. Герасименко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2 (128). – С. 118–124.
3. Кибанов А. Я. Кадровая безопасность в системе безопасности организации / А. Я. Кибанов // Кадровик. Кадровый менеджмент. – 2010. – № 10. – С. 30–35.
4. Кадрова безпека суб'єктів господарської діяльності: менеджмент інсайдерів : монографія. / Ю. С. Кононенко, О. М. Герасименко, В. А. Красномоєць [та ін.] ; ред. В. С. Сідак, І. П. Мігус. – Черкаси : Маклаут, 2012. – 258 с.

5. Новик І. В. Проблеми забезпечення та на-
прями аналізу кадрової безпеки підприєм-
ства / І. В. Новик // Наукові записки. – 2014.
– № 4 (49). – С. 130–134.

REFERENCES

1. Alaverdov, A. R. (2011). *Upravlenie kadrovoy bezopasnost'ju organizacii [Personnel Security Management of the Organization]*. Moscow : Market DS [in Russian].
2. Herasymenko, O. M. (2012). Modeliuvannya systemy zabezpechennia kadrovoi bezpeky subiekta hospodariuvannia [EM simulation system for personnel security entity]. *Aktualni Problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 2 (128), 118–124 [in Ukrainian].
3. Kibanov, A. Ja. (2010). Kadrovaja bezopasnost' v sisteme bezopasnosti organizacii [Personnel security in the organization's security system]. *Kadrovik. Kadrovij menedzhment – Kadrovik. Personnel management*, 10, 30–35 [in Russian].
4. Kononenko, Iu. S., Herasymenko, O. M., Krasnomovets, V. A., Pasiaka, A. S. & Hunko, V. I. (2012). *Kadrova bezpeka subiektiv hospodarskoi diialnosti: menedzhment insaideramy [Personnel security business entities, management insiders]*. Cherkasy: Maklout [in Ukrainian].
5. Novik, I. V. (2014). Problemy zabezpechennia ta napriamy analizu kadrovoi bezpeky pidpriemstva [Problems of trends and analysis of personnel security company]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 4 (49), 130–134 [in Ukrainian].

О. Ю. Амосов, доктор экономических наук, профессор (Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины). **Концептуальные основы обеспечения кадровой безопасности предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении концептуальных основ обеспечения кадровой безопасности предприятия. Статья посвящена исследованию особенностей обеспечения кадровой безопасности в контексте минимизации рисков и угроз предприятию. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: систематизации и обобщения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. **Результаты.** Для большего понимания осуществлен анализ существующих подходов к определению понятия «кадровая безопасность». Предложено обеспечение кадровой безопасности на предприятии в долгосрочной перспективе осуществлять с учетом комплексного соблюдения предложенных принципов. **Практическая значимость результатов исследования** заключается в том, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать повышению качества обеспечения кадровой безопасности. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий промышленности.

Ключевые слова: кадровая безопасность, обеспечение кадровой безопасности, кадровые риски, принципы, защищенность предприятия.

O. Amosov, Dc. Econ. Sci., Professor (Kharkiv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine). **Conceptual basis for personnel security enterprise.**

Annotation. The purpose of the article is to define the conceptual basis for personnel security. The article investigates features ensure personnel safety in the context of minimizing the risks and threats to the enterprise. **Methodology of research.** Attainment of the objectives of the article made using such general and special methods of investigation, systematization and synthesis, analysis and synthesis, induction and deduction. **Findings.** For better understanding of the analysis of existing approaches to the definition of «security personnel». A provision of security personnel in the company in the long run take into account the comprehensive compliance with the proposed principles. **Practical value.** The practical significance of the study results is that the proposed measures will enhance the quality of personnel security guarantee. The main scientific position paper can be used in the practice of industrial enterprises.

Keywords: personnel safety, ensure the safety of personnel, personnel risks, principles, security company.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Л. В. СИНИЦЯ, доктор економічних наук, доцент

(Приватний вищий навчальний заклад «Бориспільський інститут муніципального менеджменту при Міжрегіональній академії управління персоналом»)

Анотація. Мета статті полягає в розробці методичних підходів щодо адаптації підприємств до системи стратегічного управління за допомогою процедур проведення експертиз та отримання експертних оцінок. Стаття присвячена розробці методики індикації стану інноваційної активності підприємства на основі процедури здійснення експертної оцінки технології і контролю якості експертизи. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розроблено підхід до організації процедур проведення експертиз та отримання експертних оцінок за рахунок здійснення експертної оцінки технології і контролю якості експертизи. Для обчислення інтегрального параметра запропоновано використовувати середньозважену арифметичну оцінку. Запропоновано матрицю парних порівнянь за шістьма параметрами при оцінці в інтервалі 0-1 та алгоритм обчислення коефіцієнтів варіації. Надано рекомендації щодо нормування коефіцієнтів вагомості. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що до оцінки стану підприємства за потенціалом і його зовнішнім середовищем необхідно додати оцінку стану інноваційної активності підприємства, який може бути комплексним (інтегральним) індикатором стану підприємства, що потрібно розробляти та включати в систему стратегічного управління підприємства за слабкими сигналами. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, адаптація, експертні оцінки, ранжирування параметрів, підприємство, матриця, методика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Адаптація підприємств до нової системи управління – системи стратегічного управління в режимі реального часу, в основу якої покладені методи управління за слабкими сигналами й за допомогою ранжирування стратегічних завдань, – пов'язана із проведенням певних стратегічних змін, які називаються, зазвичай, реструктуризацією. Виходячи зі змісту зазначених стратегічних методів, реструктуризації повинні піддатися структура портфеля продукції підприємства, структура споживаних ресурсів, структура функцій підприємства, технологія виконання функцій, система управління і відповідна організаційна структура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням адаптації підприємств до системи стратегічного управління присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних фахівців, серед них варто виділити дослідження І. Ансоффа [1], Б. Карлофа [2], Ж. Ламбена [3], В. Чорного [4], Е. Шейна [5] та інших вчених.

Разом із тим окремі проблеми використання методів стратегічного управління в реальному режимі часу і за слабкими сигналами, і за допомогою ранжирування стратегічних завдань залишаються недостатньо дослідженими як у теоретичному, так і у прикладному аспектах. Зокрема, потребують розвитку та вдосконалення питання, пов'язані з розробкою методики індикації стану інноваційної активності підприємства, що є однією з основних характеристик його діяльності й серйозним діагностичним і комплексним джерелом інформації

про стан підприємства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка методичних підходів щодо вибору стратегічних рішень для розв'язання ситуацій із розвитком підприємств у реальному режимі часу за допомогою особливого підходу до організації процедур проведення експертиз та отримання експертних оцінок. Одним із головних питань залишається здійснення експертної оцінки технології і контролю якості експертизи. Під час обробки експертних оцінок найбільш істотними є середньозважені арифметичні й геометричні. Запропоновано для обчислення інтегрального параметра використовувати середньозважену арифметичну оцінку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Об'єктами (предметами) реструктуризації повинні стати не тільки «жорсткі» елементи системи підприємств, а й «м'які» елементи.

Урахування «жорстких» факторів необхідно провести за такими напрямками:

- делегування рішень та автономізація структурних одиниць;
- радикальне скорочення ієрархічних рівнів та осіб, які беруть (і готують) рішення на верхніх ешелонах;
- сегментування господарської діяльності та ринку, виділення «стратегічних зон господарювання»;
- орієнтація структур на продукт і виділення «центрів прибутку»;
- структури, орієнтовані на клієнта (фокусування на їх клієнтах);
- системи матеріального стимулювання праці та службового просування;
- інформаційні та комунікаційні технології.

Напрями врахування «м'яких» факторів:

- розвиток персоналу та організація відносин довіри;
- перехід до нових сучасних місій і ціннісних орієнтирів;
- формування нової культури підприємства, насамперед, стратегічної.

Ряд стратегічних змін носитиме тривалий, але однаково неминучий характер, це стосується в основному «м'яких» факторів. Такі зміни належать безпосередньо до «адаптивних» змін, як прийнято класифікувати в

теорії. Інші стратегічні зміни спричиняють просто часткову перебудову елементів, що притаманно багатьом функціям підприємств, наприклад, НДДКР. Треті зміни в системі цих підприємств складаються в радикальному перетворенні елементів. Це стосується до економічних і фінансових служб. І, нарешті, четвертий вид стратегічних змін програми реструктуризації – це інноваційні перетворення, тобто створення й використання таких нових складових системи, як функція і служба фінансової стабілізації, а також маркетингу, функція і служба стратегічного розвитку підприємства.

При цьому для надійності роботи системи управління підприємства в сучасних динамічних, квазіринкових і невизначених правових умовах структура управління набуває в ряді ситуацій двоїстий характер. Так, керівний склад підприємства та середня керівна ланка повинні виконувати свої поточні функції в оперативному й тактичному режимі, у той же час повинні відволікатися на вирішення й участь у вирішенні стратегічних завдань як особи, які приймають стратегічні рішення, так і експерти (рис. 1).

Програма реструктуризації полягає, насамперед, у вирішенні таких завдань:

- 1) створення ланок, здатних здійснити функції центрів прибутку за групами однорідних продуктів;
- 2) створення нових ланок під нові функції, яких раніше не було або вони виконувалися в недостатньому обсязі (функції маркетингу та функції стабілізації фінансових потоків або вирішення проблеми неплатежів);
- 3) формування резервних мобілізаційних потужностей;
- 4) приступити до створення структурних ланок стратегічного управління без руйнування діючої організаційної структури, покликаній обслуговувати поточний науково-виробничий і господарський процес.

Вибір стратегічних вирішень ситуацій із розвитком підприємств у реальному режимі часу вимагає особливого підходу до організації процедур проведення експертиз та отримання експертних оцінок.

Ці особливості зумовлені такими обставинами:

- терміновість та екстреність проведення експертизи;
- висока частота експертних процедур;

– багаторівнева структура отримання експертних оцінок і прийняття стратегічних та тактичних рішень на їх основі (підприємство загалом; проектні, функціональні та ресурсні центри прибутку й витрат);

– високий рівень ризику втрат від неякісних експертних оцінок.

У зв'язку з цим використаний ряд особливих підходів до організації експертиз стану підприємства:

– визначено предмети (стан підпри-

ємства; стан проектів, функцій, ресурсів) та об'єкти (підприємство; проектне, функціональне, ресурсне керівництво) експертної оцінки;

– визначено раціональне поєднання внутрішніх і зовнішніх експертів та розподілені їх ролі;

– складені експертні групи.

Одним із головних питань залишається здійснення експертної оцінки технології і контролю якості експертизи.

Рис. 1. Уведення подвійного управління підприємством

Порядок виконання таких операцій:

- визначення комплексних (інтегральних) параметрів оцінки;
- ранжирування параметрів;
- визначення коефіцієнта конкордації думок експертів про ранги параметрів;
- визначення коефіцієнта варіації думок експертів про вагомості параметрів оцінки;
- нормування коефіцієнтів вагомості;
- визначення комплексних параметрів оцінки.

Комплексний параметр (P) функціонально об'єднує одиничні параметри:

$$P = P(P_1, \dots, P_n). \quad (1)$$

Комплексний параметр дає узагальнену оцінку одиничних властивостей (якостей) предмета оцінки, наприклад стану проекту.

Під час обробки експертних оцінок найбільш істотними є середньозважені арифметичні й геометричні. Зважаючи на простоту розрахунків та інтерпретацію результатів, частіше використовують середньозважені арифметичні, але в окремих випадках і середньозважені геометричні.

Якщо ми маємо набір параметрів (елементів системи, задач), кожен із яких вирішальною мірою визначає стан системи (так звані «жорсткі» елементи), то інтегральна оцінка формується кон'юнктивним чином (подібно гірлянді послідовно з'єднаних лампочок, коли несправність будь-якої лампочки означає несправність системи загалом):

$$P = P(P_1 \wedge P_2 \wedge \dots \wedge P_n). \quad (2)$$

Інтегральна оцінка, що відображає кон'юнктивний характер параметрів, визначається як середньозважена геометрична величина.

У разі, коли ефект впливу кожного елемента на стан системи носить адитивний характер (так звані «м'які» елементи), то інтегральна оцінка формується диз'юнктивним чином:

$$P = P(P_1 \vee P_2 \vee \dots \vee P_n). \quad (3)$$

При цьому для обчислення інтегрального параметра використовується середньозважена арифметична оцінка:

$$P = \sum P_i A_i, \quad (4)$$

$i=1, 2, \dots, n$; при обмеженнях $0 \leq A_i \leq 1$, $0 \leq P_i \leq 1$,

де P – інтегральний (комплексний) параметр;

P_i – одиничний i -й параметр, що відображає одну із властивостей об'єкта;

A_i – нормований коефіцієнт вагомості i -го параметра;

n – число одиничних параметрів.

Наступним етапом методики є ранжирування параметрів. Практика організації управління часто висуває завдання розташування факторів і параметрів (і самих завдань), які їх виражають, відповідно до їх ролі та значимості, тобто завдання ранжирування. Раціональна кількість оцінюваних об'єктів (властивостей, параметрів, завдань) лежить у межах 5-12. Менша кількість недостатньо точно описує систему. Більша кількість важко розрізняється експертами.

Використовуються різні методи ранжирування:

- метод безпосередньої оцінки та його модифікації;

- метод послідовних порівнянь;

- метод парних порівнянь.

З перерахованих методів для ранжирування параметрів і стратегічних завдань для організації стратегічного управління в реальному режимі часу найбільш прийнятним є останній – метод парних порівнянь. Критерії відбору методу: точність і простота процедури. Точність цілком прийнятна для цілей оцінки. Вона деякою мірою гарантована, так як формування переваг експерта є прозорим внаслідок технології отримання експертної оцінки. Серед розглянутих даних метод найбільш простий і, отже, найбільш підходить для організації експертних процедур на всіх рівнях із великою частотою.

У методі парних порівнянь параметри (завдання) зіставляються експертом попарно. Це дає можливість розбити процес експертизи на ряд операцій і тим самим полегшити працю експерта (і допомогти йому зберегти об'єктивність оцінки). Основний елементарний акт – порівняння двох параметрів, наприклад P_1 і P_2 , одним експертом. І так до перебору всіх варіантів порівняння кожним експертом із фіксацією проміжних результатів (звідси прозорість підсумкового результату).

Виробляти парне порівняння зручно не

тільки за великої кількості параметрів, але й у тих випадках, коли відмінності між параметрами настільки малі, що безпосереднє ранжування або оцінка не забезпечують їх розумного впорядкування.

Істотний момент технології – установлення інтервалу оцінки.

Найпростіший – це 0-1, тобто при порівнянні P_1 і P_2 параметра P_1 присвоюється ранг 1, якщо $P_1 > P_2$, і ранг 0, якщо $P_1 < P_2$, де знак «>»

позначає перевагу. Однак при такому обмеженому інтервалі часто ряд параметрів отримує однакові оцінки. Доводиться вводити більш широкі інтервали, наприклад, раціональний інтервал 0-4 (0-4; 1-3; 2-2; 3-1; 4-0 при <<; <; =;>; >>) або інтервал 0-10 (0-10; 1-9; 2-8; 3-7 і т. д.), який найбільш легко сприймається експертами.

Оформляти результати найкраще у вигляді матриці. Кожен експерт заповнює свою матрицю (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця парних порівнянь за шістьма параметрами (завданнями) за оцінки в інтервалі 0-1

Параметри	P_1	P_2	P_3	P_4	P_5	P_6	Сума	Ранг
P_1		1	1	0	1	1	4	2
P_2	0		0	0	0	1	1	5
P_3	0	1		0	1	1	3	3
P_4	1	1	1		1	1	5	1
P_5	0	1	0	0		1	2	4
P_6	0	0	0	0	0		0	6

Визначення коефіцієнта конкордації (згоди) думок експертів про ранги параметрів (завдань). Дана вихідна матриця $\{g_{ij}\}$ рангів n параметрів стану підприємства (його середовища), де $i =$ від 1 до n . Кожен параметр оцінюється N числом експертів, тобто $j =$ від 1 до N . Коефіцієнт конкордації думок експертів про ранги W розраховується так:

1) визначається сума рангів кожного параметра:

$$r_{ij} = 1, \dots, n, \quad (5)$$

де r_{ij} – ранг i -го параметра j -го експерта;

2) визначається середня сума рангів:

$$T = N(n+1)/2; \quad (6)$$

3) визначається відхилення від середньої суми рангів:

$$\Delta_i = C_i - T; \quad (7)$$

відхилення зводять у квадрат:

$$(\Delta_i)^2 = (C_i - T)^2; \quad (8)$$

визначається сума квадратів відхилень:

$$F = \sum_{i=1}^n (\Delta_i)^2; \quad (9)$$

визначається коефіцієнт конкордації:

$$W = 12F / [N^2(n^3 - n)]; \quad (10)$$

визначається призначення квантиля $\chi^2_{\text{розр.}}$:

$$\chi^2_{\text{розр.}} = N(n-1)W; \quad (11)$$

встановлюється табличне значення $\chi^2_{\text{розр.}}$ для 1 %-го рівня значущості та $(n-1)$ ступеня свободи (табл. 2);

оцінюється значимість $\chi^2_{\text{розр.}}$. Повинна бути виконана умова:

$$\chi^2_{\text{табл.}} < \chi^2_{\text{розр.}} \quad (12)$$

Таблиця 2

Значення квантилів $X_{1-\alpha}(m)$ залежно від числа ступеня m при $m=n-1$ та ймовірності $\alpha = 0,01$ (1 %-й рівень значимості)

Ймовірність $P\{z^2 > z^2_{1-0,01}(m)\}$					
m	z^2 табл.	m	z^2 табл.	M	z^2 табл.
1	6,64	7	18,48	13	27,69
2	9,21	8	20,09	14	29,14
3	11,34	9	21,67	15	30,58
4	13,28	10	23,21	16	32,00
5	15,09	11	24,73	17	33,41
6	16,81	12	26,22	18	34,81

Наступним завданням методики має бути визначення коефіцієнта варіації думок експертів (на прикладі завдань і встановлення вагомості параметрів).

Коефіцієнт варіації думок експертів за i -м параметром (V_i) визначається за формулою:

$$V_i = S_i / B_i, \quad (13)$$

де S_i – середнє квадратичне відхилення коефіцієнтів вагомості i -го параметра;

B_i – коефіцієнт вагомості i -го параметра.

Згідно з математичними обґрунтуваннями та апробацією [16; 226; 321] встановлюються рекомендовані значення V :

$V < 0,10$ – узгодженість висока, залишити;

$V = 0,11-0,15$ – узгодженість вище середньої, залишити;

$V = 0,16-0,25$ – узгодженість середня, залишити;

$V = 0,26-0,35$ – узгодженість нижче середньої, не береться;

$V > 0,35$ – узгодженість низька, не приймається.

Спочатку оцінюються одиничні параметри. Якщо узгодженість думок експертів висока, тобто вище середньої або хоча б середня, то можна перейти до оцінки коефіцієнтів вагомості комплексних параметрів. За узгодженості нижче середньої і просто низької потрібний додатковий аналіз. Установлюються суб'єктивні причини неузгодженості думок та об'єктивні причини. Проводиться повторне визначення коефіцієнтів вагомості параметрів. Попередньо проводиться обговорення результатів експертизи в експертній групі. Мета обговорення – не згладжування думок, а уточнення позицій, необхідне коригування і деталізація вихідних даних.

Алгоритм обчислення коефіцієнтів варіації складається із шести операцій:

1) за даними вихідної матриці нормованих коефіцієнтів вагомості $\{b_{ij}\}$, установлених перерахунком експертних бальних оцінок, за кожним параметром визначається середнє арифметичне експертних оцінок, яке і є коефіцієнтом вагомості параметра B_i :

$$B_i = \sum_{j=1}^n b_{ij} / n, \quad (14)$$

де b_{ij} – бальний коефіцієнт вагомості i -го параметра, установлений j -м експертом;

n – число параметрів;

N – число експертів;

2) визначається величина відхилення

нормованого коефіцієнта вагомості b_{ij} від коефіцієнта вагомості i -го параметра B_i :

$$d_{ij} = b_{ij} - B_i, \quad (15)$$

таких операцій буде $N \times n$;

3) визначається квадрат відхилення:

$$d_{ij}^2 = (b_{ij} - B_i)^2; \quad (16)$$

4) визначається сума квадратів відхилень за кожним i -м параметром:

$$D_i = \sum_{j=1}^n d_{ij}^2; \quad (17)$$

5) визначається середнє квадратичне відхилення коефіцієнта вагомості i -го параметра:

$$S_i = [D_i / (N - 1)]^{1/2}; \quad (18)$$

6) визначається коефіцієнт варіації думок експертів за коефіцієнтами вагомості щодо i -го параметра:

$$V_i = S_i / B_i. \quad (19)$$

Нормування коефіцієнтів вагомості. Для зручності оцінки параметрів експертами пропонуються інтервальні шкали, наприклад, у балах від 0 до 10. Подальша технічна обробка оцінок спрощується і якісно поліпшується, якщо бальні коефіцієнти вагомості будуть переведені у відносні коефіцієнти в інтервалі 0-10. Ця операція називається приведенням або нормуванням. Так отримують нормовані коефіцієнти вагомості.

Мається матриця бальних коефіцієнтів вагомості $\{a_{ij}\}$ за кожним i -м параметром, який оцінювався j -м експертом. Нормування виконується за формулою:

$$b_{ij} = a_{ij} / \sum_{i=1}^n a_{ij} \quad \text{по } i=1,2,\dots, \quad (20)$$

де b_{ij} – нормований коефіцієнт вагомості i -го параметра j -го експерта;

a_{ij} – бальний коефіцієнт вагомості i -го параметра j -го експерта;

n – число параметрів.

Повинна виконуватися умова: $\sum_{i=1}^n b_{ij} = 1$ за оцінками кожного j -го експерта для $i=1,2,\dots,n$.

Висновки із значених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. У програмі реструктуризації підприємства в сучасних умовах основне місце відводиться автономізації діяльності структурних ланок, створенню необхідних структурних ланок і підтримці процесу підготовки та прийняття стратегічних рішень, насамперед, за рахунок залучення складу кваліфікованих експертів і підвищення якості проведення експертиз та обробки їх результатів.

До оцінки стану підприємства за потенціалом

лом і його зовнішнім середовищем необхідно додати оцінку стану інноваційної активності підприємства, що може бути комплексним (інтегральним) індикатором стану підприємства, який потрібно розробляти та включати в систему стратегічного управління підприємства за слабкими сигналами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 415 с.
2. Карлоф Б. Деловая стратегия: концепция, содержание, символы / Карлоф Б. – Москва : Экономика, 1991. – 392 с.
3. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива : пер. с франц. / Ламбен Жан-Жак. – Санкт-Петербург : Наука, 1996. – 589 с.
4. Чорний В. В. Конкурентоспроможність залізниць на ринку вантажних перевезень: теорія, методологія, практика : монографія / В. В. Чорний. – Київ : ДЕДУТ, 2012. – 401 с.
5. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Шейн Э. Х. ; пер. с англ. под ред. В. А. Спивака. – Санкт-Петербург :

Питер, 2002. – С. 81–82.

REFERENCES

1. Ansoff, I. (1999). *Novaja korporativnaja strategija [New corporate strategy]*. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
2. Karlof, B. (1991). *Delovaja strategija: koncepcija, sodержanie, simvolj [Business strategy: concept, content, symbols]*. Moscow : Jekonomika [in Russian].
3. Lamben, Zhan-Zhak (1996). *Strategicheskij marketing. Evropejskaja perspektiva [Strategic marketing. European perspective]*. Sankt-Peterburg : Nauka [in Russian].
4. Chornyj, V. V. (2012). *Konkurentospromozhnyj zaliznyts na rynku vantazhnykh perevezhen : teoriia, metodolohiia, praktyka [The competitiveness of railways in the freight market: theory, methodology, practice]*. Kyiv : DETUT [in Ukrainian].
5. Shejn, Je. H. (2002). *Organizacionnaja kul'tura i liderstvo [Organizational culture and leadership]*. (V. A. Spivak, Trans.). Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].

Л. В. Синица, доктор економічних наук, доцент (Частное высшее учебное заведение «Бориспольский институт муниципального менеджмента при Межрегиональной академии управления персоналом»). **Методические подходы к адаптации предприятий к системе стратегического управления.**

Аннотация. Цель статьи заключается в разработке методических подходов по адаптации предприятий к системе стратегического управления с помощью процедур проведения экспертиз и получения экспертных оценок. Статья посвящена разработке методики индикации состояния инновационной активности предприятия на основе процедуры осуществления экспертной оценки технологии и контроля качества экспертизы. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработан подход к организации процедур проведения экспертиз и получения экспертных оценок за счет осуществления экспертной оценки технологии и контроля качества экспертизы. Для вычисления интегрального параметра предложено использовать средневзвешенную арифметическую оценку. Предложена матрица парных сравнений по шести параметрам при оценке в интервале 0-1 и алгоритм вычисления коэффициентов вариации. Даны рекомендации по нормированию коэффициентов весомости. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что к оценке состояния предприятия по потенциалу и его внешней среде необходимо добавить оценку состояния инновационной активности предприятия,

которая может быть комплексным (интегральным) индикатором состояния предприятия, которое нужно разрабатывать и включать в систему стратегического управления предприятия по слабым сигналам. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, адаптация, экспертные оценки, ранжирование параметров, предприятие, матрица, методика.

L. Sinitsa, Dc. Econ. Sci, Docent (Borispil Institute of Municipal Management by IAPM (Interregional Academy of Personnel Management). *Methodological approaches of enterprises adaptation to strategic management system.*

Annotation. *The purpose of the article is to develop methodological approaches for enterprises adapting to strategic management system using the procedures of examination and obtain expert opinion. The article is devoted to developing methods of indication of innovative activity on the basis of review procedures of technology and quality control expertise. **Research methodology.** Attainment of the objectives of the article made by general and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Results.** The approach to the organization of examinations and procedures for obtaining expert assessments through the implementation of review and quality control technology expertise. To calculate the integral parameter suggested to use a weighted average arithmetic mark. The matrix of pairwise comparisons on six parameters in assessing the range 0-1 and algorithm coefficients of variation are proposed. The recommendations on valuation factors of importance are given. **The practical significance of the study.** The article substantiates that the assessment of the potential for the enterprise and its environment it's necessary to add the evaluation of innovative activity of the enterprise, which can be complex (integrated) indicator of the company, which should be developed and included in the strategic management of the company by weak signals. The main scientific position paper can be used in the practice of enterprises.*

Keywords: strategic management, adaptation, expert evaluation, ranking parameters, enterprise, matrix, method.

Стаття надійшла до редакції 10. 01. 2017 р.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ПІДПРИЄМСТВ

В. І. ПЕРЕБИЙНІС, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

О. Г. ЗАХАРЧЕНКО
(Таврійський державний агротехнологічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні концептуальних засад енергетичного менеджменту логістичних систем підприємств. **Методика дослідження.** Під час здійснення досліджень використано загальнонаукові методи досліджень: аналізу та синтезу, кількісного та якісного порівняння, теоретичного узагальнення, системного підходу. **Результати.** Обґрунтовано структуру логістичної системи виробництва та збуту насіння соняшника, що включає низку підсистем. Сформульовано й запропоновано для введення в науковий обіг і практичне застосування поняття «енергетичний потік у сільському господарстві» та «енергетичний менеджмент логістичної системи». **Практична значущість результатів дослідження.** Розроблені підходи можуть бути використані на підприємствах агропродовольчого комплексу для управління енергетичною ефективністю виробничо-збутової діяльності на основі засад енергетичного менеджменту й логістики, зокрема, під час виробництва та збуту насіння соняшника.

Ключові слова: енергетичний менеджмент, енергетичний потік, логістична система, соняшник, підприємство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Логістика є механізмом, який сприяє злагодженій взаємодії постачальників сировини, матеріалів та обладнання, виробників, посередників і споживачів. Застосування логістичних підходів у діяльності сільськогосподарських підприємств викликано необхідністю збільшення виробництва до потенційно можливого рівня, зростання прибутковості галузі. Досягнення конкурентоспроможності продукції зумовлюється успішним розвитком сільського господарства, одним із засобів забезпечення чого є впровадження енергетичного менеджменту логістичних систем підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням логістики в агропродовольчому секторі присвячено монографії О. П. Величка [1], Я. А. Дроботи [9], В. А. Колодійчука [5], О. В. Перебийноса [11], О. М. Сумця [13], О. В. Ульянченка, Н. В. Кондратюк, О. М. Таран [14]. Аграрне енерговикористання досліджено у монографіях В. І. Гавриша [2],

В. В. Гришка, В. М. Рабштини [3], О. В. Федорця [8] та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження енергетичного менеджменту логістичних систем підприємств аграрного сектора, що вирощують соняшник.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із точки зору теорії систем, логістична система виробництва та збуту насіння соняшника включає такі підсистеми:

- логістична підсистема постачання ресурсів для виробництва та збуту насіння соняшника;
- логістична виробнича підсистема вирощування соняшника;
- логістична підсистема зберігання насіння соняшника;
- логістична підсистема збуту насіння соняшника;
- транспортно-логістична підсистема виробництва та збуту насіння соняшника;
- логістична інформаційна підсистема

виробництва та збуту насіння соняшника.

Метою логістичної підсистеми постачання ресурсів для виробництва та збуту насіння соняшника є закупівлі й доставка зазначених ресурсів, їх приймання. При цьому може використовуватися відповідна система стратегій постачання (табл. 1).

Логістична виробнича система вирощуван-

ня соняшника забезпечує рух матеріального потоку під час таких етапів: основний обробіток ґрунту; передпосівний обробіток ґрунту та сівба; догляд за посівами; збирання урожаю.

Внутрішньовиробнича логістика включає групи логістичних процесів: транспортні, транспортно-розподільчі, транспортно-збиральні, транспортно-переміщувальні.

Таблиця 1

**Система стратегій постачання ресурсів для виробництва та збуту насіння соняшника
[розроблено з урахуванням підходів [10]]**

Ресурси	Стратегія
Технічні засоби	Стратегія «регіональне джерело постачання», стратегія інтеграції постачальників у розвиток виробництва
Запасні частини для техніки	Стратегія «регіональне джерело постачання», стратегія «модульне джерело постачання»
Шини та інші гумові деталі для техніки	Стратегія «єдине джерело постачання», стратегія «точно – вчасно»
Пальне	Стратегія «єдине джерело постачання», стратегія інтеграції постачальників у розвиток виробництва
Органічні добрива для основного обробітку ґрунту	Стратегія «точно – вчасно»
Мінеральні добрива для вирощування соняшника	Стратегія «регіональне джерело постачання», стратегія «єдине джерело постачання», стратегія «модульне джерело постачання», стратегія інтеграції постачальників у розвиток виробництва, стратегія «точно – вчасно»
Насіння	Стратегія «модульне джерело постачання», стратегія інтеграції постачальників у розвиток виробництва, стратегія «точно – вчасно»
Засоби захисту рослин для вирощування соняшника	Стратегія «єдине джерело постачання», стратегія «модульне джерело постачання», стратегія «точно – вчасно»

Транспортні процеси під час вирощування соняшника такі: транспортування насіння від комбайна на тік; транспортування насіння соняшника з току на склад. До транспортно-розподільчих процесів під час вирощування соняшника зараховують: навантаження і внесення добрив (мінеральних та органічних), гербіцидів, інсектицидів, фунгіцидів; доставку насіння, завантаження посівного агрегату, сівбу; десикацію посівів. Транспортно-збиральні процеси під час вирощування насіння соняшника включають: збирання врожаю; розвантаження урожаю з комбайна в накопичувач-перевантажувач (компенсатор).

З огляду на методичні підходи логістики, на внутрішньовиробничих процесах у землеробстві матеріальний потік представлений, зокрема, ґрунтом, що обробляється (в інший час як і матеріали, що знаходяться в запасах, ґрунт перебуває у стані відносної нерухомості). За-

значене дозволяє висловити припущення, що до транспортно-переміщувальних процесів під час вирощування соняшника можуть належати оранка на зяб, мульчування ґрунту, обробіток ґрунту з вирівнюванням поверхні поля, ранньовесняне боронування.

До зазначених процесів під час вирощування сільськогосподарських культур варто зарахувати мобільні процеси з переміщення як власне машинно-тракторних агрегатів, так і ґрунту (з оборотом пласта чи без нього). Зокрема, за даними дослідників трактор ДТ-75 із плугом за 8-годинну зміну переміщає майже 16 тис. т ґрунту, а за сезон – майже 500 тис. т [12, с. 20–21]. Трактори ж тільки на своє пересування витрачають 30 % і більше потужності [6, с. 28]. На малоенергомістких роботах понад 75 % усіх енерговитрат припадає на переміщення машин і механізмів [4, с. 96].

У логістичній підсистемі зберігання на-

сіння соняшника важливе місце належить управлінню запасами. Проведеним аналізом [9, с. 173–179] встановлено, що згідно із групуванням виробничих запасів рослинництва за методом ABC у СВК «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області середньорічна вартість запасів насіння соняшника становить 9,1 тис. грн, його питома вага в загальному обсязі запасів – 1,8 %. Ця продукція належить до групи С, що передбачає мінімальний контроль за станом запасів; у разі їх замовлення варто використовувати систему управління запасами «мінімум – максимум». Утім, якщо здійснювати групування запасів продукції рослинництва, то насіння соняшника займає 9,8 % цього виду та входить до групи А, що вимагає постійного контролю за станом запасів, а їх реалізація має здійснюватися в період найвищих закупівельних цін упродовж маркетингового року. Групування запасів продукції рослинництва в цьому господарстві за допомогою XYZ-аналізу засвідчило, що насіння соняшника належить до групи X (коефіцієнт варіації становить 63,3 %). Згідно з матрицею ABC-XYZ-аналізу управління запасами ця продукція належить до групи AX, для якої характерна висока вартісна оцінка (вартість запасів) й висока точність прогнозу (під час збуту).

Логістична підсистема збуту насіння со-

няшника, на наш погляд, включає вирішення такого питання, як максимізація прибутку від реалізації насіння, урахуваючи динаміку закупівельних цін упродовж маркетингового року.

Транспортно-логістична підсистема виробництва та збуту насіння соняшника забезпечує здійснення транспортних і транспортно-технологічних (транспортно-розподільчих і транспортно-збиральних) процесів під час вирощування соняшника, збирання врожаю та його збуту. За нашими даними [11, с. 90], соняшник належить до малоенерго- та транспортмістких культур: обсяги перевезень під час вирощування та збирання за різної урожайності становлять 4-6 т/га; питомі витрати дизельного пального на виробництво насіння – 48-62 кг/га, у тому числі на тракторних транспортних роботах – 9-12 кг/га; питома вага енерговитрат на вантажних перевезеннях становить 18,8-19,4 %.

Аналіз табл. 2 свідчить, що витрати моторного пального (бензин автомобільний, пальне дизельне) автомобілями та тракторами із причепами під час перевезення врожаю на збиранні врожаю соняшника та транспортування мінеральних добрив у процесі його вирощування практично прямо пропорційні відстані перевезень. Так, у разі зростання відстані перевезень від 1 км до 10 км (у 10 разів) витрати пального зростають від 2 л до 19 л (у 9,5 раза).

Таблиця 2

**Динаміка витрати моторного пального для транспортування насіння соняшника та мінеральних добрив під урожай (обсяг перевезень 6,1 т/га)
[розраховано за даними [7]]**

Відстань перевезень, км	Питомі витрати пального, л/га	Відносний показник витрат, %
1	2	100,0
3	6	300,0
5	9	450,0
10	19	950,0

Згідно з нашими даними [3, с. 235] питомі енерговитрати на виробництво й доставку насіння соняшника на заготівельні (переробні) підприємства при віддалі перевезень 20 км становлять 125,5 % енерговитрат на вирощування і збирання, 30 км – 140,4 %, 50 км – 166,0 %.

Логістична інформаційна підсистема виробництва та збуту насіння соняшника включає інформаційну базу, ІТ-персонал, ІТ-технології та технічні засоби, що забезпечують просуван-

ня інформаційних потоків у процесі закупівель ресурсів, вирощування соняшника, зберігання та збуту його насіння.

Із точки зору логістичного підходу, енергетичний потік у сільському господарстві утворюється енергоресурсами (пальне, природний газ, електроенергія, вугілля, котельне паливо, деревина та ін.) у процесі виконання логістичних (навантаження, транспортування, розвантаження, складування та ін.) і/або техноло-

гічних операцій під час виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

Важливим інструментом управління енергетичними потоками є енергетичний менеджмент, який нами [7, с. 7] тлумачиться як процес, спрямований на оцінку витрат енергоресурсів та визначення раціональних шляхів їх використання. Предметом енергетичного менеджменту як науки є закономірності й тенденції виробничого енергоспоживання, принципи управління виробництвом як енергетичною екологічнобезпечною системою. Установлено [8, с. 31–32], що енергетичний менеджмент як складова менеджменту підприємства може інтерпретуватися так: 1) управлінські дії, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування енергетичної системи підприємства та досягнення його цілей; 2) управління здійснюваними на підприємствах процесами розподілу й використання енергоресурсів, що досягається виробництвом запланованих обсягів продукції (послуг); 3) прийняття управлінських рішень іта контроль їх реалізації, що забезпечують ефективне використання енергетичних ресурсів.

Під поняттям «енергетичний менеджмент логістичної системи» варто розуміти управління енергетичними потоками в ході виконання логістичних операцій у процесі постачання ресурсів, виробництва та збуту продукції (надання послуг).

Енергетичний аналіз виробництва та збуту насіння соняшника свідчить про значні резерви підвищення енергетичної ефективності. Дослідженням установлено, що використання фізично й морально застарілої техніки на сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах призводить до перевитрати енергоресурсів. Під час зберігання насіння соняшника значні енерговитрати здійснюються для зменшення вологості за рахунок просушування, адже за експертними оцінками [14, с. 134] близько 60 % зібраного насіння соняшника вимагає підсушування й доведення до нормативної (8 %) вологості.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Обґрунтовано, що логістична система виробництва та збуту насіння соняшника включає такі підсистеми: логістична підсистема постачання ресурсів для виробництва та збуту насіння соняшника; логістична ви-

робнича підсистема вирощування соняшника; логістична підсистема зберігання насіння соняшника; логістична підсистема збуту насіння соняшника; транспортно-логістична підсистема виробництва та збуту насіння соняшника; логістична інформаційна підсистема виробництва та збуту насіння соняшника.

Із точки зору логістичного підходу енергетичний потік у сільському господарстві утворюється енергоресурсами (пальне, природний газ, електроенергія, вугілля, котельне паливо, деревина та ін.) у процесі виконання логістичних (навантаження, транспортування, розвантаження, складування та ін.) і/або технологічних операцій під час виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Під поняттям енергетичного менеджменту логістичної системи варто розуміти управління енергетичними потоками в ході виконання логістичних операцій у процесі постачання ресурсів, виробництва та збуту продукції (надання послуг).

Перспективи подальших досліджень із зазначеної тематики полягають, зокрема, у вивченні такого питання, як формування системи енергетичного аудиту логістичних систем підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величко О. П. Логістика в системі менеджменту підприємств аграрного сектору економіки : монографія / О. П. Величко. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. – 525 с.
2. Гавриш В. І. Забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів у аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практика : монографія / В. І. Гавриш. – Миколаїв : МДАУ, 2007. – 283 с.
3. Гришко В. В. Енергозбереження в сільському господарстві (економіка, організація, управління) / В. В. Гришко, В. І. Перебийніс, В. М. Рабштина. – Полтава : Полтава, 1996. – 280 с.
4. Завалишин Ф. С. Основы расчета механизированных процессов в растениеводстве / Ф. С. Завалишин. – Москва : Колос, 1973. – 319 с.

5. Колодійчук В. А. Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки : монографія / В. А. Колодійчук. – Львів : Український бестселер, 2015. – 574 с.
6. Ларкин В. А. Социально-экономические проблемы комплексной механизации сельскохозяйственного производства / В. А. Ларкин. – Москва : Мысль, 1981. – 149 с.
7. Перебийніс В. І. Енергетичний менеджмент : навч. посіб. / В. І. Перебийніс. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2004. – 234 с.
8. Перебийніс В. І. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції : монографія / В. І. Перебийніс, О. В. Федірець. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 190 с.
9. Перебийніс В. І. Логістичне управління запасами на підприємствах : монографія / В. І. Перебийніс, Я. А. Дроботя. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 279 с.
10. Перебийніс В. І. Логістичні стратегії матеріально-технічного постачання підприємств / В. І. Перебийніс, В. М. Собчишин // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – 2011. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 345–353.
11. Перебийніс В. І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування і функціонування : монографія / В. І. Перебийніс, О. В. Перебийніс. – Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. – 207 с.
12. Пилюгин Л. М. Обоснование систем сельскохозяйственной техники / Л. М. Пилюгин. – Москва : Агропромиздат, 1990. – 209 с.
13. Сумець О. М. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу : монографія / О. М. Сумець. – Харків : Друкарня «Мадрид», 2015. – 544 с.
14. Ульянченко О. В. Ефективність виробництва насіння сояшника в сільськогосподарських підприємствах : монографія / О. В. Ульянченко, Н. В. Кондратюк, О. М. Таран. – Харків : ХНАУ, 2014. – 194 с.

REFERENCES

1. Velychko, O. P. (2015). *Lohistyka v sustemi menedzhmentu pidpryiemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky [Logistics in System of Enterprise Management of Agricultural Sector]*. Dnipropetrovsk : Aktsent PP [in Ukrainian].
2. Havrysh, V. I. (2007). *Zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia palyvno-enerhetychnykh resursiv u ahrarnomu sektori ekonomiku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Ensuring Efficient Use of Fuel and Energy Resources in Agricultural Sector of the Economy: Theory, Methodology, Practice]*. Mykolaiv : MSAU [in Ukrainian].
3. Hryshko, V. V., Perebyynis, V. I. & Rabshtyna, V.M. (1996). *Enerhozberezhennia v silskomu hospodarstvi (ekonomika, orhanizatsiia, upravlinnia) [Energy Saving in Agriculture (Economics, Organization, Management)]*. Poltava : Poltava [in Ukrainian].
4. Zavalishin, F. S. (1973). *Osnovy raschiota mehanizirovannuh protsessov v pasteniievodstve [Basics of Calculating Mechanized Processes in Plant Growing]*. Moscow : Kolos [In Russian].
5. Kolodiichuk, V. A. (2015). *Efektyvnist lohistyky zerna ta produktiv yoho pererobky [Logistics Efficiency of Grain and its Products]*. Lviv : Ukrainyskyi bestseller [in Ukrainian].
6. Larkin, V. A. (1981). *Sotsialno-ekonomicheskie problemy kompleksnoi mehanizatsii selskohoziaistvennogo proizvodstva [Social and Economic Problems of Integrated Mechanization of Agricultural Production]*. Moscow : Mysl [In Russian].
7. Perebyynis, V. I. (2004). *Enerhetychnyi menedzhment [Energy Management]*. Poltava : InterHrafika [in Ukrainian].
8. Perebyynis, V. I. & Fedirets, O. V. (2012). *Enerhetychnyi faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti produktii [Energy Factor of Ensuring Competitiveness of Products]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
9. Perebyynis, V. I. & Drobotia, Ya. A. (2012).

- Lohistuchne upravlinnia zapasamy na pidpriemsvah [Logistics Management of Inventory in Enterprises]*. Poltava : PUET [in Ukrainian].
10. Perebyynis, V. I. & Sobchyshyn, V. M. (2011). Lohistichni stratehii materialno-tehnichnoho postachannia pidpriemstv [Logistics Strategies of Sourcing Enterprises]. *Naukovi Pratsi Poltavskoi Derzhavnoi Ahrarnoi Akademii. Ekonomichni Nauky – Scientific Papers of Poltava State Agrarian Academy: Collected papers. A Series Economics*, (3, Vols. 2), (pp. 345–353) [in Ukrainian].
 11. Perebyynis, V. I. & Perebyynis, O. V. (2006). *Transportno-lohistychni systemy pidpriemstv: formuvannia i funktsionuvannia [Transport and Logistics Systems of Enterprises: Formation and Functioning]*. Poltava : RPC PUCCU [in Ukrainian].
 12. Pilyughin, L. M. (1990). *Obosnovaniye system selkohozyaystvennoy tehniky [Reasoning Systems of Agricultural Machinery]*. Moscow : Agropromizdat [In Russian].
 13. Sumets, O. M. (2015). *Teoretychno-medolohichni zasady lohistuchnoi diialnosti pidpriemstv ahroprodovolchoho kompleksu [Theoretical and Methodological Bases for Logistics Activity of Enterprises of Agroindustrial Complex]*. Kharkiv : Publishing House «Madryd» [in Ukrainian].
 - Ulianchenko, O.V. (2014). *Efektivnist vyrobnytstva nasinniia soniashnyka v silskohospodarskykh pidpriemstvah [Efficiency of Oilseed Production at Agricultural Enterprises]*. Kharkiv : KNAU [in Ukrainian].

В. І. Перебийніс, доктор економічних наук, професор (Вищеє навчальне закладення Укопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»); **О. Г. Захарченко** (Тавричеський державний аграрно-технологічний університет). **Енергетичний менеджмент логістических систем підприємств.**

Анотація. *Цель статьи заключается в теоретико-методологическом обосновании концептуальных основ энергетического менеджмента логистических систем предприятий. Методика исследования.* При проведенні досліджень використані загальнонаукові методи досліджень: аналіза і синтеза, кількісного і якісного порівняння, теоретичного узагальнення, системного підходу. **Результати.** Обосновано структуру логістическої системи виробництва і збуту насіння підсопничника, котра включає ряд підсистем. Сформульовані і запропоновані для впровадження в науковий оборот і практичне застосування поняття «енергетичний потік в сільському господарстві» і «енергетичний менеджмент логістическої системи». **Практичеська значимість результатів дослідження.** Розроблені підходи можуть бути використані на підприємствах агропродовольственого комплексу для управління енергетическою ефективністю виробничесно-збутової діяльності на основі принципів енергетического менеджменту і логістики, в частині, при виробстві і збуті насіння підсопничника.

Ключевые слова: енергетический менеджмент, енергетический потік, логістическа система, підсопничник, підприємство.

V. Perebyynis, Dc. Econ. Sci., Professor (Poltava University of Economics and Trade); O. Zaharchenko (Tavria State Agrotechnological University). **Energy management of enterprise logistics systems.**

Annotation. Purpose of the article is theoretical and methodological reasoning of the conceptual principles of energy management of enterprise logistics systems. Research methodology. In carrying out the research, general scientific research methods such as analysis and synthesis, quantitative and qualitative comparison, theoretical synthesis, systematic approach have been used. **Results.** The structure of a logistics system of oilseeds production and marketing, which includes a number of subsystems, has been grounded. The concepts of "energy flow in agriculture" and "energy management of logistics system" have been formulated and proposed to enter into scientific use and practical application. **Practical significance of the study.** The developed approaches can be used at enterprises of the agroindustrial complex to manage energy efficiency of production and marketing activities based on the principles of energy management and logistics, particularly in the oilseeds production and marketing.

Keywords: energy management, energy flow, logistics system, sunflower, enterprise.

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Ю. Б. БАГЛЮК, кандидат економічних наук, доцент
(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Анотація. Метою статті є розгляд алгоритму застосування методу SPACE-аналізу для обґрунтування ринкової позиції страхової компанії та вибору оптимальної стратегії її розвитку. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Проведений SPACE-аналіз дозволив визначити пріоритетні напрями розвитку розглянутих страхових компаній України та світу. Визначено, що компаніям основну увагу слід приділяти стабілізації фінансового становища й залученню додаткових джерел фінансування. **Практична значущість результатів дослідження.** Зроблено висновок про те, що SPACE-аналіз дозволяє досліджувати діяльність організації за чотири напрями, які характеризують як внутрішній потенціал, так і зовнішнє середовище підприємства, що дає можливість визначити вектор і стратегію розвитку організації.

Ключові слова: SPACE-аналіз, фінансовий потенціал, стратегія розвитку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Високий рівень конкурентоспроможності фінансового сектора загалом і страхових компаній, зокрема, зазвичай досягається за рахунок планоїрної реалізації керівництвом обґрунтованої стратегії їх розвитку, яка передбачає проведення відповідних змін в управлінській політиці, спрямованих на забезпечення максимальної віддачі від потенціалу компанії в ринковій ситуації, що склалася. При цьому розробка такої стратегії вимагає вивчення як поточного стану економічного потенціалу підприємства, так і ринкових умов, у яких підприємство здійснює свою діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі стратегічного розвитку страхового сегмента фінансового ринку присвячено досить багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів. Теоретичні та методичні проблемні питання страхування і його місця в економічній системі досліджуються у працях таких учених, як В. Базилевич, С. Осадець, А. Городюк, О. Гаманкова, О. Залетов, Р. Пікус, Г. Тлуста, Н. Приказюк.

Формування цілей статті (постановка

завдання). Метою роботи є порівняльний стратегічний аналіз діяльності зарубіжних і вітчизняних страхових компаній для визначення стратегій їхнього подальшого розвитку. Для досягнення поставленої мети, у роботі використано метод SPACE (Strategic Position and Action Evaluation), що поєднує дослідження факторів внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища компанії й дозволяє визначити тип стратегії, який має використовувати кожне підприємство для збереження і подальшого зміцнення своїх конкурентних ринкових позицій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. SPACE-аналіз передбачає проведення дослідження діяльності компанії в розрізі таких критеріїв: фінансовий стан підприємства; конкурентні переваги; привабливість галузі; стабільність зовнішнього середовища підприємства. Фінансове становище страхових компаній України та світу відображають такі показники: активи; продажі (страхові премії); прибуток (нерозподілений прибуток).

Зважаючи на відмінності в рівнях конкурентоспроможності вітчизняних і світових лідерів страхового ринку, використані різні індикатори (табл. 1).

Таблиця 1

**Індикатори рівнів конкурентоспроможності вітчизняних
і світових лідерів страхового ринку**

Для українських лідерів	Для світових лідерів
<i>Показники для визначення конкурентних переваг компаній</i>	
- темп зростання страхових премій; - темп зростання показника Net Investment Income	- лояльність покупців (середня оцінка компанії); - частка ринку за обсягом страхових премій; - приріст страхових резервів
<i>Перелік показників для характеристики привабливості галузі</i>	
- інвестиційна привабливість ринку страхових послуг; - можливість електронних продажів; - капіталізація страхового сектора	- тенденції зростання страхування життя; - використання новітніх онлайн-технологій прогнозування динамічного середовища; - легкість входу на ринок
<i>Характеристики стабільності сфери страхових послуг</i>	
- обмеження платоспроможного попиту; - фіскальний тиск на страхову галузь; - конкуренція	- інвестування в облігації; - цінова еластичність попиту; - конкуренція

Ключовим елементом SPACE-аналізу є експертна оцінка показників за кожним критерієм (шкала від 1 до 5). Для показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, автором розроблено підхід до оцінювання (табл. 2–3).

Таблиця 2

Оцінювання фінансового стану провідних страхових компаній світу у 2016 р. [1]

(млрд дол.)

Показник	Оцінки та відповідні їм значення показників				
	1	2	3	4	5
<i>Активи</i>					
Ping An Insurance Group	-	732,3	-	-	-
AXA Group	-	-	-	-	965,4
Allianz	-	-	-	926,2	-
MetLife	-	-	884,2	-	-
American International Group (AIG)	496,9	-	-	-	-
<i>Продажі</i>					
Ping An Insurance Group	-	-	98,7	-	-
AXA Group	-	-	-	-	120,8
Allianz	-	-	-	115,4	-
MetLife	-	68,0	-	-	-
American International Group (AIG)	58,3	-	-	-	-
<i>Прибуток</i>					
Ping An Insurance Group	-	-	-	-	8,7
AXA Group	-	-	5,9	-	-
Allianz	-	-	-	7,3	-
MetLife	-	5,3	-	-	-
American International Group (AIG)	2,2	-	-	-	-

Оцінку конкурентоспроможності страхових компаній наведено нижче (табл. 4). Під час оцінювання конкурентних переваг світових лідерів страхового ринку враховується:

- темп зростання страхових премій;
- темп зростання показника Net Investment Income.

Таблиця 4

Оцінювання конкурентоспроможності провідних страхових компаній світу у 2016 р. [3]

Показник	Оцінки та відповідні їм значення показників				
	1	2	3	4	5
<i>Темп зростання страхових премій (%)</i>					
Ping An Insurance Group	–	–	–	–	121,0
AXA Group	–	–	102,4	–	–
Allianz	–	100,8	–	–	–
MetLife	–	–	–	109,0	–
American International Group (AIG)	0,94	–	–	–	–
<i>Темп зростання net investment income (NII) (%)</i>					
Ping An Insurance Group	–	–	–	105,8	–
AXA Group	–	–	–	–	137,3
Allianz	94,7	–	–	–	–
MetLife	–	–	103,0	–	–
American International Group (AIG)	–	100,08	–	–	–

Аналіз конкурентних переваг вітчизняних страховиків здійснено на основі таких показників (табл. 5):

- лояльність клієнтів. Ефективні програми лояльності дозволяють знизити чутливість споживачів до ціни за рахунок додаткових вигід від співробітництва з компанією;

- частка ринку за обсягом страхових премій. За статистикою Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, обсяг страхових премій у 2016 р. збільшився майже на 30 %;
- приріст страхових резервів.

Таблиця 5

Оцінка конкурентоспроможності провідних страхових компаній України у 2016 р. [2]

Показник	Оцінки та відповідні їм значення показників				
	1	2	3	4	5
<i>Лояльність покупців (середня оцінка компанії)</i>					
Креміль	–	4,3	–	–	–
Альянс	–	–	–	4,6	м
Інго Україна	–	–	4,5	–	–
АХА Страхування	3,5	–	–	–	–
PZU Україна	–	–	–	–	4,9
<i>Частка ринку за обсягом страхових премій (%)</i>					
Креміль	–	–	–	–	18,2
Альянс	3,8	–	–	–	–
Інго Україна	–	5,98	–	–	–
АХА Страхування	–	–	–	9,3	–
PZU Україна	–	–	7,4	–	–
<i>Приріст страхових резервів (%)</i>					
Креміль	61,4	–	–	–	–
Альянс	–	106,0	–	–	–
Інго Україна	–	–	119,6	–	–
АХА Страхування	–	–	–	129,3	–
PZU Україна	–	–	–	–	140,9

У результаті введення Нацкомфінпослуг нових нормативів достатності, диверсифікації та якості активів, у 2016 р. відбулася істотна переалюкація активів, якими представлені страхові резерви страховиків від ненадійних (корпоративні цінні папери, фінансові інвестиції, за якими неможливо визначити справедливую вартість) до низькоризикових активів – депозити, що розміщені в банківських установах з інвестиційним кредитним рейтингом і вище, державні цінні папери [4, с. 2].

Для оцінки привабливості страхового сектора було виділено таку групу факторів (табл. 6):

- інвестиційна привабливість ринку страхових послуг. На думку представників іноземних страхових компаній, український страховий ринок не є для інвесторів «перспективним». Рівень проникнення стра-

хування серед населення протягом багатьох років залишається майже незмінним. Тому інвестиційну привабливість ринку страхових послуг визначено методом експертних оцінок як низькопривабливу;

- можливість електронних продажів. В умовах падіння попиту страховики намагаються йти назустріч потенційним клієнтам. Головні вигоди для них – це:
 - економія часу та сил, цілодобовий доступ до сайта й консультації спеціаліста у зручний для користувача час;

капіталізація страхового сектора. Ринок страхування в Україні займає друге місце за рівнем капіталізації серед небанківських ринків. У 2016 р. спостерігалася тенденція до скорочення кількості слабких страхових компаній, але сама структура ринку залишилась практично незмінною.

Таблиця 6

Визначення ступеня привабливості страхового сектора України

Показник	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Інвестиційна привабливість ринку страхових послуг	Непривабливий	Низькопривабливий	Привабливий	Дуже привабливий	Високопривабливий
Можливість електронних продажів	Немає можливості	Низька можливість	Помірна можливість	Достатня можливість	Висока можливість
Капіталізація страхового сектора	Дуже низька	Низька	Помірна	Достатня	Висока

Привабливість світового страхового сектора має інші визначення (табл. 7):

- страхування життя, на думку фінансових спеціалістів, стає більш популярним завдяки тому, що за останні декілька років інтерес страхувальників із кредитування зміщується у сторону накопичень;

- використання новітніх онлайн-технологій у страхуванні. У 2016 р. світовий інтернет-трафік доступу с мобільних пристроїв (планшети, телефони, мобільні гаджети) вперше перевищив трафік зі стаціонарних пристроїв (ноутбуки, комп'ютери). До 2020 року, згідно із прогнозами Cisco Systems, це співвідношення становитиме 70/30. Крім того, на страховому рин-

ку також з'являються гравці, які починають освоювати фінансовий сервіс, такі як Google та Facebook. Вони можуть скласти реальну конкуренцію страховим компаніям [5];

легкість входу на ринок. Отримання дозволу на проведення діяльності страховими компаніями носить доволі жорсткий характер. Існують обмеження як фінансові, так і організаційні, кадрові та ін. Конкретні умови ліцензування надано в Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7.12. 2016 р. № 913.

Таблиця 7

Визначення ступеня привабливості світового страхового сектора

Показник	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Тенденції зростання страхування життя	Дуже низька	Низька	Помірна	Достатня	Висока
Використання новітніх онлайн-технологій прогнозування динамічного середовища	Немає можливості	Низька можливість	Помірна можливість	Достатня можливість	Висока можливість
Легкість входу на ринок	Майже закритий вхід	Обмежений вхід	Обмеження, визначені певними критеріями	Достатньо відкритий вхід	Абсолютно відкритий вхід

У ході дослідження встановлено, що на розвиток українського страхового ринку негативно впливає низка зовнішніх факторів, зокрема (табл. 8):

- обмеження платоспроможного попиту, викликане загальною економічною кризою у країні. У результаті деякі компанії використовують не завжди обґрунтоване зниження страхових тарифів, що викликає проблеми в управлінні андеррайтинговим циклом та призводить до помилки у прогнозуванні результатів діяльності, що може призвести до банкрутства;
- фіскальний тиск. Сукупний розмір податку на прибуток, сплачений страховими компаніями України, за 2016 рік склав

майже 950 млн грн, що на 17 %, або на 140 млн грн більше, ніж за 2015 рік. Заходи Нацкомфінпослуг, спрямовані на підвищення якості й доходності активів страхових компаній, а також виведення з ринку за останній рік 57 страховиків, сприяли зростанню показника податку на прибуток на одного страховика у 2016 р. у порівнянні з попереднім роком на 29 % – до 3 млн грн [4, с. 2];

- рівень конкуренції, що характеризується великою кількістю конкурентів однакових за масштабами діяльності, організаційним потенціалом і схожістю послуг, за якої вибір покупця визначається фактором вибору більш низької ціни.

Таблиця 8

Оцінка стабільності українського страхового сектора

Показник	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Обмеження платоспроможного попиту	Дуже слабе	Слабе	Помірне	Сильне	Критичне
Фіскальний тиск	Дуже слабкий	Слабкий	Помірний	Сильний	Критичний
Рівень конкуренції	Дуже низький	Низький	Помірний	Достатній	Високий

Світова практика свідчить, що зі страхових внесків страхова компанія формує резерви, що разом із частиною їхнього власного капіталу інвестуються у фінансові активи. Крім того, вони беруть активну участь в операціях із корпоративними облігаціями, щоб таким чином зберегти накопичені кошти від впливу

інфляції й отримати прибуток за рахунок курсової різниці від купівлі-продажу цінних паперів і дивідендів (табл. 9). Аргументом цінової еластичності попиту на страхові послуги є показник щільності страхування, який показує, скільки грошей витрачає на страховий захист одна особа.

Таблиця 9

Оцінка стабільності світового страхового сектора

Показник	Оцінка				
	1	2	3	4	5
Інвестування в облігації	Немає можливості	Низька можливість	Помірна можливість	Достатня можливість	Висока можливість
Цінова еластичність попиту	Абсолютно негнучка	Негнучка	Одинична гнучкість	Гнучка	Абсолютно гнучка
Рівень конкуренції	Дуже низький	Низький	Помірний	Достатній	Високий

Підсумкова оцінка за кожним критерієм (фінансовий стан підприємства, конкурентоспроможність, привабливість галузі, стабільність зовнішнього середовища) розраховується як

сума зважених оцінок. Для цього методом експертних оцінок визначено вагомі коефіцієнти кожного показника (табл. 10 і 11).

Таблиця 10

Розрахунок вагових коефіцієнтів для показників, що характеризують діяльність провідних страхових компаній світу

Показник	Вагові коефіцієнти			Сума
	активи	продажі	прибуток	
Фінансовий стан	0,3	0,5	0,2	1,0
Привабливість страхового сектора	Тенденції зростання страхування життя	Використання новітніх онлайн-технологій прогнозування динамічного середовища	Легкість входу на ринок	
	0,6	0,4	0,2	1,0
Конкурентоспроможність компаній	Темп зростання страхових премій	Темп зростання NII	–	
	0,7	0,3	–	1,0
Стабільність галузі	Інвестування в облігації	Цінова еластичність попиту	Рівень конкуренції	
	0,2	0,5	0,3	1,0

Таблиця 11

Визначення вагових коефіцієнтів для показників, що характеризують діяльність провідних страхових компаній України

Показник	Вагові коефіцієнти			Сума
	активи	страхові премії	Нерозподілений прибуток	
Фінансовий стан	0,3	0,5	0,2	1,0
Привабливість страхового сектора	Інвестиційна привабливість ринку страхових послуг	Можливість електронних продажів	Капіталізація страхового сектору	
	0,2	0,4	0,6	1,0
Конкурентоспроможність компаній	Лояльність покупців (середня оцінка компанії)	Частка ринку за обсягом страхових премій	Приріст страхових резервів	
	0,4	0,4	0,2	1,0
Стабільність галузі	Обмеження платоспроможного попиту	Фіскальний тиск	Рівень конкуренції	
	0,5	0,4	0,1	1,0

На заключному етапі SPACE-аналізу побудовано вектор розвитку страхових компаній. Початок вектора збігається з початком координат, а кінець вектора знаходиться в точці:

$$\begin{cases} x = ПГ - КП \\ y = ФС - СГ \end{cases} \quad (1)$$

де x та y – координати кінця вектора розвитку;
 $ПГ$ – підсумкова оцінка критерію «прива-

бливість галузі»;

$КП$ – підсумкова оцінка критерію «конкурентоспроможність підприємства»;

$ФС$ – підсумкова оцінка критерію «фінансовий стан підприємства»;

$СГ$ – підсумкова оцінка критерію «стабільність галузі».

Залежно від спрямованості вектора визначено тип рекомендованої стратегії розвитку страхових компаній (рис. 1, 2).

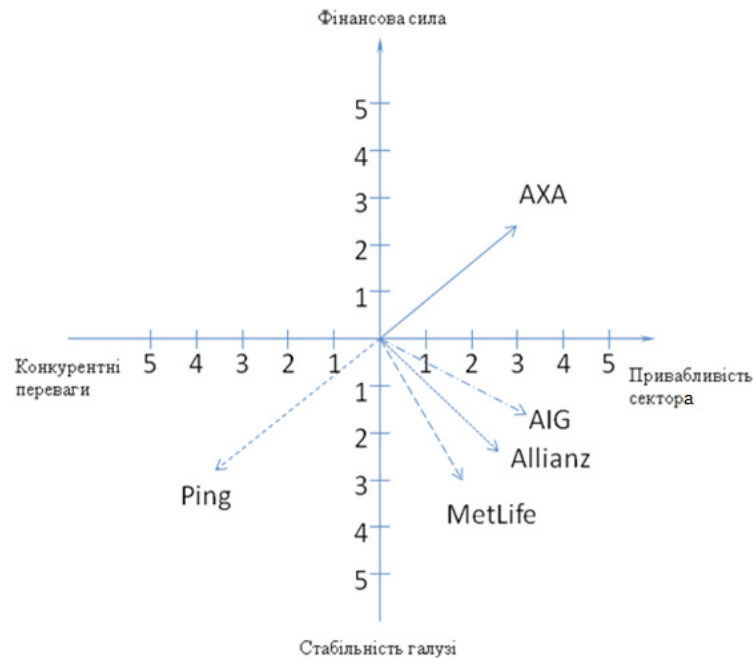

Рис. 1. Підсумкова матриця SPACE-аналізу зі стратегіями розвитку провідних страхових компаній світу у 2016 р.

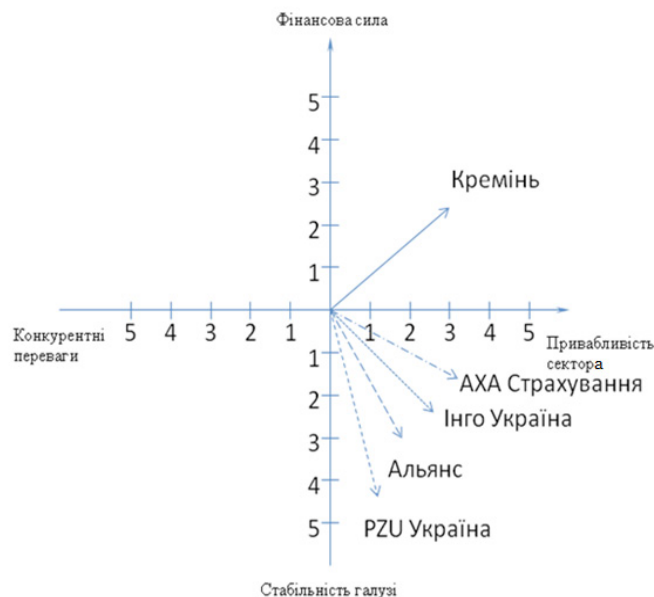

Рис. 2. Підсумкова матриця SPACE-аналізу зі стратегіями розвитку провідних страхових компаній України у 2016 р.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, проведений SPACE-аналіз дозволив визначити пріоритетні напрями розвитку розглянутих страхових компаній України та світу. Визначено, що компаніям MetLife, Allianz, AIG, AXA Страхування, Альянс, Інго Україна та PZU Україна основну увагу слід приділяти стабілізації фінансового становища й залученню додаткових джерел фінансування. Фінансовий потенціал цих компаній недостатній, щоб компенсувати нестабільність зовнішнього середовища. Підприємства в майбутньому можуть зіткнутися з нестачею фінансових ресурсів, що не дозволить продовжувати операційну діяльність. У зв'язку з цим керівництву компанії необхідно орієнтуватися на залучення додаткових джерел фінансування, розширення асортименту послуг.

Для Ping An Insurance, яка намагається захистити свої інтереси, характерною є концентрація ресурсів і централізація управління. Можна запропонувати такі стратегічні заходи: обирати конкурентоспроможні страхові продукти, знижувати витрати, скорочувати інвестиційну діяльність.

Страхова компанія AXA знаходиться в найвигіднішій позиції. Їй притаманна безсумнівна конкурентна перевага за рахунок наявних фінансових ресурсів. У якості стратегій можна запропонувати такі напрями: збільшувати частку ринку, у тому числі за рахунок пошуку кандидатів на поглинання в страховій (або фінансовій) сфері; концентрувати ресурси на послугах, які забезпечуватимуть їй найбільшу перевагу над конкурентами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Interim Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pingan.com/app_upload/images/info/upload/01265791-2fd3-4a0e-a013-c3dfce985979.pdf (дата звернення: 11.01.2017). – Назва з екрана.
- Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua> (дата звернення: 20.12.2016). – Назва з екрана.
- Annual Report 2016 of Allianz Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.allianz.com/en/investor_relations/results-reports/annual-reports/pdf (дата звернення: 11.01.2017). – Назва з екрана.
- Залетов А. Качество активов страховщиков – один из приоритетов реформ страхового рынка / А. Залетов // Insurance TOP. – 2017. – № 1 (57) – С. 2–3.
- Шевченко В. Мировой рынок страхования стоит на пороге глобальных изменений [Електронний ресурс] / В. Шевченко. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/16/12/23/4767> (дата звернення: 20.12.2016). – Назва з екрана.
- MetLife Announces Fourth Quarter and Full Year 2016 Results [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businesswire.com/news/home/20170201006315/en/MetLife-Announces-Fourth-Quarter-Full-Year-2016> (дата звернення: 11.01.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Interim Report 2016. (2017). http://www.pingan.com/app_upload/images/info/upload/01265791-2fd3-4a0e-a013-c3dfce985979.pdf Retrieved from http://www.pingan.com/app_upload/images/info/upload/01265791-2fd3-4a0e-a013-c3dfce985979.pdf (accessed 11 January 2017) [in English].
- Ofitsiynyi sait Natsionalnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy [Official site of the National Commission for Regulation of Financial Services Markets in Ukraine]. <http://www.dfp.gov.ua>. Retrieved from <http://www.dfp.gov.ua> (accessed 20 December 2016) [in Ukrainian].
- Annual Report 2016 of Allianz Group. (2017). https://www.allianz.com/en/investor_relations/results-reports/annual-reports/pdf. Retrieved from https://www.allianz.com/en/investor_relations/results-reports/pdf.

- reports/annual-reports/pdf (accessed 11 January 2017) [in English].
4. Zaletov, A. (2017). Kachestvo aktivov strahovshhikov – odin iz prioritetov reform strahovogo rynku [The quality of assets of insurers is one of the priorities of insurance market reforms]. Insurance TOP, 1 (57)2017, 2–3 [in Russian].
 5. Shevchenko, V. Mirovoj rynek strahovaniya stoit na poroge global'nyh izmenenij [The global insurance market is on the threshold of global changes]. Retrieved from <http://forinsurer.com/public/16/12/23/4767> (accessed 20 December 2016) [in Russian].
 6. MetLife Announces Fourth Quarter and Full Year 2016 Results. (2017). <http://www.businesswire.com/news/home/20170201006315/en/MetLife-Announces-Fourth-Quarter-Full-Year-2016>. Retrieved from <http://www.businesswire.com/news/home/20170201006315/en/MetLife-Announces-Fourth-Quarter-Full-Year-2016> (accessed 11 January 2017) [in English].

Ю. Б. Баглюк, кандидат экономических наук, доцент (Донецкий национальный университет имени Василя Стуса). **Стратегический анализ страховых компаний Украины и мира.**

Аннотация. Целью статьи является рассмотрение алгоритма применения метода SPACE-анализа для обоснования рыночной позиции страховой компании и выбора оптимальной стратегии ее развития. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Проведенный SPACE-анализ позволил определить приоритетные направления развития рассматриваемых страховых компаний Украины и мира. Определено, что компаниям основное внимание следует уделять стабилизации финансового положения и привлечению дополнительных источников финансирования. **Практическая значимость результатов исследования.** Сделан вывод о том, что SPACE-анализ позволяет исследовать деятельность организации по четырем направлениям, которые характеризуют как внутренний потенциал, так и внешнюю среду, дает возможность определить вектор и стратегию развития организации.

Ключевые слова: SPACE-анализ, финансовый потенциал, стратегия развития.

Yu. Bagliuk, Cand. Econ. Sci., Docent (Vasyl' Stus Donetsk National University). **Strategic analysis of insurance companies in Ukraine and in the world.**

Annotation. Purpose. The article overviews the algorithm of applying the SPACE-analysis method to justify the market position of an insurance company and choose the optimal strategy of its development. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** SPACE-conducted analysis allowed to determine the priorities of Ukraine considered the insurance companies and the world. It was determined that companies focus should be on stabilizing the financial situation and attract additional funding. **Practical value.** Concluded, that SPACE-analysis allows investigating the activity of organization by four main directions, which characterize both – internal potential and external environment, gives an opportunity to identify the vector and the development strategy of an organization.

Keywords: SPACE-analysis, financial potential, strategy of development.

Стаття надійшла до редакції 17. 01. 2017 р.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ЗАТРАТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Н. Й. РАДІОНОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний університет технологій та дизайну)

Анотація. Метою статті є розгляд сучасних напрямів удосконалення управління виробничими затратами на підприємстві через визначення їх особливостей та схематичної систематизації основних напрямів удосконалення системи управління виробничими затратами на підприємстві. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Допрацьовано схему основних напрямів удосконалення системи управління виробничими затратами на підприємстві. Розроблено систему базових понять і процедур щодо управління виробничими затратами підприємства. Систематизовано резерви зниження собівартості продукції. Зазначено доцільність застосування на підприємстві системи мотивації економії ресурсів і зниження затрат. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що застосування запропонованих напрямів удосконалення управління виробничими затратами на підприємстві сприятиме зменшенню виробничих затрат і покращенню фінансового стану підприємства. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці виробничих підприємств.

Ключові слова: управління затратами, виробничі затрати, класифікація затрат, скорочення затрат, підприємство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Інфляційні процеси, які продовжуються протягом останніх років, не сприяють зниженню собівартості продукції та рівня виробничих затрат. Прибуток на переважній більшості підприємств досягається, на превеликий жаль, не шляхом зменшення затрат на виробництво продукції, а за рахунок зростання відпускних цін. Сьогодні в Україні практично не існує цілісного процесу управління затратами, який визначав би всю політику підприємства, а практичні та теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених розглядаються ще недостатньо. Отже, існує необхідність розробки сучасних напрямів удосконалення управління виробничими затратами на підприємствах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління зниженням виробничих затрат знайшли висвітлення у працях таких українських науковців, як Ф. Ф. Бутинець [1],

О. Горобець [2], В. Дерій [3], В. Г. Козак [4], О. А. Мошковська [5], М. І. Скрипник [6], Н. А. Сушко [7], Е. А. Рогачева [7], О. М. Філінков [8] та ін. Розроблено окремі аспекти обліку, аналізу, нормування і планування витрат. Однак нині в економічній літературі не існує однозначності у трактуванні сутності управління затратами та визначення основних напрямів підвищення його ефективності, що потребує подальшого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд сучасних напрямів удосконалення управління виробничими затратами на підприємстві через визначення їх особливостей та схематичної систематизації основних напрямів удосконалення системи управління виробничими затратами на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічна наука та практика займаються вивченням затрат одночасно з розвитком виробництва. Уявлення про затрати

підприємств ґрунтується на трьох важливих аспектах:

1) затрати визначаються використанням ресурсів, відображаючи, скільки та які ресурси витрачені у процесі виробництва й реалізації продукції за певний період;

2) обсяг використаних ресурсів може бути представлений у натуральних і грошових одиницях, однак в економічних розрахунках вдаються до грошового вираження затрат;

3) визначення затрат завжди співвідносяться з конкретними цілями й завданнями, тобто обсяг використаних ресурсів у грошовому вираженні розраховують за основними функціями виробництва продукції та її реалізації загалом по підприємству або по виробничим підрозділам підприємства [1].

Виробничі затрати підприємства мають свої особливості.

Першою особливістю затрат, як предмета управління, виступає їх динамізм. Вони знаходяться в постійному русі, зміні. Так, у ринкових умовах господарювання постійно змінюються ціни на придбані сировину й матеріали, комплектуючі деталі й вироби, тарифи на енергоносії та послуги (зв'язок, транспорт і т. д.). Оновлюється продукція, переглядаються норми матеріальних і трудових витрат, що відображається на собівартості продукції і загальному рівні виробничих затрат підприємства [2].

Друга особливість виробничих затрат полягає в їх різноманітті, що вимагає застосування широкого спектра прийомів і методів в управ-

лінні ними. Різноманіття затрат виявляється при їх класифікації, яка дозволяє, по-перше, виявити ступінь впливу окремих затрат на економічні результати діяльності підприємства, по-друге, оцінити можливість впливу на рівень тих чи тих видів затрат і, нарешті, відносити на виріб тільки ті затрати, які необхідні для його виготовлення і реалізації. Не менш важливе та складне завдання – правильне віднесення затрат на виробничі підрозділи й окремі види діяльності підприємства.

Третя особливість затрат полягає у складності їх вимірювання, обліку та оцінки. Абсолютно точних методів вимірювання та обліку затрат немає.

Четверта особливість – це складність і суперечливість впливу затрат на економічний результат. Наприклад, підвищити прибуток підприємства можна за рахунок зниження поточних затрат на виробництво, яке, однак, забезпечується підвищенням капітальних затрат на сучасну техніку й технології.

Імовірність успішного розвитку підприємства підвищується, коли воно вміє грамотно управляти затратами, особливо в періоди кризи. Сприятливі економічні умови також вимагають оптимально розподіляти ресурси між інвестиційною і поточною діяльністю. Це можливо зробити, якщо на підприємстві діє ефективна система управління затратами [5].

Удосконалення системи управління затратами на підприємствах доцільно здійснювати в напрямках, представлених на рис. 1.

Рис. 1. Схема напрямів удосконалення системи управління виробничими затратами на підприємстві [удосконалено автором за [7]]

У системі управління виробничими затратами базові поняття та процедури необхідно розглядати за трьома напрямками:

- 1) планування затрат;
- 2) облік і контроль затрат;
- 3) коригування процесу формування затрат [6].

Процес планування затрат включає такі дії:

- класифікацію затрат;
- розрахунок норм затрат, виходячи із запланованого обсягу виробництва продукції та необхідності оптимального завантаження устаткування;
- визначення вартості затрат на підставі даних про обсяги запланованих видатків;
- формування умов, за яких можливе досягнення економії ресурсів;
- підготовку програми економії ресурсів;
- складання планового кошторису затрат.

Класифікація статей затрат передбачає об'єднання їх у групи за певною ознакою. Пла-

нування затрат в окремих підрозділах підприємства (цехах, ділянках) передбачає розробку власної класифікації затрат, що деталізує сукупні статті затрат у раціональному для планування вигляді.

Наступним етапом планування затрат виступає розробка норм і нормативів споживання ресурсів, виходячи із запланованого обсягу виробництва продукції та необхідності оптимального завантаження обладнання [3]. Особливу увагу при цьому слід приділяти обсягам нормативних затрат на кожну одиницю виробленої продукції.

Вартість затрат починають розраховувати на плановий період у той момент, коли в наявності є план виробництва продукції, розраховані нормативи затрат необхідних ресурсів [4]. Безпосередній вплив на величину виробничих затрат здійснює собівартість виготовленої продукції, тому доцільним буде розглянути резерви зниження її собівартості (рис. 2).

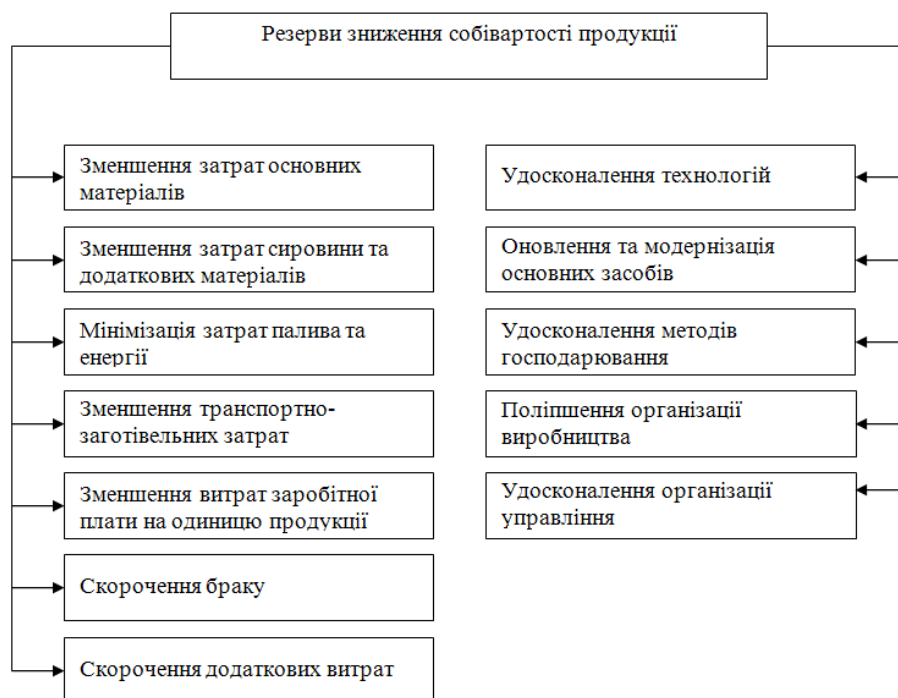

Рис. 2. Резерви зниження собівартості продукції [6]

З урахуванням середньоринкових цін на ресурси визначають вартісну величину запланованих затрат. При цьому слід мати на увазі, що отримана вартісна оцінка затрат не завжди відповідає фінансовим можливостям підприємства або його стратегічному плану розвитку.

У цьому випадку на рівні підрозділів роз-

робляється програма економії ресурсів. Базовим принципом такої програми є зниження виробничих втрат у ході технологічних операцій або виявлення резервів зростання ефективності використання ресурсів. Планування затрат передбачає складання двох кошторисів:

- урахує чинні плани виробництва про-

- дукції і прийняті нормативи;
- урахує розроблену програму економії ресурсів.

Складання плану затрат передусе організації їх обліку та контролю. Оперативний облік затрат є їх відображенням в облікових формах підрозділів підприємства (цехів, дільниць) з установленою періодичністю і певним терміном відображення даних.

Оперативний облік затрат організовується з метою виявлення причин відхилення фактичних показників від запланованих. Основними причинами такого відхилення можуть бути: зміна норм затрат ресурсів; коливання цін на споживані ресурси. Фактичне формування затрат може піддаватися коригуванню з метою:

- збереження балансу між фактичним і плановим використанням ресурсів;
- отримання економії затрат;
- адаптації обсягу витрачання ресурсів до змін виробничого й фінансового потенціалу підприємства.

Проведення контролю затрат підприємства полягає у виявленні причин неточностей оперативного обліку, бракові точних критеріїв оцінки ефективності управління затратами, доцільності мотиваційної системи економії затрат.

Обмеженість оперативного обліку виявляється в несвоєчасному отриманні бухгалтерією даних про фактично здійснені затрати по окремих цехах підприємства. Після закінчення звітного періоду отримані дані будуть неефективними для прийняття керівництвом підприємства адекватних рішень [4].

Відхилення фактичних затрат від запланованих кошторисних показників важко оцінити з високим ступенем точності через відсутність необхідного переліку нормативів, достатньої статистичної інформації про затрати, наявності великої кількості методології проведення аналізу ефективності здійснення затрат.

Відсутність системи мотивації персоналу за досягнення кінцевого результату виробничого процесу можна вважати однією з перешкод економії ресурсів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, удосконалення управління виробничими затратами спрямовано на безперервний пошук, виявлення й освоєння резервів зниження затрат ресурсів, їх планування

та нормування, оперативний облік і класифікаційний аналіз. Крім того, на підприємствах потрібно підтримувати систему мотивації економії ресурсів і зниження затрат, що стимулюватиме підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. праць. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2012. – № 1 (22). – С. 11–18.
2. Горобець О. Організація управління витратами на підприємстві / Горобець О. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2010. – № 7/2. – С. 101–104.
3. Дерій В. Термін «витрати» і його трактування для потреб обліку і контролю / В. Дерій // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С. 154–160.
4. Козак В. Г. Визначення поняття «витрати» та їх оцінка / В. Г. Козак // Зб. мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Реформування економіки України: стан та перспективи». – Київ : МІБО КНЕУ, 2009. – С. 129–131.
5. Московська О. А. Облік затрат і калькулювання собівартості продукції згідно з вітчизняним законодавством: подальший розвиток і шляхи вдосконалення / О. А. Московська // Вісник Житомирського держ. тех. ун-ту. Сер. : Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 85–88.
6. Скрипник М. І. Затрати і витрати: проблема трактування понять / М. І. Скрипник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : міжнар. зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 1 (13). – С. 163–165.
7. Сушко Н. А. Совершенствование управления затратами предприятия [Електронний ресурс] / Сушко Н. А., Рогачева Е. А. – Режим доступу: <http://www.jurnal.org/articles/2015/ekon86.html> (дата звернення: 21.12.16). – Назва з екрана.

8. Філінков О. М. Про співвідношення змісту категорій «витрати виробництва», «затрати», «собівартість» / О. М. Філінков // Економічна теорія. – 2008. – № 4. – С. 12–17.

«Reformuvannia ekonomiky Ukrainy: stan ta perspektyvy» – IV Intern. Nauk. and Practical. Conf. «Reforming the economy Ukraine: state and prospects. (pp. 129–131). Kyiv : MIBO KNEU [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Butynets, F. F. (2012). Vytraty vyrobnytstva ta ikh klasyfikatsiia dlia potreb upravlinnia [Production costs and their classification for management]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu: mizhnar. zb. nauk. prats'. Ser. «Bukhhalters'kyj oblik, kontrol' i analiz» – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis: Intern. Coll. Papers. A Series «Accounting, control and analysis», (1 (22), (pp. 11–18) [in Ukrainian]*.
2. Horobets, O. (2010). Orhanizatsiia upravlinnia vytratamy na pidpriemstvi [Organization of cost management in the enterprise]. *Visnyk Ternopil's'koi akademii narodnoho hospodarstva – Bulletin of Ternopil Academy of National Economy: Collected papers, (7/2) (pp.101–104) [in Ukrainian]*.
3. Derij, V. (2010). Termin «vytraty» i joho traktuvannia dlia potreb obliku i kontroliu [The term «expenses» and its interpretation for the purposes of accounting and control]. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk – Galician Economic Bulletin, 1(26), 154–160 [in Ukrainian]*.
4. Kozak, V. H. (2009). Vyznachennia poniattia «vytraty» ta ikh otsinka [The definition of «costs» and their evaluation]. *Proceedings from IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*
5. Moshkovs'ka, O. A. (2009). Oblik zatrat i kal'kuliuvannia sobivartosti produktsii zghidno z vitchyznianym zakonodavstvom: podal'shyj rozvytok i shliakhy vdoskonalennia [Cost accounting and calculation of production costs in accordance with national legislation, further development and ways to improve]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzh. tekhn. un-tu. Ser. «Ekonomichni nauky» – Journal of Zhytomyr State Technical University: Collected papers. A Series «Economics», (3 (49), (pp. 85–88) [in Ukrainian]*.
6. Skrypnyk, M. I. (2009). Zatraty i vytraty: problema traktuvannia poniat' [Costs and expenses: the problem of interpretation of concepts]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu: Mizhnar. zb. nauk. pr. – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis: Intern. Coll. Papers, (1 (13), (pp. 163–165) [in Ukrainian]*.
7. Sushko, N. A. & Rohacheva, E. A. Sovershenstvovanye upravleniya zatratamy predpriyatiya [Improving the management of enterprise costs]. Retrieved from <http://www.jurnal.org/articles/2015/ekon86.html> (accessed 21 December 2016) [in Russian].
8. Filinkov, O. M. (2008). Pro spivvidnoshennia zmistu katehorij «vytraty vyrobnytstva», «zatraty», «sobivartist» [On the relation between the content categories of «production costs», «costs»]. *Ekonomichna teoriia – Economics, 4, 12–17. [in Ukrainian]*.

Н. И. Радионова, кандидат экономических наук, доцент (Киевский национальный университет технологий и дизайна). **Современные направления совершенствования управления производственными затратами на предприятии.**

Аннотация. Целью статьи является рассмотрение направлений совершенствования управления производственными затратами на предприятии через определение их особенностей и схематической систематизации основных направлений совершенствования системы управления производственными затратами на предприятии. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Доработана схема основных направлений совершенствования системы управления производственными затратами на предприятии. Разработана система базовых понятий и процедур по управлению производственными затратами предприятия. Систематизированы резервы снижения себестоимости продукции.

Указано на целесообразность применения на предприятии системы мотивации экономии ресурсов и снижения затрат. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что применение предложенных направлений совершенствования управления производственными затратами на предприятии будет способствовать уменьшению производственных затрат и улучшению финансового состояния предприятия. Основные научные положения статьи можно использовать в практике производственных предприятий.

Ключевые слова: управление затратами, производственные затраты, классификация затрат, сокращение затрат, производственное предприятие.

N. Radionova, Can. Econ. Sci., Docent (Kyiv national university of technologies and design). Modern ways to improve the management of the enterprises production costs.

Annotation. The article aim is to review current trends to improve the management of production costs of the enterprise to determine their characteristics and systematization sketch the main directions of improving the management of production costs in the enterprise. **Methodology of research.** Attainment of the objectives of the article made by such general scientific and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Revised scheme of the main directions of improvement of production costs management at the enterprise. A system of basic concepts and procedures to manage production costs of the company. Systematized reserves to reduce production costs. Indicated feasibility of the enterprise system of motivation conserve resources and reduce costs. **Practical value.** The article substantiates that the application of the proposed ways of improving the management of production costs at the enterprise will help to reduce production costs and improve financial conditions. The main scientific results of the article can be used in practice of industrial enterprises.

Keywords: costs management, production costs, costs classification, cost reduction, industrial enterprise.

Стаття надійшла до редакції 27. 12. 2016 р.

ПОЛІПШЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. О. ШВЕЦЬ, кандидат економічних наук;
О. В. ГАДЗІКОВСЬКА
(Запорізький національний університет)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні впливу інноваційної діяльності на поліпшення використання та збереження ресурсів сільськогосподарських підприємств. Статтю присвячено дослідженню ефективності залучення інновацій в аграрному секторі з метою збереження ресурсів. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Розроблено напрями активізації інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, сформовано перспективи розвитку інноваційної діяльності як засобу збереження ресурсів. У сучасних умовах енергозалежності України найбільш доцільним напрямом залучення інновацій, на наш погляд, є вироблення електроенергії з біомаси. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що будівництво нових біогазових станцій в Україні дозволить знизити рівень використання ресурсів і підвищити рентабельність сільськогосподарських підприємств. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці сільськогосподарських підприємств.*

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, сільськогосподарське підприємство, ресурсозбереження, біогазова станція.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств залежить від раціонального використання ресурсів, що забезпечує збільшення прибутку та конкурентоспроможності підприємства, а також його економічний розвиток. Розглядаючи світовий досвід, можна побачити, що головним фактором розвитку суб'єктів господарювання і всієї економічної системи є інноваційна діяльність, оскільки вона сприяє створенню нових технологій, впливає на зниження витрат ресурсів. Даний фактор розвитку є важливим для аграрного сектора економіки України, оскільки він характеризується надмірною експлуатацією природно-ресурсного потенціалу, що призводить до низької конкурентоспроможності вітчизняних під-

приємств АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку агропромислового комплексу, доцільність упровадження інновацій, проблеми інноваційної діяльності в Україні, вплив нормативно-правової бази на інноваційну діяльність були досліджені багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, ці питання відображені у працях таких вітчизняних учених, як Л. Березіна [1], В. Гросул [2], М. Ревенко [3], О. Юдіна [4]. Незважаючи на те, що сформовано цінний досвід у напрямку розвитку інноваційної діяльності, пріоритетного підходу до її активізації в агропромисловому комплексі України ще не знайдено.

Формування цілей статті (постановка завдання). Цілями статті є дослідження інноваційних можливостей, характеристика інноваційного потенціалу сільськогосподар-

ських виробників, обґрунтування напрямів активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств, оцінка рівня впливу інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств на процес ресурсозбереження, виокремлення проблем інноваційної діяльності та ресурсозбереження, формування перспектив розвитку інноваційної діяльності з метою збереження ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З метою підвищення рентабельності сільськогосподарських підприємств необхідно розв'язати проблему ресурсозбереження, що передбачає вдосконалення процесу використання ресурсів шляхом проведення інноваційної діяльності. В узагальненому вигляді ресурсозбереження – це сукупність заходів з економного й ефективного використання всіх факторів виробництва, усіх видів ресурсів для вирішення проблем економічного та соціального розвитку, що передбачає скорочення, тобто заощадження ресурсів. Ресурсозбереження також припускає раціональне, економне використання будь-яких видів ресурсів як способів їх заощадження. Отже, ресурсозбереження – це комплекс заходів зі скорочення

витрат ресурсів, які забезпечують зниження ресурсомісткості продукції та, як результат, зростання ефективності виробництва за рахунок найбільш раціонального їх використання [4].

У Законі України «Про інноваційну діяльність» інноваційну діяльність визначено як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [5]. Інноваційний тип розвитку дає змогу зменшити рівень використання всіх видів ресурсів на одиницю продукції, підвищити продуктивність праці, якість і конкурентоспроможність продукції та, як наслідок, забезпечити високу ефективність діяльності підприємства.

Згідно з даними вітчизняних дослідників на сучасному етапі інноваційний потенціал агропромислових виробництв в Україні реалізується на 5-7 %, тоді як у зарубіжних країнах цей показник становить понад 55-60 % [1]. Аналіз складу та структури персоналу наукових установ України в сільськогосподарській галузі свідчить про те, що Україна поступово втрачає свій науковий потенціал (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт за науковими ступенями й категоріями персоналу в сільськогосподарській галузі за 2013–2015 рр. [розроблено автором на основі [6]]

Роки	Усього	З них мають науковий ступінь							
		доктора наук	у тому числі			кандидата наук	у тому числі		
			дослідники	техніки	допоміжний персонал		дослідники	техніки	допоміжний персонал
2013 р.	8 230	288	288	0	0	1 484	1 483	1	0
2014 р.	7 538	246	246	0	0	1 393	1 391	1	1
2015 р.	6 861	262	262	0	0	1 386	1 382	2	2

Основною проблемою, що перешкоджає проведенню інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, є недостатній рівень інвестування, адже рівень капіталь-

них інвестицій в аграрний сектор за 2016 рік нижче, ніж показник 2008 року, який виявився найуспішнішим з точки зору залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів (рис. 1).

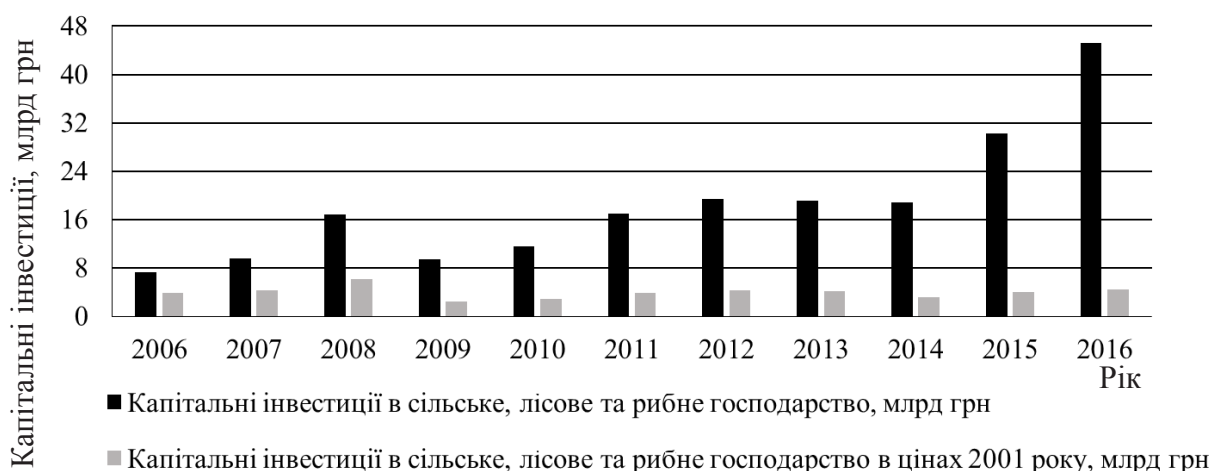

Рис. 1. Капітальні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство [розроблено автором на основі [6]]

Що стосується іноземних інвестицій, то земні інвестори майже не вкладають кошти в слід зазначити, що починаючи із 2010 р., іно- аграрний сектор України (рис. 2).

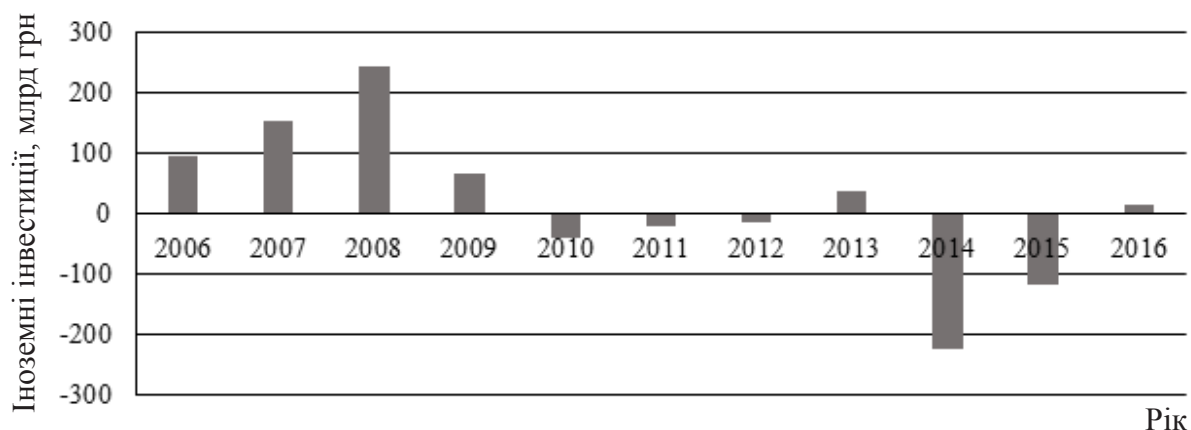

Рис. 2. Іноземні інвестиції в сільське господарство протягом 2006–2016 рр. [розроблено автором на основі [6]]

Причиною є девальвація гривні, яка призводить до значних збитків, через що інвестори виводять інвестований капітал. 2014–2015 рр. стали періодами рекордних збитків, оскільки був практично знищений потенціал, сформований упродовж останніх років, який і досі дозволяє отримувати прибутком від експорту сільськогосподарської продукції. Отже, на сьогодні рівень капітальних інвестицій у сільськогосподарські підприємства знаходиться на рівні 2007 р. Варто також відмітити високий приплив іноземних інвестицій в аграрний сектор у 2009 р. на тлі світової фінансової кризи.

Однак, незважаючи на загальну інвестиційну кризу, в Україні є перспективні іннова-

ційні проекти. Особливо вигідним напрямом для сільськогосподарських підприємств є виробництво енергії з альтернативних джерел, а саме переробка біомаси. Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектора відновлюваних джерел енергії, урахувавши високу залежність країни від імпортованих енергоносіїв, насамперед, природного газу, і великий потенціал біомаси, доступної для виробництва енергії. На жаль, темпи її розвитку в Україні досі суттєво відстають від європейських. Біогаз у багатьох країнах ЄС сьогодні є суттєвою складовою їх енергобалансу. У ЄС у 2009 р. було вироблено 8,3 млн т н.е. біогазу (еквівалентно 10,3 млрд м³ природного газу/рік).

Варто зазначити, що для аграрних підприємств біогаз – не лише спосіб додатково заробити чи замінити використовувану енергію, це також спосіб утилізувати відходи виробництва, за що нині доводиться платити значні кошти.

До Верховної Ради внесено на розгляд проект закону щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел. Відповідно до закону інвестори, які реалізуватимуть проекти із заміщення газу, отримають зафіксований на законодавчому рівні тариф на тепло з альтернативних джерел на рівні 90 % від тарифу на тепло з газу для потреб бюджетних установ і населення [7]. Отже, вони матимуть гарантії повернення коштів, вкладених у такі проекти. Електроенергія, вироблена з біогазу, має право на встановлення «зеленого тарифу» згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого тарифу» [8].

В Україні вже є приклади успішної реалізації проектів щодо використання біомаси як джерела енергії. Навесні 2012 року ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (МХП) почав роботи з будівництва першої біогазової станції на птахофабриці «Оріль-Лідер» у Дніпропетровській області. У 2013 р. була запущена біогазова станція, потужність якої становила 5 МВт/год. У кінці 2014 р. біогазова станція досягла своєї повної потужності й упродовж 2015 року працювала на повну потужність. Це перша в Європі біогазова станція такої потужності й рівня технологій, яка працює на курячому посліді й відходах комплексу з переробки курчат-бройлерів. На сьогодні МХП переробляє курячого посліду 200 т на добу (це 100 % того, що виробляє фабрика).

Основні завдання, які ставить перед собою ПАТ «Миронівський хлібопродукт»: енергетична незалежність; виробництво екологічно чистих органічних біологічних добрив; сут-

тєве покращення екології в місцях розташування всіх підприємств.

Уся електроенергія, що виробляється біогазовою станцією потужністю 5 МВт-год, за «зеленим тарифом» продається в мережу. За період експлуатації вироблено 100 млн кВт «зеленої» електроенергії. Одночасно з її виробництвом компанія отримує теплову енергію. За період експлуатації вироблено 90 тис. Гкал, що в еквіваленті на природній газ становить 11 млн м³; 80 % теплової енергії, яку виробляє біогазова станція, іде на заміщення газу, який використовувався для опалювання, адмінбудинків, виробництва гарячої води. Якщо раніше фабрика використовувала 8-9 млн м³ газу на рік, то нині чверть компенсується біогазовим комплексом.

Рішення уряду додати біогазові станції до «зеленого тарифу» швидко скоротило термін окупності проекту вартістю 15 млн дол. Якщо на початку компанія розраховувала повернути витрачені гроші за 8-10 років, використовуючи електроенергію тільки на власні потреби, то із «зеленим тарифом» – за 5 років. Однак, падіння цін на газ у доларах і девальвація гривні збільшили термін окупності до 6-7 років.

Проект виявився настільки ефективним, що до 2020 року ПАТ «Миронівський хлібопродукт» інвестує в будівництво іншого біогазового комплексу (на Вінницькій птахофабриці) 27 млн дол. Наприкінці будівництва у 2020 р. проектна потужність становитиме 20 МВт [9].

Розрахунок показників рентабельності, фондівіддачі та фондоозброєності праці вказує на позитивний вплив інноваційної діяльності на ресурсозбереження ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (табл. 2). Варто зазначити, що на погіршення рентабельності підприємства у 2014–2015 рр. значно вплинули збитки через політичну та економічну кризу в Україні.

Таблиця 2

Показники ресурсомісткості та ефективності виробничої діяльності ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [розроблено автором на основі [9]]

Показник	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Рентабельність виробничих фондів	0,14487	0,08526	-0,71641	-0,18840

Продовж. табл. 2

Показник	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Фондовіддача	1,10886	1,55673	1,42600	0,55341
Фондоозброєність	339,87400	251,56200	343,02000	1398,92000

Варто виокремити основні проблеми інноваційної діяльності та ресурсозбереження в аграрному секторі:

- 1) недосконалість програм реформування аграрного сектора, їх невідповідність вимогам законодавства та принципам права Європейського Союзу;
- 2) відсутність мотивації в сільськогосподарських товаровиробників до здійснення інноваційної діяльності;
- 3) недостатність наукового забезпечення діяльності окремих галузей харчової та переробної промисловості;
- 4) недостатній рівень упровадження досягнень науково-технічного прогресу, поширення прогресивних технологій;
- 5) непривабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів;
- 6) висока енерговитратність і залежність сільськогосподарського виробництва від імпортованих паливно-енергетичних ресурсів;
- 7) втрата значної частини основних фондів сільськогосподарських підприємств різної форми власності через тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь;
- 8) відсутність науково обґрунтованих стратегічних напрямів розвитку системи податкового регулювання сільськогосподарського виробництва;
- 9) недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва;
- 10) відсутність пріоритетності державної підтримки сільського господарства.

Згідно з концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року можна виділити такі напрями активізації інноваційної діяльності агропромислових підприємств: інвестиційна підтримка інноваційної діяльності; підвищення кваліфікації робітничих кадрів для сільського господарства; здійснення прикладних наукових і науково-технічних розробок;

виконання державного замовлення у сфері розвитку агропромислового комплексу; створення сприятливих фінансово-економічних, податкових та організаційних умов для діяльності й модернізації аграрних підприємств; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва; створення інфраструктури інноваційної діяльності; покращення системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси; розробка дієвої інноваційної політики [10].

Як результат, варто очікувати на такі перспективи розвитку інноваційної діяльності як засобу збереження ресурсів:

- 1) підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств;
- 2) покращення показників ресурсозбереження та рентабельності суб'єктів господарювання;
- 3) зростання обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції;
- 4) припинення господарського використання екологічно небезпечних та економічно неефективних земельних ділянок;
- 5) збільшення частки використання альтернативних джерел енергії;
- 6) підвищення рівня енергонезалежності України;
- 7) підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;
- 8) збільшення експортних можливостей сільськогосподарських підприємств;
- 9) забезпечення високої ефективності національної економіки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. На основі проведеного дослідження можна відзначити, що на сьогодні інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств знаходиться на низькому рівні. Головною причиною цього є девальвація національної грошової одиниці, що зумовила значні збитки та стала причиною виходу з України іноземних інвесторів.

Найперспективнішим напрямом залучення

інновацій в аграрному секторі є вироблення електроенергії з біомаси, адже Україна – аграрна країна, яка має достатньо біомаси як вихідної сировини. Будівництво біогазових станцій в Україні вже довело свою ефективність – воно дозволяє не тільки знизити рівень використання ресурсів і підвищити рентабельність сільськогосподарського підприємства, але й забезпечити Україну новими джерелами енергії, які особливо необхідні в сучасних умовах енергозалежності країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березіна Л. М. Інноваційна політика підприємств АПК: тактичні і стратегічні аспекти / Л. М. Березіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 121–127.
2. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О. Д. Гнаткович // Ефективна економіка. – 2009. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_39 (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
3. Гросул В. А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні / В. А. Гросул // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3), Т. 1. – С. 76–82.
4. Юдіна О. І. Оцінка впливу інновацій на збереження ресурсів підприємства / О. І. Юдіна // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Менеджмент інновацій. – 2015. – Вип. 5. Т. 23. – С. 108–117. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_5_16 (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
5. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 4 лип. 2002 р. № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
6. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
7. Про внесення змін до Закону України «Про теплопостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 21 лют. 2016 року № 1852-VIII. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58568 (дата звернення: 02.05.17). – Назва з екрана.
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [Електронний ресурс] : Закон України від 25 вер. 2008 року № 601-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
9. Сайт ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.mhp.com.ua/uk/home> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.
10. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2015 р. № 1427-р. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (дата звернення: 02.01.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Berezina, L. M. (2013) Innovatsiina polityka pidpriemstv APK: taktychni i stratehichni aspekty [Innovation policy of agricultural enterprises: tactical and strategic aspects]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and Innovation Management*, 4, 121–127 [in Ukrainian]
2. Hnatkovich, O. D. (2009) Aktyvizatsiia innovatsii u silske hospodarstvo Ukrainy [Activization of innovations in agriculture sector of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_39 (accessed 02 January 2016) [in Ukrainian].
3. Hrosul, V. A. (2010) Problemy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [The problems of innovation activity in Ukraine]. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho*

- forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, 1 (3), 76–82 [in Ukrainian].
4. Iudina, O. I. (2015) Otsinka vplyvu innovatsii na zberezhennia resursiv pidpriemstva [Assessing the impact of innovations on enterprise resource conservation]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk University: Collected papers*, (23 (5)). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2015_23_5_16 (accessed 02 January 2016) [in Ukrainian].
 5. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist»: vid 4 lyp. 2002 roku № 40-IV [Law of Ukraine on innovation activity from July 4 2002, № 40-IV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
 6. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Site of the State Statistics Service]. <http://ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
 7. Proect Zakony Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro teplopostachannia» shchodo stymuliuвання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії» vid 21 lyt. 2016 roku [Proect of Law of Ukraine on amendments to Law of Ukraine «On Heat Supply» on stimulation of heatenergy production from alternative energy sources from February 21 2017, №1852-VIII]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58568 (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
 8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vstanovlennia «zelenoho» taryfu» pryiniaty 25 ver. 2008 roku [Law of Ukraine on amending certain laws of Ukraine relating to setting the «green» tariff from September 25 2008, № 601-VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
 9. Sait PAT «Myronivskiy khliboprodukt» [Site of PJSC "MHP"]. <https://www.mhp.com.ua/uk/home>. Retrieved from <https://www.mhp.com.ua/uk/home> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].
 10. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku» [The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the concept of the state program of development of the agricultural sector for the period till 2020 from December 30 2015, № 1427-p.]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (accessed 02 January 2017) [in Ukrainian].

Ю. А. Швець, кандидат экономических наук; **Е. В. Гадзиковская** (Запорожский национальный университет). **Улучшение использования и сохранения ресурсов сельскохозяйственных предприятий в контексте их инновационной деятельности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении влияния инновационной деятельности на улучшение использования и сохранения ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Статья посвящена исследованию эффективности привлечения инноваций в аграрном секторе с целью сохранения ресурсов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработаны направления активизации инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий, сформированы перспективы развития инновационной деятельности как средства сохранения ресурсов. В современных условиях энергозависимости Украины наиболее целесообразным направлением привлечения инноваций, на наш взгляд, является выработка электроэнергии из биомассы. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что строительство новых биогазовых станций в Украине позволит снизить уровень использования ресурсов и повысить рентабельность сельскохозяйственных предприятий. Основные научные положения статьи можно использовать в практике сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационный процесс, инновационный потенциал, инновационное развитие, сельскохозяйственное предприятие, ресурсосбережение, биогазовая станция.

Yu. Shvets, *can. of Econ. Sci.*; **O. Hadzikovska** (Zaporizhzhya national University). **Improving the use and conservation of agricultural enterprises in the context of their innovative activities.**

Annotation. Purpose. The article is devoted to identify the impact of innovation activities on improving the use and conservation of agricultural enterprises' resources. The effectiveness of attracting innovations in the agricultural sector with the goal of saving resources is observed in the article.

Methodology of research. The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** Areas of activization of innovative activity of agricultural enterprises are developed, prospects for the development of innovative activity as a means of conserving resources are formed. In modern conditions of energy dependence of Ukraine, the most expedient direction of attracting innovations, in our view, is the generation of electricity from biomass. **Practical value.** The article substantiates that the construction of new biogas stations in Ukraine will reduce the level of resource usage and improve the profitability of agricultural enterprises. The main scientific provisions of the article can be used in the practice of agricultural enterprises.

Keywords: innovative activity, innovation process, innovation potential, innovative development, agricultural enterprise, resources saving, biogas station.

Стаття надійшла до редакції 09. 01. 2017 р.

ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

О. В. ЛЯСКОВЕЦЬ

(Запорізький національний університет)

Анотація. Метою статті є: дослідження особливостей функціонування підприємств машинобудування; аналіз і використання існуючих методів оцінки розвитку економічної безпеки, визначення ефективності використання даних методів; розрахунок рівня розвитку економічної безпеки, розробка напрямів підвищення розвитку економічної безпеки та шляхів вирішення існуючих проблем. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті досліджено особливості функціонування підприємств машинобудування за умов дії загроз довкілля. Проаналізовано існуючі методичні підходи, методи оцінки економічного розвитку, що дозволило здійснити аналіз стану діяльності підприємств. З'ясовано достовірність використання різних методів оцінки рівня економічної безпеки на запропонованих підприємствах. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено ефективність використання розглянутих методів оцінки економічного розвитку на підприємствах, а також розраховано рівень розвитку економічної безпеки даних підприємств. Сформовано способи вирішення існуючих проблем і напрями покращення діяльності, підвищення розвитку економічної безпеки.

Ключові слова: підприємства машинобудування, економічна безпека, економічний розвиток, складові економічної безпеки, рівень економічної безпеки.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища здійснюють украй негативний вплив на функціонування підприємств машинобудування, що виявляється в погіршенні рівня розвитку економічної безпеки, зниженні фінансової стійкості, конкурентоспроможності, ділової активності, платоспроможності. За таких умов можливе виникнення кризового стану на підприємствах. Безпечні умови розвитку створюють можливості для покращення функціонування підприємства в цілому та сприяють налагодженню результатів діяльності, захисту від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, розробці комплексу методів щодо попередження, усунення, ліквідації негативних наслідків впливу загроз. Необхідно розглянути основні показники економічного розвитку для кожної сфери діяльності підприємств машинобудування з метою визначення рівня розвитку економічної безпеки. Водночас

доцільно використати відомі методичні підходи, методи оцінки рівня розвитку економічної безпеки саме підприємств машинобудування для розрахунку, визначення рівня економічної безпеки, аналізу стану діяльності, а також з'ясувати достовірність використання різних методів оцінки рівня розвитку економічної безпеки на запропонованих підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми щодо підвищення ефективності діяльності підприємств, оцінки рівня безпеки економічного розвитку, шляхи підвищення економічного розвитку, методики оцінки економічного розвитку досліджено у працях таких учених: Л. А. Бехтер [1], Д. Д. Буркальцева [2, с. 107–110], І. В. Венглюк [3], Е. В. Камишинова [4, с. 77–81], Л. І. Крачок [5, с. 201–202], О. В. Малик [6, с. 264–267], Т. О. Муренко [7], І. В. Репешко [8], Т. В. Сак [10], О. І. Судакова [11], В. Ю. Халіна [12, с. 173–181]. Проте слід відзначити, що питання щодо оцінки рівня розвитку економічної безпеки, визначення факторів впливу на діяльність підприємств

машинобудування, виокремлення напрямів відновлення економічної безпеки досліджені не повною мірою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: дослідження особливостей функціонування підприємств машинобудування; аналіз і використання існуючих методів оцінки розвитку економічної безпеки, визначення ефективності використання даних методів; розрахунок рівня розвитку економічної безпеки, розробка напрямів підвищення розвитку економічної безпеки та шляхів вирішення існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Функціонування підприємств машинобудування в Україні відбувається за складних економічних і політичних умов, що перешкоджає покращенню результатів діяльності та можливості виходу на міжнародні ринки. Зокрема, 2014 рік ознаменувався для більшості підприємств машинобудівної галузі такими результатами, як погіршення показників фінансової діяльності, зниження обсяг випуску та реалізації продукції, втрата

конкурентних позицій, розірвання контрактів із міжнародними партнерами, закриття окремих підприємств тощо. Безперечно погіршився й послабився розвиток даних підприємств, але варто проаналізувати рівень розвитку економічної безпеки в даний період.

Для проведення дослідження були використані показники оцінки рівня розвитку економічної безпеки кожної складової для більш ґрунтовного аналізу. Зокрема, у дослідженні були проаналізовані методичні підходи таких науковців: В. Ю. Халіна [12, с. 173–181], Е. В. Камишникова [4, с. 77–81].

Розпочнемо аналіз рівня розвитку економічної безпеки підприємств машинобудування у 2010–2014 рр. на підставі методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки, запропонованого В. Ю. Халіною [12, с. 173–181].

Для аналізу було обрано підприємство ПАТ «Запоріжтрансформатор», яке у 2014 р. мало передкризовий фінансовий стан. Нормативно-му значенню не відповідали такі складові економічної безпеки: фінансова, інтелектуально-кадрова, екологічна (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз рівня економічної безпеки ПАТ «Запоріжтрансформатор» у 2010–2014 рр. за методичним підходом В. Ю. Халіної [розроблено автором на основі [9]]

Складові економічної безпеки	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Фінансова	2,11	2,32	0,03	0,28
Техніко-технологічна	1,15	2,02	1,84	1,74
Інтелектуально-кадрова	1,75	2,43	2,63	0,40
Екологічна	0,80	0,30	0,77	0,53
Рівень економічної безпеки підприємства (R)	3,42	3,37	0,13	0,11
Складові економічної безпеки	Абс. відхилення, 2014 р.			
	2011	2012	2013	
Фінансова		-1,83	-2,03	0,25
Техніко-технологічна		0,58	-0,28	-0,10
Інтелектуально-кадрова		-1,35	-2,03	-2,23
Екологічна		-0,27	0,24	-0,24
Рівень економічної безпеки підприємства (R)		-3,31	-3,26	-0,02
Складові економічної безпеки	Відн. відхилення, 2014 р.			
	2011	2012	2013	
Фінансова		-86,54	-87,74	728,75
Техніко-технологічна		50,46	-14,03	-5,41
Інтелектуально-кадрова		-77,07	-83,49	-84,74
Екологічна		-33,53	79,91	-31,03
Рівень економічної безпеки підприємства (R)		-96,92	-96,87	-17,51

У 2014 р. відносно 2013 р. фінансова складова зросла у 7,28 раза та її значення у 2013 р. становило 0,03 %, у 2014 р. – 0,28 %. Такий результат у 2014 р. у порівнянні із 2013 р. пояснюється зменшенням суми прибутку від продажу продукції на 497 567 тис. грн, чи на 53,38 %, скороченням собівартості продукції на 47,88 % або на 854 841 тис. грн, зниженням чистої виручки від реалізації на 49,76 % або на 1 352 408 тис. грн, зростанням величини власного капіталу на 1 331 528 тис. грн, зменшенням суми оборотних активів на 199 064 тис. грн, або 13,81 %, підвищення поточних зобов'язань на 67,61 % або 2 088 813 тис. грн, одночасне падіння сум кредиторської та дебіторської заборгованості – на 883 563 тис. грн, чи на 71,52 % та відповідно на 481 618 тис. грн, або на 35,47 %. Інтелектуально-кадрова складова у 2013 р. становила 2,63 % та у 2014 р. – 0,4 %, тобто скорочення становило 84,74 %.

Зменшення даної складової пов'язано зі збільшенням у 2014 р. відносно 2013 р. кількості звільнених працівників на 884 особи, зменшенням загальної чисельності працюючих на 974 особи, скороченням обсягу готової продукції на 128 596 тис. грн, спадний характер мала кількість висококваліфікованих працівників (1 100 осіб), хоча збільшилася кількість винаходів. Погіршилися показники екологічної складової, адже у 2014 р. відносно 2013 р. скорочення даної складової становило 31,03 %. Зокрема, у 2014 р. у порівнянні із 2013 р. підвищився показник перевищення нормативного обсягу викидів шкідливих речовин на 33 % та коефіцієнт залюднення ареалу шкідливого впливу на 8,75 %. За отриманими даними видно, що для підприємства є характерним зростання забруднення атмосфери, відсутність очисних механізмів і контролю за скороченням шкідливих викидів.

У 2013 р. техніко-технологічна складова сягнула 1,84 % та у 2014 р. становила 1,74 %, тобто частка скорочення була на рівні 5,41 %, але все ж таки показник знаходиться в межах нормативного значення. У 2014 р. відносно 2013 р. показники техніко-технологічної складової мали помітне покращення, а саме: знос основних засобів скоротився на 91,77 % або на 100 874 тис. грн; вартість основних засобів підвищилася на 13,73 % чи на 124 112 тис. грн. Проте поряд зі зростанням одних показників,

показники виробничої потужності, коефіцієнт інтенсивності використання обладнання скоротилися у 2014 р. відносно 2013 р. на 50 % та відповідно на 70,37 %. Загальний рівень економічної безпеки за результатами аналізу у 2013 р. становив 0,13 % та у 2014 р. – 0,11 %, тобто не відповідав нормативному значенню.

Для підприємства у 2014 р. характерним є низький рівень економічної безпеки, що пояснюється погіршенням основних його складових, окрім техніко-технологічної та результатів фінансової діяльності, адже діяльність підприємства в даному періоді була збитковою. Одночасно більшість показників фінансової діяльності знизилася, характерний був передкризовий тип фінансової стійкості, тому керівництву підприємства необхідно проаналізувати слабкі сторони діяльності, вжити заходів щодо покращення показників складових економічної безпеки, що сприятиме налагодженню економічної безпеки та результатів діяльності й функціонування, виходу із кризового стану.

Іншим методичним підходом, який ми розглянемо, є методика оцінки рівня економічної безпеки, запропонована Е. В. Камишниковою [4, с. 77–81]. Проаналізуємо результати використання даної методики на підприємствах машинобудування у 2010–2014 рр.

Перейдемо до аналізу результатів оцінки рівня розвитку економічної безпеки ПАТ «Запоріжтрансформатор» у 2010–2014 рр. (табл. 2).

Результати поведеного аналізу показують, що рівень економічної безпеки у 2014 р. становить 0,71 %, що нижче нормативного та перевищує результати 2013 р. на 1,69 %, але найвище значення було досягнуто у 2012 р. та рівень становив 1 %. Невідповідність рівня розвитку економічної безпеки нормативному значенню у 2014 р. зумовлена зниженням таких складових: фінансової, інтелектуально-кадрової, виробничої, збутової.

Відбулося покращення у 2014 р. лише складової матеріально-технічного забезпечення та екологічної складової. Спад основних складових у 2014 р. зумовлений скороченням суми прибутку від продажу, чистої виручки від реалізації, збитковістю діяльності, зростанням суми позикового капіталу, залежністю від постачальників, зростанням цін на матеріали, сировину, паливо. Отже, розвиток економічної безпеки знаходиться

на низькому рівні та потребує ефективних управлінських рішень із боку керівництва з метою налагодження економічної безпеки та показників діяльності.

Таблиця 2

**Аналіз рівня економічної безпеки ПАТ «Запоріжтрансформатор»
у 2010–2014 рр. за методичним підходом Е. В. Камишникової
[розроблено автором на основі [9]]**

Складові економічної безпеки	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Фінансова	1,32	3,13	3,31	1,03	-0,89
Інтелектуально-кадрова	0,53	0,63	0,76	0,68	0,60
Виробнича	1,59	2,07	2,02	1,61	1,08
Матеріально-технічне забезпечення	0,80	0,93	0,87	0,87	1,01
Збутова	0,80	1,09	1,14	0,83	0,74
Екологічна	0,49	0,38	0,35	0,45	2,56
Рівень економічної безпеки	0,69	0,99	1,00	0,69	0,71
Складові економічної безпеки	Абс. відхилення, 2014 р.				
	2010	2011	2012	2013	
Фінансова		-2,21	-4,02	-4,20	-1,92
Інтелектуально-кадрова		0,07	-0,03	-0,16	-0,08
Виробнича		-0,52	-0,99	-0,94	-0,54
Матеріально-технічне забезпечення		0,21	0,07	0,14	0,13
Збутова		-0,06	-0,35	-0,40	-0,09
Екологічна		2,07	2,18	2,21	2,11
Рівень економічної безпеки		0,01	-0,28	-0,30	0,01
Складові економічної безпеки	Відн. відхилення, 2014 р.				
	2010	2011	2012	2013	
Фінансова		-167,43	-128,35	-126,86	-185,90
Інтелектуально-кадрова		14,15	-5,11	-20,63	-11,63
Виробнича		-32,54	-48,04	-46,71	-33,28
Матеріально-технічне забезпечення		25,74	7,82	15,53	14,97
Збутова		-7,36	-32,12	-34,89	-11,10
Екологічна		421,21	570,20	630,04	470,43
Рівень економічної безпеки		2,06	-28,61	-29,65	1,69

Результати поведеного аналізу показують, що рівень економічної безпеки у 2014 р. становить 0,71 %, що нижче нормативного та перевищує результати 2013 р. на 1,69 %, але найвище значення було досягнуто у 2012 р. та рівень становив 1 %. Невідповідність рівня розвитку економічної безпеки нормативному значенню у 2014 р. зумовлена зниженням таких складових: фінансової, інтелектуально-кадрової, виробничої, збутової.

Відбулося покращення у 2014 р. лише складової матеріально-технічного забезпечення та екологічної складової. Спад основних складових у 2014 р. зумовлений скороченням суми прибутку від продажу, чистої виручки від реалізації, збитковістю діяльності, зростанням суми позикового капіталу, залежністю від поставальників, зростанням цін на матеріали, сировину, пальне. Отже, розвиток економічної безпеки знаходиться на низькому рівні та по-

требує ефективних управлінських рішень із боку керівництва з метою налагодження економічної безпеки та показників діяльності.

З табл. 2 видно, що фінансова складова у 2013 р. була на рівні 1,03 %, але у 2014 р. мала від'ємне значення в розмірі (-0,89 %). У 2014 р. у порівнянні із 2013 р. зниження фінансової складової обумовлене скороченням коефіцієнта маневреності оборотних активів на 50,58 %, коефіцієнта забезпеченості запасів власними джерелами фінансування у 2,67 рази, коефіцієнта поточної ліквідності – на 48,57 %, коефіцієнта швидкої ліквідності – на 44,32 %, коефіцієнта оборотності активів – на 47,41 %. Поряд із цим у 2014 р. відносно 2013 р. сума дебіторської заборгованості скоротилася на 481 618 тис. грн, або на 35,48 % та кредиторської заборгованості на 883 563 тис. грн, чи на 71,53 %.

Подібну динаміку у 2014 р. мала інтелектуально-кадрова складова, яка скоротилася у порівнянні із 2013 р. на 11,63 %. Це пов'язано зі скороченням кількості прийнятих працівників на 48 осіб, робітників із вищою освітою – на 525 осіб, службовців із вищою освітою – на 340 осіб, загальної чисельності персоналу – на 974 особи, збільшенням кількості звільнених працівників на 884 особи. Одночасно, більшість коефіцієнтів і показників інтелектуально-кадрової складової мали тенденцію до скорочення.

Що ж до виробничої складової, то вона відповідала нормативному значенню у 2010–2014 рр. та значне підвищення відбулося у 2011 р. (2,07 %), у 2012–2014 рр. склалася спадна динаміка. Зокрема скорочення даної складової у 2014 р. відносно 2013 р. сягнуло 33,28 %, у порівнянні із 2012 р. зменшення становило 46,71 % та відносно 2011 р. частка зниження була у розмірі 48,04 %. У 2014 р. відповідно до 2013 р. спостерігалось зростання вартості основних засобів на 13,74 % або на 124 112 тис. грн, готова продукція скоротилася на 128 596 тис. грн, або на 76,71 %, зменшилася сума запасів на 126 825 тис. грн, чи на 35,03 %, фінансові витрати зросли на 2 174 435 тис. грн, або у 7,89 рази. Зменшення виробничої складової пояснюється скороченням у 2014 р. переважної кількості коефіцієнтів, які впливають на ефективність процесу виробництва.

У 2013 р. рівень збутової складової становив 0,83 % та у 2014 р. – 0,74 %, тобто частка

скорочення була на рівні 11,1 %. Для підприємства у 2014 р. характерне погіршення коефіцієнта своєчасності розрахунку за товари та послуги, який відносно 2013 р. зменшився на 12,12 % та погіршилася рентабельність продажу на 7,19 %.

Позитивну динаміку у 2014 р. мали екологічна складова та складова матеріально-технічного забезпечення. Екологічна складова у 2014 р. відносно 2013 р. підвищилася у 4,7 рази, що спричинено зростанням суми витрат на природоохоронні заходи та збільшенням екологічних платежів. Тобто по підприємству був налагоджений контроль за рівнем викидів і вмістом шкідливих речовин, діяла відповідна служба нагляду.

Важливим для оцінки рівня розвитку економічної безпеки є складова матеріально-технічного забезпечення, яка у 2013 р. становила 0,87 % та у 2014 р. – 1,01 %. Проте дана складова у 2010–2014 рр. мала змінний характер, що пояснюється зміною цін на ресурси й матеріали, зростанням витрат, зростаючою залежністю від постачальників, змінністю обсягу власних і залучених ресурсів.

Отже, на підприємстві сформувався низький рівень розвитку економічної безпеки, що обумовлено погіршенням фінансових показників діяльності та потребує вжиття відповідних заходів із метою стабілізації розвитку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. За результатами дослідження проаналізовано методичний підхід оцінки рівня розвитку економічної безпеки В. Ю. Халіної та застосовано на підприємствах машинобудування у 2010–2014 рр. Визначено, що по ПАТ «Запоріжтрансформатор» рівень розвитку економічної безпеки за результатами аналізу у 2013 р. становив 0,13 % та у 2014 р. – 0,11 % та не відповідає нормативному значенню.

Також проведено аналіз методики оцінки рівня розвитку економічної безпеки, яку запропонувала Е. В. Камишникова та здійснені розрахунки свідчать, що рівень економічної безпеки у 2014 р. по ПАТ «Запоріжтрансформатор» становить 0,71 %, що нижче нормативного та перевищує результати 2013 р. на 1,69 %. Отже, проведений аналіз дозволяє зауважити, що підприємство має низький рівень економічної безпеки, характеризується погір-

шенням фінансових результатів, спадною динамікою показників діяльності. За даних умов, керівництву доцільно вжити заходів щодо підвищення рівня розвитку економічної безпеки, що сприятиме процвітанню підприємства, підвищенню іміджу в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехтер Л. А. Методичний підхід для отримання інтегральної оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на основі методу ентропії [Електронний ресурс] / Л. А. Бехтер // Бізнес Інформ. Сер. : економіка, економіко-математичне моделювання. – 2013. – № 2. – С. 83–87. – Режим доступу: http://www.business-inform.net/pdf/2013/2_0/83_87.pdf (дата звернення: 21.01.17). – Назва з екрана.
2. Буркальцева Д. Д. Методологія розрахунку інтегральних показників безпеки за сферами економіки [Електронний ресурс] / Д. Д. Буркальцева // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту. – 2013. – Вип. 6. – С. 106–111. – Режим доступу: <http://econpapers.repec.org/article/scn032455/15919182.htm> (дата звернення: 21.01.17). – Назва з екрана.
3. Венглюк І. В. Аналіз методів визначення та оцінки соціально-економічної безпеки підприємства / І. В. Венглюк // Економічний аналіз : збірник наукових праць. – 2014. – Т. 15. – № 2. – С. 247–256.
4. Камишнікова Е. В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства [Електронний ресурс] / Е. В. Камишнікова // Актуальні проблеми економіки. Сер. : Економіка та управління підприємствами. – 2009. – № 11 (101). – С. 77–82. – Режим доступу: <http://eco-science.net/archive2009/29--11101.html> (дата звернення: 21.01.17). – Назва з екрана.
5. Крачок Л. І. Методика оцінки та діагностики рівня технологічної безпеки аграрної галузі [Електронний ресурс] / Л. І. Крачок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 200–203. – Режим доступу: <http://www.ej.kherson.ua/j> (дата звернення: 25.01.17). – Назва з екрана.
6. Малик О. В. Показники оцінки фінансової безпеки підприємств: критерії та детермінантні характеристики [Електронний ресурс] / О. В. Малик // Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 263–268. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/1183> (дата звернення: 22.01.17). – Назва з екрана.
7. Муренко Т. О. Визначення оціночних показників економічної безпеки залізничних підприємств у складі мережевих об'єднань [Електронний ресурс] / Т. О. Муренко, В. Ф. Максимова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2015. – Вип. 10. – Ч. 1. – С. 192–195. – Режим доступу: <http://www.ej.kherson.ua/index.php/arkhiv-vidannya/2014?id=36> (дата звернення: 22.01.17). – Назва з екрана.
8. Репешко І. В. Стратегія розвитку економічної безпеки підприємств машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. В. Репешко ; [наук. керівник В. А. Міщенко] ; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». – Харків, 2009. – 20 с.
9. Річна фінансова звітність підприємств Запорізької області у 2010–2014 рр. [Електронний ресурс] / Річна інформація // Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (SMIDA). – 12.10.2015. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/> (дата звернення: 22.01.17). – Назва з екрана.
10. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції [Електронний ресурс] / Т. В. Сак // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Секція: Інформаційні технології та економічна безпека. – 2013. – № 6. – С. 336–340. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_6_81.pdf (дата звернення: 21.01.17). – Назва з екрана.

11. Судакова О. І. Моделювання процесів управління економічною безпекою підприємства / О. І. Судакова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2008. – Т. 4. – № 1. – С. 35–41.
12. Халіна В. Ю. Методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В. Ю. Халіна // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2014. – Вип. 1 (53). – С. 173–181. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchtei_2014_1_24.pdf (дата звернення: 21.01.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Bekhter, L. A. (2013). Metodichnyi pidkhid dlia otrymannia intehralnoi otsinky ekonomichnoi bezpeky silskohospodarskykh pidpriemstv na osnovi metodu entropii [Methodical approach for integral estimation of economic security of agricultural enterprises based on the entropy method]. *Biznes Inform. Seriya : ekonomika, ekonomiko-matematychne modeliuвання – Business Inform. Series: economics, economics and mathematical modeling*, 2, 83–87. Retrieved from http://www.business-inform.net/pdf/2013/2_0/83_87.pdf (accessed 21 January 2017) [in Ukrainian].
2. Burkaltseva, D. D. (2013). Metodolohiia rozrakhunku intehralnykh pokaznykiv bezpeky za sferamy ekonomiky [Methodology for the calculation of integral indicators of security in the spheres of economy]. *Zbirnyk naukovykh prats Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana. Problemy ekonomiky transportu – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaryan*: Collected papers. Problems of transport economy, (6), (pp. 106–111). Retrieved from <http://econpapers.repec.org/article/scn032455/15919182.htm> (accessed 21 January 2017) [in Ukrainian].
3. Venhliuk, I. V. (2014). Analiz metodiv vyznachennia ta otsinky sotsialno-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Analysis of methods for determining and assessing the socio-economic security of the enterprise]. *Ekonomichnyi analiz: zbirnyk naukovykh prats – Economic analysis: a collection of scientific works*, 2, Vol. 15, 247–256 [in Ukrainian].
4. Kamysnykova, E. V. (2009). Metodyka otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky metalurhiinoho pidpriemstva [Methodology for assessing the level of economic security of a metallurgical enterprise] *Aktualni problemy ekonomiky. Seriya: Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy – Actual problems of the economy. Series: Economics and Enterprise Management*, 11(101), 77–82. Retrieved from <http://eco-science.net/archive2009/29--11101.html> (accessed 21 January 2017) [in Ukrainian].
5. Krachok, L. I. (2014). Metodyka otsinky ta diahnozyky rivnia tekhnolohichnoi bezpeky ahrarynoi haluzi [Methodology for estimating and diagnosing the level of technological safety of the agrarian sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University*: Collected papers. A Series: Economic Sciences, (5 (1), (pp. 200–203). Retrieved from <http://www.ej.kherson.ua/j> (accessed 25 January 2017) [in Ukrainian].
6. Malyk, O. V. (2013). Pokaznyky otsinky finansovoi bezpeky pidpriemstv: kryterii ta determinantni kharakterystyky [Indicators of financial security assessment of enterprises: criteria and determinants]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University*: Collected papers. A Series: Economic Sciences, (5), (pp. 263–268). Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/1183> (accessed 22 January 2017) [in Ukrainian].
7. Murenko, T. O., Maksimova, V. F. (2015). Vyznachennia otsinonych pokaznykiv ekonomichnoi bezpeky zaliznychnykh pidpriemstv u skladi merezhevykh ob'ednan [Determination of estimates of economic security of railway undertakings in network

- unions]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers. A Series: Economic Sciences*, (10 (1), (pp. 192–195). Retrieved from <http://www.ej.kherson.ua/index.php/arkhiv-vidannya/2014?id=36> (accessed 22 January 2017) [in Ukrainian].
8. Repeshko, I. V. (2009). *Stratehiia rozvytku ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv mashynobuduvannia* [Strategy of development of economic security of enterprises of mechanical engineering]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut» [in Ukrainian].
 9. *Richna finansova zvitnist pidpriemstv Zaporizkoi oblasti u 2010–2014 rr.* [Annual financial statements of enterprises of Zaporizhzhia oblast in 2010–2014] / Annual information // Official site of the Agency for the Development of the Stock Market of Ukraine (SMIDA). (2015). Retrieved from <http://smida.gov.ua/> (accessed 22 January 2017) [in Ukrainian].
 10. Sak, T. V. (2013). *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: poniattia, struktura, osnovni tendentsii* [Economic security of Ukraine: concept, structure, main tendencies]. *Innovatsiina ekonomika: Vseukrainskyi naukovovo-vyrobnychy zhurnal. Sektsiia: Informatsiini tekhnolohii ta ekonomichna bezpeka – Innovative economy: All-Ukrainian scientific and production magazine. Section: Information Technology and Economic Security*, 6, 336–340. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_6_81.pdf (accessed 21 January 2017) [in Ukrainian].
 11. Sudakova, O. I. (2008). *Modeliuvannia protsesiv upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Modeling of the processes of management of economic safety of the enterprise]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva – Economy of construction and municipal economy*, 1, Vol. 4, 35–41 [in Ukrainian].
 12. Khalina, V. Iu. (2014). *Metodychnyi pidkhid shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Methodical Approach to Assessing the Level of Economic Security of an Enterprise]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute: Collected papers. A Series: Economic Science*, (1(53), (pp. 173–181). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchetei_2014_1_24.pdf (accessed 21 January 2017) [in Ukrainian].

О. В. Лясковец (Запорожский национальный университет). Пути и перспективы повышения развития экономической безопасности на предприятиях машиностроения.

Аннотация. Целью статьи является: исследование особенностей функционирования предприятий машиностроения; анализ и использование существующих методов оценки развития экономической безопасности, определения эффективности использования данных методов; расчет уровня развития экономической безопасности, разработка направлений повышения развития экономической безопасности и путей решения существующих проблем. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье исследованы особенности функционирования предприятий машиностроения в условиях действия угроз окружающей среды. Проанализированы существующие методические подходы, методы оценки экономического развития, что позволило осуществить анализ состояния деятельности предприятий. Выявлено достоверность использования различных методов оценки уровня экономической безопасности на предложенных предприятиях. **Практическая значимость результатов исследования.** Определена эффективность использования рассмотренных методов оценки экономического развития на предприятиях, а также рассчитан уровень развития экономической безопасности данных предприятий. Сформированы способы решения существующих проблем и направления улучшения деятельности, повышения развития экономической безопасности.

Ключевые слова: предприятия машиностроения, экономическая безопасность, экономическое развитие, составляющие экономической безопасности, уровень экономической безопасности.

O. Liaskovets (Zaporizhzhya National University). The ways and prospects of enhancing the development of economic security at machine-building enterprises.

Annotation. *The purpose of the article is to study the peculiarities of the mechanical engineering enterprises functioning, to analyze and use existing methods for assessing the development of economic security, to determine the effectiveness by using these methods, to calculate the level of economic security development, to develop directions for improving the development of economic security and ways to solve existing problems. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In the article the features of functioning of machine-building enterprises in the conditions of threats to the environment. Analyzes existing methodological approaches, evaluation methods of economic development that enabled the analysis of the state of activity of the enterprises. Clarified the accuracy of the different methods of estimation of level of economic safety of the proposed enterprises. **Practical value.** The efficiency of using the methods of assessing the economic development of the enterprises and calculated the level of development of economic security of enterprise data. Generated solutions to existing problems and directions of improvement activities, enhance the development of economic security.*

Keywords: *enterprise engineering, economic security, economic development, components of economic security, the level of economic security.*

Стаття надійшла до редакції 25. 01. 2017 р.

III. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.837:330.341.1

ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЙ ТЕОРІЇ ІННОВАЦІЙ ТА НАУКОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Н. М. КРАУС, кандидат економічних наук, доцент;
К. М. КРАУС, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є розкриття змісту концепцій теорії інновацій, теоретичного узагальнення наукових уявлень про становлення інноваційної економіки шляхом групування існуючих концепцій і теорій інновації відповідно до рівнів розвитку, а саме: мега-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівень. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Зроблено висновок, що наразі актуальною для економіки України є практична реалізація концепцій економічного антропоцентризму та національних інноваційних систем в рамках парадигми закритих і відкритих інновацій Г. Чесбро, моделі потрібної спіралі Г. Іцковіца й теорії просторової дифузії інновацій Т. Хегерстранда. Обґрунтовано потребу застосування як у теоретичних, так і практичних дослідженнях, окрім словосполучення «рівні економічного розвитку» ще й «рівні економічної агрегації». Дотримання на практиці процесу агрегування дасть змогу формувати інноваторів відповідно до запитів мікрорівня в рамках програм регіонального розвитку (мезорівень). У свою чергу, інноваційний розвиток мезорівня здійснюватиметься в межах загальної стратегії інноватизації національної економіки, яка враховує тенденції інноваційної глобалізації. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано авторське розуміння економічної парадигми інноваційної економіки на основі біфуркаційного розвитку та ціннісно-ментальної і творчо-розбудовчої людської діяльності. Зроблено висновок про те, що провідну роль у даній парадигмі відіграють наука та знання. Техніка в економічній парадигмі інноваційної економіки орієнтується на наукові відкриття. Ці наукові відкриття стають вихідною базою для створення нових галузей виробництва. Інноваційне підприємництво та технологічний базис дозволяють сформувати нову структуру економіки та виробництва. Доведено, що використання термінів «біфуркаційний шлях розвитку», «точка біфуркації» та «біфуркаційний період», у рамках даної парадигми, є прийнятним і допустимим. Пов'язано це з тим, що під час біфуркаційного періоду в інноваційній системі є три можливих типи траєкторії подальшого розвитку: руйнування, прогресивний або регресивний розвиток.

Ключові слова: теорії інновацій, концепція антропоцентризму, інноваційна економіка, рівень економічної агрегації, економічна парадигма інноваційного розвитку, біфуркаційний період.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У світовому господарстві формується нова парадигма економічного росту на основі використання інновацій і знань як головних економічних ресурсів, а науково-технічний прогрес (НТП) змінює масштаби та структуру виробництва, здійснюючи потужний вплив на стан економіки.

Досвід економічно розвинених країн світу свідчить, що економічний прогрес суспільства в основному забезпечується за рахунок інновацій, які є результатом поєднання можливостей НТП з економічними потребами. НТП є досить складним технологічним, науковим та соціально-економічним процесом. НТП органічно поєднує розвиток науки й техніки.

Перетворення науки в безпосередню виробничу силу означає, що кожний наступний крок у розвитку техніки базується на попередніх наукових розробках. Отже, технічний прогрес стає матеріалізацією прогресу наукового та є важливим фактором економічного розвитку.

Інноваційний процес об'єднує економіку, техніку, освіту, науку, управління та підприємництво. Його межі – від зародження ідеї до її комерціалізації, тобто повний комплекс відносин: виробництво → обмін → споживання. З цих причин є потреба в розгляді та ґрунтовному вивченні генези концепцій теорії інновацій та розкритті наукових уявлень про основи формування, становлення і розвитку інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пізнання нового та роль інновацій в економічному розвитку мають місце в наукових працях Т. Веблена, В. Зомбарта, В. Мітачерліча, Г. Менша, Р. Фостера [1–5]. **На сучасне розуміння процесів формування та розвитку інноваційної економіки здійснили потужний вплив** праці П. Друкера, М. Кондратьєва, Ф. Малерба, Р. Нельсона, Л. Орсеніго, М. Портера, Е. Петерса, Дж. Стігліца, М. Туган-Барановського, С. Уінтера, Й. Шумпетера [6–15].

У виборі наукового обґрунтування теоретичної конструкції статті значну роль відіграли фундаментальні роботи учених, серед яких: В. Байнева, В. Бранський, М. Блауг, В. Делія, Е. Лунева, А. Марков, І. Пригожин, В. Решетіло, С. Степаненко, Е. Сугрובה [16–25], а в її практичній аргументації, насамперед, роботи

таких учених: Г. Іцковіц, Г. Клейнер, М. Ларанья, К. Перес, Е. Уараб, К. Фланаганба, Г. Хосперс, Г. Чесбро [26–30].

Значний внесок у дослідження теорії інновацій та проблем формування інноваційної економіки належить таким відомим українським ученим-економістам, як В. Вишневський, В. Дементьев, Ю. Зайцев, С. Івашина, О. Катигрובה, О. Москаленко, О. Пархоменко [31–34]. Та все ж, залишається недостатньо розкритим наукове уявлення про основи становлення інноваційної економіки, яке б визначало практичну реалізацію теорій, концепцій та парадигми інноваційного розвитку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: дослідження генези концепцій теорії інновацій та розкриття їх змісту; обґрунтування існуючих теорій інновації відповідно до рівнів управління в інноваційній економіці, а саме: мегарівень, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, нанорівень; авторське розуміння економічної парадигми інноваційної економіки на основі біфуркаційного розвитку та ціннісно-ментальної і творчо-розбудовчої людської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З появою нових технологій відбулися значні зрушення в усіх сферах економічного життя суспільства. Це стосується змін у механізмі та траєкторії економічного прогресу на основі зростання частки інноваційно-інформаційного сектора, який став потужним джерелом, що генерує соціально-економічний розвиток, його динаміку та ріст. А інформація стала самостійним ресурсом зі своєю цінністю.

Французький філософ, учений-математик, академік Ніколя де Кондорсе (Nicolas de Condorcet) ще у XVIII ст. писав: «...прогрес наук забезпечує прогрес промисловості, який сам потім прискорює наукові успіхи і цей взаємний вплив, дія якого відновлюється, має бути зарахований до найбільш дієвих причин вдосконалення людського роду» [35; 36, с. 10; 37].

Фундаментальною теоретико-методологічною основою дослідження інноваційного розвитку економіки слугує теорія великих циклів економічної кон'юнктури російського вченого М. Кондратьєва та теорія інновацій австрійського науковця-економіста Й. Шумпетера

(J. Schumpeter), розвинуті сучасними закордонними й українськими вченими, дослідниками.

Уперше роль технологічних змін як елемента нового економічного імпульсу розвитку виділив Й. Шумпетер. Він був першим, хто відвів інновації роль генератора прибутку та обґрунтував модель інноваційного розвитку економічної системи на основі аналізу взаємодії системних, структурних і циклічних факторів.

Інновації, нововведення та підприємництво в його системі поглядів набувають нового звучання як фактори економічного зростання. На думку вченого, поширення нововведень та економічне новаторство, тобто підприємництво, визначають економічну динаміку. У центрі теорії економічного розвитку Й. Шумпетера знаходиться фігура підприємця-новатора, як творця нових комбінацій факторів виробництва, нових продуктів, нових ринків, нових технологій [15, с. 170].

Передбачення інноваційного розвитку базується на основі врахування взаємодії закономірностей статичної (визначеної пропорції у функціонуванні систем, у тому числі й економічних), циклічної динаміки (поєднання середньострокових, довгострокових – кондратьєвських і максимально довгострокових цивілізаційних циклів та криз, що виникають на їх перетині) й соціогенетики (закономірностей спадковості, мінливості та відбору в динаміці технологічних і соціально-економічних систем).

Свого часу М. Кондратьєв, обґрунтувавши теорію великих циклів кон'юнктури, пов'язував перехід до нового циклу з хвилями винаходів і нововведень. Він розрізняв моменти появи великих і значущих винаходів і моменти їх застосування у практиці виробництва (технологічні нововведення). М. Кондратьєв уважав, що на підйомі кожної хвилі великого циклу відбуваються відчутні зміни в економічному житті суспільства, що втілюються у значних змінах техніки, яким передують технічні відкриття. Науковець установив, що перед початком росту хвилі кожного великого циклу в техніці й технології виробництва, відбуваються глибокі зміни на основі появи принципово нових винаходів, відкриттів і радикальних нововведень. Вони характеризують етапи зміни поколінь базових технологій у виробництві. При цьому інновації з'являються групами

(кластерами) [7].

Розвиваючи ідеї М. Кондратьєва, Й. Шумпетер безпосередньо пов'язав економічні цикли із хвилями споживацьких і технологічних інновацій. На його думку, саме інновації є основним фактором, що викликає динамічні зміни хвилеподібного характеру в економіці (теорія мультициклічності). Він визначив нововведення як зміни в технології та управлінні, нові комбінації використання ресурсів. Сполучною ланкою між винахідником та інноваціями є підприємець. Й. Шумпетер обґрунтував важливість кредиту для комерціалізації інноваційної діяльності й вивів економічні інновації на роль головного джерела прибутку.

Послідовниками наукових ідей Й. Шумпетера є німецькі економісти В. Зомбарт (W. Sombart) [2] та В. Мітчерліх (W. Mitscherlich) [3]. У своїх працях вони виходили з того, що капіталістичне підприємство є клітиною господарської системи. На їх думку, основним носієм НТП є підприємець, завдання якого – просування технічних новинок на ринок, що й характеризує його як носія інновацій та технічного прогресу.

Цієї концепції дотримується американський учений П. Друкер (P. Drucker) [6]. Науковець наполягає, що інноваційність є особливим інструментом підприємництва. Його новаторство полягає в тому, щоб знайти в існуючих ресурсах нові якості з метою створення нових благ. Саме у процесі нововведення створюються нові ресурси.

Сучасні економічні методи дозволяють виділити 1 380 видів циклів, які мають відношення до економіки. Однак, лише чотири з них мають теоретичне і практичне значення, а саме: цикли товарно-матеріальних запасів Дж. Кітчичина; цикли інвестицій в машини й обладнання К. Жугляра; будівельні цикли С. Кузнеця (S. Kuznets) тривалістю 15–22 років; великі цикли М. Кондратьєва. Тривалість сучасної довгої хвилі, на думку вчених, у період 1985–2035 рр. пов'язана з досягненнями у сфері мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, супутникового зв'язку, освоєння космічного простору, нових видів енергії, матеріалів.

Нове економічне піднесення в рамках великих циклів, зазвичай, розпочинається, коли накопичуються важливі відкриття і винаходи, що не знайшли застосування в умовах так званої

«в'ялої кон'юнктури» та утворилися резерви вільних капіталів, готові фінансувати піднесення. Разом із тим це може відбуватися і внаслідок низького рівня прибутку та високих витрат, що змушують підприємців залучати нові технології.

Найбільш сприятливим періодом для появи технологічних новацій є наступна за економічною кризою депресія. Саме депресія посилює потребу в інноваціях як засобі виходу із кризи. Якщо в період піднесення економіки нові ідеї можуть «зачекати» (бо їх втілення сприяє дестабілізації відносно стійкої економіки), то в період спаду інновації виступають в якості засобів, що сприяють виходу із кризи.

Теорію циклів і криз розробляв також український вчений М. Туган-Барановський. У своїх роботах він, узявши за основу економічні кризи виробництва, заклав тенденцію розвитку основ середньострокових економічних циклів і довів, що «фази промислових циклів визначаються законами інвестування». Науковець зауважував, що роки створення основного капіталу є часом загального пожвавлення капіталістичного господарства. Ріст виробництва в одній галузі посилює споживання товарів в іншій. Отже, такі явища приймають системний характер, ведуть до загального економічного росту. Але, коли потреба у предметах праці починає себе вичерпувати, то відбувається перетворення часткового перевиробництва в загальне [14; 38, с. 1276].

Німецький вчений Г. Менш (G. Mensch) (якого сучасна наука називає «німецьким патріархом інновацій») у своїй книзі «Технологічний пат: інновації визначають депресію» [4] виклав свої спостереження і теорію розвитку кон'юнктури, інновацій та стартових підприємств. Науковець провів аналіз відібраних ним 112 великих інновацій за період із середини XVIII ст. до 60-х рр. XX ст. На основі цього аналізу він установив, що якщо винаходи розподіляються в часі порівняно рівномірно, то масштабне освоєння технічних інновацій відбувається на підвищенні хвилі циклів Кондратьєва. Відстань між центрами хвиль інновацій і хвиль винаходів становить близько 55 років.

Г. Менш пояснював, що нерівномірність інноваційної активності з'являється у зв'язку із внутрішніми особливостями функціонування ринкової економіки. Орієнтуючись на поточний прибуток, підприємець недооцінює

довгострокові можливості технічного розвитку, керуючись економічною кон'юктурою. І лише внаслідок різкого падіння ефективності інвестицій в основні галузі, коли вже накопичені значні надлишкові потужності й уникнути входження економіки до фази глибокої затяжної депресії не вдається, відбувається впровадження радикальних інновацій. У фазі депресії впровадження базових інновацій стає єдиним правильним рішенням та можливістю прибуткового інвестування. Таким чином, своїми дослідженнями Г. Менш довів, що депресія відіграє роль генератора умов для появи інновацій, які складають технологічний базис нової «довгої хвилі». У своїх дослідженнях він дійшов висновку, що коли базисні нововведення вичерпують свій потенціал, виникає ситуація «технологічного пату», яка визначає застій в економічному розвитку [4, с. 14].

Американський економіст Р. Фостер (R. Foster) поділяв концепцію Г. Менша й наполягав на тому, що для аналізу інноваційної діяльності та науково-технічного прогнозування варто використовувати динаміку циклів. Нові технології – це раптовість, а не запрограмований процес, тому для розуміння динаміки технологічної кон'юнктури (зміни однієї технології на іншу) важливою є ідея технологічної межі та технологічного розриву [5, с. 10].

«Технологічні нововведення – одна з основних причин хвилювань і турбот тих, хто здійснює управління виробництвом, – пише Р. Фостер, – погано, коли нововведень немає, хвилююче та клопітно, коли вони є» [5, с. 3–4]. «Введення нововведень – це індивідуальний процес, який не піддається управлінню або плануванню... нововведення пов'язані з ризиком, більшим ризиком, ніж захист позицій, які займає компанія» [5, с. 30]. Тобто, будь-яка компанія (інститут-організація чи установа) залежать від технологічних революцій та піддаються їх впливу.

Венесуельська дослідниця К. Перес (C. Perez) визначає технологічну революцію, як «потужний кластер нових та динамічних технологій, продуктів та галузей, який здатний викликати піднесення в економіці і довгострокову тенденцію до розвитку... це сукупність взаємопов'язаних технічних інновацій, що включає важливий маловитратний ресурс широкого застосування – часто джерело енергії, іноді ключовий матеріал, а також нові про-

дукти і процеси та нову інфраструктуру» [28, с. 30].

Концепцію Г. Менша та Р. Фостера поділяв німецький дослідник А. Кляйнкнехт (A. Kliainknekht) [17], розвиваючи ідею впливу депресивного стану економіки на виникнення інновацій. Він показав, що в основі переходу до нових «довгих хвиль» в економічному розвитку знаходяться групи (кластери) базових інновацій. Ці інновації широко застосовуються в періоди депресій і допомагають вийти із кризи.

На наш погляд, дослідження німецьких учених цікаві тим, що можуть бути покладені в основу розробки довгострокової інноваційної стратегії країни та регіону. Аналіз механізму нерівномірності економічного росту та орієнтир на довгострокові можливості використання інновацій наглядно демонструють особливу роль депресії у формуванні траєкторії соціально-економічного розвитку. Саме депресія виконує роль генератора нововведень, який складає технологічний базис подальшого етапу економічного росту. У цій фазі ринкова стратегія підприємницької поведінки, яка пов'язана із збільшенням прибутку, змінюється стратегією мінімізації витрат і зменшення невизначеності, що наразі є актуальним для всієї країни та регіонів.

Концепція інноваційних систем отримала розвиток у перших наукових працях Р. Нельсона (R. Nelson), Б. Лундвалла (B. Lundvall), К. Фрімена (C. Freeman). Вони заклали теоретичний фундамент державного стимулювання інноваційних процесів в умовах стабільного й ефективного інституційного середовища та домінуючої мережевої моделі взаємодії.

К. Фрімен провів аналіз появи організаційних інновацій під впливом депресії і показав, що депресія швидше пригнічує, ніж прискорює впровадження інновацій. На його думку, більш доцільне пояснення ролі депресії – її непряме значення. У період депресії збільшується соціальна напруга, а її зняття потребує різного роду змін, що створює сприятливі можливості для організаційних інновацій. У свою чергу, організаційні інновації створюють умови для зміни технологічної структури економіки, готуючи базу для технологічних інновацій, тому, на думку дослідника, «шторм» інновацій відбувається під час фаз поживлення та буму.

Концепція інноваційного розвитку інтегро-

ваних структур пов'язана з реформуванням економічного механізму управління організації. Такий механізм сприяє росту виробництва, покращення фінансового стану самої організації, її працівників та галузі в цілому. Під час інноваційного розвитку формується основа виробничого процесу на всіх рівнях виробництва. Це відбувається за рахунок освоєння високих технологій, структурної спрямованості інноваційної діяльності у країні та узгодженої інтегральної політики. Інновація та інтеграція – це два взаємопов'язаних економічних процеси, які сприяють становленню високотехнологічних і гранично адаптованих організацій до стабільного економічного зростання на основних рівнях (макро-, мезо-, мікро-) національної економіки [25, с. 13].

Близькою в ідейному відношенні до теорії великих циклів М. Кондратьєва є теорія просторової дифузії інновацій шведського науковця Т. Хегерстранда (T. Hagerstrand). Він у своїй книзі «Дифузія інновацій як просторовий процес» [21] розвинув теорію розміщення на основі процесу створення і розповсюдження інновацій (нововведень) з позиції просторово-часової динаміки. Вона відображає хвилеподібний характер дифузії генерації нововведень, коли одна генерація (покоління) інновації має чотири стадії: виникнення, дифузія, накопичення, насичення. Дифузія, тобто поширення, розповсюдження територіально різних економічних інновацій (нових видів продукції, технології, організаційного досвіду) може, на його думку, бути трьох типів: дифузія розширення (інновація розповсюджується за всіма напрямками); дифузія переміщення (розповсюдження за визначеним напрямом); змішаний тип.

Т. Хегерстранд у своїх дослідженнях указував на те, що територіальна дифузія інновацій має конкретні закони розповсюдження і може бути змодельована. Ми погоджуємося з його думкою щодо дифузії інновацій як вирішального фактора у визначенні соціального ефекту (перш за все, міграційного) для центр-периферійних відносин. Заслужують на увагу його роздуми щодо швидкості дифузії. Він довів, що вона залежить не від геометричної відстані, а від трансляційної здатності окремих міст, через які вона здійснюється, та від інтенсивності й ефективності контактів між людьми.

З теорією дифузії інновацій тісно пов'язана

теорія регіонального життєвого циклу, в який виробництво товарів розглядається як стадійний процес: поява нового продукту, зростання обсягів його виробництва, зрілість (насиченість), скорочення обсягів виробництва. Так, на стадії появи нових продуктів (інновацій) найбільш сприятливими місцями для їх розміщення є великі міста, оскільки в них існує потреба у великій кількості персональних контактів. Виробництво може знаходитись і в периферійних районах, але ж за стадією насичення починається скорочення обсягів виробництва, до появи інших інновацій у великих містах. Відповідно до даної теорії, територіальна економічна політика повинна концентруватися та фокусуватися на створенні сприятливих умов для інноваційної стадії на найменш розвинених територіях, тобто йдеться про створення освітніх і наукових центрів на зразок технопарку, технополісу, наукового міста [39, с. 83].

Своє бачення технологічного режиму як особливо значущого середовища знань, у якому працює фірма, запропонували науковці Ф. Малерба (F. Malerba) і Л. Орсеніго (L. Orsenigo) [8; 9]. Вони виділили такі параметри технологічних режимів:

- характеристика знань (рівень особливостей, артикульованості та доступності знань);
- технологічні можливості (потенційна віддача від інвестицій у науково-дослідні розробки);
- кумулятивність (ступінь, у якому існуючі технологічні знання визначають майбутні відкриття);
- умови встановлення інноваційної ренти (відображають можливості отримання інноваційних доходів завдяки захисту інновацій від імітацій за допомогою патентів, режиму комерційної таємниці).

Уважаємо, що формування нової економічної парадигми на сучасному етапі еволюції суспільства не може базуватись лише на технократичних принципах. Її важливою складовою є гуманізаційний аспект, що відображає високий рівень зрілості процесу соціально-економічного розвитку. Як зауважує білоруський економіст В. Байнев, у нових умовах господарювання стає неприпустимим використання найманої праці лише в якості купованого на ринку виробничого ресурсу. «Якщо рівень розвитку будь-якого суспільства визна-

чати лише рівнем досягнутої продуктивності праці... в такому випадку виходить, що в ринковій економіці виробнича діяльність та праця не просто некорисні, але й антикорисні» [16, с. 14–15].

У результаті змінюється сама ідеологія формування парадигми соціально-економічного розвитку. Уперше на рівні суспільної свідомості людина з базового фактора виробництва перетворюється в центральну фігуру буття. Економічний ріст, що розглядався в індустріальній економіці в якості цільової функції, реверсується в ресурсну базу його гармонійного розвитку – умову росту суспільного добробуту. В основу підвищення продуктивності праці покладається вже не «погонна система експлуатації робітників», а їх новаторська діяльність, що забезпечує інтенсивний характер економічного росту та можливість самореалізації людини як творчої особистості. Ефективність же інвестицій оцінюється за ростом людського/соціального капіталу [21, с. 28].

У своїй праці «Відкриті інновації. Створення прибуткових технологій» [30] професор Каліфорнійського університету Г. Чесбро (H. Chesbrough) запропонував парадигму закритих і відкритих інновацій. Нові підходи ефективної інноваційної діяльності він називає «відкритими інноваціями», розуміючи, що під час управління інноваційними процесами організаціям не слід «закриватися» на внутрішньому середовищі. Порівнюючи особливості інноваційної діяльності, яка здійснюється на принципах відкритості та закритості, науковець демонструє контрастність старих і нових підходів до розробки й реалізації інновацій.

Поряд із порівняльним описом старих підвалин і нових підходів до реалізації нововведень, Г. Чесбро наводить схему відкритих та закритих інновацій. Відкриті інновації – це нова структура організації інноваційних процесів, переміщення їх за межі у відкрите, вільне поле розповсюдження трансферів високих технологій, нові організаційні форми інтеграції наукомістких комерціалізованих технологій для роботи на глобальних ринках [40, с. 117].

Досліджуючи моделі відкритих і закритих інновацій, Г. Чесбро особливу увагу приділив такому питанню – як без допомоги центральних лабораторій промислових підприємств (які мали ключове значення для інновацій в

минулому) відбувається сьогодні дифузія технологій на основі об'єднання зусиль університетів, лабораторій, стартап компаній, постачальників, споживачів, галузевих консорціумів. Закриваючись на внутрішньому середовищі, компанія витрачає свої ресурси, дублюючи інноваційні розробки. Приховуючи результати проведених досліджень, організації недоотримують прибуток, на відміну від тих компаній, які дозволяють іншим суб'єктам господарювання використовувати власні технології [41, с. 74].

Технологічні інновації вважав головним фактором економічного розвитку американський економіст Т. Веблен (T. Veblen) [1]. Позитивний відбір він називав «кумулятивною причинністю» та називав його головною ендегенною рушійною силою нескінченного процесу змін. Економіст уважав, що складна система включає в себе консервативну підсистему (яка спеціалізується на збереженні накопичених ознак), а також інноваційну, яка здатна видозмінювати їх. З цих причин, такій системі притаманна еволюційна стійкість, здатність до виживання, більш швидкої адаптації до змін середовища. У зв'язку з цим, наприкінці ХХ ст. вченими було розроблено ряд моделей інституціонально-еволюційної теорії, які пояснюють розвиток економічної системи результатами інноваційної діяльності [19, с. 18].

Першими, хто виділив в економічній еволюції два протилежних процеси – мінливість (змінність) і відбір (подібно до біологічних мутацій та дарвінівського відбору), були Р. Нельсон і С. Уінтер. На їх думку, цей процес здійснюється у масштабах усієї економіки, допускаючи розвиток і зміну техніко-технологічної парадигми, розповсюджуючись й на більш низькі ієрархічні рівні «переломних точок» у розвитку технологічної системи. Цікавим є трактування ними змісту «індивідуальних умінь», під якими Р. Нельсон і С. Уінтер розуміють можливість здійснювати послідовність скоординованих дій, у результаті чого досягається мета, за умови, що ці дії виконуються в нормальних обставинах [10, с. 110].

Досліджуючи генезис формування теорії інновацій, не можна не врахувати появу теорії самоорганізації (І. Пригожин (I. Prigogine), І. Стенгерс (I. Stengers [22]) і синергетики (Г. Хакен (H. Haken) [42]). Відповідно до теорії самоорганізації, інноваційна активність за-

безпечується лише за умови гнучкості структури. З цієї причини самоорганізація системи починається з формування структури, у якій кожному джерелу зовнішніх імпульсів відповідає елемент, що генерує внутрішні інновації. На наступному етапі система еволюціонує в напрямі більш впорядкованого стану, що досягається під впливом боротьби за існування. Окрім цього, формується додатковий ієрархічний рівень, на якому замикається контур зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем [19, с. 17].

Модель потрійної спіралі професора Стенфордського університету Г. Етцковіца (H. Etzkowitz's) є прикладом гармонійного поєднання організації і самоорганізації в інноваційних процесах. Держава, визначаючи правила гри економічних суб'єктів, підтримуючи інституціональні перетворення, здійснює вплив на інноваційний процес. «Бізнес, академічні університети й інститути, взаємодіючи одне з одним у процесі генерації і комерціалізації інновацій, показують приклад самоорганізації» [43, с. 79–80].

Цікавою є думка російського науковця О. Луневої, яка представлена в її праці «Від економіки «збирання» – до інноваційної економіки «творчих змістів». На її думку, «...в системі діалектичної єдності людини і економіки, активним началом є саме людина, як наслідок, в економічній науці слід виходити з первинної економічної свідомості відносно економічної матерії і речових форм господарської реальності. ...Затребуване та використовуване знання про те, як формувати творчі якості або гуманістичну спрямованість ціннісно-змістових основ, може бути визначено як творчо-змістовий або духовно-моральний капітал суб'єкта» [20, с. 14].

Ми погоджуємося з думкою О. Луневої про те, що, виходячи з вищезазначених позицій, формується імператив методології економічного антропоцентризму (з грец. «antropus» – «людина» і лат. «centrum» – «центр»), відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світогляду до конкретних проблем людини... людина є центром і найвищою метою Всесвіту [44, с. 35]). Даний імператив адекватний та релевантний вимогам зростаючої актуалізації не тільки знань, цілей та мотивів людини в сучас-

ному індивідуальному й суспільному відтворенні, але і його ціннісно-змістових моделей і конструкторів.

Наукові ідеї О. Луневої поділяє український науковець Ю. Зайцев. Він у своїх працях наголошує на тому, що сьогодні ми спостерігаємо «подолання безсуб'єктного, позаособистісного розвитку економічних процесів та явищ... створення людиноцентричного господарського механізму... становлення багатомірності й складності економічного життя» [31; 32, с. 80].

Людиноцентричного підходу під час дослідження інституціонального аналізу економічних систем притримується і ще один український професор С. Степаненко [24, с. 237]. Отже, у процесі формування інноваційної економіки базовою рушійною силою, «центром» є саме людина-новатор, творчий індивідуум з інноваційним мисленням і новими цінностями.

Науковці наголошують на тому, що в сучасних умовах необхідно не лише забезпечити високі темпи економічного росту, але й надати йому творчу, гуманістичну спрямованість, для чого потрібна відповідна соціально-економічна якість ціннісно-змістових або творчорозбудовчих основ людської діяльності. Звідси виникає імператив «ціннісно-ментально-змістової» економіки або економіки «творчих змістів», яка потребує свого опису, категоріального апарату, факторів розвитку. О. Лунева допускає, що знання про те, як формувати й розвивати гуманістично-спрямовані цінності, ментальні та змістові основи господарської динаміки, може бути визначено як свідомо-змістовий або духовно-моральний капітал суб'єкта (особистості, корпорації, суспільства в цілому). Схематично рівні економічної динаміки в рамках концепції економічного антропоцентризму показано на рис. 1.

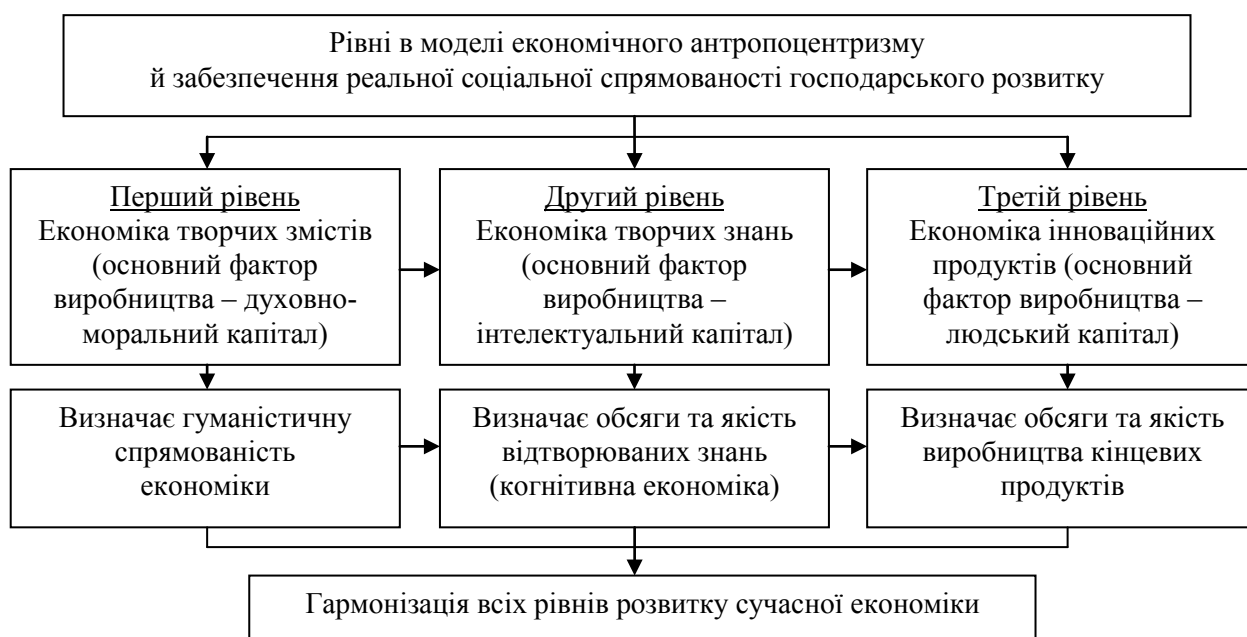

Рис. 1. Рівні концентрованої господарської моделі в рамках концепції економічного антропоцентризму за О. Луневою [20]

Зі схеми видно, що формування інноваційної економіки або розвинене відтворення економічно продуктивних інновацій має своєю основою не лише відповідне відтворення інноваційних знань, але й відтворення творчих економічних змістів. Вони, у свою чергу, визначають основи якісних характеристик когнітивної економіки та економіки кінцевих продуктів. «... Про роль і значення людини в сучасній господарській діяльності говорить й формування динамічно-

змістової системи її запланованої економічної діяльності. Вона включає своєрідний набір компонентів, у яких фокусуються найбільш важливі якості і стан людини» [20, с. 15].

Відображені рівні моделі економічного антропоцентризму «вписуються» в системно-інтеграційну теоретико-методологічну парадигму, що розробляється сучасними вченими. Відповідно до неї, системний аналіз в економіці органічно поєднує в собі різні підсистеми та вклю-

чає такі елементи: система середовища, система процесу, система проекту й система об'єкта [20; 26; 45].

Як доповнення до системно-інтеграційного підходу в дослідженні сучасної економіки та її господарських структур, є сенс позиціонувати системно-міждисциплінарний концепт. Відповідно до цього концепту, соціально-економічні явища розглядаються через «загальноекономічну призму», у якій можуть використовуватися методи та аналітичні інструменти як гуманітарних і суспільних, так і природничих дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной ; общ. ред. В. В. Мотылевой. – Москва : Прогресс, 1984. – 367 с.
2. Зомбарт В. С. Современный капитализм : в 3 т. : пер. с нем. / В. С. Зомбарт. – Москва : Госиздат, 1928–1931.
3. Mitscherlich W. Der Wirtschaftliche Fortschritt. Sein Verlauf und Wesen / W. Mitscherlich. – Hirschfeld ; Leipzig, 1910. – 8°, VIII SS., 1 Bl. – 262 SS. 1 Bl. – Orig. broschur.
4. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovation Overcame the Depression / G. Mensch. – Cambridge (Mass.) : [s. n.], 1979. – 247 p.
5. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают / Р. Фостер ; общ. ред. и вступ. ст. В. Н. Данилова-Данильяна ; пер. с англ. В. А. Спичкин, М. З. Штернгарц. – Москва : Прогресс, 1987. – 272 с.
6. Друкер П. Посткапиталистическое общество. Новая постиндустриальная волна на Западе / П. Друкер. – Москва : Academia, 1999. – 412 с.
7. Кондратьев Н. Д. Основы проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – Москва : Наука, 1991. – 214 с.
8. Malerba F. Schumpeterian Patterns of Innovation / F. Malerba, L. Orsenigo // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – Vol. 19 (1). – P. 47–65.
9. Malerba F. Technological Regimes and Firm Behavior / F. Malerba, L. Orsenigo // Industrial and Corporate Change. – 1993. – № 2. – P. 45–74.
10. Нельсон Р. Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер ; пер. с англ. М. Я. Каждана. – Москва : Дело, 2002. – 536 с.
11. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. под ред. и с предисл. В. Д. Щетинина. – Москва : Международ. отношения, 1993. – 896 с.
12. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на цикличность, цены и изменчивость рынка / Э. Петерс. – Москва : Мир, 2000. – 336 с.
13. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Дж. Ю. Стиглиц ; пер. с англ. Е. Э. Куманиной, Г. М. Куманина. – Москва : Изд-во МГУ : ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
14. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы / М. И. Туган-Барановский. – Москва : Наука, 1997. – 574 с.
15. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – Москва : Прогресс, 1982. – 431 с.
16. Байнев В. Ф. Новая экономика: условия и неотложные задачи ее формирования в странах бывшего СССР / В. Ф. Байнев // Новая экономика. – 2008. – № 9–10. – С. 3–25.
17. Бранский В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 117–127.
18. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – Москва : Дело, 1994. – 720 с.
19. Делия В. П. Инновационная экономика и устойчивое развитие : монография / В. П. Делия. – Балашиха : Де-По, 2011. – 256 с.
20. Лунева Е. В. От экономики «собираательства»

- к инновационной экономике «созидательных смыслов» / Е. В. Лунова // Инновации и инвестиции. – 2011. – № 3. – С. 14–20.
21. Марков А. В. Институциональная трансформация социально-экономической парадигмы цивилизационного развития / А. В. Марков // Инновации. – 2012. – № 7 (165). – С. 26–31.
22. Пригожин И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. В. И. Аршинова (ред.) и др. – Москва : Комкнига, 2005. – 294 с.
23. Решетило В. П. Бифуркационный характер институционных изменений социально-экономических систем переходного типа / В. П. Решетило // Экономическая теория. – 2007. – № 4. – С. 49–58.
24. Степаненко С. В. Институциональный анализ экономических систем (проблемы методологии) : монография / С. В. Степаненко. – Киев : КНЕУ, 2008. – 312 с.
25. Сугрובה Е. Б. Концепция и принципы инновационного развития интегрированных структур / Е. Б. Сугрובה // Инновации и инвестиции. – 2010. – № 4. – С. 11–13.
26. Клейнер Г. Б. Системный ресурс экономики / Г. Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2011. – № 1. – С. 89–101.
27. Laranja M. Policies for science, technology and innovation: Translating rationales into regional policies in a multi-level setting / M. Laranja, E. Uyarrab, K. Flanagan // Research Policy. – 2008. – № 37. – P. 823–835.
28. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес ; пер. с англ. Ф. В. Маевского. – Москва : Изд. дом «Дело» РАНХиГС, 2013. – 232 с.
29. Hospers G. J. Joseph Schumpeter and His legacy in Innovation Studies / G. J. Hospers // Knowledge, Technology & Policy. – 2005. – Vol. 18, № 3. – P. 20–37.
30. Чесбро Г. Открытые инновации / Г. Чесбро ; пер. с англ. В. Н. Егорова. – Москва : Поколение, 2007. – 336 с.
31. Зайцев Ю. К. Людиноцентричная парадигма современной экономики как основа сталого развития общества [Электронный ресурс] / Ю. К. Зайцев // Эффективная экономика. – 2013. – № 2. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2289> (дата обращения: 2.06.2015). – Назва з екрана.
32. Зайцев Ю. К. Диалектика формирования, функционирования и развития двух полюсов экономической теории в XX – на начало XXI ст. / Ю. К. Зайцев // Европейский вектор экономического развития. – 2012. – Вып. 2 (13). – С. 77–81.
33. Катигрובה О. В. Институционализация инновационного развития в условиях рыночной трансформации : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 / О. В. Катигрובה ; КНУ ім. Т. Шевченка. – Киев, 2009. – 20 с.
34. Москаленко О. М. Институциональные факторы формирования инновационной экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 / О. М. Москаленко ; КНЕУ. – Киев, 2009. – 20 с.
35. Французский материализм XVIII века. Учение об обществе : хрестоматия / П. Гольбах, К. Гельвеций, П. Кабанис, А. Барнав, Ж. Кондорсе. – 2-е изд. – Москва : Либрком, 2011. – 264 с.
36. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. – Москва : Дело, 2003. – 528 с.
37. Институциональная экономика : новая институциональная экономическая теория : учебник / под ред. А. А. Аузан. – Москва : ИНФРА-М, 2007. – 416 с.
38. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – Москва : Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
39. Милькина И. В. Теоретические основы формирования стратегии инновационного развития территорий / И. В. Милькина // Инновации. – 2007. – № 10 (108). – С. 81–87.
40. Федоров В. К. О безусловных принципах и противоречиях развития открытых инноваций / В. К. Федоров, И. К. Епанешникова, А. Н. Ганза // Инновации. – 2010. – № 7 (141). – С. 116–119.

41. Трифилова А. А. «Открытые инновации» парадигма современного инновационного менеджмента / А. А. Трифилова // Инновации. – 2008. – № 1 (111). – С. 73–77.
42. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам : пер. с англ. / Г. Хакен. – Москва : КомКнига, 2005. – 245 с.
43. Ерохина Е. А. Концепции самоорганизации как новая методология исследования экономических систем / Е. А. Ерохина // Инновации. – 2011. – № 4 (150). – С. 79–84.
44. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / за ред. В. Т. Бусел. – Київ: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
45. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / Б. З. Мильнер, В. Л. Макаров, В. И. Маевский и др. ; под ред. Б. З. Мильнера. – Москва : ИНФРА-М, 2010. – 624 с.
7. Kondratyev, N. D. (1991). *Osnovy problemy ekonomichyeskoy dinamiki [Basics of problems of economic dynamics]*. Moscow : Nauka [in Russian].
8. Malerba, F. (1995). *Schumpeterian Patterns of Innovation*. Cambridge Journal of Economics, 19 (1), 47–65 [in English].
9. Malerba, F. & Orsenigo, L. (1993). *Technological Regimes and Firm Behavior*. Industrial and Corporate Change, 2, 45–74 [in English].
10. Nelson, R. R. & Uinter, S. J. (2002). *Evoljutsionnaya tyeoriya ekonomichyeskikh izmeneniy [An Evolutionary Theory of Economic Changes]*. (M. Ya. Kazhdana, Trans). Moscow : Dyelo [in Russian].
11. Porter, M. (1993). *Mezhdunarodnaya konkurenciya [International competition]*. V. D. Shchyetinina (Ed.), (V. D. Shchyetinina, Trans.). Moscow : Mezhdunarodnyye otnosheniya [in Russian].

REFERENCES

1. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [The Theory of the Leisure Class]*. (S. G. Sorokina, Trans.). Moscow : Progress [in Russian].
2. Zombart, V. S. (1928–1931). *Sovremennyy kapitalizm. [Contemporary capitalism]*. (Vols. 3). Moscow : Gosizdat [in Russian].
3. Mitscherlich, W. (1910). *Der Wirtschaftliche Fortschritt. Sein Verlauf und Wesen*. Hirschfeld; Leipzig [in German].
4. Mensch, G. (1979). *Stalemate in Technology: Innovation Overcame the Depression*. Cambridge [in English].
5. Foster, R. (1987). *Obnovlyeniye proizvodstva: atakuyushchiye vyigryvayut [Production update: attackers are win]*. V. N. Danilova-Danilyana (Ed.), (V. A. Spichkin & M. Z. Shterngarts, Trans.). Moscow : Progress [in Russian].
6. Druker, P. (1999). *Postkapitalistichyeskoye obshchestvo. Novaya postindustrialnaya volna na Zapadye [Post-capitalist society. New wave of post-industrial in the West]*. Moscow : Academia [in Russian].
12. Pyetyers, E. (2000). *Khaos i poryadok na rynkakh kapitala. Novyy analitichyeskiy vyglyad na tsiklichnost, tsyeny i izmyenchivost rynka [Chaos and order in capital markets. New analytical view of cyclicity, price and market volatility]*. Moscow : Mir [in Russian].
13. Stiglits, J. Yu. (1997). *Ekonomika gosudarstvennogo sektora [Economics of public sector]*. (E. E. Kumanina & G. M. Kumanin, Trans.). Moscow : Press of MSU: INFRA-M [in Russian].
14. Tugan-Baranovskyy, M. I. (1997). *Pyeriodichyeskiye promyshlyennyye krizisy [Periodic industrial crises]*. Moscow : Nauka [in Russian].
15. Shumpeter, Y. (1982) *Teoriya ekonomichyeskogo razvitiya (Isslyedovaniye pryedprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsyenta i tsikla konyunktury [Theory of economic development (Research of business profits, capital, credit, interest and cycle of conjuncture)]*. Moscow : Progress [in Russian].
16. Baynev, V. F. (2008). *Novaya ekonomika: usloviya i nyeotlozhnyye zadachi yeye*

- formirovaniya v stranakh byvshyego SSSR [The new economy: conditions and pressing tasks of its formation in the countries of the former USSR]. *Nobaya ekonomika – New economy*, 9–10, 3–25 [in Russian].
17. Branskiy, V. P. (1999). Sotsialnaya sinergiya kak postmodyernistskaya filosofiya istorii [Social synergetic as a postmodern philosophy of history]. *Obshchyeestvennyye nauki i sovremennost – Social sciences and modernity*, 6, 117–127 [in Russian].
 18. Blaug, M. (1994). *Ekonomicheskaya mysl v retrospektivye [Economic thought in a retrospective]*. Moscow : Dyelo [in Russian].
 19. Dyeliya, V. P. (2011). *Innovatsionnaya ekonomika i ustoychivoye razvitiye [Innovative economy and sustainable development]*. Bala-shikha : De-Po [in Russian].
 20. Luneva, E. V. (2011). Ot ekonomiki “sobiratelstva” – k innovatsionnoy ekonomiky “sozidatelnykh smyslov” [From economy “collecting” – to an innovative economy of “creative meaning”]. *Innovatsii i investitsii – Innovations and investments*, 3, 14–20 [in Russian].
 21. Markov, A. V. (2012). Institucionalnaya transformatsiya sotsialno-ekonomicheskoy paradigmat sivilizatsionnogo razvitiya [Institutional transformation of the socio-economic paradigm of civilizational development]. *Innovatsii – Innovations*, 7 (165), 26–31 [in Russian].
 22. Prigozhin, I. & Stengers, I. (2005). Poryadok iz khaosa [Order out of chaos]. (V. I. Arshinova, Trans). Moscow : Komkniga [in Russian].
 23. Reshetilo, V. P. (2007). Bifurkatsiyni kharakter instytutsiynikh zmin sotsialno-ekonomichnykh system perekhidnogo typu [Bifurcation nature of institutional changes of socio-economic systems in transitional type]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, 49–58 [in Ukrainian].
 24. Stepanenko, S. V. (2008). *Instytutsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohii) [Institutional analysis of economic systems (problems of methodology)]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
 25. Sugrobova, E. B. (2010). Kontsteptsiya i printsipy innovatsionnogo razvitiya integrirovannykh struktur [The concept and principles of innovative development of integrated structures]. *Innovatsii i investitsii – Innovations and investments*, 4, 11–13 [in Russian].
 26. Kleyner, G. B. (2011). Sistyemnyy ryesus ekonomiki [System resource of the economy]. *Voprosy ekonomiki – Questions of the economy*, 1, 89–101 [in Russian].
 27. Laranjaa, M., Uyarrab, E. & Flanaganb, K. (2008). *Policies for science, technology and innovation: Translating rationales into regional policies in a multi-level setting*. *Research Policy*, 37, 823–835 [in English].
 28. Peres, K. (2013). *Tyehnologichyheskiye ryevolutsii i finansovyy kapital. Dinamika puzyryey i pyeriodov protsvyvetaniya [Technological revolutions and financial capital. Dynamics of bubbles and periods of prosperity]*. (F. V. Mavskiy, Trans.). Moscow : Dyelo [in Russian].
 29. Hospers, G. J. (2005). *Joseph Schumpeter and His legacy in Innovation Studies*. *Knowledge, Technology & Policy* (Vol. 18), 3, 20–37 [in English].
 30. Chesbro, G. (2007). *Otkrytye innovatsii [Open Innovations]*. (V. N. Egorova, Trans). Moscow : Generation [in Russian].
 31. Zaitsev, Yu. K. (2013). Liudynotsentrichna paradyhma suchasnoi ekonomiky yak umova staloho rozvytku suspilstva [Man-paradigm of modern economics as a condition for sustainable development of society]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 2. – Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2289> (accessed 2 June 2015) [in Ukrainian].
 32. Zaitsev, Yu. K. (2012). Dialektyka formuvannya, funktsionuvannya ta rozvytku dvokh hilok ekonomichnoi teorii u XX – na pochatku XXI st. [Dialectics of formation, operation and development of two branches of economic theory in the XX – XXI century]. *Yevropeiskyyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 2 (13), 77–81 [in Ukrainian].
 33. Katyhrobova, O. V. (2009). Instytutsionalizatsiia innovatsiynoho rozvytku v umovah rynkovoi transformatsii [Institutionalization

- of the innovative development in conditions of market transformation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv : KNU of T. Shevchenko [in Ukrainian].
34. Moskalenko, O. M. (2009). Instytsionalni chynnyku formuvannya innovatsiinoi ekonomiky [Institutional factors of formation innovative economy]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
 35. Golbakh, P., Gelvetsiy, K., Kabanis, P., Barnav, A. & Kondorse, J. (2011). *Frantsuzkiy matyerializm XVIII vteka [French materialism of the XVIII century]*. (2d ed. rev.). Moscow : Librokom [in Russian].
 36. *Innovatsionnyy mtenedzhmyent [Innovative management]* (2003). V. M. Anshina & A. A. Dagayeva (Ed.). Moscow : Dyelo [in Russian].
 37. *Institutsionalnaya ekonomika: novaya institutsionalnaya ekonomicheskaya tyeoriya [Institutional economics: new institutional economic theory]* (2007). A. A. Auzan (Ed.). Moscow : INFRA-M [in Russian].
 38. *Bolshoy ekonomicheskyy slovar [Great dictionary of economics]* (2010). (7th ed., rev.). A. N. Azriliyan (Ed.). Moscow : Institute of New Economy [in Russian].
 39. Milkina, I. V. (2017). Tyeoryeticheskiye osnovy formirovaniya stratyegii innovatsionnogo razvitiya territoriy [Theoretical bases of formation strategy of innovative development of territories]. *Innovatsii – Innovations*, 10 (108), 81–87 [in Russian].
 40. Fedorov, V. K., Epaneshnikova, I. K. & Ganza, A. N. (2010). O byezuslovnykh printsipakh i protivoryechiyakh razvitiya otkrytykh innovatsiy [On unconditional principles and contradictions in the development of open innovations]. *Innovatsii – Innovations*, 7 (141), 116–119 [in Russian].
 41. Trifilova, A. A. (2008). “Otkrytyye innovatsii” paradigma sovryemennogo innovatsionnogo myenyedzhmtenta [“Open Innovations” paradigm of modern innovative management]. *Innovatsii – Innovations*, 1 (111), 73–77 [in Russian].
 42. Khaken, G. (2005). *Informatsiya i samoorganizatsiya: makroskopicheskyy podkhod k slozhnym sistyemam [Information and self-organization: the macroscopic approach to complex systems]*. Moscow : KomKniga [in Russian].
 43. Erokhina, E. A. (2001). Kontsyepsii samoorganizatsii kak novaya myetodologiya isslyedovaniya ekonomicheskikh sistyem [Concept of self-organization as a new methodology of research of economic systems]. *Innovatsii – Innovations*, 4 (150), 79–84 [in Russian].
 44. *Velykiy tlmachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary the modern Ukrainian language]* (2007). V. T. Busel (Ed.). Kyiv : VTF “Perun” [in Ukrainian].
 45. Milner, B. Z., Makarov, V. L. & Maevskiy, V. I. (2010). *Innovatsionnoye razvitiye: ekonomika, intyelyektualnyye ryesursy, upravlyeniye znaniyami [Innovative development: the economy, intellectual resources, knowledge management]*. Moscow : INFRA-M [in Russian].

Н. Н. Краус, кандидат экономических наук, доцент; **Е. Н. Краус**, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Генезис концепций теории инноваций и научные представления об основах инновационного развития.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении содержания концепций теории инноваций и осуществлении теоретического обобщения научных представлений о становлении инновационной экономики путем группировки существующих концепций и теорий инноваций в соответствии с уровнями развития, а именно: мега-, макро-, мезо-, микро-, наноразовень. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Сделан вывод, что в настоящее время актуальной для экономики Украины является практическая реализация концепций экономического антропоцентризма и национальных инновационных систем в рамках парадигмы закрытых и открытых инноваций А. Чесбро, модели тройной спирали Г. Ицковица и теории пространственной диффузии инноваций Т. Хегерстранда. Обоснована

необходимость применения как в теоретических, так и практических исследованиях, кроме словосочетания «уровень экономического развития» еще и «уровень экономической агрегации». Соблюдение на практике процесса агрегирования позволит формировать инноваторов в соответствии с запросами микроуровня в рамках программ регионального развития (мезоуровень). В свою очередь, инновационное развитие мезоуровня будет осуществляться в рамках общей стратегии инноватизации национальной экономики, которая учитывает тенденции инновационной глобализации. Доказано, что использование терминов «бифуркационный путь развития», «точка бифуркации» и «бифуркационный период», в рамках данной парадигмы, является приемлемым и допустимым. Связано это с тем, что во время бифуркационного периода в инновационной системе есть три возможных типа траектории дальнейшего развития: разрушение, прогрессивное или регрессивное развитие. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложено авторское понимание экономической парадигмы инновационной экономики на основе бифуркационного развития, а также ценностно-ментальной и творчески-создающей человеческой деятельности. Сделан вывод о том, что ведущую роль в данной парадигме играют наука и знания. Техника в экономической парадигме инновационной экономики ориентируется на научные открытия. Эти научные открытия становятся исходной базой для создания новых отраслей производства. Инновационное предпринимательство и технологический базис позволяют сформировать новую структуру экономики и производства.

Ключевые слова: теории инноваций, концепция антропоцентризма, инновационная экономика, уровень экономической агрегации, экономическая парадигма инновационного развития, бифуркационный период.

N. Kraus, Can. Econ. Sci., Docent; K. Kraus, Can. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). Genesis of concepts of theory of innovations and scientific representation about basis of innovative development.

Annotation. Purpose. The article is devoted to the research the content of conceptions of theory of innovations and theoretical generalizations of scientific ideas about formation of innovative economy by grouping existing concepts and theories of innovations according to the levels of development, namely, mega-, macro-, meso-, micro- and nanolevel. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** It is concluded that now is important for the economy of Ukraine practical implementation of concepts of economic anthropocentrism and national innovation systems within the paradigms of closed and opens innovations of H. Chesbrough, model of triple helix of H. Itskovitsa and theory of spatial diffusion of innovations of T. Heherstranda. Necessity of application in theoretical and practical researches besides the phrase «levels of economic development» the phrase «levels of economic aggregation» is substantiated. Adherence in practice of the process of aggregation will enable to form innovators accordance with the requests of microlevel within the programs for regional development (mesolevel). In turn, innovative development of mesolevel carried out within the overall strategy of innovatization of national economy, which takes into account trends of innovation globalization. It is proved that using the terms «bifurcation way of development», «bifurcation point» and «bifurcation period» within this paradigm is acceptable and permissible. This is due with the fact that during the period of bifurcation innovative system has three possible types of trajectories for further development: destruction, progressive or regressive development. **Practical value.** The author understanding of the economic paradigm of innovative economy based on bifurcation development and value-mental and creative human activity is offered. It is concluded that key role in this paradigm play science and knowledge. Technology in the economic paradigm of innovative economy focuses on scientific discoveries. These scientific discoveries are the starting point for the creation of new industries. Innovative entrepreneurship and technological basis allow forming a new structure of economic and production.

Keywords: theory of innovations, concept of anthropocentrism, innovative economy, level of economic aggregation, economic paradigm of innovative development, bifurcation period.

Стаття надійшла до редакції 02. 02. 2017 р.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ

С. А. ДЕГТЯРЬОВА;

В. В. ПОХИЛЮК, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є: дослідження сучасних тенденцій інституційного розвитку процесів управління інвестиційними проектами. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Проведено групування інвестицій за видами, розкрито процес інвестування в інновації, згруповано та поєднано джерела формування інвестиційних ресурсів. **Практична значущість результатів дослідження.** Проведено дослідження процесу інвестування як рух коштів від заощаджень до їх споживачів та проаналізовано ринок венчурних компаній в Україні.

Ключові слова: інновація, інвестиція, інноваційний процес, інвестиційна діяльність, венчурна компанія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Основним ключовим моментом дослідження є процес руху коштів від заощаджень до їх «споживачів», тобто процес «інвестування».

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивчено та проаналізовано роботи С. Тумусова, А. Воронцовського, В. Серова, О. Чижова, А. Фельдмана, О. Черепа, Л. Феняк, І. Ангелко, О. Баєвої, О. Трояновської, В. Ветцелема, Закон України «Про інноваційну діяльність», Податковий кодекс України, Закон України «Про інвестиційну діяльність».

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є: групування та поєднання джерел формування інвестиційних ресурсів та інвестицій за видами; дослідження процесу інвестування в інновації, процесу руху коштів від заощаджень до їх споживачів; вивчення та аналіз ринку венчурних компаній в Україні

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих на-

укових результатів. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької й інших видів діяльності, у результаті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [4].

Згідно із Податковим кодексом України інвестиції – це господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав або цінних паперів в обмін на кошти або майно [6].

Інвестиції здійснюються у формі капітальних вкладень для відтворення основних фондів, а також для приросту матеріально-виробничих запасів. Як бачимо з рис. 1, інвестиції призначаються для формування та капіталізації коштів.

Інвестиціями у виробничі фонди (реальними інвестиціями) виступають вкладення капіталу в засоби виробництва, а також інвестиції, спрямовані на приріст матеріально-технічних запасів [7, с. 16–17]. До реальних інвестицій належать: інвестиції відновлення, що формуються за рахунок коштів фонду

відтворення засобів виробництва, які були спожиті у процесі виробництва; інвестиції розширення; чисті інвестиції, які формуються за рахунок частини національного доходу або за рахунок фонду чистого нагромадження.

Інвестиції відновлення та розширення характеризуються такими показниками: обсяг

інвестицій (вартісний вираз вкладеного капіталу), норма інвестицій, коефіцієнт приросту капіталоемності, нагромадження.

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції, які спрямовані на відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів, здійснюються у формі капіталовкладень.

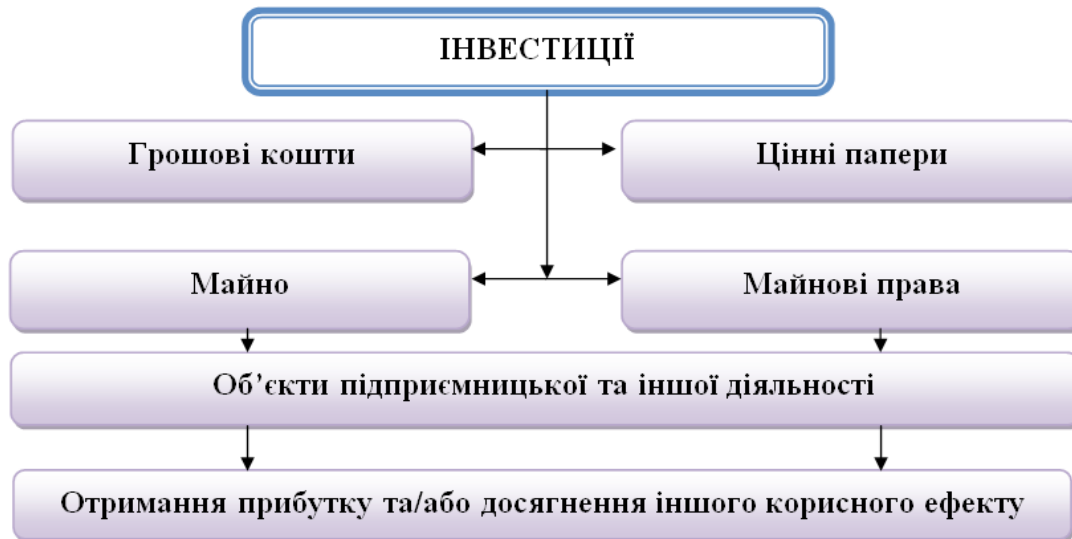

Рис. 1. Поняття та призначення інвестицій

Капітальні вкладення – частина інвестицій, спрямована на відтворення основних засобів виробничого й невиробничого призначення, на створення нових засобів, реконструкцію і розвиток наявних основних засобів, включаючи об'єкти соціальної сфери та виконання проектних і геолого-розвідувальних робіт.

На думку багатьох науковців, інвестиції – це витрати коштів частини доходу, які використовуються не на поточне споживання, а на відтворення всього суспільного й індивідуального капіталу, кінцевою метою яких є одержання нових, більш високих, доходів або соціального ефекту в майбутньому. С. Тумусов вважає, що інвестування – це процес виробництва та нагромадження засобів виробництва й фінансів для забезпечення руху, відтворення капіталу. «Матеріальне ж інвестування» визначається як вкладення капіталу в засоби виробництва, нерухомість, предмети споживання тощо [10, с. 12–13].

Сама ж теорія інвестування, на нашу дум-

ку, представляє собою принципи й методи обґрунтування найбільш вигідного або кращого, використання власного й позичкового капіталу для досягнення довгострокових цілей інвестора.

А. Воронцовський під інвестиціями розуміє діяльність інвестора, спрямовану на досягнення своїх, зазвичай, довгострокових, цілей, непов'язаних з поточним споживанням, яке ґрунтується на вкладенні (видатках) власного й позичкового капіталу. На його думку в цьому й полягає суть теорії інвестування [2].

Наближаючись до більш практичного значення цього процесу, професор В. Серов вважає, що «інвестування – це вкладення коштів та інших капіталовкладень у реалізацію різних економічних проектів із метою наступного їхнього збільшення» [9]. При цьому під необхідними інвестиційними вкладеннями, на його думку, варто розуміти сукупність капітальних вкладень та обігових коштів, необхідних для реалізації різних

виробничих та економічних інвестиційних проектів. Форми інвестицій – кошти та їх еквіваленти, земля, земельні ділянки, будинки, споруди, машини, устаткування, вимірювальні агрегати, оснащення й інструмент, майнові права.

«В умовах відкритої ринкової економіки», на думку іншого дослідника даної проблеми О. Чижова, «на перший план впливають інноваційні показники, які, у першу чергу, характеризують зв'язок виробничого сектора з окремими видами ринків та орієнтацію на внутрішній і зовнішній попит». Ці процеси відбуваються на фоні суттєвих змін на світових ринках, основними особливостями яких стають зростаюче насичення науково-інноваційним продуктом і різноманітною інноваційною продукцією, а також якісна зміна характеру конкуренції, новою рисою якої є співробітництво конкурентів у розробці та впровадженні інноваційних проектів [14].

За об'єктами інвестування виділяють такі види інвестиційної діяльності: корпоративне інвестування, лізинг, капітальне будівництво, інноваційна діяльність.

На нашу думку, тут мова має йти про інновації як підґрунтя для розвитку інвестиційної діяльності. Під інноваціями розуміють вкладення інвестиційного капіталу в нововведення, які спонукають кількісні або якісні зміни в підприємницькій діяльності [8, с. 148]. Зазвичай, інноваціям передують науково-технічна діяльність, пов'язана з появою нововведення. Ідея нововведення може виникнути у вигляді інвенції, ініціації або дифузії інновації.

Інвенція – це ідея, пропозиція або проект, яка після опрацювання стане інновацією.

Ініціація – це рекомендації щодо вдосконалення науково-технічної, організаційної, виробничої або комерційної діяльності, метою яких є початок інноваційного процесу або його продовження (розвиток).

Дифузія – пропозиція щодо використання ідеї інновації, яку вже було обґрунтовано та впроваджено.

Підготовка, обґрунтування, освоєння та контроль за впровадженням інвестицій у нововведення називається інноваційною діяльністю (процесом). Інноваційний процес у різних сферах діяльності може проходити

різні за тривалістю та витратами стадії.

У свою чергу, А. Фельдман розглядає фінансові інновації як нові продукти-інструменти фінансування та фактично визначає процес створення їх різноманітних видів і форм, зокрема як конструювання, комбінацію, інтеграцію та дифузію [12, с. 8–11].

Освоєння нових видів виробництва продукції є основним напрямом упровадження інновацій. Як уважає О. Череп, «...в Україні існують об'єктивні й суб'єктивні чинники, які негативно впливають на процес іноземного інвестування». Ми поділяємо думку науковця із Запорізького національного університету О. Черепи й уважаємо, що до таких факторів можна зарахувати [5, с. 317]:

- економічну нестабільність: невпевненість інвесторів у подальшому співробітництві щодо економічної політики уряду;
- нестабільне законодавство: відсутність надійних гарантій захисту для іноземних інвесторів;
- повільні темпи приватизації: іноземні інвестори, банки та фінансові організації віддають перевагу приватним підприємствам;
- невирішеність питання щодо надання у приватну власність земельних ділянок під об'єкти, що приватизуються;
- темпи інфляції, які залишаються на значно вищому рівні, ніж у країнах Європи та США;
- низьку купівельну спроможність значної частини населення, що унеможливорює реалізацію продукції виробленої на підприємствах з іноземними інвестиціями;
- невисокий рівень розвитку інфраструктури, який не може забезпечити швидкий оперативний зв'язок України з іншими країнами.

Процес реформування інвестиційних ресурсів, на думку Л. Феняк, передбачає розгляд можливих джерел фінансування інвестицій з урахуванням специфіки господарської діяльності того чи того підприємства [13, с. 134].

Ряд авторів, зокрема І. Ангелко, О. Баєва, дають свою класифікацію основних джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика принципів формування інвестиційних ресурсів підприємства [1, с. 894]

Найменування принципу	Зміст і характеристика принципу
Принцип урахування перспектив розвитку інвестиційної діяльності	У процесі формування обсягів та структури інвестиційних ресурсів варто враховувати всі стадії інвестиційного процесу – передінвестиційну, інвестиційну та експлуатаційну
Принцип забезпечення відповідності обсягів залучених інвестиційних ресурсів до обсягу інвестиційних потреб	Загальна потреба в інвестиційних ресурсах підприємства базується на розрахунках загальних обсягів реального та фінансового інвестування
Принцип забезпечення оптимальної структури інвестиційних ресурсів із позицій ефективної інвестиційної діяльності	Умови формування високих кінцевих результатів інвестиційної діяльності залежать від структури сформованих інвестиційних ресурсів. Оптимальна структура забезпечує фінансову рівновагу розвитку підприємства у процесі здійснення інвестиційної діяльності, з іншого боку, неоптимальна структура – генерує ризики у фінансовій сфері підприємства, тобто призводить до банкрутства підприємства
Принцип забезпечення мінімізації витрат із формування інвестиційних ресурсів із різних джерел	Мінімізація витрат здійснюється у процесі управління вартістю капіталу, який залучається для інвестиційної діяльності з метою одержання максимально чистого прибутку
Принцип забезпечення високоефективного використання інвестиційних ресурсів у процесі інвестиційної діяльності	Інвестиційні ресурси, які тимчасово не використовуються, можуть із часом втрачати свою вартість. Тому, формуючи інвестиційні ресурси, слід враховувати темпи інфляції та інші чинники, які впливатимуть на вартість протягом часу реалізації інвестиційної діяльності

Виходячи з показників вищевикладеної таблиці, можна дійти висновку, що для розвитку підприємства важливим є не просто інвестування, а більш широке поняття – інвестицій-

не забезпечення. Як вище було зазначено, інстиції можуть виступати у вигляді грошових коштів, цінних паперів, майна тощо. Джерела формування інвестицій представлені на рис. 2.

Рис. 2. Джерела формування інвестиційних ресурсів [11, с. 91]

Досліджуючи форми та методи інвестування, О. Трояновська визначила такі методи фінансування інвестиційних проектів [11, с. 91–97]: самофінансування, амортизаційні відрахування, акціонування, боргове фінансування, інвестиційний кредит (банківський інвестиційний кредит, Державний інвестиційний кредит, Міжнародний інвестиційний кредит, податковий інвестиційний кредит, товарний інвестиційний кредит (лізинг), андеррайтинг (викуп корпоративних облигацій).

Венчурне інвестування має на увазі придбання частки у проекті вкладення інвестицій. Інвестування в проект передбачає право на участь в управлінні бізнесом і пропорційну участь у прибутку. Крім того, інвестор бере на

себе всі ризики, у тому числі й ризик повної втрати інвестицій.

У разі повернення невикористаних інвестицій інвестор одержує прибуток за фактом продажу компанії (свої частки в компанії). Основною метою інвестора є швидке й максимально можливе збільшення капіталу (вартості) компанії. Венчурний інвестор незацікавлений у придбанні значної частки (понад 60 %) або компанії повністю, тому що в цьому випадку в ініціаторів проекту зникають стимули до його розвитку, а до венчурного інвестора переходять усі ризики власника.

Венчурний капітал надається формальними й неформальними секторами учасників індустрії венчурних інвестицій (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика професійних учасників індустрії венчурних інвестицій

Критерії	«Посівні» фонди	Венчурні фонди	Стратегічні інвестори	Бізнес-янгони
Ціль інвестицій	Швидка капіталізація бізнесу та продаж	Швидка капіталізація бізнесу та продаж	Розробка й використання технологій	Одержання надприбутку від реалізації інвестиційного проекту
Джерело інвестицій	Кошти, отримані в управлінні від сторонніх інвесторів	Кошти, отримані в управлінні від сторонніх інвесторів	Власні кошти	Власні кошти
Об'єкт інвестицій	Малі компанії на ранніх стадіях	Середні й великі компанії на пізніх стадіях	Малі компанії, здатні надати розв'язку для бізнесу інвестора	Малі компанії на ранніх стадіях
Розмір інвестиції	До 10 млн грн	10-50 млн грн	Нефіксований	1-5 млн грн
Процедура відбору проектів	Регламентована	Регламентована	Неформалізована	Менш формалізована
Участь в управлінні компанією, що одержала інвестиції	Менш важливо	Менш важливо	Важливо	Менш важливо

Неформальний сектор визначають стратегічні інвестори й бізнес-янгони. Термін «бізнес-янгол» уперше був ужитий професором Вільямом Ветцелем у статті «Неофіційний венчурний ринок: аспекти масштабу та ефективності», яку він опублікував у 1978 р. [16]. У цій статті він досліджував шляхи формування підприємствами стартового капіталу. У процесі дослідження був вжитий термін «янгол» для позначення інвесторів, готових вкладати свої

особисті кошти в чужий бізнес на початковій стадії його формування. Термін прижився, і нині під бізнес-янгони найчастіше розуміють людей, які інвестують у високотехнологічне виробництво. Бізнес-янгол має досвід і зв'язки в тій сфері, у яку він інвестує. Звичайно бізнес-янгони розраховують на невелику частку в бізнесі (5-10 %) [15]. Такий обсяг вкладень не дозволяє брати участь в активному управлінні, проте дає можливість стежити

за розвитком компанії.

Важливе значення в інноваційній системі також мають стратегічні інвестори, які здійснюють корпоративне венчурне інвестування.

У європейських країнах (Великобританія, Німеччина, Італія, Франція), а також США, Канаді, Японії, Австралії найпоширенішими методами стимулювання інноваційної діяльності та активності є різні податкові пільги та прискорена амортизація, субсидії й дотації, пільгові кредити, зокрема:

- податкові пільги для наукоємких галузей і підприємств;
- зниження податкових платежів із прибуткового податку;
- субсидії та дотації для малих і середніх підприємств із метою проведення і впровадження результатів НДДКР;
- списання витрат на НДДКР незалежно від розміру впливу на собівартість продукції;
- прискорена амортизація під час проведення технологічного переоснащення;
- пільги в разі придбання та впровадження нових технологій;
- дотації для підвищення кваліфікації персоналу;
- підтримка венчурного бізнесу, який бере участь в інноваційних проектах.

Отже, в основі державного регулювання мають перебувати:

- соціально-економічні й науково-технічні прогнози державної політики в галузі фінансів, цін, грошового обігу, відтворювальної, структурної політики тощо;
- державні, загальноекономічні й ринкові регулятори;
- національні й регіональні програми, засновані на балансах і моделях оптимізації економічних процесів;
- державні замовлення й сучасні контрактні системи;
- індикативні механізми й регулятори діяльності державних підприємств та організацій, підприємств інших форм власності;
- механізм інтеграції регуляторів структур.

Даний перелік свідчить про те, що без загальної макроекономічної стабілізації здійснити збільшення масштабів інвестиційно-інноваційної діяльності, так само як і змінити зацікавленість усіх її учасників, не вдасться.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у пода-

ному напрямі. Отже, дослідження сучасних тенденцій інституційного розвитку процесів управління інвестиційними проектами дозволяє зробити такі висновки:

- інвестиції є важливими інструментами в розвитку економіки країни, забезпечуючи відтворення основних фондів і приріст матеріально-виробничих запасів;
- інвестиції у виробничі фонди (реальні інвестиції) – вкладення капіталу в засоби виробництва та приріст матеріально-технічних запасів за рахунок коштів фонду відтворення засобів виробництва, частини національного доходу, фонду чистого нагромадження;
- вагомий внесок у розвиток інвестиційної діяльності роблять вкладення грошовий коштів в інновації у вигляді інвенцій, ініціатив або дифузій інновацій;
- освоєння нових видів виробництва продукції є основним напрямом упровадження інновацій;
- до факторів, які негативно впливають на процес іноземного інвестування, зараховують: економічну нестабільність; нестабільне законодавство; повільні темпи приватизації; невирішеність питання щодо надання у приватну власність земельних ділянок; темпи інфляції; низьку купівельну спроможність значної частини населення; невисокий рівень розвитку інфраструктури тощо;
- процес інвестування повинен супроводжуватися інвестиційним забезпеченням за такими принципами: урахування перспектив розвитку інвестиційної діяльності; забезпечення відповідності обсягів залучених інвестиційних ресурсів до обсягу інвестиційних потреб; забезпечення оптимальної структури інвестиційних ресурсів із позицій ефективної інвестиційної діяльності; забезпечення мінімізації витрат із формування інвестиційних ресурсів із різних джерел; забезпечення високоєфективного використання інвестиційних ресурсів у процесі інвестиційної діяльності;
- інвестиційні ресурси формується із власних, боргових і залучених джерел;
- однією з основних сучасних тенденцій розвитку інвестування є створення венчурних організацій;
- для залучення стратегічних інвесторів і

бізнес-янгелів необхідно створення сприятливих умов (податкових пільг, дотацій, стабільного законодавства тощо), що сприятиме розвитку інвестування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелко І. В. Основні джерела формування інвестиційних ресурсів підприємства в умовах його розвитку / І. В. Ангелко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 893–896.
2. Воронцовский А. В. Инвестиции и финансирование: методы оценки и обоснования. / А. В. Воронцовский. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2003. – 528 с.
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 11 червня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
4. Про інноваційну діяльність : Закон України від 5 грудня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
5. Финансовые инновации: зарубежный опыт / М. В. Лычагин, Б. Скотт Квинн, В. И. Суслов и др. ; отв. ред. В. И. Суслов, М. В. Лычагин. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-е, 1997. – 160 с.
6. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т., Т. 1 ; заг. ред. М. Я. Азарова. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Київ : Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2011. – 590 с.
7. Інвестування : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А. А. Пересада, О. О. Смірнова, С. В. Онікієнко, О. О. Ляхова. – Київ : КНЕУ, 2001. – 251 с.
8. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности / А. А. Пересада. – Киев : Либра, 1996. – 392 с.
9. Серов В. М. Инвестиционный менеджмент : учеб. пособие / Серов В. М. – Москва : ИНФРА-М, 2000 – 271 с.
10. Тумусов Ф. С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика / Ф. С. Тумусов. – Москва : Экономика, 1999. – 272 с.
11. Трояновська О. Б. Конспект лекцій з курсу «Інвестування» / О. Б. Трояновська. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 118 с.
12. Фельдман А. Б. Производные финансовые и товарные инструменты / А. Б. Фельдман. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 240 с.
13. Феняк Л. А. Джерела формування інвестиційних ресурсів / Л. А. Феняк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – № 36. – С. 134–139.
14. Чижов С. В. Інноваційний фактор у підвищенні конкурентоспроможності промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: iee.org.ua/files/alushta/89-4ijov-innov_factor (дата звернення: 12.01.2017). – Назва з екрана.
15. Ramadani V. Jr. Business angels: who they really are / V. Jr. Ramadani // Strategic Change. – Vol. 18. – Issue 7/8. – P. 249–258.
16. Wetzel W. E., Jr. The Informal Venture Capital Market: Aspects of Scale and Efficiency / W. E. Wetzel Jr. // Journal of Business Venturing. – 2. – 1987. – P. 299–313.

REFERENCES

1. Anhelko, I. V. (2015). Osnovni dzherela formuvannia investytsiinykh resursiv pidpriemstva v umovakh yoho rozvytku [The main sources of enterprise investment resources in terms of its development]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2 (17), 893–896 [in Ukrainian].
2. Voroncovskij, A. V. (2003). *Investicii i finansirovanie : metody ocenki i obosnovanija* [Investments and financing: methods of assessment and justification]. Saint-Peterburg: Izd-vo SPbGU [in Russian].
3. Zakon Ukrainy «Pro investytsiynu diialnist» pryiniaty 11 chervnia 2014 roku [Law of Ukraine On investment activity from June 11, 2014]. (1991, June 11). *Vidomosti Verkhovnoi*

- Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 47, Art. 646 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist» pryiniaty 5 hrudnia 2012 roku [Law of Ukraine On innovation from December 5, 2012]. (2012, December 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 36, Art 266 [in Ukrainian].
 5. Lychagin, M. V., Skott Kvinn, B. Suslov, V. I. (1997). *Finansovye innovacii: zarubezhnyy opyt [Financial innovations: foreign experience]*. V. I. Suslov, M. V. Lychagin (Eds.). Novosibirsk : Nauka. Sib. otd-e [in Russian].
 6. Azarov, M. Ia. (2011). *Naukovo-praktychnyi komentar do Podatkovoho kodeksu Ukrainy [Scientific-practical commentary to the Tax Code of Ukraine]*. (Vols 1-3, Vol. 1). (2-nd ed. rev.). Kyiv : Ministerstvo finansiv Ukrainy, Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy [in Ukrainian].
 7. Peresada, A. A., Smirnova, O. O., Onikiienko, S. V. & Liakhova, O. O. (2001). *Investuvannia [Investing]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
 8. Peresada, A. A. (1996). *Osnovy investicionnoy dejatel'nosti [Fundamentals of investment activities]*. Kyiv : Libra [in Russian].
 9. Serov, V. M. (2000). *Investicionnyj menedzhment [Investment Management]*. Moscow : INFRA-M [in Russian].
 10. Tumusov, F. S. (1999). *Investicionnyj potencial regiona: teoriya, problemy, praktika [Investment potential of the region: theory, problems, practice]*. Moscow: Jekonomika [in Russian].
 11. Troianovska, O. B. (2009). Konspekt lektsii z kursu «Investuvannia» [Lecture course «Investing»]. Harkiv : KhNAMH [in Ukrainian].
 12. Fel'dman, A. B. (2003). *Proizvodnye finansovye i tovarnye instrumenty [Derived financial and commodity instruments]*. Moscow : Finansy i statistika [in Russian].
 13. Feniak, L. A. (2010). Dzherela formuvannia investytsiinykh resursiv [Sources of investment resources]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU – Bulletin of VNAU: Collected papers*, (36), (pp. 134–139) [in Ukrainian].
 14. Chyzhov, S. V. Innovatsiinyi faktor u pidvyshchenni konkurentospromozhnosti promyslovosti Ukrainy [The innovative factor in improving industrial competitiveness Ukraine]. Retrieved from iee.org.ua/files/alushta/89-4ijov-innov_factor (accessed 12 January 2017) [in Ukrainian].
 15. Ramadani, V. Jr. Business angels: who they really are. *Strategic Change*, Vol. 18, Issue 7/8., 249–258.
 16. Wetzel, W. E., Jr. (1987). The Informal Venture Capital Market: Aspects of Scale and Efficiency. *Journal of Business Venturing*, 2, 299–313.

С. А. Дегтярёва; В. В. Похилюк, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Современные тенденции институционального развития процессов управления инвестиционными проектами.**

Аннотация. Целью статьи является исследования современных тенденций институционального развития процессов управления инвестиционными проектами. **Методика исследования.** В ходе исследования использованы методы систематизации и обобщения при рассмотрении нормативно-правовых актов, регламентирующих переход к информационному обществу в Украине. **Результаты.** Проведено группирование инвестиций по видам, раскрыт процесс инвестирования в инновации, сгруппированы и объединены источники формирования инвестиционных ресурсов. **Практическая значимость результатов исследования.** Проведено исследование процесса инвестирования как движения средств населения от сбережений к их потребителям, исследован и проанализирован рынок венчурных компаний в Украине.

Ключевые слова: инновация, инвестиция, инновационный процесс, инвестиционная деятельность, венчурная компания.

S. Degtyareva; V. Pohylyuk, Cand. Econ. Sci, Docent (Poltava University of Economics and

Trade). **Modern trends in processes of investment projects management institutional development.**

Annotation. Purpose. The article aims to combine group and source of investment resources and investments by type, to investigate the process of investing in innovation, the process of moving money from savings to their consumers, to study and analyze the market of venture companies in Ukraine. **Methodology of research.** Methods of systematization and generalization have been used in the article to analyze legislation which regulates the transition to information society in Ukraine. **Findings.** Investments are grouped by type, disclosed the process of investment in innovation, are grouped and combined sources of investment resources. **Practical value.** A study of the process of movement of funds from savings to their customers, the investment process has been studied and analyzed the market of venture capital companies in Ukraine.

Keywords: innovation, investment, innovation process, investment, venture company.

Стаття надійшла до редакції 15. 01. 2017 р.

IV. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ БЛАГОДІЙНИХ ВНЕСКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: НА ШЛЯХУ ДО ПРОЗОРОСТІ

Л. В. ЧИЖЕВСЬКА, доктор економічних наук, професор
(Житомирський державний технологічний університет)

Анотація. Метою статті є виявлення проблем у нормативному регулюванні й організації обліку благодійних внесків у школах та розробка пропозицій із їх вирішення для посилення національної безпеки України у сфері освіти. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті визначено проблеми нормативного регулювання та організації бухгалтерського обліку благодійних внесків у закладах освіти. Установлено, що недосконалість методики розрахунку потреб фінансування закладів освіти спричиняє недоліки в організації обліку благодійних внесків у бюджетних установах. **Практична значущість результатів дослідження.** Поручено питання про порядок оприлюднення інформації про збір і витрачання благодійних внесків із метою посилення контролю громадськості над цими операціями. Рекомендовано структуру Порядку організації обліку благодійної діяльності у сфері освіти.

Ключові слова: облік, благодійні внески, заклади освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах відсутності автономії закладу, недофінансування освітньої галузі керівник навчального закладу змушений шукати додаткові джерела фінансування за рахунок коштів батьків учнів. Благодійні внески, які є доходом місцевого бюджету (власними надходженнями бюджетних установ), включаються до спеціального фонду місцевого бюджету (ч. 3, 4 ст. 13 Бюджетного кодексу). Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування, розпорядження об'єктами права комунальної власності (ч. 1, 5 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). При цьому виконавчі органи місцевих рад, структурні

підрозділи виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників, як головних розпорядників коштів, забезпечують організацію та ведення бухгалтерського обліку, здійснюють управління бюджетними коштами, забезпечуючи ефективно, регулятивне й цільове їх використання (ч. 2 п. 3 ст. 22, ч. 5 п. 7, 10 ст. 22 Бюджетного кодексу). За відсутності документа, який упорядковує та призводить до єдиної внутрішньопогодженої системи нормативно-правові акти, благодійна діяльність у закладах освіти перетворилась на надання благодійних внесків неповноваженим на те особам та їх витрачання без цільового спрямування. Так, у 2015 р. кошти, майно, послуги, що були надані як благодійна допомога, продовжували надходити до спеціального фонду бюджету управління освіти Житомирської міської ради в умовах, коли фінансуван-

ня за рахунок коштів загального фонду та кошторисних видатків бюджету розвитку в сумі перевищили потребу навчальних закладів, яка була фактично розрахована в кошторисах на 2015 рік. Загальна потреба освітньої галузі на 2015 рік становила 484 572,7 тис. грн, кошторисні видатки загального фонду управління освіти – 431 530,0 тис. грн та бюджету розвитку – 51 710,5 тис. грн. Різниця між потребами та видатками становила 1 332,2 тис. грн. Разом із тим офіційно на спеціальний рахунок управління освіти до спеціального фонду надійшло коштів за 2015 рік на загальну суму 6 346,5 тис. грн, що на 5 014,3 тис. грн більше від розрахованої потреби. Зазначене свідчить про невідповідність балансу витрат та обсягу надходжень бюджету управління освіти й недостатню обґрунтованість відповідних розрахунків. Відсутність методики або правил проведення розрахунків показників кошторисів навчальних закладів та економічних обґрунтувань до них, невизначеність необхідного обсягу додаткових видатків не дозволяє економічно обґрунтовано визначати ефективність використання благодійних внесків. За таких умов порушується принцип надання благодійниками допомоги набувачу саме для потреб їх фінансування в межах напрямів видатків, що також обмежує право благодійників самостійно обирати напрям та цілі спрямування своєї пожертви.

Указані недоліки призвели до того, що благодійники не мають ефективних стимулів до благодійництва, відсутній дієвий механізм захисту від зловживань у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні публікації на цю тему мають гострий соціальний характер та містять критичний аналіз нормативної бази. Їх авторами є переважно активісти громадських організацій, які порушують проблему корупції в закладах освіти. У фахових наукових журналах є публікації, присвячені особливостям фінансування та обліку в закладах освіти та в бюджетних установах [1–8], проте в них окремо благодійні внески як об'єкт обліку не розглядаються.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення проблем у нормативному регулюванні ц організації обліку благодійних внесків у школах та розробка пропозицій із їх вирішення для посилення національної безпеки України у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до чинного законодавства органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи здійснюють облік надходження коштів до місцевого бюджету та самостійно визначають напрями їх використання. Благодійна допомога, якою розпоряджається набувач, є цільовою і не оподатковується, оскільки надається благодійниками під визначені умови й напрями її витрачання.

Бюджетні установи та заклади освіти є неприбутковими організаціями. Доходи неприбуткової організації (до складу яких входять благодійні внески) використовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами (ст. 133 Податкового кодексу України). Відсутність визначених умов і напрямів витрачання благодійної допомоги нівелює зміст благодійної діяльності щодо досягнення визначених законодавством цілей. Установлення контролюючим органом відповідно до норм Податкового кодексу факту використання неприбутковою організацією доходів (прибутків) для цілей інших, ніж передбачені установчими документами, є підставою для виключення такої організації з Реєстру неприбуткових установ та організацій і нарахування податкового зобов'язання з податку на прибуток, штрафних санкцій і пені.

Якщо благодійником конкретні цілі використання коштів не визначено, шляхи спрямування благодійного внеску визначаються керівником установи, закладу відповідно до першочергових господарських потреб, пов'язаних виключно з основною діяльністю установи, закладу. Кожен керівник з урахуванням об'єктивної потреби в коштах кожного закладу, виходячи з його типу, особливостей організації навчально-виховного процесу, спеціалізації, контингенту, потреб класів тощо, визначає в межах видатків першочергові потреби, пов'язані виключно з основною діяльністю закладу освіти. Перелік зазначених потреб оформлюється відповідним наказом та оприлюднюється встановленим порядком. Проте, чинне законодавство, що регулює ці питання, відрізняється значною чисельністю правових актів (табл. 1).

Таблиця 1

**Нормативні документи, що регулюють організацію обліку
благодійних внесків у школах**

№ з/п	Перший рівень нормативних документів
1	Цивільний кодекс України
2	Господарський кодекс України
3	Податковий кодекс України
4	Бюджетний кодекс України
5	Закон України «Про запобігання корупції»
6	Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»
7	Закон України «Про місцеве самоврядування»
8	Закон України «Про доступ до публічної інформації»
Другий рівень нормативних документів	
1	Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 05.11.2010 р. № 996
2	Порядок отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 р. № 1222
3	Порядок розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 р. № 1295
4	Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228
Третій рівень нормативних документів	
1	Положення про Громадську раду при Житомирській обласній державній адміністрації
2	Порядок проведення антикорупційної експертизи, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 18.03.2015 р. № 383/5
3	Методологія проведення антикорупційної експертизи, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 року № 1380/5 в новій редакції
4	Примірне положення про батьківські комітети (ради) загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженого наказом МОН від 02.06.2004 р. № 440
5	Статут територіальної громади м. Житомира, затверджено рішенням Житомирської міської ради від 23.12.09 р. № 1107
6	Положення про управління освіти Житомирської міської ради
7	Наказ начальника управління освіти Житомирської міської ради від 20.05.2015 р. № 236 «Про деякі питання організації безпеки життя і здоров'я учасників навчально-виховного процесу, обліку благодійних внесків та діяльності батьківських комітетів у загальноосвітніх навчальних закладах»
8	Наказ начальника управління освіти Житомирської міської ради від 27.05.2015 р. № 200 «Про внесення змін і доповнень у наказ управління освіти від 21.10.2013 р. № 389»

На місцевих рівнях прийнято ряд нормативних актів, які суттєво впливають на організацію обліку благодійних внесків у школі. Так, Житомирською міською радою прийнято рішення про організацію самостійного введення бухгалтерського обліку: із 01 жовтня 2016 року – у дошкільних навчальних закладах міста (у тому числі центрах розвитку

дитини та навчально-виховних комплексах); із 01 січня 2017 року – у загальноосвітніх навчальних закладах міста всіх типів. Задекларованими цілями такого рішення є: підвищення ефективності використання бюджетних коштів; запровадження фінансової самостійності навчальних закладів міста, своєчасного здійснення закупівлі товарів, робіт та послуг.

Управління освіти міської ради внесло відповідні зміни у штатні розписи навчальних закладів з урахуванням уведення штатних одиниць (головний бухгалтер, бухгалтер) для організації самостійного ведення бухгалтерського обліку та до статутних документів навчальних закладів у зв'язку із запровадженням самостійного бухгалтерського обліку. Крім того необхідно: передати за актом приймання-передачі основні засоби, обліково-бухгалтерську документацію, обладнання та інші матеріальні цінності, необхідні для ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності від централізованої бухгалтерії в навчальні заклади міста; привести внутрішні акти (накази, положення, посадові інструкції) з питань ведення бухгалтерського обліку, фінансової звітності та організації роботи навчальних закладів у відповідність із вимогами цього рішення; відповідно до чинного трудового законодавства провести вивільнення бухгалтерів централізованої бухгалтерії управління освіти у зв'язку із зменшенням кількості установ, що обслуговуються. Кількість працівників централізованої бухгалтерії зменшена із 60 до 20.

Сумською міською радою прийнято рішення від 12.02.2016 р. № 117 «Про заборону збору коштів учасниками навчально-виховного процесу в навчальних закладах м. Суми», яким із метою недопущення протизаконних дій працівниками навчальних закладів заборонено збирання коштів у навчальних закладах м. Суми з батьків, учнів і вихованців на розвиток та утримання навчального закладу, подарунки навчальному закладу й педагогічним працівникам. При цьому передбачено, що прийом благодійних внесків можна здійснювати виключно на добровільних засадах та у безготівковій формі на рахунок «Суми за дорученням» з обов'язковим оформленням відповідної бухгалтерської документації згідно з вимогами чинного законодавства України. Учителям-предметникам заборонено здійснювати будь-які фінансові операції у навчальному закладі та надавати платні освітні послуги, крім тих, які передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комуналь-

ної форми власності».

Для вдосконалення організації обліку благодійних внесків та систематизації напрацювань нагальним є прийняття Положення про організацію обліку благодійної діяльності у сфері освіти. Пропонується орієнтовна структура такого документа:

1. Загальні положення.
2. Напрями видатків та перелік товарів, робіт і послуг, за якими може здійснюватися благодійна діяльність на організацію основної діяльності галузі освіти та навчальних закладів.
3. Визначення першочергових потреб, пов'язаних виключно з основною діяльністю закладів освіти.
4. Укладення договорів про надання благодійної допомоги.
5. Порядок організації спільної діяльності.
6. Порядок проведення публічного збору благодійних внесків.
7. Отримання та документальне оформлення благодійних внесків у грошовій формі.
8. Порядок отримання та документального оформлення матеріальних цінностей.
9. Оформлення благодійної допомоги, отриманої у формі послуг та робіт.
10. Порядок цільового використання благодійних внесків.
11. Звіт та оприлюднення публічної інформації про здійснення благодійної діяльності.
12. Порядок зберігання благодійної допомоги.
13. Проведення контролю у сфері благодійної діяльності.
14. Цільова й нецільова благодійна допомога та порядок її оподаткування.
15. Порядок отримання благодійниками податкових пільг.
16. Участь громадськості в реалізації прав та обов'язків благодійників і набувачів благодійної допомоги під час здійснення певних видів благодійної діяльності в закладах освіти.

Курс на європейську інтеграцію в Україні вимагає оприлюднення всієї можливої інформації, доступу до неї та подолання корупції. У ході дослідження стану оприлюднення інформації школами й дитячими садками про використання благодійних внесків (табл. 2), з'ясовано, що лише п'ять обласних центрів приділяють увагу цьому питанню на відповідних сайтах міських рад.

Таблиця 2

**Рейтинг оприлюднення та розкриття інформації
про використання благодійних внесків в обласних центрах України**

Назва міста (рейтинг)	Джерело інформації	Розкриття інформації
Житомир (1)	http://zt-rada.gov.ua	Наявна інформація про збір та витрати благодійних внесків за 2014–2016 рр. за кварталами. Детально розкрито інформація про цілі використання коштів усіма навчальними закладами, контроль бухгалтерії за цілями їх використання та розкрито посилання на нормативну базу
Івано-Франківськ (2)	http://osvita-mvk.if.ua/	Наявний розділ «Звіт про обіг бюджетних та благодійних коштів». Інформація наявна за останні місяці, але за попередні роки переглянути неможливо. Не розкрито повністю наявну інформацію
Вінниця (3)	http://www.vmr.gov.ua	Відсутня інформація про використання освітніми закладами благодійної допомоги. Щоб переглянути благодійні внески, потрібно переглядати кожен освітній заклад окремо на їх офіційному сайті
Херсон (4)	http://uon.ks.ua/finansuvannya-zakladiv-osviti-oblasti	Наявні звітності навчальних закладів та рахунків використання коштів, наявні окремі рахунки про використання благодійних коштів, але відсутня детальна інформація про цілі їх використання
Київ (5)	http://kmr.gov.ua/uk/comisii/22	Наявна інформація про перелік навчальних закладів, вибірково присутні звітності навчальних закладів, але не розкрито в повному обсязі інформація про благодійні внески, у деяких випадках інформація повністю відсутня

Оприлюднення інформації про здійснення благодійної діяльності повинно здійснюватися такими набувачами благодійної допомоги, як органами місцевого самоврядування та безпосередньо закладами освіти. Найоптимальнішою формою є оприлюднення інформації на сайті відповідних органів. При цьому з боку органів місцевого самоврядування обов'язковим є оприлюднення такої інформації, як перелік товару, робіт, послуг, які можуть бути отримані як: благодійні внески на організацію основної діяльності бюджетної установи на поточний рік; першочергові потреби в товарах, роботах, послугах, пов'язані виключно з основною діяльністю установи, закладу; кошторис, розрахунок до кошторису; плани асигнувань загального фонду бюджету; плани надання кредитів із загального фонду бюджету; плани спеціального фонду на поточний рік; перелік товарів, робіт і послуг, отриманих як благодійна допомога, із зазначенням їх вартості та інша інформація. З боку закладів освіти доцільно розкривати таку інформацію: перелік товарів, робіт, послуг із зазначенням вартості за одиницю, деталізовані за видами та кількістю за кожним кодом економічної класифікації видатків, які можуть бути надані в межах до-

даткових видатків у якості благодійних внесків; перелік товарів, робіт і послуг, отриманих як благодійна допомога, із зазначенням їх вартості.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Для вдосконалення нормативного регулювання та організації обліку благодійних внесків у закладах освіти необхідно:

- 1) оновити нормативно-правову базу фінансування закладів освіти та додаткових джерел фінансування (добровільні грошові внески, плата за оренду приміщень) щодо переходу у фінансуванні навчальних закладів від принципу утримання навчальних закладів до принципу формування їх бюджетів, виходячи з чисельності контингенту;
- 2) розробити методіку економічно обґрунтованих розрахунків об'єктивних навчальних, виховних і господарських потреб навчальних закладів;
- 3) впровадити систематичне оприлюднення інформації про збір і використання благодійних внесків, а також висвітлення інформації про поточні рахунки, на які можна перерахувати благодійні внески;

- 4) спільно з місцевими органами управління освітою, навчальними закладами та за участю спеціалістів у галузі права, громадськості розробити й оприлюднити Положення про організацію благодійної діяльності у сфері освіти, яким визначити повноваження органу місцевого самоврядування, навчальних закладів, благодійників, які здійснюють благодійну діяльність, благодійних фондів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Майбуров І. Фінансування вищої освіти: «національні особливості» / І. Майбуров // Вища школа. – 2005. – № 3. – С. 59–66.
2. Стратегічне управління вищим навчальним закладом : монографія / [В. М. Огаренко, С. Я. Салига, В. М. Гельман та ін.]. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – 416 с.
3. Шунь О. Ф. Аспекти бухгалтерського обліку та моніторинг вищої освіти в забезпеченні ефективного управління галуззю [Електронний ресурс] / О. Ф. Шунь // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2010. – Вип. 7 (3). – С. 555–564. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7\(3\)_71](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7(3)_71) (дата звернення: 18.11.2016). – Назва з екрана.
4. Лень В. С. Порядок надання та облік цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти [Електронний ресурс] / В. С. Лень // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 446–453. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_4_62 (дата звернення: 18.11.2016). – Назва з екрана.
5. Норд Г. Л. Нормативно-правове забезпечення обліку доходів спеціального фонду закладів освіти III–IV рівнів акредитації [Електронний ресурс] / Г. Л. Норд, Н. О. Руденко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Т. 189. – Вип. 177. – С. 59–66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdues_2012_189_177_14 (дата звернення: 18.11.2016). – Назва з екрана.
6. Гресь Н. До питання обліку студентських квитків і документів про освіту у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / Н. Гресь // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 12. – С. 45–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2011_12_7 (дата звернення: 18.11.2016). – Назва з екрана.
7. Сисюк С. В. Особливості калькулювання платних освітніх послуг в державних навчальних закладах / С. В. Сисюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2006. – № 2 (36). – С. 107–115.

REFERENCES

1. Maiburov, I. (2005). Finansuvannia vyshchoi osvity «natsionalni osoblyvosti» [Financing Higher Education «national characteristics»]. Vyshcha shkola – High school: Collected papers, (3), (pp. 59–66) [in Ukrainian].
2. Oharenko, V. M., Salyha, S. Ia., Helman, V. M., Zheliabin, V. O. & Yaryshko, O. V. (2009). Stratehichne upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom [Strategic management of higher education institution]. Zaporizhzhia: Klyasychnyi pryvatnyi universytet [in Ukrainian].
3. Shun, O. F. (2010). Aspekty bukhhalterskoho obliku ta monitorynh vyshchoi osvity v zabezpechenni efektyvnoho upravlinnia haluzziu [Aspects of accounting and monitoring of higher education to ensure effective management of the sector]. Ekonomichni nauky – Economical sciens. 7(3), 555–564. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7\(3\)_71](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7(3)_71) (accessed 18 November 2016) [in Ukrainian].
4. Len, V. S. (2013). Poriadok nadannia ta oblik tsilovykh pilhovykh derzhavnykh kredytiv dlia zdobuttia vyshchoi osvity [The procedure for granting and accounting target preferential state credits for higher education]. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolo-

- lohichnoho universytet – Journal of Chernihiv State Technological University: Collected papers, (4), (pp. 446–453). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_4_62 (accessed 18 November 2016) [in Ukrainian].
5. Nord, H. L. & Rudenko, N. O. (2012). Normatyvno-pravove zabezpechennia obliku dokhodiv spetsialnoho fondu zakladiv osvity III-IV rivniv akredytatsii [Regulatory support of accounting income of the special fund educational institutions III-IV accreditation] Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia,,: Collected papers. A Series: Economics, (189 (177), (pp. 59–66). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchducc_2012_189_177_14 (accessed 18 November 2016) [in Ukrainian].
 6. Hres, N. (2011). Do pytannia obliku studentskykh kvytktiv i dokumentiv pro osvitu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [On the issue of accounting keeping students' tickets and documents on education in higher education]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Audit*, 12, 45–50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2011_12_7 (accessed 18 November 2016) [in Ukrainian].
 7. Sysiuk, S. V. Osoblyvosti kalkulivannia platnykh osvitnikh posluh v derzhavnykh navchalnykh zakladakh [Features of the calculation of paid educational services in public schools]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – The Journal of Zhytomyr State Technological University: Collected papers. A Series: Economics*, (2(36), (pp. 107–115) [in Ukrainian].

Л. В. Чижевская, доктор экономических наук, профессор (Житомирский государственный технологический университет). **Организация учета благотворительных взносов в учебных заведениях: на пути к прозрачности.**

Аннотация. Целью статьи является выявление проблем в нормативном регулировании и организации учета благотворительных взносов в школах и разработка предложений по их решению для усиления национальной безопасности Украины в сфере образования. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье определены проблемы нормативного регулирования и организации бухгалтерского учета благотворительных взносов в учебных заведениях. Определено, что несовершенство методики расчета потребностей в финансировании учебных заведений обуславливает недостатки в организации учета благотворительных взносов в бюджетных учреждениях. **Практическая значимость результатов исследования.** Поднят вопрос о порядке обнародования информации о сборе и расходовании благотворительных взносов с целью усиления контроля общественности над этими операциями. Рекомендовано структуру Порядка организации благотворительной деятельности в сфере образования.

Ключевые слова: учет, благотворительные взносы, учебные заведения.

L. Chyzhevska, Dc. Econ. Sci., Professor (Zhytomyr state technological University). **Accounting organisaton of charitable contributions in educational institutions: on the way to transparency.**

Annotation. Purpose. The article aims to identify problems in the normative regulation of accounting and donations to schools and proposals of their solutions to enhance the national security of Ukraine in the field of education. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In the article the problems of legal regulation and organization of accounting for charitable contributions in educational institutions have been outlined. It has been determined that the imperfect methods of calculation of the financial needs of educational institutions cause shortcomings in the organization of accounting for donations in budgetary institutions. **Practical value.** The procedure for the publication of information on the collection and spending of donations has been researched to strengthen public control over these transactions. The structure of Order for the organization of accounting for philanthropy in education sphere has been recommended.

Keywords: accounting, charitable contributions, educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 20. 12. 2016 р.

V. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 658.15: 334.735

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

В. В. КАРЦЕВА, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні концептуальних основ формування фінансової структури підприємства на основі створення центрів фінансової відповідальності для підвищення ефективності діяльності в умовах турбулентного середовища. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу, графічного методу. **Результати.** *У результаті проведеного дослідження* уточнено поняття «фінансова структура» та сформовано авторське бачення побудови фінансової структури торгово-виробничого підприємства з виокремленням центрів фінансової відповідальності, які відповідають основним бізнес-процесам фінансово-господарської діяльності. Обґрунтовано, що під час побудови фінансової структури необхідно забезпечити її гармонізацію з чинною організаційною структурою підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано порядок побудови фінансової структури торгово-виробничого підприємства, яку відображено у схематичному вигляді. Обґрунтовано доцільність побудови фінансової структури підприємства з метою підвищення ефективності діяльності. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці торгово-виробничих та торговельних підприємств.

Ключові слова: фінансова структура, організаційна структура підприємства, центри фінансової відповідальності, бізнес-процес.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасні умови економічного розвитку потребують від керівництва підприємств пошуку нових форм фінансового управління з метою забезпечення їхньої прибутковості, підтримки ліквідності та платоспроможності. Система фінансового управління підприємства має ґрунтуватись, у першу чергу, на створенні фінансової структури на основі центрів фінансової відповідальності, що значно розширює потенціал підприємства, сприяє використанню його компенсаторних можливостей у мінливому зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування фінансової структури підприємства на основі центрів фінансової відповідальності знайшли відображення в роботах П. Хорвата, Д. Хоупа, Р. Фрайзера, С. Ф. Голова, А. Г. Загороднього, В. Б. Івашкевича, Т. П. Карпової, В. Е. Керімова, А. Д. Шеремета, І. С. Шиткіної, Г. О. Партина, Л. А. Сухаревої, С. Н. Петренко, А. І. Ясінської та ін. Нами досліджувались питання використання інструментарію стратегічного та оперативного фінансового контролінгу, але більш ефективно його можна використовувати в рамках побудованої фінансової структури підприємства на основі

центрів фінансової відповідальності.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування концептуальних основ формування фінансової структури підприємства на основі створення центрів фінансової відповідальності для підвищення ефективності діяльності в умовах турбулентного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування фінансової структури підприємства має ґрунтуватись на відповідних концептуальних засадах. Разом із тим необхідно з'ясувати сутність фінансової структури та виокремити її складові з урахуванням особливостей діяльності підприємства. Дослідження цих питань створить підґрунтя для логічної побудови фінансової структури

підприємства. Визначення поняття «фінансова структура», що подані в літературних джерелах, свідчать про відсутність єдиної думки дослідників (табл. 1).

Можна констатувати, що необхідною складовою, без якої не може бути створена фінансова структура підприємства, є центри фінансової відповідальності. Крім того, процес створення фінансової структури підприємства передбачає децентралізацію повноважень із метою передавання відповідальності за виконання доведених показників на відповідні центри, що виокремлюються в рамках існуючої або вдосконаленої організаційної структури підприємства.

Отже, для підтвердження результатів цього дослідження, можна подати уточнене власне визначення поняття «фінансова структура підприємства».

Таблиця 1

Визначення поняття «фінансова структура» в літературних джерелах

Автор, джерело	Визначення поняття	Коментар автора
В. Гамаюмов, В. Хруцький, Т. Сизова [7]	Сукупність сфер і напрямів фінансової діяльності підприємства, де відповідальним за доходи та витрати або тільки за доходи й тільки за витрати є менеджер. Крім того, доходи й витрати розподіляються між структурними підрозділами, які є об'єктами бюджетування	Отже, мова йде про формування центрів фінансової відповідальності й ці автори виокремлюють центри прибутків, збитків, доходів і витрат із подальшим групуванням їх у центри фінансової відповідальності, центри фінансового обліку та центри витрат
К. Щиборщ [6]	«Організаційна фінансова структура» – це служби апарату управління разом із функціями, виконання яких передбачає розроблення, контроль, аналіз бюджету, а також структурні підрозділи, які є об'єктом бюджетування	Пропонується до фінансової структури включати всі служби апарату управління підприємства та структурні підрозділи, що є об'єктом бюджетування та забезпечують виконання доведених показників
Н. Владимцев [1]	«Фінансова структура – це сукупність взаємопов'язаних та співпідпорядкованих центрів відповідальності, що групуються згідно з організаційно-функціональною структурою, але не завжди з нею збігаються»	Основу фінансової структури складають центри фінансової відповідальності, між якими забезпечується сопідпорядкованість та групування згідно з організаційною структурою
Є. Зубарева [2]	«Фінансова структура – організація центрів відповідальності, яка визначає їхню підпорядкованість, повноваження, відповідальність із метою здійснення управління діяльністю організації та розробляється на основі організаційної структури»	Головною метою створення фінансової структури є децентралізація відповідальності та здійснення ефективного управління всіма бізнес процесами в рамках відповідної організаційної структури

Фінансова структура підприємства – це виокремлення центрів фінансової відповідальності та формування ієрархічної системи управління підприємства, яка дозволяє забезпечити його функціонування та оцінити

як ефективність діяльності бізнесу загалом, так і окремих його складових.

Сформована на таких засадах фінансова структура підприємства сприятиме формуванню стратегічного бачення у вищого ме-

неджменту та дозволить своєчасно оцінювати, контролювати, координувати діяльність підрозділів підприємства, розробляти відповідну систему мотивації праці.

Під час формування фінансової структури підприємства мають ураховуватись такі фактори: організаційна структура підприємства, особливості, основні напрями діяльності, стадія життєвого циклу, рівень діючої системи управління, обрана фінансова стратегія. Щодо законодавчого регулювання побудови фінансової структури підприємства, то не існує положень або правил, які б здійснювали

регламентацію даного процесу, тому в цьому контексті пріоритети визначають керівники підприємства. З одного боку, це є позитивним, оскільки існує поле для творчого підходу, а з іншого – вимагає від керівництва глибоких знань і є своєрідним професійним випробуванням. Отже, для побудови фінансової структури підприємства необхідно врахувати вищенаведені фактори. Починати слід із виявлення відмінностей між фінансовою та організаційною структурою підприємства з метою їхньої подальшої гармонізації (табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності фінансової та організаційної структури підприємства

Фінансова структура	Організаційна структура	Коментар автора
1. Фінансова структура має будуватись на основі фінансово-економічних відносин між сформованими центрами фінансової відповідальності	1. Ґрунтується на функціональних зв'язках між підрозділами підприємства	1. Кожному центру відповідальності доводяться показники до виконання, а з функціональної точки зору виконання доведених показників потребує відповідних професійних знань та навичок
2. Фінансова структура будується з метою забезпечення ієрархії співпідпорядкованості для виконання показників центрами фінансової відповідальності, доведених до кожного центру відповідальності	2. Організаційна структура забезпечує ієрархію підпорядкованості між структурними підрозділами	2. Організаційна та фінансова структура в комплексі формує ієрархічну систему управління, спрямовану на досягнення поставлених цілей у контексті визначених показників
3. Під час побудови фінансової структури враховуються цілі відповідного етапу розвитку підприємства (його життєвого циклу)	3. В основу організаційної структури покладено перерозподіл функціональних обов'язків між підрозділами та працівниками підприємства	3. Організаційна та фінансова структура не співпадають, разом із тим між ними існує взаємозв'язок, якщо немає значних розбіжностей. В іншому випадку необхідно гармонізувати організаційну структуру під фінансову з метою забезпечення ефективного фінансового управління підприємством

Під час побудови фінансової структури слід ураховувати вищенаведені відмінності й забезпечити максимальне наближення до неї організаційної структури.

Наступним кроком у формуванні фінансової структури підприємства є визначення основних напрямів діяльності та виокремлення ключових бізнес-процесів. Будь-яке підприємство здійснює диверсифікацію діяльності, що виражається в напрямках статутної діяльності, ви-

окремлених у рамках визначеної організаційної структури. Для побудови фінансової структури необхідно врахувати специфіку кожного напрямку (постачальники, клієнти, підприємства-конкуренти), якщо це виробниче підприємство, то враховуються види сировини, матеріалів, які використовуються для виробництва різних видів продукції. Тому за кожним напрямом діяльності виокремлюються центри відповідальності. Такий крок необхідний для ієрархічної

побудови фінансової структури.

Наступним важливим кроком є виокремлення бізнес-процесів за кожним напрямом діяльності, що дає можливість децентралізації відповідальності, визначення показників й за-

безпечити взаємозв'язок між центрами відповідальності та ключовими бізнес-процесами. Виокремлення бізнес-процесів дає можливість деталізувати процес отримання прибутку та напрями його використання (рис. 1).

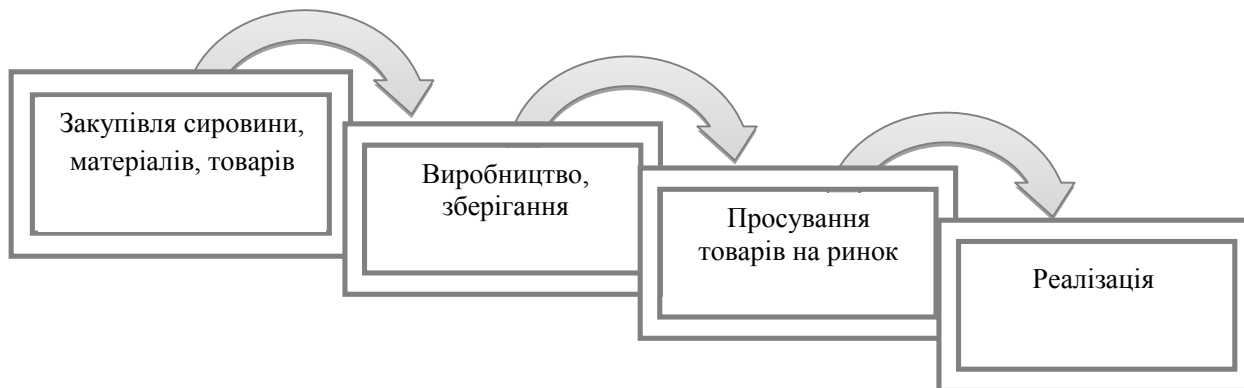

Рис. 1. Ключові бізнес-процеси виробничо-торгового підприємства

Виокремлення ключових бізнес процесів підприємства дає змогу визначити структуру бізнесу за основними напрямками діяльності та більш чітко визначає складові фінансової структури підприємства. Отже, фінансова структура має відображати структуру бізнесу та його основні бізнес-процеси. Побудована фінансова структура підприємства має забезпечити формування системи оперативного фінансового контролінгу для накопичення структурованої інформації з метою підготовки підґрунтя для прийняття ефективних управлінських рішень.

Ураховуючи вищенаведені бізнес-процеси підприємства, можна виділити такі центри фінансової відповідальності:

1. Закупівля сировини, матеріалів, товарів – Центр витрат (відповідальність за витрати, згідно із процесами, які підпорядковуються цьому центру).
2. Виробництво, зберігання – Центр витрат (відповідальність за витрати, згідно із процесами, які підпорядковуються цьому центру).
3. Промування товарів на ринок – Центр витрат (відповідальність за витрати, згідно із процесами, які підпорядковуються цьому центру).
4. Реалізація – Центр доходів (відповідаль-

ність за доходи від реалізації продукції, товарів).

5. Виробництво та реалізація – Центр прибутку (формується загальний фінансовий результат).
6. Управління (вищий менеджмент) – Центр інвестицій.
7. Управління (бухгалтерія, фінансовий відділ) – Центр витрат.
8. Технічне обслуговування – Центр витрат.
9. Служба фінансового контролінгу – координація роботи всіх центрів фінансової відповідальності.

Представлені бізнес-процеси підприємства, в основному, забезпечують формування трьох типів центрів фінансової відповідальності: витрат, доходів та прибутку. Слід виокремити ще й Центр інвестицій, який здійснюватиме управління прибутком згідно з основними пріоритетними напрямками розвитку підприємства. Під час побудови фінансової структури необхідно врахувати не тільки ключові бізнес-процеси, а й такі, що є допоміжними (обслуговувальними). Наприклад: вищий менеджмент підприємства, бухгалтерія, фінансова служба тощо.

Ураховуючи вищенаведену інформацію, слід запропонувати фінансову структуру виробничо-торгового підприємства (рис. 2).

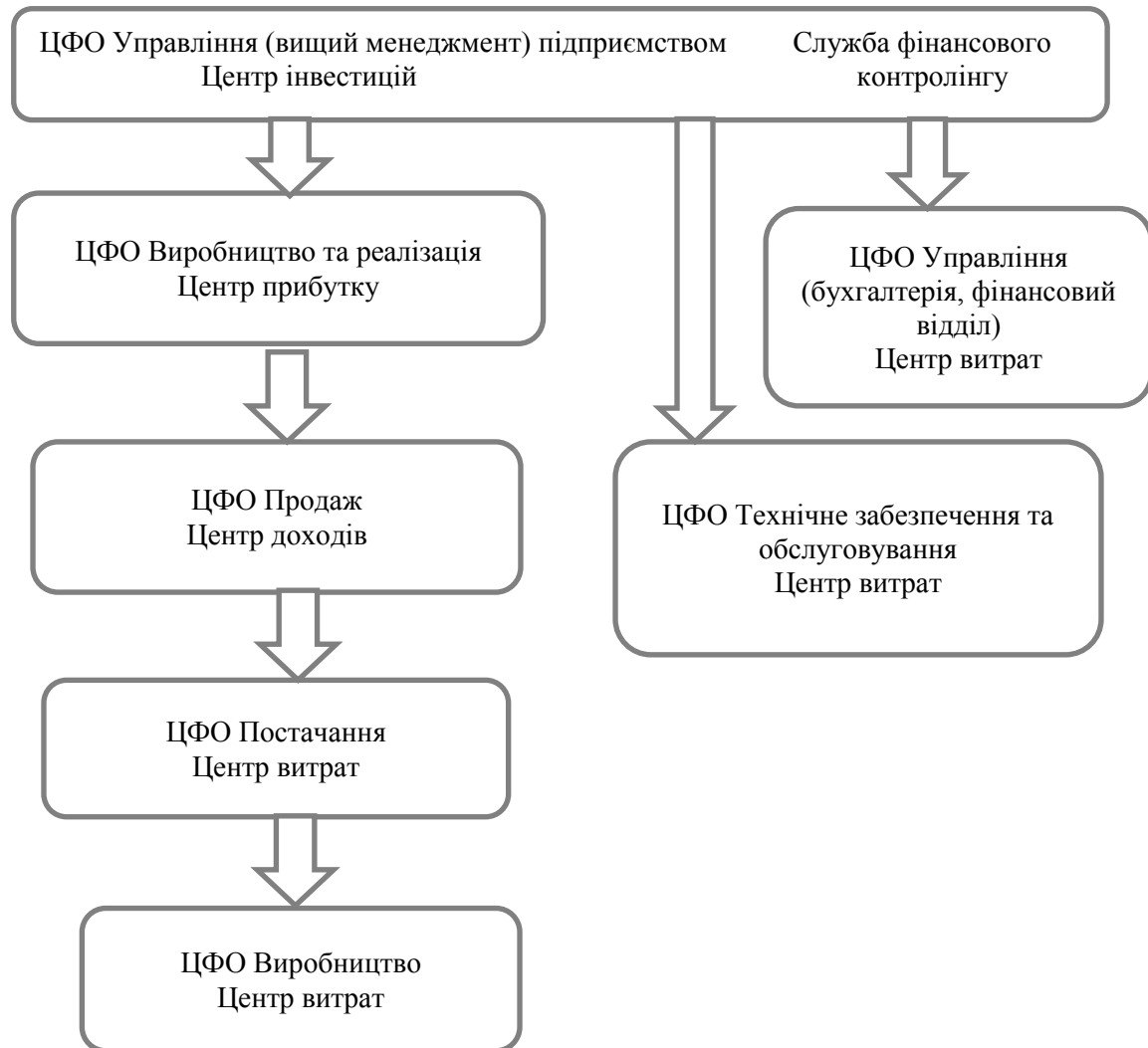

Рис. 2. Фінансова структура виробничо-торгового підприємства

Головним завданням під час побудови фінансової структури підприємства є забезпечення перерозподілу відповідальності та повноважень між різними рівнями менеджменту щодо управління доходами, витратами, активами, інвестиціями, зобов'язаннями, капіталом. Завдяки виокремленню центрів фінансової відповідальності, ми можемо комплексно управляти всіма процесами й забезпечити відповідну мотивацію працівників для виконання визначених фінансових показників. Формування прозорої фінансової структури підприємства є основою для введення управлінського обліку та бюджетування.

Після виокремлення центрів фінансової відповідальності та побудови фінансової структури необхідно здійснити декомпозицію відповідальності між структурними підрозділами з метою досягнення фінансового результату.

У такий спосіб перерозподілу відповідальності, між різними рівнями управління та структурними підрозділами, у керівництва підприємства є можливість забезпечити визначення частки кожного підрозділу у фінансових результатах діяльності. Виокремлення центрів фінансової відповідальності дає можливість забезпечити своєчасну координацію дій підрозділів і визначити їх внесок у справу досягнення фінансових результатів діяльності. Так, формування структури фінансового управління на базі центрів відповідальності підприємств сприятиме, з одного боку, підвищенню мотивації праці працівників, а з іншого – персональній відповідальності за виконання поставлених завдань, обґрунтованості дій керівників під час прийняття управлінських рішень.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому

напрямі. Результати нашого дослідження свідчать про те, що правильно побудована фінансова структура підприємства має бути гармонізована з організаційною структурою та відображати основні бізнес-процеси за напрямками діяльності. Крім того, процес побудови фінансової структури підприємства має охоплювати всі управлінські рівні: від вищого до нижнього, в іншому випадку вона буде непрацездатною, оскільки фінансова структура підприємства – це не схема управління, а принципи управління, що ґрунтуються на командній роботі. Лише за умов досягнення взаєморозуміння між керівниками різних рівнів управління підприємства можна побудувати дієву фінансову структуру, яка стане підґрунтям для ефективної роботи підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Владымыцев Н. В. Формирование системы бюджетирования компании: внутренний регламент и иерархия центров финансовой ответственности / Н. В. Владымыцев, А. С. Денисова // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 6. – С. 47–59.
2. Зубарева Е. В. Оперативный учет и контроль как составляющие процесса бюджетирования строительных организаций / Е. В. Зубарева // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 12. – С. 42–49.
3. Карцева В. В. Необхідність використання контролінгу в управлінні підприємством / В. В. Карцева // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку обліку, контролю та аналізу в умовах глобальних економічних змін». – Полтава, 2010. – С. 307–311.
4. Карцева В. В. Фінансовий контролінг в системі фінансового менеджменту / В. В. Карцева // Сталий розвиток економіки. – 2011 [8]. – № 5. – С. 195–198.
5. Карцева В. В. Формирование финансовой структуры предприятий и организаций потребительской кооперации на базе оперативного финансового контроллинга / В. В. Карцева // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. – Вып. 2 (46), 2013. – С. 189–194.
6. Щиборщ К. В. Бюджетирование деятельности промышленного предприятия России / К. В. Щиборщ. – Москва : Дело и Сервис, 2004. – 290 с.
7. Хруцкий В. Е. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования / В. Е. Хруцкий, Т. В. Сизова, В. В. Гамаюмов. – Москва : Финансы и статистика, 2002. – 400 с.

REFERENCES

1. Vladymtsev, N. V. & Denisova, A. S. (2008). Formirovaniye sistemy byudzhetrovaniya kompanii **vnutrenniy reglament i ierarkhiya tsentrov finansovoy otvetstvennosti** [Formation of the budgeting system: internal rules and hierarchy of financial responsibility centers]. *Ekonomicheskiy analiz: teoriya i praktika – The economic analysis: theory and practice*, 6, 47–59 [in Russian].
2. Zubareva, E. V. (2009). Operativnyy uchet i kontrol kak sostavlyayushie protsessa byudzhetrovaniya **stroitelnykh organizatsiy** [Operational accounting and control as components of the budgeting process of building organizations]. *Ekonomicheskiy analiz: teoriya i praktika – The economic analysis: theory and practice*, 12, 42–49 [in Russian].
3. Kartseva, V. V. (2010). **Neobkhdnist vykorystannya kontrolyngu v upravlinni pidpymstvom** [The necessity of controlling using in business management]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna kovferentsiya «Aktualni problemy rozvytku obliku, kontpolyu ta analizu v umovach globalnykh ekonomichnykh zmin» – International scientific-practical conference «Actual problems of accounting, control and analysis of global economic change»*. (pp. 307–311). Poltava [in Ukrainian].
4. Kartseva, V. V. (2011). **Finansovyy kontroling v systemi finansovogo menedzhmentu** [Financial Controlling system of financial manage-

- ment]. *Stalyy rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, 5, 195–198 [in Ukrainian].
5. Kartseva, V. V. (2013). **Formirovanie finansovoy** struktury predpriyatiy i organizatsiy potrebitelskoy kooperatsii na baze operativnogo finansovogo kontrollinga [Formation of the financial structure of enterprises and organizations of consumer cooperation on the basis of operational financial controlling]. *Vestnik Belgorodskogo universiteta kooperatsyy, ekonomiki i prava – Bulletin of Belgorod University of Cooperation, Economics and Law*: Collected papers, (2 (46), (pp. 189–194) [in Russian].
 6. Shiborsh, K. V. (2004). *Byudzhetrovanie deyatelnosti promyshlennogo predpriyatiya Rossii [Budgeting activity of industrial enterprises in Russia]*. Moscow : Delo i Servis [in Russian].
 7. Khrutskiy, V. E., Sizova, T. V. & Gamayumov, V. V. (2002). *Vnutrifirmennoe byudzhetrovanie: Nastolnaya kniga po postanovke finansovogo planirovaniya [Intra-budgeting: Handbook on statement of financial planning]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

В. В. Карцева, доктор економічних наук, доцент (*Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»*). **Концептуальные основы формирования финансовой структуры предприятия.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании концептуальных основ формирования финансовой структуры предприятия на основе создания центров финансовой ответственности для повышения эффективности деятельности в условиях турбулентной среды. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода, графического метода. **Результаты.** В результате проведенного исследования уточнено понятие «финансовая структура» и сформирована авторская точка зрения построения финансовой структуры торгово-производственного предприятия с выделением центров финансовой ответственности, отвечающих основным бизнес-процессам финансово-хозяйственной деятельности. Обосновано, что при построении финансовой структуры необходимо обеспечить ее гармонизацию с действующей организационной структурой предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложен порядок построения финансовой структуры торгово-производственного предприятия, которая представлена в схематическом виде. В статье обоснована целесообразность построения финансовой структуры предприятия с целью повышения эффективности деятельности. Основные научные положения статьи могут быть использованы в практике торгово-производственных и торговых предприятий.

Ключевые слова: финансовая структура, организационная структура предприятия, центры финансовой ответственности, бизнес-процесс.

V. Kartseva, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **The conceptual foundations of the enterprise financial structure formation.**

Summary. The purpose of the article is the substantiation of the conceptual foundations of the company's financial structure formation through the creation of financial responsibility centers for improving performance in a turbulent environment. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The author's point of view to construction of financial structure of trade and production enterprise with a financial allocation of responsibility centers that correspond with the basic business processes of financial and economic activity, is formed by the study clarified the concept of «financial institution» and, the. It is proved that the construction of financial structure is necessary to ensure its harmonization with the current organizational structure of the enterprise. **Practical value.** A procedure for the construction of trade and production company's financial structure and developed in a scheme. In the article the expediency of building the enterprises financial structure in order to improve performance is reasonable. Main scientific positions can be used in the commercial and industrial enterprises practice.

Keywords: financial structure, the organizational structure of the enterprise, financial responsibility centers, business process.

МОНІТОРИНГ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Л. В. ЛЕВЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент;

О. В. ГАСІЙ, кандидат економічних наук

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в комплексному дослідженні діяльності Національного банку України в умовах економічної нестабільності. *Стаття* присвячена моніторингу ефективності роботи центрального банку з метою створення умов для розвитку вітчизняної банківської системи. *Висвітлено* сучасні особливості функціонування Національного банку України. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Розглянуто* особливості застосування НБУ інструментів грошово-кредитної політики. *Здійснено оцінку* діяльності центрального банку на вітчизняному грошовому ринку України. *Визначено* позицію НБУ щодо стабілізації грошового ринку в умовах економічної нестабільності. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано, що* вдосконалення діяльності НБУ сприятиме стабілізації вітчизняного грошового ринку. *Основні наукові положення* дослідження можна використовувати у практиці банків усіх рівнів банківської системи.

Ключові слова: банківська система, грошова маса, Національний банк України, норма обов'язкового резервування, рефінансування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Національний банк України є головною ланкою банківської системи держави. Без його результативної діяльності неможливий її розвиток, оскільки він значною мірою несе відповідальність за стійкість функціонування банківської системи, безпеку та стабільність, організовуючи й контролюючи її діяльність. Тому дослідження особливостей діяльності центрального банку залишається нагальним питанням сьогодення, особливо в умовах економічних потрясінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтуванню сутності та напрямів діяльності центральних банків як установ забезпечення стабільності грошового обігу присвячено праці відомих зарубіжних вчених: Д. Ван-Хуза, М. Вудфорда, Г. Габбарда, С. Грея, Е. Долана, Б. Конурбаєва, О. Лаврушина, Ф. С. Мишкіна, Л. Максимової, Р. Мілера, Дж. Тобіна, М. Фрідмена, Л. Харріса, Дж. Хікса. Їх дослідження

спрямовані, в основному, на вивчення окремих аспектів діяльності центральних банків. Досить широке коло вітчизняних науковців досліджують проблеми грошового обігу та грошово-кредитної політики в Україні, а саме: Я. Белінська, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, В. Лагутін, І. Лютий, В. Міщенко, А. Мороз, В. Опарін, М. Савлук, А. Чухно та ін. Дискусійність питань щодо сучасних особливостей діяльності Національного банку України зумовили мету дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження діяльності Національного банку України в умовах складної економічної та політичної ситуації у країні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діяльність як будь-якого центрального банку, так і Національного банку України, зокрема, пов'язана з емісією грошових знаків – готівки (готівкова емісія) та з емі-

сією депозитних грошей (безготівкова емісія). Крім того, як емісійний центр держави НБУ має широкі повноваження щодо організації та регулювання готівкового обігу. Його функції визначено Законом України «Про Національний банк України» [1], відповідно до якого одним із напрямів діяльності Національного банку України є управління грошовим обігом.

У табл. 1 представлені дані, які характеризують грошову масу, що обслуговує грошовий оборот в Україні за 2008–2015 рр.

Як свідчать дані табл. 1, за період 2008–2015 рр. готівкові кошти, випущені в обіг НБУ, постійно збільшувались із року в рік. Мінімальне їх зростання мало місце у 2015 р. – 100,84 %,

а максимальне – у 2013 р. – 120,31 %.

Постійно збільшувався також показник грошової бази. З урахуванням того, що ці гроші не беруть участь у кредитному банківському обороті й додатково не збільшують масу грошей в обігу, а тільки є базою для її зростання, можна зробити висновок, що за період 2008–2015 рр. можливості із забезпечення зростання маси грошей збільшились в 1,84 раза.

Грошова маса за період, що розглядається, також суттєво зросла – в 1,93 раза. При цьому питома вага готівкових коштів, випущених в обіг протягом 2008–2015 рр., перевищує 33,02 %, що в порівнянні з економічно розвиненими країнами є досить значною.

Таблиця 1

Грошова маса, що обслуговувала грошовий обіг в Україні у 2008–2015 рр. [2, 3]

(на кінець року)

Показник		Період							
		2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Готівкові кошти, випущені в обіг	Усього, млн грн	186 671	194 965	225 692	239 885	255 283	307 139	333 194	336 000
	Темпи зростання, у % до попереднього року	–	104,44	115,76	106,29	106,41	120,31	108,48	100,84
Грошова база	Усього, млн грн	167 538	170 536	200 092	209 565	222 786	261 870	304 811	308 237
	Темпи зростання, у % до попереднього року	–	101,79	117,33	104,73	106,31	117,54	116,40	101,12
Агрегат М3	Усього, млн грн	515 727	487 298	597 872	685 515	773 199	908 994	956 728	994 062
	Темпи зростання, у % до попереднього року	–	94,49	122,69	114,66	112,79	117,56	105,25	103,90
Питома вага готівкових коштів, випущених в обіг в агрегаті М3, %		36,19	40,00	37,75	34,99	33,02	33,79	34,83	33,80

Як свідчить вищенаведене, в Україні готівковий обіг продовжує відігравати у грошовій і платіжній системах значну роль, пов'язану, здебільшого, з обслуговуванням населення у процесі формування і реалізації його грошових доходів. Тенденції розвитку готівкового обігу відображають економічні процеси, що мають місце в Україні. Ситуація на готівковому ринку грошей розвивається нерівномірно й характеризується

нестабільністю.

Емісію депозитних грошей Національний банк України здійснює разом із банками через механізм грошово-кредитної мультиплікації. Так, центральний банк установлює для банків норму обов'язкового резервування частини залучених коштів. Збільшення норми резервування змінює співвідношення між обов'язковими та надлишковими резервами й відповідно змен-

шує можливості банків щодо надання позичок, а отже, і можливості щодо депозитної емісії, і навпаки. Розмір надлишкових резервів, характер їх використання і банки визначають самостійно, але на їх рішення впливають різні чинники.

В Україні норми обов'язкового резервування на початковому етапі розвитку України були основним інструментом для регулювання гро-

шово-кредитного ринку.

У табл. 2 наведені норми обов'язкового резервування за строковими депозитами нефінансових корпорацій і домашніх господарств та за коштами на поточних рахунках і депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств. За допомогою цієї таблиці відслідкуємо їх зміни.

Таблиця 2

Норми обов'язкового резервування в Україні у 2004–2011 рр. [2]

(%)

Період	Норми обов'язкового резервування, %			
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках і депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті
01.10.2004–24.12.2004	7	7	8	8
25.12.2004–31.08.2005	6	6	7	7
01.09.2005–09.05.2006	6	6	8	8
10.05.2006–31.07.2006	2	3	3	5
01.08.2006–04.12.2008	0,5	4	1	5
05.12.2008–04.01.2009	0	3	0	5
05.01.2009–31.01.2009	0	4	0	7
01.02.2009–30.06.2011	0	4	0	7

За період 2004–2013 рр. простежується проциклічний характер використання норм обов'язкового резервування. Особливо виразно це виявлялося у 2006–2008 рр., коли норми резервування досягали мінімальних значень. Підвищення нормативних резервних вимог із жовтня 2004 року по травень 2006 року пояснюється необхідністю подо-

лання інфляційних тенденцій в економіці, головною причиною яких було посилення фінансової нестабільності під час президентських виборів.

Починаючи із другої половини 2011 року, НБУ активно використовує даний інструмент, запроваджуючи більш жорсткі вимоги до формування резервів (табл. 3).

Таблиця 3

Норми обов'язкового резервування в Україні у 2011–2013 рр. [2]

(%)

Період	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			За коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
		короткострокові	довгострокові					
01.07.2011–29.11.2011	0	6	2	0	8	0	2	2

Продовж. табл. 3

Період	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			За коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
		коротко-строкові	довго-строкові					
30.11.2011–30.03.2012	0	7,5	2	0	8	0	2	2
31.03.2012–29.06.2012	0	8	2	0	8,5	0	2	0
30.06.2012–30.06.2013	0	9	3	0	10	0	3	0

Посилення зовнішньоекономічних ризиків через невизначеність і нестабільність на міжнародних фінансових ринках, зменшення доходів від міжнародної торгівлі через погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках, посилення попиту на іноземну валюту й висока ймовірність відпливу капіталу за кордон із IV кварталу 2011 року до I півріччя 2012 року змусили Національний банк України внести певні корективи у формування обов'язкових резервів. З метою недопущення в банківській системі ризиків, з іноземною валютою (кінець

2008 року – початок 2009 року) і для підвищення якійс складової ресурсної бази, Постановою Правління Національного банку України від 16.06.2012 р. № 248 [4] підвищено нормативи обов'язкових резервів на залучені кошти в іноземній валюті для формування обов'язкових резервів. На залучені кошти в національній валюті нормативи обов'язкового резервування залишилися незмінними (нульова ставка).

Починаючи з 01.07.2013 року, НБУ вносить певні корективи у формування обов'язкових резервів (табл. 4).

Таблиця 4

Норми обов'язкового резервування в Україні у 2013–2014 рр. [2]

(%)

Період	За строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			За коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств			За коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
		коротко-строкові	довго-строкові		нефінансові корпорації	домашні господарства			
01.07.2013–29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5	0
30.09.2013–18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	0
19.08.2014–30.12.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	5

Підвищено нормативи обов'язкових резервів на залучені довгострокові кошти в іноземній валюті для формування обов'язкових резервів за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств на 2 %. Окрім того, НБУ фіксує окремо норматив обов'язкового резервування в Україні в іноземній валюті за коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу для нефінансових корпорацій та домашніх господарств на рівні 10 та 15 % відповідно.

Починаючи із 31 грудня 2014 року, НБУ встановлює нормативи обов'язкових резервів за строковими депозитами на рівні 3 %, за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу – на рівні 6,5 %.

Загалом можна зробити висновки про мінімальне використання Національним банком України інструменту обов'язкового резервування для здійснення впливу на діяльність банків.

В умовах складної економічної та політичної ситуації у країні, погіршення ринкових очікувань і різкого зменшення банківських депозитів Національний банк України з метою сприяння стабільності банківської системи активно проводив операції з підтримання ліквідності банків, сконцентрувавши свої зусилля на найбільш прозорих та зрозумілих стандартних інструментах рефінансування банків.

Процентні ставки за операціями рефінансування певною мірою відображають попит на відповідні види кредитів (рис. 1).

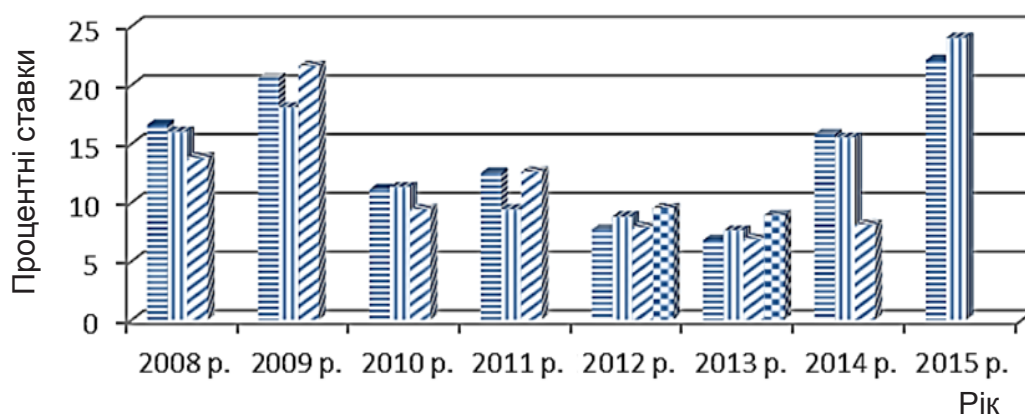

Рис. 1. Процентні ставки рефінансування за 2008–2015 рр. (ставки в річному обчисленні на кінець року), % [2]

Дані, представлені на рис. 1, свідчать, що ставки у 2009 р. за всіма кредитами рефінансування були найбільшими за досліджуваний період, оскільки у зв'язку із кризовою ситуацією банки потребували додаткових ресурсів. Після кризового періоду спостерігається помітне зменшення ставок за всіма кредитами НБУ, оскільки ситуація в банківській системі покращилася і в банків зменшилася потреба в залученні коштів шляхом кредитування центральним банком. У 2014 р. відбулось знову зростання ставок рефінансування, оскільки мала місце фінансово-економічна криза, каталізатором якої стали воєнні дії, у 2015 р. продовжилось зростання.

Що ж стосується процентної політики, то, починаючи із 2009 р., вона була направлена на збільшення ресурсної бази банків та активізацію процесів кредитування економіки (рис. 2).

З цією метою протягом 2008–2013 рр. облі-

кова ставка з кожним роком зменшується. Найнижчий рівень облікової ставки протягом указанного періоду характерний для 2013 року – 6,5 %. Серед чинників, що визначили рішення НБУ із зниження облікової ставки, були низькі девальваційні очікування ринку та істотне зростання ресурсної бази банків. Середньозважена ставка за всіма інструментами у 2008–2013 рр. також має тенденцію до зменшення.

У 2014–2015 рр. відбулось суттєве зростання як облікової ставки НБУ, так і середньозваженої ставки за всіма інструментами на кінець періоду, що спричинено фінансово-економічною кризою внаслідок воєнних дій.

Процентна політика Національного банку України у 2014–2015 рр. спрямовувалася на підвищення внутрішньої вартості гривні та сприяння зменшенню девальваційного й інфляційного тиску.

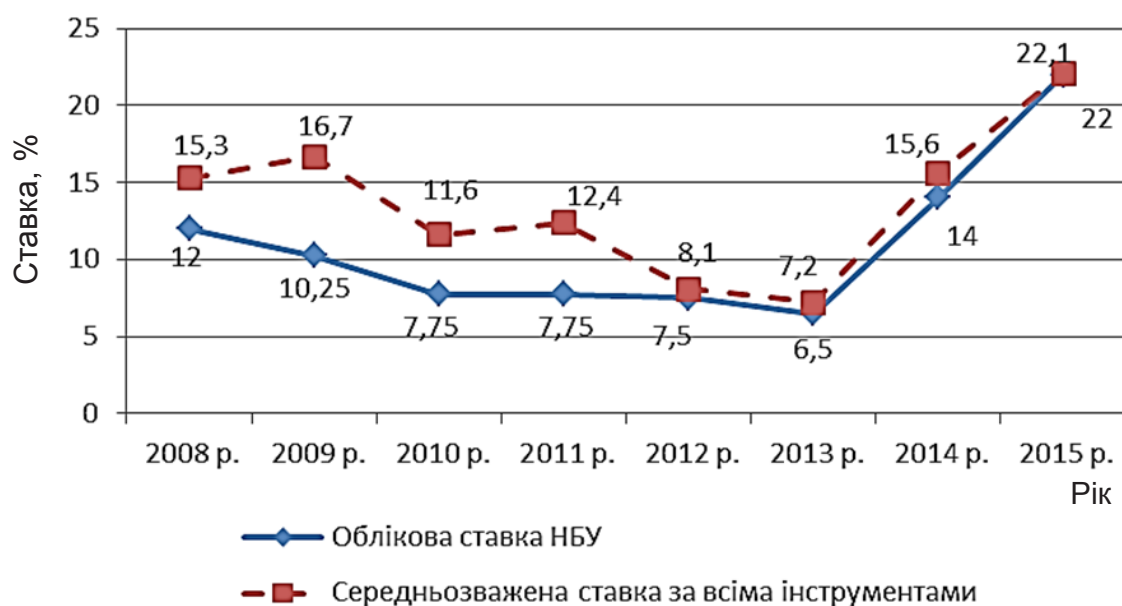

Рис. 2. Динаміка середньозваженої ставки за всіма інструментами та облікової ставки за 2008–2015 рр. (на кінець року), % [2]

Національний банк України в межах своїх повноважень щодо забезпечення стабільності гривні впливає на формування офіційного валютного курсу в результаті купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України. НБУ встановлює

офіційний курс гривні до іноземних валют без зобов'язання здійснювати за ним операції з купівлі-продажу. Динаміка офіційного курсу гривні (середній за період) до іноземних валют за 2008–2015 рр., установленого Національним банком України, наведена на рис. 3.

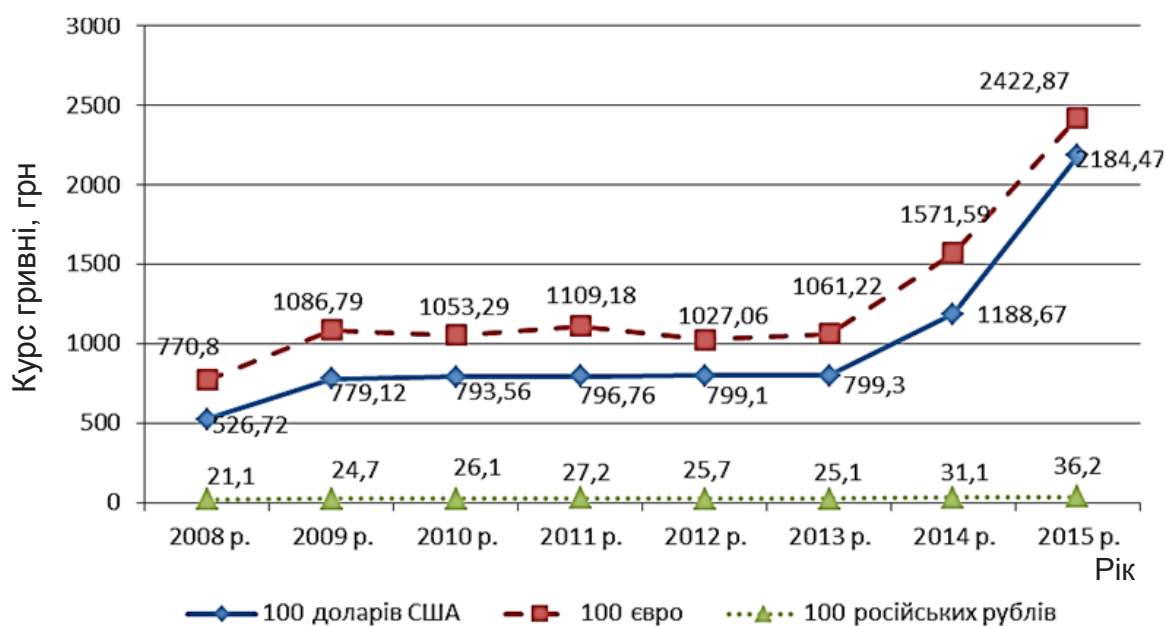

Рис. 3. Динаміка офіційного курсу гривні (середній за період) до іноземних валют за 2008–2015 рр., установленого Національним банком України [2]

Дані, наведені на рис. 3, свідчать, що за період 2008–2015 рр. офіційний курс гривні відносно долара, євро та російського рубля суттєво зріс. За 2009 рік гривня за офіційним курсом знецінилася до євро на 40,99 %, до долара США – на 47,92 % та до російського рубля – на 17,06 %. Період 2009–2013 рр. характеризувався відносно незначними змінами валютного курсу гривні до вищезазначених валют.

Динаміка показника валютного курсу у 2014 р. формувалася під впливом складної політичної ситуації у країні та розгортання воєнного конфлікту у східних її областях, що призвело до суттєвого знецінення гривні.

За 2014 рік гривня за офіційним курсом знецінилася до долара США на 48,71 %. Динаміка курсу гривні до інших світових валют відзеркалювала кон'юнктуру міжнародних ринків, на яких, зокрема, спостерігалися коливання пари євро – долар США. За підсумками 2014 року мало місце послаблення євро відносно долара США. У зв'язку з цим гривня за офіційним курсом за рік знецінилася відносно євро на 48,09 %. 2015 рік відзначився подальшою девальвацією гривні, що було спричинено складною політичною й економічною ситуацією у країні та посилено панічними настроями населення і бізнесу. За період 2008–2015 рр. офіційний курс гривні зріс відносно долара більше ніж учетверо, відносно євро – більше ніж утричі, відносно російського рубля – в 1,71 раза.

Національний банк України з метою зниження напруги, яка виникла у 2014–2015 рр. на грошово-кредитному ринку, запроваджував комплекс антикризових заходів, що знаходило відображення в монетарній політиці, яка зазнала кардинальних змін.

Так, у 2014 р. : було введено в дію механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мали вплив строкових вкладів фізичних осіб, шляхом проведення позачергових тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 360 днів; здійснювалася підтримка ліквідності банків шляхом надання стабілізаційних кредитів; зменшено частку обов'язкових резервів, яка має формуватися банками на окремому рахунку в Національному банку України та поступово встановлено порядок формування і зберігання всіма банками обов'язкових резервів на кореспон-

дентському рахунку в Національному банку України; зменшено частку мінімального обсягу обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банків; уніфіковано залежно від строку залучення коштів нормативи обов'язкового резервування та замість восьми нормативів обов'язкового резервування встановлено два нормативи; дозволено банкам зараховувати в покриття обов'язкових резервів, що формуються та зберігаються на кореспондентському рахунку, частину залишків готівки в касі банку в національній валюті; здійснено підтримку ліквідності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб шляхом надання кредитів; поєднано застосування адміністративних і ринкових заходів впливу на валютний ринок України.

У 2015 р. Національний банк України продовжував ґрунтовну роботу, яка надала йому змогу розпочати перехід до інфляційного таргетування вже у 2016 р. й наблизити інфляцію в Україні до цільового рівня.

По-перше, у відповідь на стрімку девальвацію національної валюти та відповідне прискорення споживчої інфляції в I кварталі Національний банк зробив монетарні умови достатньо жорсткими. Зокрема, у лютому-березні було вдвічі підвищено облікову ставку – із 14,5 % до 30 % річних. Це стало однією з важливих передумов формування відносно сталого дезінфляційного тренда, який, у свою чергу, дав Національному банку можливість розпочати в серпні послаблення монетарної політики. У результаті поступово було наближено облікову ставку із 30 % до 22 % річних.

По-друге, у 2015 р. Національний банк активізував підготовку для переходу до режиму інфляційного таргетування, за якого монетарна політика спрямована на забезпечення цінової стабільності. У серпні Правління Національного банку ухвалило проект Стратегії монетарної політики на наступні чотири роки, який має схвалити Рада Національного банку України. Цей документ передбачає траєкторію досягнення того рівня інфляції, який ми вважаємо оптимальним для України, а саме 5 %. Цільовий показник інфляції становитиме: 12 % – у 2016 р.; 8 % – у 2017 р.; 6 % – у 2018 р.; 5 % – до кінця 2019 року.

У рамках підготовки до нового режиму,

насамперед, було створено інституційні передумови для його функціонування. Національний банк отримав інституційну незалежність і законодавчий мандат щодо пріоритету цінової стабільності. Було покладено край домінуванню фіскальної політики над монетарною. Також налагоджено роботу Комітету з монетарної політики, прийняття Правлінням рішень із монетарної політики згідно з оголошеним графіком, щоквартальну публікацію Інфляційного звіту й системні комунікації з монетарної політики.

Водночас привели інструменти, механізми та процедури у відповідність до стандартів режиму інфляційного таргетування. На валютному ринку зберегли гнучке курсоутворення, запровадивши валютні аукціони для згладжування надмірних коливань курсу [5].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, Національний банк України активно здійснює діяльність за всіма напрямками, які притаманні діяльності центрального банку, намагаючись забезпечувати стабільність грошової одиниці України й захищати інтереси вкладників та інших кредиторів банків, виходячи із пріоритетності підтримки цінової стабільності в державі.

У процесі проведеного моніторингу розвитку банківської системи України було виявлено, що Національний банк України за період 2008–2015 рр. постійно збільшував обсяги випуску в обіг готівки за одночасного збільшення показника грошової бази. Національний банк України як центральний банк держави брав участь разом із банками у процесі емісії депозитних грошей через механізм грошово-кредитної мультиплікації. Одним з інструментів, які застосовував НБУ для стабілізації грошової сфери, були норми обов'язкового резервування. НБУ періодично вносив певні корективи у формування обов'язкових резервів, використовував стандартні інструменти рефінансування з метою підтримання ліквідності банків та сприяння стабільності банківської системи. За умови виникнення кризових явищ у банківській системі (2009 р., 2014–2015 рр.) відбувалось зростання як ставок рефінансування, так і облікової ставки. Динаміка показника офіційного курсу гривні до іноземних валют за період 2008–2015 рр. засвідчила суттєве зне-

цінення гривні відносно іноземних валют. З метою зниження напруги в банківській системі під час кризових періодів Національний банк України застосовував антикризові заходи. Загалом проведена робота за період 2008–2015 рр. дозволила йому розпочати перехід до інфляційного таргетування і наблизити показники інфляції у 2016 р. до цільового рівня.

Однак основна мета діяльності НБУ не досягнута, дестабілізація національної грошової одиниці продовжується, проблеми монетарної політики не вирішені. Ці питання потребують детального розгляду в напрямі вдосконалення грошово-кредитної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20 трав. 1999 № 679-XIV : Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 1.02.2017). – Назва з екрана.
2. Бюлетень Національного банку України за грудень 2015 року [Електронний ресурс]. Національний банк України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf> (дата звернення: 1.02.2017). – Назва з екрана.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1.02.2017). – Назва з екрана.
4. Положення про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку [Електронний ресурс] : затв. Постановою Правління Національного банку України від 19 чер. 2012 р. № 248. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_248500-12 (дата звернення: 1.02.2017). – Назва з екрана.
5. Річний звіт Національного банку України за 2015 рік [Електронний ресурс] Національний банк України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf> (дата звернення: 1.02.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnyi bank Ukrainy»: pryiniaty 20 trav. 1999 roku № 679-XIV [On the National Bank of Ukraine activity from July 20 1999, № 679-XIV]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (accessed 1 February 2017) [in Ukrainian].
2. Biuletyn Natsionalnoho banku Ukrainy za hruden 2015 roku [Bulletin for National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf> (accessed 1 February 2017) [in Ukrainian].
3. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 1 February 2017) [in Ukrainian].
4. Polozhennia pro deiaki pytannia rehuliuвання hroshovo-kredytnoho rynku: pryiniaty 19 cher. 2012 r. № 248 [The provisions of the regulation on certain money market from June 19 2012 № 248]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_248500-12 (accessed 1 February 2017) [in Ukrainian].
5. Richniy zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2015 rik [Annual Report of National Bank of Ukraine for 2015]. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf> (accessed 1 February 2017) [in Ukrainian].

Л. В. Левченко, кандидат экономических наук, доцент; **Е. В. Гасій**, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Мониторинг деятельности Национального банка Украины в условиях экономической нестабильности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в комплексном исследовании деятельности Национального банка Украины в условиях экономической нестабильности. Статья посвящена мониторингу эффективности функционирования центрального банка с целью создания условий для развития банковской системы. В статье освещаются современные аспекты деятельности Национального банка Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Рассмотрены особенности применения НБУ инструментов денежно-кредитной политики. Осуществлена оценка деятельности центрального банка на отечественном денежном рынке Украины. Определена позиция НБУ по стабилизации денежного рынка в условиях экономической нестабильности. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что усовершенствование деятельности НБУ будет способствовать стабилизации отечественного денежного рынка. Основные научные положения статьи можно использовать в практике банков всех уровней банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, денежная масса, Национальный банк Украины, норма обязательного резервирования, рефинансирование.

L. Levchenko, Can. Econ. Sci., Docent; **O. Hasii**, Can. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **Monitoring activities of the National bank of Ukraine in conditions of economic instability.**

Annotation. Purpose of the article is the comprehensive research of the National Bank of Ukraine in conditions of economic instability. The article is devoted to monitoring the effectiveness functioning of the central bank in order to create conditions for the development of the banking system. This paper presents modern aspects of the National Bank of Ukraine. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The study considers features of the application of the National Bank of Ukraine instruments of monetary policy. The paper focuses on the evaluation of the central bank in the domestic monetary market of Ukraine. The author determined the position of the National Bank of Ukraine on stabilization of the money market in the conditions of economic instability. **Practical value.** The article substantiates that the improvement of National Bank of Ukraine will help stabilize the domestic money market. The main scientific positions of the paper can be used in the practice of banks of all levels of the banking system.

Keywords: banking, money supply, National Bank of Ukraine, rate of compulsory reservation, refinancing.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ І ВИДІВ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

О. П. ЛУГІВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент;

Л. А. ЛУГІВСЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні підходів науковців щодо класифікації боргової політики держави та запропонованні власних класифікаційних ознак, а також інтерпретуванні типізацію боргової політики держави на різних рівнях управління до сучасних умов функціонування фінансової системи України. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *Запропоновано класифікацію типів і видів боргової політики держави. Визначено чотири групи класифікаційних ознак, які відображають підходи до розгляду категорії «боргова політика»: функціональні, економічні, фінансові та специфічні. Охарактеризовано відповідні типи й види боргової політики в кожній групі ознак. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих критеріїв та підходів щодо класифікації боргової політики держави сприятиме ефективному управлінню державним боргом і формуванню власної боргової стратегії України. Основні наукові положення статті призначені для розробки законодавчо-нормативних актів та положень у сфері боргової політики України.*

Ключові слова: *фінансова політика, боргова політика, типи боргової політики, види боргової політики, державний борг, суб'єкти боргової політики.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах економіка України перебуває в надзвичайно складному фінансовому становищі, що зумовлене зменшенням обсягу ВВП, зростанням дефіциту державного бюджету, незначними золотовалютними резервами, знеціненням національної валюти та ін. Економічна ситуація ускладнюється збільшенням видатків на підтримання обороноздатності країни, а також витрат на обслуговування зростаючого державного боргу.

Якщо за період 2004–2013 рр. обсяг державного та гарантованого державою боргу в Україні зріс у 6,8 раза, то лише за 2014 рік він збільшився майже вдвічі, становивши на кінець року 1 100,8 млрд грн. Відповідно, відношення боргу до ВВП зросло із 40,2 % – у 2013 р. до 70,7 % – у 2014 р., перевищивши граничний рівень індикатора боргової безпеки держави, що становить 60 % ВВП [1]. На дум-

ку вчених [2, с. 6], показники заборгованості сектора загального державного управління є ще вищими, оскільки наведені дані не враховують борги органів місцевого самоврядування, фондів соціального страхування та гарантування вкладів, борги державних корпорацій.

У зв'язку із прогресуючою борговою залежністю, що дестабілізує всі сегменти економіки, актуалізуються питання розробки та реалізації боргової політики держави, яка б забезпечувала зважене й ефективне управління всією сукупністю боргів, обсяг яких визначає внутрішню і зовнішню боргову стійкість України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти певних напрямів боргової політики, насамперед, управління державним боргом, а також вплив розміру державного боргу на економічні процеси у країні досліджені у працях багатьох зарубіжних вчених, зокрема, Р. Барро, С. Брю, Дж. Бьюкенена, А. Вавілова, Дж. М. Кейнса,

Є. Ковалишина, Л. Котлікоффа, А. Лернера, К. Макконелла, Гр. Манківа, Р. Масгрейва, Ф. Модільяні, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Стігліца, Г. Табелліні, Дж. Тобіна та ін. В Україні дослідження проблем державного боргу та боргової політики ґрунтовно проведено у працях таких науковців, як Т. Бондарук, Т. Вахненко, Н. Зражевська, В. Козюк, Є. Крайчак, І. Лютий, Я. Онищук, О. Рожко, В. Федосов, О. Царук, С. Юрій та ін.

Проте до останнього часу недостатньо уваги приділялося визначенню змісту боргової політики держави, на відміну від управління державним боргом, розгляду її як складного багатопланового явища й обґрунтуванню окремих її типів і видів, що створює теоретичні передумови проведення ефективної фінансової політики.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка наукових підходів до класифікації типів і видів боргової політики (далі – БП) держави шляхом виділення певних груп класифікаційних ознак та розкриття їх сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для всебічного розгляду економічної сутності поняття «боргова політика» необхідно досліджувати її як окрему складову фінансової політики держави, яка поєднує в собі характеристики державної, економічної, фінансової політики та враховує специфіку відносин у сфері боргових відносин.

Слід зазначити, що багато вітчизняних науковців розглядають боргову політику виключно у вузькому сенсі як синонім політики управління державним боргом. Так, боргова політика трактується як діяльність органів влади з управління державним боргом, а її зміст включає широкий комплекс заходів із розробки: концепції БП, визначення її суб'єктів, об'єктів, мети та цілей здійснення; механізму її реалізації та виокремлення відповідних критеріїв для оцінки [3, с. 35–37]. На думку В. М. Опаріна, боргова політика визначає межі й умови державного запозичення, співвідношення між його формами, між кредитором держави, а також порядок і механізм погашення державного боргу [4, с. 177–178]. В. Данилюк зазначає, що БП: повинна здійснюватися відповідними органами державної

влади; безпосередньо пов'язана з управлінням державним боргом; передбачає розробку заходів з обслуговування боргових зобов'язань держави; своєю метою визначає економічне зростання у країні [5, с. 115]. Існує думка стосовно того, що боргова політика є іманентною складовою не фінансової, а більш конкретно – бюджетно-податкової політики [6, с. 9–10].

Утім, у вітчизняній економічній літературі наявні й інші погляди, відповідно до яких боргова політика розглядається більш широко. Зокрема, Т. Богдан вважає, що боргова політика держави – це сукупність дій, пов'язаних зі здійсненням позик, обслуговуванням і погашенням державного боргу, а також регулюванням зовнішніх корпоративних запозичень. При цьому вона акцентує увагу на своєчасному погашенні боргових зобов'язань, скороченні витрат із їх обслуговування та підтримання певного рівня боргової безпеки [2, с. 9]. Н. М. Костіна включає до боргової політики й діяльність органів місцевого самоврядування зі здійснення муніципальних запозичень [7, с. 41–43]. Отже, спостерігається розширене трактування змісту БП. Це дозволяє нам запропонувати власне її визначення, яке полягає в тому, що боргова політика держави – це діяльність відповідних державних органів щодо законодавчого визначення умов здійснення запозичень державою та під гарантії держави, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання (стосовно зовнішніх запозичень), діяльність щодо безпосереднього залучення позикових коштів, ефективного їх використання, обслуговування боргу та своєчасного його погашення, здійснення контролю за всіма видами запозичень, обсяг яких визначає рівень боргової безпеки держави.

Зміст боргової політики залежить від законодавчих, інституціональних умов її реалізації в певній країні, історично сформованих особливостей управління державним боргом, наявних інструментів боргових зобов'язань. Крім того, необхідно враховувати, що на ній відбиваються характерні риси інших політик, складовою яких вона виступає, – державної, економічної та фінансової. Тому виокремлення типів і видів боргової політики, на нашу думку, доцільно здійснювати, попередньо визначивши чотири основні групи їх класифікаційних ознак (рис. 1):

Рис. 1. Групи класифікаційних ознак для визначення типів боргової політики держави [авторська розробка]

- 1) функціональні, які ґрунтуються на тому, що БП є одним із напрямів державного управління, але з урахуванням особливостей публічних фінансів. Під час формування та реалізації боргової політики держава є ключовим суб'єктом, а тому повноваження органів державної влади у сфері фінансів та організація їх діяльності є надзвичайно важливими для досягнення бажаних результатів. Особливості управління та структура органів державної влади мають суттєве значення у формуванні боргової політики;
- 2) економічні, оскільки БП є різновидом економічної політики; вони визначаються системою соціально-економічних цілей розвитку країни, основними завданнями виконавчої влади, а також засобами для їх досягнення. Так, В. Козюк зазначає, що боргова політика має тісний взаємозв'язок із монетарною, фіскальною, відтворювально-інвестиційною складовими макроекономічної політики держави. При цьому він наголошує на безпосередньому зв'язку між інструментами та заходами їх реалізації шляхом «існування поля взаємної детермінації» [8, с. 172–175];
- 3) фінансові, які обумовлюються тим, що БП є одним із взаємозалежних і взаємодоповнюючих видів фінансової політики держави. Тут необхідно брати до уваги особливості публічних фінансів: історичні передумови формування фінансових відносин у країні, наявність чи відсутність відповідних фінансових інститутів, взаємодію між ланками фінансової системи, розвиненість фінансового ринку тощо. Під час виокремлення типів боргової політики за фінансовою ознакою необхідно виходити, насамперед, з особливостей фінансової політики держави;
- 4) специфічні, оскільки БП є особливою сферою застосування певних методів та інструментів для регулювання боргових вза-

емовідносин держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств і міжнародних організацій. При цьому класифікація БП залежить від видів боргових інструментів, мети здійснення запозичень та напрямів їх використання. Зазначимо, що БП не обмежується регулюванням обсягів боргу, а повинна також передбачати формування його якісної структури.

Для проведення класифікації боргової політики необхідно визначитися з поняттями «вид» і «тип» політики. Незважаючи на зовнішню схожість, загальні поняття «тип» та «вид» є різними за змістом, а тому вони не є синонімами й мають певні суттєві відмінності. Поняття «тип» визначає подібні ознаки предметів і явищ шляхом виділення їх спільних рис, тобто воно є більш широким. А поняття «вид» показує, наскільки вираженими є спільні риси виділених явищ. Тип боргової політики об'єднує декілька її видів, виокремлюючи загальні особливості в зазначеній сфері відносин, визначає певну модель поведінки, що є загальною й відображає окремі тенденції, характерні особливості у сфері боргових відносин. У кожному типі боргової політики можна виділити окремі їх різновиди за специфічними інструментами, суб'єктами, наслідками реалізації.

Типи боргової політики за функціональною ознакою, пов'язаною з механізмом державного управління, розрізняються за строками її реалізації. Отже, боргова політика може бути стратегічною (довгостроковою) – розробляється на термін від 3-х і більше років, тактичною (короткостроковою) – від 1-го до 3-х років, поточною (оперативною) – на один рік. Ці типи політики взаємопов'язані, і стратегія ефективно реалізовуватиметься лише за наявності відповідної тактичної та поточної політики. Останнє не завжди реалізується на практиці. Зокрема, середньострокові стратегії управління державним боргом, які розробляються Кабінетом Міністрів України, починаючи із 2011 року [9], не забезпечують досягнення визначених цілей, оскільки не мають під собою відповідних тактичних і поточних рішень.

Слід зазначити, що Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» передбачено проведення реформи фінансового сектора, одним із завдань якої є розробка стратегії управління державним боргом. При цьому підкреслюється, що важливим напрямом є розробка стратегіч-

них та середньострокових планів у бюджетній сфері, що є взаємозалежними між собою [10].

Відносно суб'єктів управління боргом, боргову політику можна поділити на такі види, як боргова політика на рівні держави, боргова політика на рівні органів місцевого самоврядування та боргова політика на рівні суб'єктів господарювання. Як уже зазначалося, вітчизняні науковці обмежуються лише розглядом БП на рівні держави, акцентуючи увагу на особливостях управління державним боргом, незважаючи на те, що, з одного боку, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», територіальні громади стали суб'єктами боргової політики та обсяг їх боргових зобов'язань включається до заборгованості сектора загального державного управління, а з іншого боку, держава визначає умови й механізми формування зовнішньої заборгованості суб'єктів господарювання, яка впливає на показники боргової безпеки держави, а також на процеси, що відбуваються в монетарній сфері.

З точки зору результативності реалізації, боргову політику можна поділити на ефективну й неефективну. Оцінюванню підлягають як витрати на залучення й обслуговування боргу, так і отриманий економічний або соціальний ефект. Варто зазначити, що такі оцінки можуть бути достатньо суб'єктивними, що залежить від позиції зацікавлених осіб, які їх проводять та визначають цілі аналізу. Ними можуть бути як безпосередньо суб'єкти боргових відносин – позичальники та кредитори, так і незалежні установи, органи державної влади та місцевого самоврядування (для самооцінки, удосконалення законодавчої бази, зміни критеріїв отримання позик тощо). У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» одним із 25 стратегічних індикаторів для оцінки її реалізації визначено максимальне відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту за розрахунками МВФ у розмірі, що не перевищуватиме 60 % [10]. Проте, на нашу думку, у сучасних умовах лише такі показники, як відношення обсягу боргу до ВВП, розмір офіційних валютних резервів, дохідність ОВДП та інші кількісні індикатори, не можуть повністю відображати ефективність БП. Важливим аспектом є її відповідність загальній фінансовій політиці, спроможність власними методами

підтримувати макроекономічну стабільність, спрямованість на досягнення конкретного соціально-економічного ефекту.

Серед економічних ознак класифікації найважливішим є критерій «ринковості» боргової політики, який залежить від міри розвитку ринкових відносин у державі. З цієї точки зору, можна виділити такі типи БП: директивна, перехідна та ринкова. Директивна характерна для адміністративно-командної економіки, коли із сфери боргових відносин вилучені всі суб'єкти, крім держави. Більш того, сама держава використовує неринкові методи формування державного боргу, такі як пряме кредитування уряду центральним банком, запозичення коштів загальнодержавного позикового фонду (системи ощадкас), що веде до інфляції та розбалансованості грошового обігу.

Перехідний тип БП має місце в період ринкових трансформацій, зокрема, в Україні він розпочався з 1995 року, коли вперше було здійснено випуск ОВДП для фінансування дефіциту державного бюджету. У той же період органам місцевого самоврядування поступово надавалися права щодо здійснення запозичень і надання гарантій, одночасно створювалася нормативна база стосовно залучення кредитів від нерезидентів суб'єктами господарювання та їх виходу на міжнародні ринки боргових інструментів. Боргова політика ринкового типу проводиться розвиненими країнами з використанням усіма суб'єктами боргових відносин максимального можливого спектра інструментів і способів запозичень.

За рівнем втручання держави в боргові відносини інших суб'єктів, можна виділити такі види боргової політики: ліберальна, регулююча та регламентуюча. Держава законодавчо визначає межі свого втручання або невтручання у сферу боргових відносин, визначаючи конкретні заходи й методи впливу. Ліберальна БП не передбачає будь-яких нормативів, лімітів, заборон із боку держави для суб'єктів боргових відносин (вільний вибір контрагентів, визначення обсягів боргів, методів їх погашення тощо). Регулююча боргова політика передбачає певний вплив держави на дії конкретних суб'єктів. Наприклад, визначається гранично дозволений рівень боргу залежно від доходів місцевого бюджету, відповідні податкові надходження та розміри трансфертів, установлюються обмеження щодо державного гаранто-

ваного й муніципального гарантованого боргу, верхня межа зовнішнього або внутрішнього боргу тощо.

Регламентуюча боргова політика цілком і повністю визначає дії всіх суб'єктів, установлюючи цілі, інструменти, методи запозичень, їх строки й обсяги. Вона застосовується в період нестабільного, кризового стану економіки для підтримання макроекономічної рівноваги та регулювання платіжного балансу.

За напрямками реалізації боргова політика поділяється на зовнішню, яка орієнтована на залучення зовнішнього боргу та його обслуговування, співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, урядами іноземних держав, закордонними банками тощо, та внутрішню, орієнтовану на формування боргу перед резидентами країни та його обслуговування з урахуванням національних умов господарювання. Під час вибору переважного напрямку боргової політики держави необхідно враховувати, що внутрішні запозичення є менш ризикованими, проте, вилучення коштів в економічних суб'єктів може призвести до скорочення приватних інвестицій. А зовнішні запозичення, ціна яких може бути меншою, несуть у собі значні валютні ризики.

Аналіз фінансових ознак класифікації боргової політики дає можливість зробити висновок, що з точки зору механізму фінансування боргових зобов'язань БП може бути консервативного, агресивного та поміркованого типів.

Консервативна БП передбачає, що за рахунок власних і додатково залучених позикових коштів можуть фінансуватися всі короткострокові запозичення та частина довгострокових боргів. Інша частина довгострокових запозичень повинна фінансуватися за рахунок нових поточних зобов'язань. Такий тип боргової політики характерний для країн із фінансово стійкою економікою, у яких вартість державних позик і комерційних кредитів є низькою, а уряд має у своєму розпорядженні значні обсяги власних фінансових ресурсів, які можна вільно використовувати для повернення державного боргу.

Агресивна БП передбачає активне фінансування довгострокових зобов'язань і поточних боргів повністю за рахунок нових запозичень. Такий тип боргової політики характерний для країн, що мають проблеми зі зростанням дефіциту бюджету, від'ємним сальдо платіжного

балансу, суттєвим скороченням золотовалютних резервів та іншими кризовими явищами у фінансовій системі.

Поміркована боргова політика орієнтована на використання власних фінансових ресурсів держави й частини поточних зобов'язань на покриття довгострокових зобов'язань. При цьому кошти, отримані від нових поточних боргів, можуть використовуватися на фінансування довгострокових позик у незначному обсязі з метою підтримання прийняттого рівня фінансової стійкості суб'єктів БП. Поміркована боргова політика орієнтована на поступове зростання ВВП, нарощування економічного потенціалу країни, спрямована на цільове використання боргових коштів.

На наш погляд, відповідно до способів реалізації, боргова політика може бути двох типів – дискреційна та недискреційна. Такий її поділ аналогічний класифікації фіскальної політики, яка взаємопов'язана з борговою. Оскільки деякі вітчизняні економісти розглядають БП як складову фіскальної політики [5, 8], то така класифікація є цілком логічною.

Дискреційна боргова політика – це політика, за якої уряд свідомо використовує боргові запозичення (інструменти запозичень конкретизовані й мають розроблений механізм їх застосування) з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, нарощування експортного потенціалу економіки, прискореного економічного зростання тощо. Цей тип боргової політики передбачає цілеспрямоване використання боргу та може активно використовуватися державою для протидії циклічним коливанням. Застосування дискреційної боргової політики є індикатором періодів економічного спаду та піднесення, воно залежить також від інституціональних змін в економіці, зміни політичної та соціальної ситуації у країні.

Сутність недискреційної боргової політики полягає в періодичних змінах у складі та структурі боргових зобов'язань у країні під впливом певних об'єктивних факторів. Зазначений тип політики здійснюється державою постійно, незалежно від економічних умов у країні. Держава виступає лише в ролі «пасивного гравця» або спостерігача, який слідує за дотриманням «правил гри», у разі потреби користується борговими запозиченнями та здійснює управління їх формуванням і погашенням. Така політика

характерна для економічно розвинених країн зі стабільною економікою та значним економічним потенціалом. Для країн, які проводять недискреційну боргову політикою державні запозичення є допоміжним заходом у реалізації економічних функцій держави.

За ступенем ризикованості, що впливає на рівень фінансової безпеки держави, боргова політика може поділятися на високоризиковану, середньоризиковану та безризикову. Високоризикована БП характерна для країн із нестабільною фінансовою системою, значним дефіцитом фінансових ресурсів, відсутньою стратегічною програмою фінансового розвитку держави тощо. Така боргова політика часто є наслідком тривалих економічних і політичних криз, значним рівнем корупції та тіньової економіки. Для таких країн існує висока ймовірність оголошення дефолту в більш-менш близькому майбутньому.

Середньоризикована БП характеризується значними обсягами боргових запозичень, зростанням відношення обсягу боргу до доходів позичальника. При цьому кредитори впевнені в цільовому використанні запозичених коштів і виконанні боргових зобов'язань у визначених обсягах та строках. Під час проведення такого виду боргової політики існує ймовірність не своєчасного погашення боргів.

Характеристиками безризикової БП є дотримання економічно обґрунтованих показників боргового навантаження, ефективне використання позикових коштів, їх цільове спрямування та достатньо високий рівень доходності їх використання. Така політика характерна для країн, регіонів, підприємств та інших суб'єктів, які мають значний економічний потенціал для подальшого розвитку й нарощування власних фінансових ресурсів.

Боргова політика, безумовно, має характеристики, що притаманні іншим видам фінансової політики (бюджетній, податковій, грошово-кредитній, валютній, митній та ін.). Проте їх зв'язок залежить від особливостей побудови публічних фінансів у країні, рівня втручання держави у сферу фінансових відносин економічних суб'єктів. Їх вплив і залежність визначають особливості здійснення боргової політики в державі, конкретні інструменти запозичень, методи управління боргом тощо.

Специфічні ознаки для класифікації боргової політики впливають з аналізу сфери фор-

мування та реалізації боргових відносин. Під час їх визначення ми виходили з цілей формування боргу й напрямів його використання, застосування певних інструментів запозичень та заходів щодо управління ним.

Залежно від мети запозичень, боргову політику можна поділити на такі види: інвестиційну, що передбачає використання запозичень для збільшення обсягу капіталовкладень, здійснення інфраструктурних проектів, упровадження нових технологій; заощаджувальну – збільшення золотовалютних резервів, накопичення фінансових ресурсів із певною іншою метою тощо; споживацьку – використання позикових коштів на покриття бюджетного дефіциту, фінансування поточних соціальних потреб, погашення вже існуючих позик.

Боргова політика може бути орієнтована на певну форму залучення фінансових ресурсів, що й визначатиме її вид: цінні папери, звичайні та синдикувані позики, гарантійні угоди. Переважні інструменти запозичень впливають на строки, вартість залучення ресурсів, можливість реструктуризації боргів. В Україні внутрішня боргова політика орієнтована на випуск цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики, а із 2012 року – і казначейських зобов'язань, призначених для фізичних осіб. Зовнішня боргова політика спрямована переважно на випуск цінних паперів, а також укладання кредитних угод із міжнародними фінансовими організаціями й органами управління іноземних держав. Гарантування державою боргових зобов'язань інших економічних суб'єктів більше використовується в зовнішній політиці.

За характером управління позиковими ресурсами, боргова політика поділяється на активну та пасивну.

Активний тип боргової політики передбачає застосування методів управління державним боргом і цілеспрямовану роботу з оптимізації його обсягу, строків, інструментів, мінімізації витрат на обслуговування. Така політика проводиться як із метою підвищення ефективності боргових відносин (для країн зі стабільним економічним становищем, які своєчасно розраховуються за власними боргами), так і, насамперед, для мінімізації наслідків боргової кризи. Остання виявляється в неспроможності країни-боржника обслуговувати внутрішню та зовнішню заборгова-

ність у повному обсязі, зокрема, здійснювати виплати з обслуговування накопиченої суми боргу відповідно до початкових угод. Активна БП передбачає застосування таких методів управління боргом, як конверсія, консолідація, уніфікація позики, обмін за регресивними співвідношеннями цінних паперів попередніх позик на нові, відстрочка погашення, реструктуризація, анулювання державного боргу, викуп боргу та ін. У країнах, у яких спостерігається боргова криза, необхідно розробляти механізми розв'язання проблем за узгодженими схемами (співпраця із кредиторами) та ринковими схемами (розрахунок із кожним кредитором). Вихід із боргової кризи передбачає стабілізацію розмірів та зміну структури заборгованості, відстрочку сплати боргу й перегляд інших умов його повернення [11].

Пасивний тип боргової політики передбачає проведення операцій із формування та обслуговування боргу відповідно до первісних кредитних угод, обсягів і термінів виплат за цінними паперами, умов надання гарантій тощо. При цьому боргові зобов'язання передбачувано зростають і погашаються, усі учасники боргових відносин виконують узяті на себе зобов'язання, стан боргів не загрожує фінансовій безпеці держави та макроекономічній рівновазі. Така політика може здійснюватися як фінансово стабільними суб'єктами, так і в періоди сприятливої економічної кон'юнктури.

Україна впродовж багатьох років незалежності здійснювала пасивну боргову політику, яка полягала в накопиченні заборгованості відповідно до суспільних потреб та своєчасному їх погашенні. Загострення зовнішньоекономічних фінансових (із 2008 року) та політичних проблем (із 2014 року) призвели до виникнення боргової кризи та високої ймовірності оголошення дефолту в разі невиконання зобов'язань перед кредиторами. В Україні боргова політика сьогодні є однією із ключових під час здійснення реформування економіки та виведення її із кризи. З одного боку, дефіцит фінансових ресурсів і відсутність коштів на перебудову нашої країни потребує додаткового залучення, насамперед, зовнішніх позикових ресурсів. А з іншого боку, загострення боргової кризи внаслідок слабо неконтрольованого, неефективного й,

іноді, нецільового використання попередньо залучених коштів вимагає проведення активних заходів із реструктуризації накопичених боргів.

У табл. 1 наведено авторський підхід до класифікації боргової політики з урахуванням її економічних, управлінських, функціональних та фінансових особливостей.

Таблиця 1

Класифікація боргової політики держави [авторська розробка]

Класифікаційна ознака	Типи та види боргової політики
Група 1. Функціональні	
За строками реалізації	Стратегічна (довгострокова). Тактична (короткострокова). Поточна (оперативна)
За відношенням до суб'єктів управління боргом	Держави. Органів місцевого самоврядування. Суб'єктів господарювання
За результативністю	Ефективна. Неефективна
Група 2. Економічні	
За ступенем розвитку ринкових відносин у державі	Директивна. Перехідна. Ринкова
За рівнем втручання держави в боргові відносини інших суб'єктів	Ліберальна. Регулююча. Регламентуюча
За напрямками реалізації	Зовнішня. Внутрішня
Група 3. Фінансові	
За механізмом фінансування боргових зобов'язань	Консервативна. Агресивна. Поміркована
За способом реалізації	Дискреційна. Недискреційна
За рівнем ризикованості	Високоризикована. Середньоризикована. Безризикована
Група 4. Специфічні	
Залежно від мети запозичень	Інвестиційна. Заощаджувальна. Споживацька
За орієнтацією на конкретну форму залучення фінансових ресурсів	Орієнтована на цінні папери. Орієнтована на позики. Орієнтована на гарантійні угоди
За характером управління позиковими ресурсами	Активна. Пасивна

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, формування та розробка ефективної боргової політики потребує системного підходу до її дослідження як важливої складової економічної, зокрема фінансової, політики держави. Класифікація боргової політики дозволяє поглибити розуміння її сутності, конкретизувати мету реалізації та шляхи подолання боргових проблем Украї-

ни. Варто підкреслити, що визначені типи й види боргової політики практично не зустрічаються в «чистому» вигляді, що не зменшує актуальності дослідження цього кола питань. Сьогодні боргова політика України потребує чіткої структуризації, удосконалення законодавчої та нормативної бази, розробки плану взаємопов'язаних дій на поточний момент, середню і довгострокову перспективу для подолання боргової кризи й недопущення її в май-

бутньому. Важливим моментом є посилення її взаємоузгодженості з іншими складовими фінансової політики – податковою, бюджетною, грошово-кредитною, валютною тощо.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі стосуватимуться розробки механізму формування боргової політики держави, а також розробки системи критеріїв для оцінки її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721 (дата звернення: 26.01.16). – Назва з екрана.
2. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // *Економіка України*. – 2013. – № 2 (615). – С. 4–17.
3. Бенч Л. Я. Боргова політика в Україні: реалії та перспективи / Л. Я. Бенч, Р. М. Корнацька // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 2. – С. 35–39.
4. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – 4-те вид., без змін. – Київ : КНЕУ, 2007. – 240 с.
5. Данилюк В. О. Боргова політика держави: поняття, види, особливості реалізації / В. О. Данилюк // *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3 (1). – С. 115–118.
6. Новосад Л. А. Боргова політика України: тенденції та перспективи / Л. А. Новосад // *Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць*. – 2008. – Вип. 12. – С. 92–99.
7. Костіна Н. М. Інституційна структура боргової політики органів місцевого самоврядування в Україні / Н. М. Костіна // *Вісник соціально-економічних досліджень*. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 40–46.
8. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України : монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 238 с.
9. Про затвердження Порядку розроблення Середньострокової стратегії управління державним боргом і контролю за її реалізацією [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.2010 № 978. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/978-2010-%D0%BF> (дата звернення: 26.01.16). – Назва з екрана.
10. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 // *Урядовий кур'єр*. – 2015. – № 6.
11. Управління державним боргом : навч. посіб. / [О. О. Прутська, О. А. Сьомченков, Ж. В. Гарбар та ін.] ; за заг. ред. О. О. Прутської. – Київ : Центр учб. л-ри, 2010. – 216 с.

REFERENCES

1. Sait Ministerstva finansiv Ukrayiny [Site of Ministry of Finance of Ukraine]. Retrived from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=392721 (accessed 26 January 2016) [in Ukrainian].
2. Bohdan, T. P. (2013). Borhova polityka derzhavy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [The debt policy in conditions of global instability]. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 2 (615), 4–17 [in Ukrainian].
3. Bench, L. Ia. (2014). Borhova polityka v Ukraini: realii ta perspektyvy [Debt Policy in Ukraine: realities and prospects]. *Biznes Inform – Business Inform*, 2, 35–39 [in Ukrainian].
4. Oparin, V. M. (2007). *Finansy (zahalna teoriia) [Finance (general theory)]*. Kyiv : KNEY [in Ukrainian].
5. Danyliuk, V. O. (2013). Borhova polityka derzhavy: poniattia, vydy, osoblyvosti realizatsii [Debt policy: concept, types, especially of the implementation]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University. Economy*, (3(1), (pp. 115–118) [in Ukrainian].
6. Novosad, L. A. (2008). Borhova polityka Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy [Debt

- Policy of Ukraine: Trends and Prospects]. *Finansy, oblik i audyt : zb. nauk. Prats – Finance, accounting and auditing: Science works*, (12), (pp. 92–99) [in Ukrainian].
7. Kostina, N. M. (2013). Institutional structure of debt policy of local governments in Ukraine [The institutional structure of debt policy of local governments in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Journal of Social and Economic Research*, 2(2), 40–46 [in Ukrainian].
 8. Koziuk, V. V. (2002). *Derzhavnyi borh v umovakh rynkovoï transformatsii ekonomiky Ukrainy [Public debt in a market economy transformation Ukraine]*. Ternopil : Kart-blansh [in Ukrainian].
 9. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia Sereznostrokovoi stratehii upravlinnia derzhavnym borhom i kontroliu za yii realizatsiieiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.10.2010 № 978 [On the Drafting medium-term strategy for public debt management and control of its implementation: Cabinet of Ministers of Ukraine of 27.10.2010 number 978]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/978-2010-%D0%BF> (accessed 26 January 2016) [in Ukrainian].
 10. Pro Stratehiiu staloho rozvytku “Ukraina-2020”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 [Strategy of sustainable development “Ukraine - 2020”: Decree of the President of Ukraine on January 12, 2015 number 5/2015]. *Uriadovyi kur’ier [Governmental courier]*, 6 [in Ukrainian].
 11. Prutska, O. O., Somchenkov, O. A., Harbar, Zh. V. (2010). *Upravlinnia derzhavnym borhom [Public Debt Management]*. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

О. П. Луговская, кандидат экономических наук, доцент; **Л. А. Луговская** (Высшее заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Классификация типов и видов долговой политики государства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании подходов ученых к классификации долговой политики государства и предложении собственных классификационных признаков, а также в интерпретировании типизации долговой политики государства на разных уровнях управления в современных условиях функционирования финансовой системы Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Предложена классификация типов и видов долговой политики государства. Определены четыре группы классификационных признаков, которые отражают подходы к рассмотрению категории «долговая политика»: функциональные, экономические, финансовые и специфические. Охарактеризованы соответствующие типы и виды долговой политики в каждой группе признаков. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных критериев и подходов к классификации долговой политики государства будет способствовать эффективному управлению государственным долгом и формированию собственной долговой стратегии Украины. Основные научные положения статьи предназначены для разработки законодательно-нормативных актов и положений в сфере долговой политики Украины.

Ключевые слова: финансовая политика, долговая политика, типы долговой политики, виды долговой политики, государственный долг, субъекты долговой политики.

O. Lugivska, Cand. Econ. Sci., Docent; **L. Lugivska** (Poltava University of Economics and Trade). **Classification types and debt policies of the state.**

Annotation. Purpose. Scientists investigate approaches for the classification of the debt policy and propose their own classification criteria. Interpret the typing debt policy at different levels of government to the current conditions of the financial system of Ukraine. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The classification of the debt policy's types and kinds is offered. There are defined four groups of characteristics for their classification that reflect approaches to the category “debt policy”: functional, economic, finan-

*cial and specific. The characteristic of the appropriate types and kinds of debt policy is given. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the proposed criteria and approaches for the classification of the debt policy will contribute to the effective management of public debt and the formation of their own debt strategy Ukraine. The main scientific position paper intended to develop legislative and normative acts and regulations in Ukraine debt policy.*

Keywords: *financial policy, debt policy, types of debt policy, kinds of debt policy, public debt, subjects of debt policy.*

Стаття надійшла до редакції 30. 01. 2017 р.

VI. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 331.101.3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Ю. О. КЛОЧКО, кандидат економічних наук, доцент

(Донбаський інститут техніки та менеджменту Міжнародного науково-технічного університету імені Ю. Бугая);

Т. О. ГУСАКОВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»);

Н. Г. СІКЕТІНА

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)

Анотація. У процесі функціонування будь-якого підприємства наразі все більше уваги приділяється ефективному використанню його ресурсів. При цьому важливими є питання ефективності використання персоналу підприємства. **Мета** статті полягає в дослідженні сутності стимулювання праці персоналу й використанні теорій мотивації та стимулювання на підприємстві. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів: логічного та порівняльного аналізу, групування, системного аналізу. **Результати.** Необхідною умовою формування системи управління персоналом підприємства є системний підхід, що передбачає її побудову як складову загальної системи управління підприємством. Систематизовано погляди науковців на зміст і складові категорії стимулювання праці й мотивації персоналу підприємства. **Практична значущість результатів дослідження.** Для формування системи ефективного управління підприємством на основі ефективного використання персоналу керівництво має застосовувати не тільки економічні методи стимулювання й мотивації праці персоналу, а й поєднання організаційно-адміністративних і соціально-психологічних методів стимулювання праці поряд із застосуванням на практиці моделей компетенцій працівників для мотивації персоналу.

Ключові слова: підприємство, персонал, стимулювання, управління, мотивація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасна концепція управління будь-яким підприємством орієнтована на ринок, базується на досягненнях світового досвіду ефективного управління. Її обов'язковими елементами є

прогнозування майбутніх тенденцій розвитку підприємства, формування цілей, розробка програм і механізму щодо їхнього досягнення. Така стратегія управління найбільше відповідає потребам підприємств, які функціонують у конкурентному середовищі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам стимулювання та мотивації персоналу присвятили свої роботи такі відомі вчені, як К. Альдерфер, В. Врум, Ф. Герцберг, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу, Е. Мейо, М. Мескон та ін. Серед вітчизняних науковців внесок у розвиток проблеми стимулювання праці персоналу зробили А. В. Чернишова, С. Б. Іваницька, М. Р. Клітна, О. Н. Громова, Л. В. Боярчук, В. М. Семененко, А. М. Сибиркин [1–5].

Слід відзначити, що в роботах закордонних і вітчизняних учених теоретичні та практичні аспекти мотивації і стимулювання праці висвітлені достатньо широко, однак питання щодо організації ефективної системи мотивації та стимулювання персоналу на вітчизняному підприємстві потребують більш глибокого вивчення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем управління персоналом підприємства в аспекті його мотивації та стимулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останнім часом виникають питання формування ефективної системи управління та стимулювання праці персоналу підприємства, адже стимулювання праці персоналу є одним із важливих завдань управління підприємством.

Ринкова концепція суттєво змінила специфіку управлінської праці, перетворюючи управління з виконання команд, які надходять від ке-

рівників вищих рівнів управління, в управління із використанням активної творчої роботи, підприємливості, гнучкості мислення, пошуку нетрадиційних технічних і стратегічних рішень, вміння працювати з персоналом. У цих умовах управління стає наукою і мистецтвом прийняття рішень щодо створення конкурентних переваг і подолання конкурентних бар'єрів.

Управління персоналом підприємства здійснюється у процесі виконання певних завдань і припускає виконання таких етапів і функцій, як визначення цілей та основних напрямів роботи з кадрами, постійне їх удосконалення.

Основними методами досягнення цілей підприємства є застосування переважно економічних методів управління.

Отже, кадрова робота включає: визначення засобів, форм і методів здійснення поставлених цілей; координацію й контроль виконання намічених заходів. Тому розробка ефективної системи стимулювання праці на підприємстві є актуальним завданням для сучасних умов господарювання.

Складність управління кадрами припускає використання таких аспектів управління, як рівень техніки, технології, виробничих умов, планування, стимулювання, використання робочого часу, дотримання трудового законодавства, виховання кадрів, наставництво тощо.

У контексті управління кадрами важлива роль належить їхньому стимулюванню. Основні чотири форми стимулів розглянуто на рис. 1.

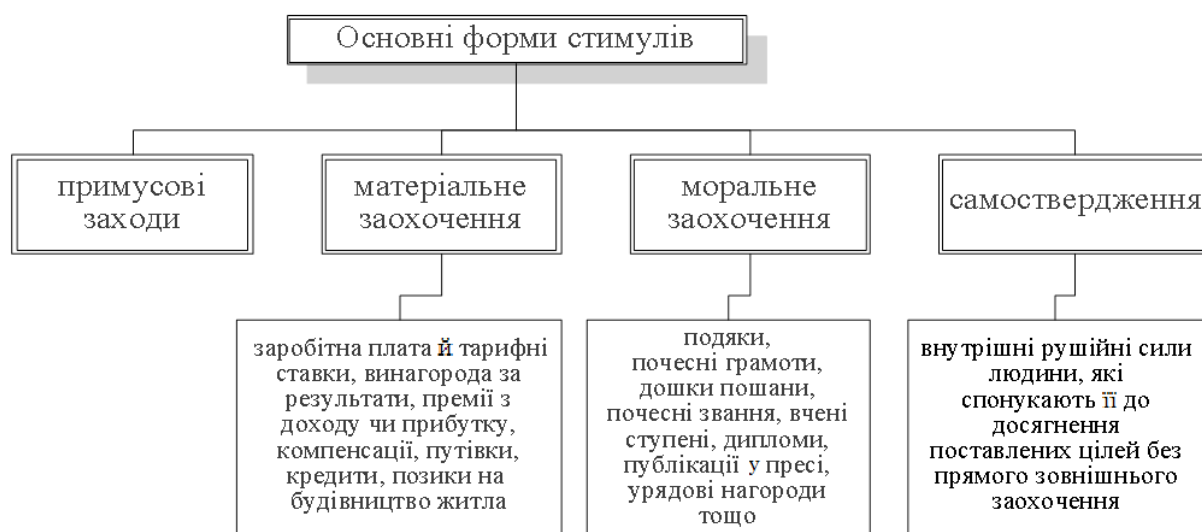

Рис. 1. Основні форми стимулів, які застосовуються для стимулювання праці персоналу підприємства [2–3]

Для мотиваційного процесу на підприємстві стимулювання працівників до праці має велике значення й у якості стимулів можна розглядати винагороду, підвищення по службі, управлінський вплив керівника, страх, відповідальність, прагнення до самовираження тощо.

Відмінність стимулів від мотивів полягає в тому, що стимули характеризують певні блага, а мотиви – прагнення людини до їхнього одержання [4]. Будь-яка форма стимуляції праці тільки тоді стає спонукальним фактором, коли приймається особистістю, відповідає потребам людини.

Отже, стимулювання можна визначити як процес використання конкретних стимулів для користі працівників і підприємства; вплив на трудову поведінку працівника через створення особистих значимих умов, що спонукають його діяти певним чином; зовнішній вплив до певних дій.

За допомогою стимулювання, з одного боку, створюються сприятливі умови для задоволення потреб працівника, а з іншого – забезпечується трудова поведінка, необхідна для успішного функціонування підприємства, тобто здійснюється своєрідний обмін діяльністю.

Досвід розвитку економіки показав, що ефективність системи людських взаємин у процесі праці є потужним резервом підвищення її продуктивності та збільшення загальної ефективності виробництва та збуту продукції підприємства. Напрями вдосконалення управління персоналом і системи його стимулювання розглянуто на прикладі машинобудівних підприємств м. Харків – ПАТ «Харківський підшипниковий завод», ПАТ «Укрелектромаш» та ПАТ «Електромашина».

Попередній аналіз показав, що основною причиною збоїв у роботі вказаних підприємств є плінність кадрів. Однак ці підприємства поступово переборюють кризу управління, заснованого на традиційних підходах: за реалізації змін усередині підприємства керівники просто забули про зміни у психології працівника, про необхідність удосконалення або взагалі зміни системи управління персоналом. Саме психологічні бар'єри стали на шляху прогресивних перетворень підприємств, породили плінність кадрів і напружену психологічну атмосферу в колективі, провокуючи конфлікти й виконання обов'язків із низькими якісними показниками.

Для усунення цих проблем було проведено дослідження кадрової політики, системи стимулювання роботи та стилю управління, а також організаційної культури та психологічного клімату в колективах даних підприємств.

Аналіз управління і стимулювання персоналу аналізованих підприємств, а також накопичений досвід із даного питання у вітчизняній і закордонній літературі дозволяють виділити додаткові методи економічного стимулювання працівників із метою вдосконалення системи стимулювання персоналу загалом:

- 1) безпосередній і тісний зв'язок із досягнутими успіхами в роботі у вигляді доходу від зростання прибутку у відсотках для кожного працівника;
- 2) заздалегідь погоджені принципи винагороди за перевиконання плану, внесені в систему бухгалтерського обліку;
- 3) відсутність «стелі» для премій, заснованих на участі у прибутках;
- 4) відповідність зарплати реальному внеску співробітника в успіх конкретного завдання;
- 5) обмеження базових окладів для керівників вищого рівня;
- 6) тверда схема нарахування премій, що включає тільки три категорії оцінок результатів роботи для кожного працівника (добре, задовільно, погано), рейтинг роботи;
- 7) кожна премія вручається безпосереднім керівником і супроводжується бесідою й поздоровленнями працівників, які не одержали премії, бесіда із приводу підстави для позбавлення премії проводиться обов'язково й наодинці;
- 8) не повинно бути ніяких виплат, що не залежать від результатів роботи; краще не преміювати взагалі нікого.

З метою вдосконалення системи стимулювання до існуючих економічних методів стимулювання необхідно встановити такі:

- 1) система винагороди та стимулювання працівників повинна включати шкалу зростаючих виплат за результатами досягнення більших обсягів виробництва у відсотках;
- 2) кращі (або всі) працівники повинні одержувати частку у прибутку, щоб почувати особисту відповідальність за роботу підприємства;
- 3) впроваджувати гнучкий графік робочого часу. Це дозволить пристосувати свій ро-

бочий ритм до обміну речовин в організмі працівника й показувати ефективніші результати, ніж за звичайної зайнятості.

Відповідно до теорії А. Маслоу, економічні методи мотивації працівників діють із великою віддачею до певного часу, потім, у міру задоволення фізіологічних потреб, настає необхідність задоволення соціальних потреб. Тому для створення ефективної системи стимулювання праці одних економічних методів недостатньо.

Отже, варто впроваджувати адміністративно-організаційні й соціально-психологічні методи стимулювання персоналу. З урахуванням сформованої організаційної культури та стилю керівництва найбільш діючими та прийнятними для стимулювання працівників аналізованих машинобудівних підприємств і з метою вдосконалення системи стимулювання доцільно використовувати такі організаційно-адміністративні й соціально-психологічні методи (рис. 2).

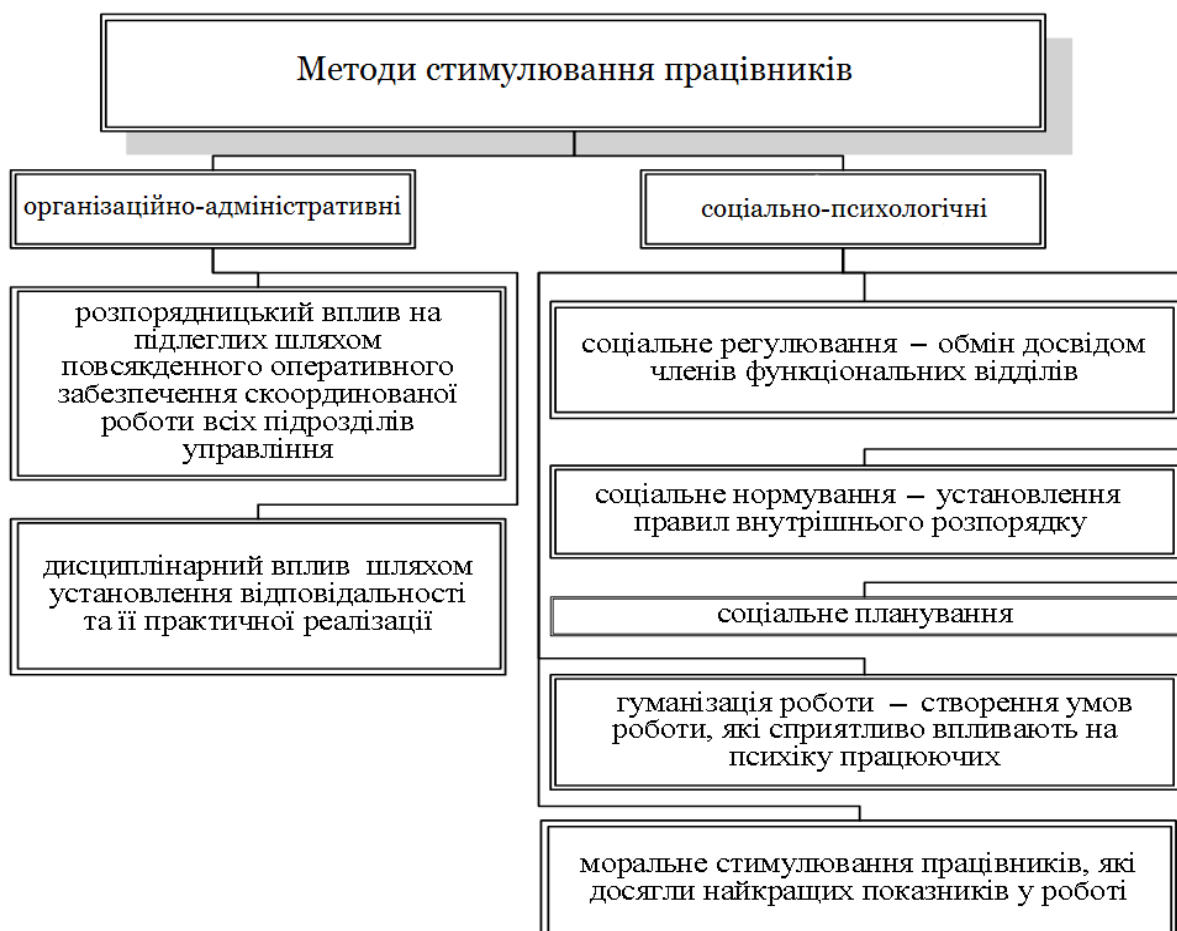

Рис. 2. Методи, запропоновані для стимулювання персоналу машинобудівних підприємств

Окремої уваги заслуговує метод мотивації персоналу на основі компетентнісного підходу, сутність якого полягає в розробці та застосуванні на практиці моделей компетенцій працівників, їхній підготовці згідно з цими моделями, використанні такого методу оцінки, як атестаційна співбесіда. Компетенція представляє собою сукупність таких факторів: знань; навичок; моделей поведінки. Для визначення змісту компетенції працівника необхідно проводити детальний аналіз усіх видів діяльності,

що здійснюються на даній посаді, та виявляти складові потрібних знань, навичок та складових компетенції. При мотивації модель компетенцій застосовується для визначення складу та структури оплати праці персоналу [3].

Обов'язково має існувати регулярний контроль результатів діяльності всіх працівників підприємства, прийнятний і керівникам, і підлеглим, із метою запобігання помилок або їхнього виправлення на ранній стадії виникнення.

Отже, усі рішення мають прийматися в межах функціональних груп, виходячи з необхідності швидко й без особливих витрат вправлення ухваленого рішення. На сучасних машинобудівних підприємствах делегування повноважень часто буває вимушеним через недостатність персоналу для виконання всіх функцій. Слід відзначити, що цей факт підвищує універсальність знань працівників. Треба тільки навчитися давати співробітникам не дрібні, а важливі доручення. Від підлеглих, яким делегували повноваження, необхідно, насамперед, домогтися не тільки продуманої аргументації із приводу рішення проблеми, але й обов'язкових відповідей на деякі пекучі питання. Керівникові ланки або функціональної групи варто обов'язково уникати виправдань співробітників у випадку помилок і невдач. Їм повинна бути запропонована допомога у процесі вирішення проблем, а не під час виправлення зробленого. Це змусить підлеглих виявляти самостійність і дозволить творчо підходити до роботи. Діяльність неформальних лідерів у колективі або окремій групі повинна ненав'язливо направлятися в русло досягнення загальних цілей організації. Не слід побоюватися їхньої активності й давати їм великий обсяг влади.

Необхідно постійно прилюдно відзначати цінність для колективу конкретного працівника, підкреслювати не закладений потенціал, а отримані результати. Установлення духу корпоративності аналізованих підприємств відповідає даним, отриманим у ході дослідження організаційної культури, і призведе до поліпшення виробничих результатів і зміцнення щирих дружніх відносин, поваги й відданості. При цьому мають дотримуватися норми етики у спілкуванні з персоналом.

Однією із визнаних переваг умілого керівника є успішна діяльність структурного підрозділу, здатність користуватися послугами персоналу в питаннях, які стосуються консультацій і порад. Така дія дає можливість керівникові не тільки отримати кваліфіковану раду, але й значно посилити його авторитет у колективі.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Побудова ефективної системи мотивації праці передбачає створення

конкурентоспроможної системи винагород працівникам, які забезпечують отримання додаткового прибутку. Управління персоналом підприємства є одним із головних напрямів роботи його керівництва.

Для формування ефективної системи мотивації та стимулювання персоналу необхідно вміти правильно поєднувати матеріальні й моральні стимули, що може бути зроблено на основі вивчення досвіду в цьому напрямі. Адекватна оцінка процесу мотивації та стимулювання на підприємстві й уміле управління ним є ключовим аспектом забезпечення економічних інтересів працівників різних підприємств. Для ефективного управління підприємством необхідно формувати відповідну систему стимулювання персоналу, яка може бути застосована в інших практиках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернишова А. В. Мотивація та стимулювання праці в системі управління персоналом підприємства / А. В. Чернишова // Молодий вчений. – 2016. – № 6. – С. 141–145.
2. Іваницька С. Б. Методологічні основи стимулювання праці персоналу підприємства [Електронний ресурс] / С. Б. Іваницька, М. Р. Клітна. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2478> (дата звернення: 8.01.2017). – Назва з екрана.
3. Громова О. Н. Мотивація персонала на основі компетентностного підходу / О. Н. Громова // Инициативы XXI века. – 2009. – № 3. – С. 44–47.
4. Боярчук Л. В. Матеріальне стимулювання праці як складова управління персоналу / Л. В. Боярчук // Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції «Екзистенційні та комунікативні питання управління» (23–25 січня 2014 р.). – Суми : СумДУ, 2014. – Ч. 2. – С. 90–94.
5. Семененко В. М. Мотивация и стимулирование труда персонала предприятия / В. М. Семененко, А. М. Сибиркин // Технології та дизайн. – 2012. – № 4 (5). – С. 1–7.

REFERENCES

1. Chernishova, A. V. (2016) Motivatsiya ta stimulyuvannya pratsi v sistemi upravlinnya personalom pidpriemstva [The motivation and stimulation of labor in the HR company]. *Molodiy vcheniy – The young scientist*, 6, 141–145 [in Ukrainian].
2. Ivanitska, S. B. & Klitna, M. R. (2016). Metodologichni osnovi stimulyuvannya pratsi personalu pidpriemstva [Methodological bases stimulate labor personnel], Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2478> (accessed 8 January 2016) [in Ukrainian].
3. Gromova, O. N. (2009). Motivatsiya personala na osnove kompetentnostnogo pohoda [Motivation of personnel on the basis of competency campaign]. *Iniitsiatyvi XXI veka – Initiatives of the XXI century*, 3, 44–47 [in Russian].
4. Boiarchuk, L. V. (2014). Materialne sty-muliuvannya pratsi yak skladova upravlin-nia personalu [Financial incentives work as part of the management staff]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii «Ekzystentsiini ta komunikatyvni pytannia upravlinnia» – International scientific-theoretical conference «Existential issue management and communication»*. (pp. 90–94). Sumy: SumDU [in Ukrainian].
5. Semenenko, V. M. & Sibirkin, A. M. (2012). Motivatsiya i stimulirovanie truda personala predpriyatiya [Motivation and stimulation of work of the personnel of the enterprise]. *Tehnologiyi ta dizayn – Technology and Design*, 4 (5), 1–7 [in Russian].

Ю. А. Ключко, кандидат экономических наук, доцент (Донбасский институт техники и менеджмента Международного научно-технического университета имени Ю. Бугая); **Т. А. Гу-саковская**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»); **Н. Г. Сикетина** (Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»). **Формирование системы стимулирования персонала предприятия.**

Аннотация. В процессе функционирования любого предприятия на сегодняшний день больше внимания уделяется эффективному использованию его ресурсов. При этом особое внимание следует уделять эффективности использования персонала предприятия. **Цель** статьи заключается в исследовании сущности стимулирования труда персонала и использовании теорий мотивации и стимулирования на предприятии. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: логического и сравнительного анализа, группировки, системного анализа. **Результаты.** Необходимым условием формирования системы управления персоналом является системный подход, предполагающий ее построение как составляющую общей системы управления предприятием. Систематизированы взгляды ученых на содержание и составляющие категории стимулирования труда и мотивации персонала предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** Для формирования системы эффективного управления предприятием на основе эффективного использования персонала руководство должно применять не только экономические методы стимулирования и мотивации труда персонала, а и сочетание организационно-административных и социально-психологических методов стимулирования труда наряду с применением на практике моделей компетенций работников для мотивации персонала.

Ключевые слова: предприятие, персонал, стимулирование, управление, мотивация.

Yu. Klochko, Can. Econ. Sci., Docent (Donbass Institute of technology and management international scientific-technical University); **T. Husakovska**, Can. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade); **N. Sikietina**, (National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"). **Creating system of personnel incentive of enterprise's labor.**

Annotation. Today during operation of any enterprise focuses more on the efficiency of its resources' use. Special attention should be given to effective use of personnel on the enterprise. **Purpose.** The article is devoted to study the essence of stimulation of work of staff and the use of theories of motivation and stimulation in the company. **Methodology of research.** The objectives of the ar-

ticle implemented by using the following methods: logic and comparative analysis, grouping method, method of system analysis. **Findings:** a necessary condition for the formation of the personnel management system is a systematic approach involving its construction as a component of the overall enterprise management system. Systematized views of scientists to the content and the components of the category of labor incentives and motivation of the personnel. **Practical value.** For the formation of a system of effective enterprise management based on effective use of personnel leadership must applied not only to economic methods of stimulation and motivation of staff, namely, a combination of organizational, administrative and socio-psychological methods of stimulation of work along with the practical application of models employee's competencies for staff motivation.

Keywords: enterprise, personnel, stimulation, management, motivation.

Стаття надійшла до редакції 14. 01. 2017 р.

VII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК 379.85: 339.98

ТУРИЗМ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОКУСІ ДОСЯГНЕНЬ І НОВИХ ПЕРСПЕКТИВ

А. В. ШЕВЧУК, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор
(Тернопільський національний економічний університет)

Анотація. Метою статті є обґрунтування нових перспектив взаємного розвитку туризму та інформаційних технологій. **Методика дослідження.** Розглянуто приклади успішних туристичних проектів останніх років із реалізацією в мережі Інтернет. Визначено значення інформаційних технологій для розвитку туристичної галузі та збереження конкурентоздатності суб'єктів туристичного бізнесу. Проаналізовано передовий зарубіжний досвід використання ІТ у сфері туризму. **Результати.** Визначено, що розвиток туристичного бізнесу та надання якісних послуг уже неможливі без використання інформаційних технологій, у той же час такі технології також знаходять новий вектор розвитку через активне застосування в туристичній галузі. Необхідно створити всі умови для появи нових перспективних туристичних проектів із використанням ІТ в Україні, які стануть драйверами розвитку галузі туризму в державі. **Практична значущість результатів дослідження.** Стимулювання застосування ІТ в туризмі, оцінка зарубіжного передового досвіду та своєчасне впровадження нових рішень у туристичній сфері регіонів України дасть змогу залучити внутрішніх і закордонних туристів.

Ключові слова: туризм, інформаційні технології, взаємний розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Нині для будь-якої сфери надзвичайно велике значення має застосування нових інформаційних технологій. Сучасні технології та інновації здатні значно пришвидшити прогрес у будь-якій сфері людської діяльності, залучити до неї значні кошти й інвестиції, привнести дух сучасності та свіжості. Не виключенням є також і сфера туризму, де останні стартапи та проекти стали новим каталізатором збільшення туристичної активності населення країн світу, стимулюва-

ли міжнародні та внутрішні подорожі. Аналіз започаткування і розвитку успішних проектів дає змогу їх адаптації до національних умов, визначення переваг та способів отримання максимальної користі для економіки. Крім цього, ігнорування нових інновацій, методів і способів організації діяльності туристичної сфери може призвести до значного недоотримання прибутків, втрати конкурентоздатності та негативного впливу на економіку туристично привабливих регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку туризму досліджували у

своїх працях такі вчені, як С. Вовк, О. Ільїна, В. Киляк, О. Любимцева, М. Мальська, В. Худо, Н. Чорненька та ін. Ці вчені фактично започаткували становлення вітчизняної туризмології. У ході її розвитку почали формуватись окремі напрями досліджень на туристичну тематику, у тому числі у фокусі інформаційних технологій. Тут варто відзначити напрацювання таких українських учених, як В. Кошелюк, К. Кучеренко, М. Лепкий, С. Мельниченко, Т. Незвещук-Когут, О. Олійник, В. Подоляк, Я. Рожук, М. Скопень, А. Татаринцева та ін.

Незважаючи на здійснені напрацювання, питання нових перспектив туристичної сфери, які постали з розвитком інформаційних технологій, у наукових публікаціях висвітлені недостатньо.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування нових перспектив взаємного розвитку туризму та інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нові проекти останніх років у мережі Інтернет створили нове підґрунтя для розвитку сфери туризму в розвинених країнах. Серед них не тільки ті, що присвячені безпосередньо самій туристичній сфері, але й проекти, які підвищують мобільність людей і призводять до інтенсифікації їх переміщення та подорожей (наприклад: Blablacar (<http://www.blablacar.com>), TourBar (<http://www.tourbar.com>), Booking.com (<http://www.booking.com>), Airbnb (<http://www.airbnb.com>)). Ці проекти є частиною нового явища, яке називають на заході «sharing economy», – економіки спільної участі, де витрати розподіляються між споживачами, що робить доступними послуги для них [1]. Таким чином стає доступним переміщення людей у різні регіони з економією витрат на транспорт, проживання й отримання туристичних послуг, таких як екскурсії та відвідини визначних місць. Так як витрати на транспорт і проживання є основними в туристичній подорожі, розвиток подібних сервісів робить туристичні поїздки більш доступними для певних категорій людей, які є активними у використанні інформаційних технологій.

Інформаційні технології у сфері туризму сьогодні є обов'язковим атрибутом. Як стверджують вітчизняні фахівці, інформа-

ційні технології в туризмі – це система методів і способів передачі й обробки інформації на основі використання технічних засобів, що можуть застосовуватись під час управління підприємствами у сфері туризму, а саме: обслуговування клієнтів; співпраці з постачальниками, посередниками, органами державної влади, налагодження з ними партнерських відносин [2, с. 149; 3, с. 33].

Позитивний вплив інформаційних технологій на динаміку вітчизняного й міжнародного туристичного потоку зумовлює трансформацію сфери туризму з такої, яка орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, що спрямована на задоволення різноманітних потреб індивідуальних туристів [2, с. 149].

Слід відзначити, що сфера туризму – дуже адаптивна до інформаційних технологій. Туристичний продукт, по-перше, є інформацією про певне місце рекреації чи відпочинку. Оскільки об'єм такої інформації колосальний, стає необхідним використання відповідних інформаційних технологій – для її впорядкування і систематизації. З іншого боку, інформаційні технології диференціюють способи доступу до певної інформації, у тому числі в мобільному стані (наприклад під час подорожей із використанням гаджетів). Ці та інші *чинники*, наведені на рис. 1, є основними, що змушують фахівців із туризму звертатись до використання інформаційних технологій та підтримувати нові розробки.

Використання інформаційних технологій у сфері туризму важливе з комунікаційної точки зору – як між суб'єктом туристичного бізнесу та споживачем, так і в самому середовищі між різними суб'єктами.

Як справедливо зазначає С. Мельниченко, специфічні особливості створення та реалізації туристичних послуг, а це велика кількість учасників та значна їх географічна роз'єднаність, розгалужена система взаємовідносин суб'єктів туристичного ринку, територіальна диференціація туристичного продукту, віддаленість місця реалізації туристичних послуг від місця їх споживання, обумовлюють необхідність підвищення рівня забезпечення системи управління сучасними інформаційними технологіями [4, с. 130].

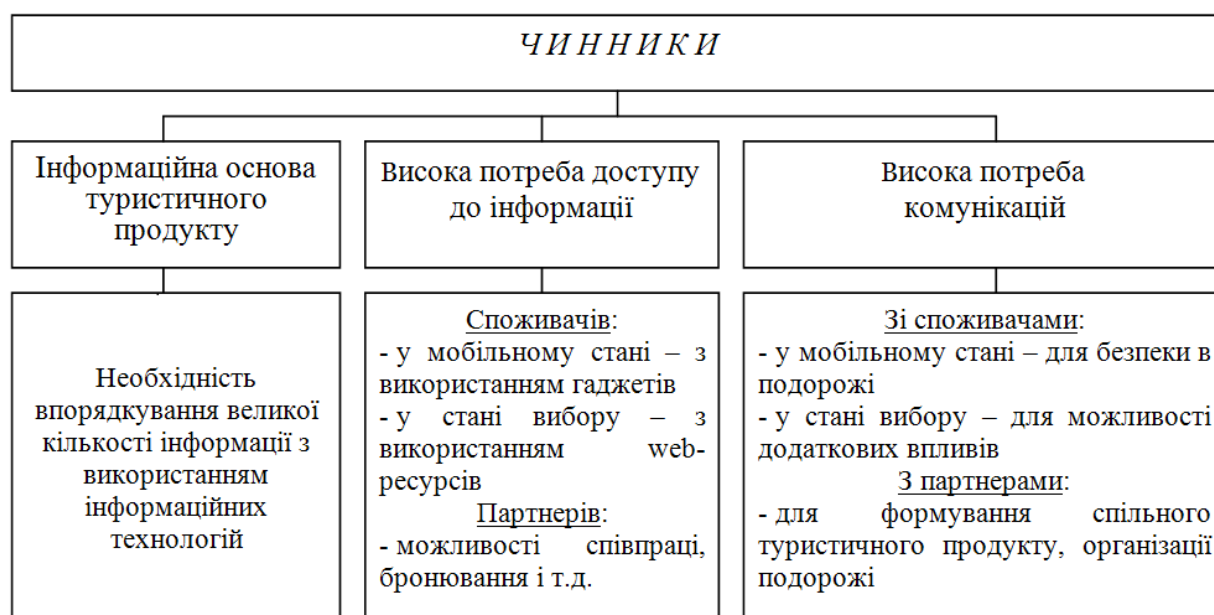

Рис. 1. Базові чинники адаптивності сфери туризму до інформаційних технологій

Потреба використання інформаційних технологій у туризмі зростає також через ускладнення туристичного продукту. Якщо це «пляжний» туризм, то основні складові туристичного продукту є обмеженими – переліт (перевезення), трансфер, ночівля, харчування, страхування. «Екскурсійний» туристичний продукт є значно складнішим, через що виникають різні ситуації з потребою залучення інформаційних технологій.

Залучення інформаційних технологій значно підвищує конкурентоспроможність сфери туризму. Це виявляється:

1) у покращенні якості туристичного продукту, зокрема, у плані його безпеки, швидкості

формування пропозиції і споживання, підтримки зворотного зв'язку зі споживачем;

2) у спрощенні виходу нових суб'єктів бізнесу на ринок – через створення власних онлайн-платформ та використання існуючих інформаційних баз для формування власних пропозицій туристичного продукту;

3) у формуванні індивідуальних та інтегрованих (із залученням до співпраці іноземних компаній) туристичних продуктів).

Існує чимало способів використання інформаційних технологій у сфері туризму. У табл. 1 відображена авторські спроба їх систематизації, яка може розширюватись та оновлюватись з урахуванням динамічних інноваційних змін.

Таблиця 1

Способи використання інформаційних технологій у сфері туризму

Основна мета	Способи	Необхідне обладнання
Поширення інформації про туристичний продукт та суб'єктів туристичного бізнесу	Туристичні портали. Офіційні web-сторінки, групи в соціальних мережах турагенств і туроператорів, інших суб'єктів туристичного бізнесу. Віртуальні 3D-тури. Інтернет-реклама (у тому числі банерна). Електронні презентації. Смс-, e-mail-розсилки	Персональний комп'ютер із відповідним програмним забезпеченням та обслуговуванням і доступом до мережі Інтернет. Мобільні системи зв'язку

Продовж. табл. 1

Основна мета	Способи	Необхідне обладнання
Обслуговування купівлі й супровід споживання туристичного продукту. Обслуговування індивідуального формування туристичного продукту й супровід його споживання	Уніфіковані інформаційні бази даних із переліком можливих туристичних продуктів (глобальні розподільні системи). Глобальні системи онлайн-бронювання: проживання; електронні квитки (віртуальні офіси продажу квитків); комплекс туристичних послуг (екскурсії і т. д.). Платіжні системи	Персональний комп'ютер із відповідним програмним забезпеченням та обслуговуванням і доступом до мережі Інтернет («Amadeus», «Woldspan», «Sabre», «Galileo» та ін.). Термінали, платіжні картки, доступ до особових рахунків із використанням мережі Інтернет
Розпізнавання об'єктів під час подорожей, споживання туристичного продукту	Мобільні карти. Інформаційні установки в містах QR-коди в об'єктах туристичної інфраструктури	Мобільні системи зв'язку, доступ до мережі Інтернет, у тому числі мобільного, 3G, 4G. Спеціальне устаткування. Смартфон з відповідним програмним забезпеченням
Зберігання інформації про туристичні продукти	Інформаційні бази даних туристичних фірм	Персональний комп'ютер з відповідним програмним забезпеченням і обслуговуванням
Туристичний менеджмент	Інформаційні бази даних про персонал фірми, бази клієнтів. Опитування клієнтів із використанням спеціальних програм і модулів. Електронний документообіг та автоматизація обліку. Обробка даних маркетингових досліджень (у тому числі опитувань). ІТ управління готельними комплексами	Загальні та спеціалізовані програмні продукти («Парус», «Titbit», «Мастер-тур», «САМО-Тур», «САМО-турагент», «Turwin», «SAMSEBETUR» та ін.). Спеціальні й типові програмні комплекси («Tour Anketa», «Tour Pilot», «Самотур» та ін.) Спеціалізоване програмне забезпечення («МКМ: Турагент», (для обліку), «БОСС-Референт», «Documentum» та ін. (для документообігу). Спеціалізоване програмне забезпечення для готелів («Inter Hotel», «Intellect service» та ін.)
Оперативне та стратегічне планування диверсифікації діяльності, формування туристичного продукту	Інформація про погодні умови, особливості клімату, економічну (у тому числі щодо курсу валют), політичну (безпека) ситуацію і т. д.	Персональний комп'ютер із доступом до мережі Інтернет. Мобільні системи зв'язку для комунікацій з особами, які перебувають на відповідних територіях

Використання інформаційних технологій у туризмі хоч і дає великі переваги суб'єктам бізнесу, проте є для них і загрозою. В умовах доступу до глобальних інформаційних систем туристичних продуктів потенційні споживачі за наявності достатнього рівня грамотності та практичності можуть самостійно планувати свою подорож, обминаючи посередників на ринку туристичних послуг. У той же час, усі недоліки та прорахунки ведення бізнесу також доступні для аналізу клієнтам через системи відгуків про сервіс і його оцінювання. Такі передові інтернет-компанії, як Booking.com та інші проводять постійні оцінювання готелів за відгуками відвідувачів, виставляють їм серед-

ні оцінки й дають клієнтам переваги за залишені відгуки.

Незважаючи на такі ризики, інформаційні технології з кожним роком стають усе більш необхідними для суб'єктів туристичного бізнесу. Крім того, вони стають від них залежними. Здатність упроваджувати інформаційні технології у свою діяльність та пропонувати нові значною мірою визначає конкурентоспроможність туристичної фірми. Так чи інакше набирає динамічного розвитку процес віртуалізації сфери туризму. Наразі – у плані формування і пропозиції туристичного продукту, а в майбутньому, можливо, – і у його споживанні (з використанням технологій віртуальної

реальності). За таких тенденцій фахівці навіть обґрунтовують необхідність правової визначеності діяльності *віртуальних туристичних фірм*. Про це пише С. Мельниченко. Учений зазначає, що така фірма слугує інформаційною системою взаємодії між суб'єктами туристичної діяльності через інтернет-технології для створення туристичного продукту та його реалізації споживачам [4, с. 137]. Тобто затребуваним є «віртуальний» посередник на ринку туристичних послуг, який би слугував інформаційною платформою взаємодії різних суб'єктів бізнесу.

Наскільки необхідною є така нова форма туристичного бізнесу покаже час. Однак слід зазначити, що віртуалізація формування туристичного продукту, окрім численних переваг, має також і свої *ризики*. Вони пов'язані з можливістю порушення роботи інформаційних систем через вірусні атаки, збої в роботі обладнання, помилки чи зловмисні дії персоналу (втрата конфіденційності інформації), електронні крадіжки інтелектуальної власності [4, с. 137].

В Україні використання інформаційних технологій у туризмі має певні недоліки. Частково вони зумовлені тим, що вітчизняний ринок туристичних послуг є доволі молодим, і фактично перші фірми змушені були за власним досвідом формувати туристичні продукти та згодом інформаційні бази даних. У результаті нині існує проблема уніфікації таких баз кожної туристичної фірми з метою формування єдиного інформаційного ресурсу. Це ускладнює співпрацю міжнародних туристичних операторів із вітчизняними суб'єктами туристичного бізнесу, зокрема й турагентствами, та значно послаблює їхні іміджеві позиції. Також проблеми уніфікації інформаційних баз даних «відкидає» вітчизняний туристичний продукт із пріоритетів споживання міжнародних туристів, які звикли до стандартизованих інформаційних джерел, що дозволяють порівнювати варіанти за ціною, параметрами проживання і т. д.

Більшість вітчизняних учених, досліджуючи особливості використання інформаційних технологій у сфері туризму в Україні, указує на недоліки державного управління. Зокрема, гострою проблемою є відсутність державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичної діяльності оперативною інфор-

мацією про попит, пропозицію, ціни, тарифи тощо.[5, с. 109]. Однією із причин такої ситуації є постійна зміна профільної державної структури у сфері туризму з одночасною зміною її підпорядкованості тому чи тому центральному органу виконавчої влади. Це руйнує системний підхід у державному управлінні розвитку сфери туризму в нашій державі.

Перевагою використання інформаційних технологій у сфері туризму в Україні є кадровий потенціал. Відомо, наскільки ІТ-сфера стає нині популярною у плані зайнятості. Багато молодих, талановитих фахівців-громадян України працюють у цій сфері. Відтак цей кадровий, інтелектуальний потенціал дає величезні переваги для вдосконалення інформаційно-технологічного забезпечення сфери туризму в Україні. Особливої популярності набувають розробки типу *туристичних стартапів*. Підтвердженням потенціалу наших фахівців у сфері інформаційних технологій є перемога українського стартапу «TripMyDream» у номінації «Кращий travel startup» на міжнародному конкурсі «Seedstars Summit–2016». «Tripmydream» – український сервіс, який допомагає знайти найвигідніші пропозиції перельотів і проживання під заданий бюджет; користувач указує бюджет поїздки, а сервіс сам підбирає найкращі напрямки, аналізує і видає найдешевші рейси й варіанти проживання; проект був запущений у квітні 2015 року [6].

За твердженням фахівців, вітчизняний ринок туристичних послуг поступово «іде в онлайн». З'являється дуже багато нових програмних продуктів, однак залишаються незайнятими певні ніші, серед яких: сервіси для оренди різного виду транспорту; спеціалізоване програмне забезпечення для коригування цін на готелі/квитки; додатки «екскурсоводи та гідни»; додатки для зменшення мовних перешкод; додатки для комфорту туриста (контроль за багажем); додатки, що дають можливість економії грошей (наприклад для продажу раніше заброньованого номера) [7]. У той же час оператори туристичної сфери, які не вкладатимуть кошти у використання інформаційних технологій у своєму бізнесі, ризикують стати неконкурентоздатними. Уже навіть нині готель чи кафе, що не має у списку надаваних послуг такі дрібнички, як бронювання місць через Інтернет чи *wifi*, по суті, не може працювати успішно на ринку [8].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, туризм та інформаційні технології сьогодні нерозривно пов'язані. Розвиток туристичного бізнесу й надання якісних послуг вже неможливі без використання інформаційних технологій. Такі технології також знаходять новий вектор розвитку через активне застосування в туристичній галузі. Стимулювання такого застосування, оцінка зарубіжного передового досвіду та своєчасне впровадження нових рішень у туристичній сфері регіонів України дасть змогу залучити внутрішніх і закордонних туристів. У той же час необхідно створити всі умови для появи нових перспективних туристичних проектів із використанням ІТ в Україні, які стануть драйверами розвитку галузі туризму в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hamari, Juho, Sjöklint, Mimmi, Ukkonen, Antti The Sharing Economy: Why People Participate in Collaborative Consumption. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. – 2016. – 67 (9). – С. 2047–2059.
2. Татаринцева А. С. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій / А. С. Татаринцева, О. М. Олійник // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 148–153.
3. Кучеренко К. В. Розвиток інформаційних технологій та їх запровадження у діяльність підприємств туристичної сфери / К. В. Кучеренко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер.: Економіка. – 2014. – № 163. – С. 31–35.
4. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти / С. В. Мельниченко // Вісник Запорізького національного університету. – № 2 (6). – 2010. – С. 129–138.
5. Лепкий М. І. Роль інформаційних технологій в діяльності туристичних підприємств Волинської області / М. І. Лепкий, В. М. Поляк, В. А. Кошелюк // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – 2013. – № 13. – С. 104–109.
6. Український туристичний стартап виграв міжнародний конкурс у сфері подорожей (4 березня, 2016): Суспільство: Hromadske [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadske.ua/posts/ukrainskyi-turystychnyi-startap-vyhrav-mizhnarodnyi-konkurs-u-sferi-podorozhei> (дата звернення: 04.03.16). – Назва з екрана.
7. Туризм уходить в онлайн: как стартапу избежать ошибок (28 февраля, 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://delo.ua/businessman/turizm-uhodit-v-onlajn-kak-stratapu-ne-dopustit-oshibok-turagen-291341/?supdated_new=1487793069 (дата звернення: 30.01.17). – Назва з екрана.
8. Чем повернется к нам избушка? Новые технологии и индустрия гостеприимства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.avclub.pro/articles/proizvoditel/chem-povernetsya-k-nam-izbushka-novye-tekhnologii-i-industriya-gostepriimstva/> (дата звернення: 30.01.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Hamari, Juho, Sjöklint, Mimmi, Ukkonen, Antti (2016). The Sharing Economy: Why People Participate in Collaborative Consumption. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67 (9), 2047–2059. doi:10.1002/asi.23552 [in English].
2. Tatarinceva, A. S. & Oliynik, O. M. Upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi sfery z vykorystanniam suchasnykh informatiynykh tekhnolohii [Management of tourist attractions in the areas of modern information technology]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Journal of Zaporizhzhya National University: Collected papers*, (1), (pp. 148–153) [in Ukrainian].
3. Kucherenko, K. V. (2014). Rozvytok informatiynykh tekhnolohii ta yikh zaprovadzhennia u diialnist pidpriemstv turystychnoi [The development of information technologies

- and their implementation in the activity of tourism companies]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika – Bulletin of Kiev National University named after Taras Shevchenko: Collected papers. A Series: Economy*, (163), (pp. 31–35) [in Ukrainian].
4. Melnychenko, S. V. (2010). Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoretychni ta praktychni aspekty [Information Technologies in Tourism: Theoretical and Practical Aspects]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Journal of Zaporizhzhya National University: Collected papers*, (2(6), (pp. 129–138) [in Ukrainian].
 5. Lepkyi, M. I., Podoliak, V. M. & Kosheliuk, V. A. (2013). Rol informatsiinykh tekhnolohii v diialnosti turystychnykh pidpriemstv Volynskoi oblasti [The role of information technology in tourist companies of the Volyn region]. *Komputerno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo – Computer-integrated technologies: education, science and industry*, 13, 104–109 [in Ukrainian].
 6. Ukrainyskyi turystychnyi startap vyhrav mizhnarodnyi konkurs u sferi podorozhei [Ukrainian tourist startup won the international competition in the field of travel]. *Suspilstvo: Hromadske* (4 March 2016). <http://hromadske.ua/posts/ukrainskyi-turystychnyi-startap-vyhrav-mizhnarodnyi-konkurs-u-sferi-podorozhei>. Retrieved from <http://hromadske.ua/posts/ukrainskyi-turystychnyi-startap-vyhrav-mizhnarodnyi-konkurs-u-sferi-podorozhei> (accessed 04 March 2016) [in Ukrainian].
 7. Turyzm ukhodyt v onlain: kak startapu izbezhat oshybok [Tourism goes online: how to startup avoid mistakes]. (28 February, 2015). https://delo.ua/businessman/turyzm-uhodit-v-onlajn-kak-stratapu-ne-dopustit-oshibok-turagen-291341/?supdated_new=1487793069. Retrieved from https://delo.ua/businessman/turyzm-uhodit-v-onlajn-kak-stratapu-ne-dopustit-oshibok-turagen-291341/?supdated_new=1487793069 (accessed 30 January 2017) [in Ukrainian].
 8. Chem povernetsia k nam izbushka? Novye tekhnolohii i industriya hostepreimstva [What will the hut turn to us? New technologies and hospitality industry]. <http://www.avclub.pro/articles/proizvoditel/chem-povernetsya-k-nam-izbushka-novye-tekhnologii-i-industriya-gostepriimstva/>. Retrieved from <http://www.avclub.pro/articles/proizvoditel/chem-povernetsya-k-nam-izbushka-novye-tekhnologii-i-industriya-gostepriimstva/> (accessed 30 January 2017) [in Ukrainian].

А. В. Шевчук, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор (Тернопольский национальный экономический университет). **Туризм и информационные технологии в фокусе достижений и новых перспектив.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование новых перспектив взаимного развития туризма и информационных технологий (ИТ). **Методика исследования.** Рассмотрены примеры успешных туристических проектов последних лет с реализацией в сети Интернет. Определено значение информационных технологий для развития туристической отрасли и сохранения конкурентоспособности субъектов туристического бизнеса. Проанализирован передовой зарубежный опыт использования ИТ в сфере туризма. **Результаты.** Определено, что развитие туристического бизнеса и предоставление качественных услуг уже невозможны без использования информационных технологий, в то же время такие технологии также находят новый вектор развития через активное применение в туристической отрасли. Необходимо создать все условия для появления новых перспективных туристических проектов с использованием ИТ в Украине, которые станут драйверами развития отрасли туризма в стране. **Практическая значимость результатов исследования.** Стимулирование применения ИТ в туризме, оценка зарубежного передового опыта и своевременное внедрение новых решений в туристической сфере регионов Украины позволит привлечь внутренних и иностранных туристов.

Ключевые слова: туризм, информационные технологии, взаимное развитие.

A. Shevchuk, Dc. Econ. Sci, Senior Researcher, Professor (Ternopil National Economic University). **Tourism and information technologies in the focus of achievements and new perspectives.**

Annotation. The aim of the article is to justify the new prospects for mutual development of tourism

and information technologies. **Methods of research.** Examples of successful tourism projects of recent years with implementation in the Internet were considered. The importance of information technologies for the development of the tourism industry and the preservation of the competitiveness of the subjects of the tourist business was determined. The advanced foreign experience of using IT in the sphere of tourism was analyzed. **Findings.** The development of tourism business and the provision of quality services is already impossible without the use of information technologies and these technologies also is a new vector of development through active use in the tourism industry. It is necessary to create all the conditions for the creation of new tourism projects using IT in Ukraine which will become the drivers of the development of the tourism industry in the country. **Practical value.** Stimulation of such use and evaluation of foreign best practices, timely introduction of new solutions in the tourist sphere of the regions of Ukraine will allow attracting domestic and foreign tourists.

Keywords: tourism, information technologies, mutual development.

Стаття надійшла до редакції 07. 02. 2017 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ¹

Г. П. СКЛЯР, доктор економічних наук, професор;
Л. В. ДРОБИШ, кандидат економічних наук, доцент;
Л. І. ВИШНЕВЕЦЬКА, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні проблем обліку економічних показників розвитку туризму, а також визначенні напрямів їх удосконалення. Стаття присвячена дослідженню економічних показників розвитку сфери туризму в Україні та вдосконаленню методичних підходів їх обліку. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Досліджено національну та міжнародну систему обліку економічних показників розвитку туризму. Окреслено основні проблеми та запропоновано напрями вдосконалення системи обліку економічних показників розвитку туризму. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано необхідність удосконалення системи обліку економічних показників розвитку туризму та виділення розділу «Туризм» у Національному класифікаторі видів економічної діяльності. Це сприятиме порівняльності показників розвитку туризму в Україні та зарубіжних країнах, а також дасть можливість визначити реальний внесок туристичної сфери в економічне зростання України. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці туристичних підприємств.

Ключові слова: сфера туризму, туристичний ринок, економічні показники розвитку туризму, валова додана вартість, імпорт туристичних послуг, експорт туристичних послуг.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Пріоритетний розвиток сфери внутрішнього туризму в умовах модернізації економіки України посилює увагу до наукового забезпечення розв'язання проблем його господарствотворення, має суттєве значення для покращення показників соціально-економічного розвитку окремих регіонів і країни загалом. Однак специфічність сфери туризму (об'єднує низку галузей: транспорт, зв'язок, готельне господарство, банки, сферу розваг тощо) зумовлює певні проблеми в отриманні економічної інформації для аналізу туристичної діяльності на всіх рівнях. Крім того, розбіжності в методиці обчислення окремих показників туристичної діяльності за національною і зарубіжною системою обліку не дають можли-

вості зробити обґрунтовані висновки щодо порівняльності тенденцій розвитку туристичного ринку на національному та світовому рівнях. У цьому зв'язку є потреба в обґрунтованості методичних підходів щодо розрахунку й обліку економічних показників розвитку сфери туризму, їх адаптованості з міжнародними методиками обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років з'явилася значна кількість публікацій, присвячених аналізу розвитку туристичного ринку на різних рівнях. Так, методичні підходи дослідження ринку туристичних послуг викладені в наукових працях О. О. Любіцевої [1], питанням конкуренції у сфері туризму присвячені наукові розробки І. С. Барчукова [2], а маркетингові аспекти функціонування ринку туристичних послуг вивчали Г. Р. Копець і Я. М. Клімковська [3].

¹ Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування та розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715).

Алгоритм розрахунку показників ємності регіонального ринку, адаптований до сфери туризму, розглянула у своїх працях Т. І. Ткаченко [4], а кількісні характеристики туристичного ринку та способи їх визначення – Л. М. Шульгіна [5]. Економічним засадам дослідження ринку туристичних послуг присвячені наукові праці Л. І. Гонтаржевської [6], В. А. Квартального [7], А. Д. Чудновського [8]. Суттєвий внесок у розробку системи показників статистичного аналізу туризму зробили такі науковці: В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк [9], А. Р. Сараєв [10] та Г. А. Яковлев [11]. Однак, полемічним залишається питання виділення підприємств залежно від виду їх діяльності (надання туристичної послуги), які будуть належати саме до сфери туризму. Невизначеність у цьому питанні негативно впливає на достовірність показників розвитку сфери туризму. Відповідно облік показників розвитку туризму має здійснюватися на основі єдиної наукової методології, яка відповідає міжнародним правилам і стандартам. Зважаючи на це, удосконалення методичних підходів обліку економічних показників розвитку сфери туризму, їх гармонізація з міжнародними методиками обліку має важливе значення [12].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження економічних показників розвитку сфери туризму в Україні та вдосконалення методичних підходів щодо їх обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У формуванні туристичних послуг беруть участь підприємства різних видів економічної діяльності. Найбільш вживана на сьогодні Міжнародна стандартна класифікація всіх видів економічної діяльності (ISIC) не передбачає розділу «Туризм», а виділяє розділи: «Готелі та ресторани», «Транспорт, складське господарство і комунікації». Український класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД 2010) [13], розроблений на основі ISIC, також не виділяє туризм як окремий вид діяльності. У цьому документі виділено вісім секцій, які об'єднують підприємства, що надають послуги для туристів: «Оптова та роздрібна торгівля: ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів»; «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», «Тимчасове розміщення й орга-

нізація харчування»; «Фінансова та страхова діяльність»; «Професійна, наукова та технічна діяльність»; «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»; «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»; «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок». Однак не всі підприємства названих видів діяльності на 100 % мають відношення до сфери туризму [12]. Отже, на сьогодні найбільш проблемним залишається облік економічних показників розвитку туризму.

Нині загальними показниками ефективності туристичної діяльності в Україні є: обсяги наданих туроператорами туристичних послуг; комісійні турагентів; витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг; чистий прибуток (збиток) туристичних підприємств. Як свідчать результати дослідження, за чинного в Україні обліку споживання послуг із розміщування, харчування і транспортних послуг неможливо виокремити частку цих послуг, які спожиті саме туристами. Тому у статистичній практиці України використовується система показників розвитку туризму, яка представлена у формі державного статистичного спостереження № 1-туризм (річна) «Звіт про туристичну діяльність» та форми № 1-КЗР (річна) «Звіт про діяльність колективного засобу розміщування». Так, у формі № 1-туризм усі показники фіксуються за видом туристичної діяльності суб'єкта: туроператор, турагент чи тільки екскурсійна діяльність. До загальноекономічних показників (I розділ) належать: середньооблікова кількість працівників та їх склад за рівнем профільної освіти, статтю, віком; доходи від надання туристичних послуг (без ПДВ), у тому числі доходи від екскурсійної діяльності. Для туроператорів окремо виділяється сума комісійних, агентських та інших винагород, а для турагентів ці дві суми доходів співпадають. Операційні витрати, зроблені суб'єктом туристичної діяльності на надання туристичних послуг, подаються в розрізі елементів операційних витрат. Згідно з чинним законодавством усі суб'єкти туристичної діяльності в розділі II форми № 1-туризм відображають інформацію про суму витрат на послуги сторонніх організацій, що використовуються під час виробництва туристичного продукту, загалом та за їх видами: на розміщування і проживання; на транспортне обслуговування; на харчування; на медичне, екскурсійне та ві-

зове обслуговування тощо. Розділ III форми № 1-туризм містить інформацію про кількість і вартість проданих туристичних путівок (ваучерів) туроператорами й турагентами та кількість туроднів за реалізованими путівками в розрізі внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму. У цій формі також наводяться показники про кількість обслугованих туристів (без екскурсантів) із розподілом за країнами світу для зовнішніх турів і за метою поїздки [12].

Отже, вищеперелічені показники форми № 1-туризм піддаються обліку й не вимагають експертних оцінок, що є позитивним. Однак, збір та оприлюднення цієї інформації здійснюється окремо в розрізі туроператорів та турагентів юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Туристи, які подорожують самостійно й не звертаються за послугами до туристичних фірм, не підлягають обліку. Це ускладнює міжнародні порівняння, оскільки в європейських країнах облік ведеться в цілому.

Показниками ефективності туризму в європейських країнах є позитивна динаміка туристських витрат із міжнародного та внутрішнього туризму. У системі національних рахунків передбачено допоміжні рахунки з туризму, за якими обчислюють туристські витрати в'їзних і внутрішніх туристів у даній країні, а також туристські витрати виїзних туристів в інших країнах. Тобто ведеться облік міжрегіональної і міжнародної міграції грошей. Очевидно, що можливість такого банківського обліку є наслідком значного поширення безготівкових розрахунків.

Уважається, що економічно значущими групами показників розвитку туризму для України в цілому є: обсяг туристського споживання (обчислюється за Методикою розрахунку обсягів туристичної діяльності [14], не публікується офіційною статистикою); зайнятість у сфері туризму. Проте, за даними офіційної статистики можна визначити обсяг експорту та імпорту послуг, пов'язаних із подорожами, і умовно одержати частку ВВП, створеного у сфері туризму для виконання міжнародних порівнянь. Адже міжнародна система показників передбачає визначення розрахункового обсягу ВВП, створеного у сфері туризму, облік експорту та імпорту туристичних послуг. При цьому слід зазначити, що в офіційній статистиці України використовують показник валового внутрішнього продукту (ВВП) та валової доданої вартості (ВДВ). Для економіки в цілому використовують показник ВВП, оцінений у ринкових цінах, а для видів економічної діяльності – ВДВ, оцінену в основних цінах. Так, приблизну оцінку валової доданої вартості (ВДВ), виробленої у сфері туризму України, та її частки в загальному обсязі ВДВ можна дати на основі показників, наведених у розділі 11 «Національні рахунки» статистичного щорічника України. Однак показники цього розділу завжди публікуються із запізненням на один рік. За деякими оцінками, цей показник в Україні не перевищує 1 %.

У табл. 1 наведені дані про частку окремих видів діяльності, пов'язаних із туризмом, у формуванні ВДВ України за 2013–2014 рр.

Таблиця 1

Валова додана вартість за видами діяльності, пов'язаними з туризмом в Україні у 2013–2014 рр. [15]

Вид діяльності	2013 р.		2014 р.	
	ВДВ у фактичних цінах, млн грн	частка у процентах до загального обсягу ВДВ	ВДВ у фактичних цінах, млн грн	частка у процентах до загального обсягу ВДВ
Тимчасове розміщування й організація харчування	11 540	0,86	9 927	0,72
Мистецтво, спорт, розваги й відпочинок	133 44	1,00	12 339	0,89
Усього вироблено ВДВ в основних цінах	1 336 364	100,00	1 382 719	100,00

Як свідчать показники табл. 1, частка двох видів діяльності (тимчасове розміщування й організація харчування та мистецтво, спорт,

розваги й відпочинок) у ВДВ не перевищує 2 %.

Для оцінки частки туризму у створенні ВДВ нами зовсім не врахована діяльність транспор-

ту та зв'язку через незначну частку цих послуг в обслуговуванні туристів. Крім того, виділити обсяг ВДВ, вироблений транспортом у сфері туризму, практично неможливо, оскільки у «Статистичному щорічнику України за 2015 рік» окремо не показано ВДВ, вироблену у сфері пасажирських перевезень, а за позицією «транспорт в цілому», наведено дані разом із складським господарством, поштовою та кур'єрською службою.

Динаміку ВДВ, створеної у сфері туризму, вивчають як у діючих, так і в порівнянних цінах. Так, для дослідження динаміки цін на послуги, вироблені закладами тимчасового розміщення й організації харчування, у сфері мистецтва, розваг і відпочинку необхідно використовувати зведені по країні індекси цін. Індекси цін на вищевказані види послуг містяться в розділі 13 «Ціни» статистичного щорічника України (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси цін на послуги з відпочинку й культури та ресторанів і готелів у 2013–2015 рр. [15]

Вид діяльності	Індекси цін у процентах до попереднього року		
	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Відпочинок і культура	99,7	110,7	142,7
Ресторани та готелі	101,9	106,7	124,3

Як показали результати дослідження, порівнянність показників туристичної діяльності в Україні з показниками обліку в європейських країнах унеможливує те, що туристські витрати обліковуються за різними методиками. Зокрема, показники доходів від реалізації путівок, що визначаються за вітчизняною методикою, не відображають реальних витрат відповідних груп туристів, оскільки не всі путівки продаються за умовою «все включено». Показники туристських витрат, що наводяться в зарубіжній статистиці, включають витрати на пасажирському транспорті, іноземних туристів на території

країни, що їх приймає, та вітчизняних туристів за кордоном, що дає змогу визначити сальдо зовнішньоторговельного балансу за даним видом послуг:

$$C_{\text{ТБ}} = E_{\text{ТП}} - I_{\text{ПТ}},$$

де $C_{\text{ТБ}}$ – сальдо торгового балансу за послугами з туризму;

$E_{\text{ТП}}$ – експорт послуг із туризму;

$I_{\text{ПТ}}$ – імпорт послуг із туризму.

Обчислити цей показник в Україні можна за даними розділу 22 «Зовнішньоекономічна діяльність» статистичного щорічника України (табл. 3).

Таблиця 3

Показники експорту-імпорту послуг, пов'язаних із туристичною діяльністю у 2015 році [15] (млн дол. США)

Показник	Експорт	Імпорт	Сальдо
Послуги, пов'язані з подорожами	200,9	597,6	-396,7
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні	15,8	8,3	+ 7,5
Разом	216,7	605,9	-389,2

Оскільки виїзний туризм в Україні переважає над в'їзним, то сальдо торгового балансу за даним видом послуг пасивне. Отже, зовнішня торгівля туристськими послугами неефективна, адже українські туристи витрачають за кордоном валюти на 389,2 млн дол. США більше, ніж іноземні туристи в Україні.

За нашою оцінкою, за умови, що загальний обсяг ВВП у 2015 р. за попередніми оцінками становить 1 979 458 млн грн [15], а середньорічний офіційний курс гривні до долара США у 2015 р. становив 21,84 грн за 1 дол., втрати ВВП в Україні через пасивний торговий баланс за послугами, пов'язаними з подорожами, становили:

$$\frac{-389,2 \cdot 21,84}{1979458} 100 = -0,43 \%$$

Оскільки економічне зростання окремих регіонів України та країни загалом значною мірою залежить від рівня зайнятості економічно активного населення, то розвиток сфери туризму має сприяти зростанню зайнятості. На сьогодні оцінку рівня зайнятості населення у сфері туризму

можна провести на основі показників офіційної статистики, які містяться в розділі «Ринок праці» статистичного щорічника України. Так, за даними табл. 4 можна зробити висновок, що у 2015 р. число зайнятих на підприємствах тимчасового розміщування й організації харчування становило 1,69 %, а на підприємствах сфери мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 1,26 % від загального числа зайнятих в Україні.

Таблиця 4

Зайняте населення України за видами економічної діяльності у 2013–2015 рр. [15]

Вид діяльності	Роки			2015 р. у % до	
	2013	2014	2015	2013 р.	2014 р.
Усього зайнято, тис. осіб	19 314,20	18 073,30	16 443,20	85,10	91,00
З них:					
1) тимчасове розміщування й організація харчування:					
- тис. осіб	328,90	309,10	277,30	84,30	89,70
- частка у загальній кількості зайнятих, %	1,70	1,71	1,69	x	x
2) мистецтво, спорт, розваги й відпочинок:					
- тис. осіб	226,50	221,20	207,90	91,80	94,00
- частка у загальній кількості зайнятих, %	1,17	1,22	1,26	x	x

Отже, у 2015 р. близько 3,0 % зайнятого населення в Україні приходилося на ці два види економічної діяльності. Разом із тим обчислені нами показники є не досить точними, оскільки в показник зайнятості не включаються зайняті у сфері транспорту та зв'язку, що пов'язано з туризмом, та можуть частково включатися зайняті, які не мають відношення до сфери туризму. Уточнення показників можна здійснити розрахунковим шляхом, але показник буде умовним і відрізнятиметься від офіційних публікацій, виконаних за КВЕД.

Отже, вищевикреслені невідповідності щодо обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму в Україні та зарубіжних суб'єктів туристичної діяльності призводять до значних труднощів в оцінці результатів їх діяльності. Відповідно нагальним залишається питання вдосконалення не лише системи показників статистичного обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму України, але й узгодження методик розрахунку обсягів реалізації туристичного продукту з метою їх гармонізації з міжнародними стандартами. Крім цього, відсутність чітко виді-

леного розділу «Туризм» у Національному класифікаторі видів економічної діяльності не дає можливості визначити реальний внесок туристичної сфери в економічне зростання нашої країни. Тому, на нашу думку, необхідно чітко виділити види економічної діяльності за КВЕД-2010, які в сукупності формують сферу туристичних послуг, а залежно від цього має розроблятися і статистична звітність для отримання інформації про обсяги наданих послуг саме суб'єктів сфери туризму [12].

Оцінку соціально-економічної ефективності розвитку туризму можна буде здійснювати за умови використання відповідних сукупних базових показників, визначених і розрахованих спеціально. Уважаємо, що для оцінки стану та динаміки розвитку туризму слід використовувати систему показників, яка б урахувала рівні проведення дослідження, а саме: міжнародний, національний чи регіональний.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, повнота обліку й обґрунтованість методики розрахунку економічних показників розвитку туризму забезпечать

достовірність їх оцінки та надають можливість реально оцінити внесок сфери туризму в економічне зростання України. Крім того, удосконалення методичних підходів щодо розрахунку економічних показників розвитку туризму забезпечить порівнянність рівня розвитку сфери туризму в Україні та зарубіжних країнах.

Разом із тим стрімкі темпи розвитку національного й міжнародного туристичного ринків зумовлюють потребу в подальшому дослідженні проблем обліку показників розвитку туризму, зокрема, удосконаленні й гармонізації методичних підходів щодо обліку економічних показників розвитку туризму в Україні та зарубіжних країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – 3-тє вид., перероб. та допов. – Київ : «Альт-прес», 2006. – 436 с.
2. Барчуков И. С. Методы научных исследований в туризме : учеб. пособие для вузов / И. С. Барчуков. – Москва : Издательский центр «Академия», 2008. – 224 с.
3. Копець Г. Р. Маркетингові аспекти діяльності туристичних кластерів в Україні / Г. Р. Копець, Я. М. Клімковська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2012. – № 749. – С. 424–428.
4. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
5. Шульгіна Л. М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу : монографія / Л. М. Шульгіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 579 с.
6. Гонтаржевська Л. І. Ринок туристичних послуг в Україні : навч. посіб. / Гонтаржевська Л. І. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
7. Квартальнов В. А. Теория и практика туризма / Квартальнов В. А. – Москва : Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
8. Туризм и гостиничное хозяйство : учебник / под ред. Чудновского А. Д. – 2-е изд. перераб. доп. – Москва : ЮРКНИГА, 2005. – 448 с.
9. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / [В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Герасименка. – Одеса : Астропринт, 2013. – 304 с.
10. Сараев А. Р. О показателях статистики туризма / Сараев А. Р. // Вопросы статистики. – 2007. – № 9. – С. 39–43.
11. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособие / Г. А. Яковлев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство РДЛ, 2004. – 376 с.
12. Скляр Г. П. Проблеми гармонізації показників розвитку сфери туризму в Україні з міжнародними стандартами / Г. П. Скляр, Л. В. Дробиш, Л. І. Вишневецька // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація» (1 листопада 2016 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2016. – С. 185–190.
13. Національний класифікатор України: класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 № 530 від 29.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html (дата звернення: 8.01.17). – Назва з екрана.
14. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності [Електронний ресурс] : Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України від 12.11.2003 № 142/394. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 8.01.17). – Назва з екрана.
15. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 8.01.17). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Liubitseva, O. O. (2006). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Tourism market (geospatial aspects)]*. (3-rd ed. rev.). Kyiv : «Altpres» [in Ukrainian].
2. Barchukov, Y. S. (2008). *Metody nauchnykh yssledovanyi v turyzme [Methods of scientific research in tourism]*. Moscow: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia» [in Russian].
3. Kopets, H. R. & Klimkovska, Ia. M. (2012). Marketynhovi aspekty diialnosti turystychnykh klasteriv v Ukraini [Marketing aspects of the tourism cluster in Ukraine]. *Visn. Nats. un-tu «Lviv. politekhnik» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*: Collected papers, (749), (pp. 424–428) [in Ukrainian].
4. Tkachenko, T. I. (2009). *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]*. (2-nd ed. rev.). Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
5. Shulhina, L. M. (2005). *Marketynh pidpriemstv turystychnoho biznesu [Marketing tourism business enterprises]*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
6. Hontarzhavska, L. I. (2008). *Rynok turystychnykh posluh v Ukraini [Tourism market in Ukraine]*. Donetsk : Skhidnyi vydavnychyi dim [in Ukrainian].
7. Kvartalnov, V. A. (2003). *Teoriia y praktyka turyzma [Theory and practice of tourism]*. Moscow : Fynansy i statystyka [in Russian].
8. Chudnovskiy, A. D. (Ed.). (2005). *Turyzm i hostynnychnoe khoziaistvo [Tourism and hospitality]*. (2-nd ed. rev.). Moscow : YuRKNYHA [in Ukrainian].
9. Herasymenko, V. H., Halasiuk, S. S. & Nezdoimov, S. H. et al. (2013). *Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku [Tourism market: state and development trends]*. V. H. Herasymenko (Ed.). Odesa : Astroprint [in Ukrainian].
10. Saraev, A. R. (2007). O pokazateliakh statystyky turyzma [About indicators of tourism statistics]. *Voprosy statystyky – Problems of Statistics*, 9, 39–43 [in Russian].
11. Jakovlev, G. A. (2004). *Jekonomika i statistika turizma [Economics and Tourism Statistics]*. (2-nd ed. rev.). Moscow : Izdatelstvo RDL [in Russian].
12. Skliar, H. P., Drobysh, L. V. & Vyshnevetska, L. I. (2016). Problemy harmonizatsii pokaznykh rozvytku sfery turyzmu v Ukraini z mizhnarodnymi standartamy [Problems harmonization of development indicators of tourism in Ukraine with international standards]. Proceedings from *Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia «Modernizatsiia ekonomiky v umovakh zrostannia suspilnoi svidomosti: liudynorozmirmnist, dukhovnist, partnerstvo, kooperatsiia» – Materials of the All-Ukrainian scientific internet conference «Modernization of the economy in terms of growth of public consciousness: liudynorozmirmnist, spirituality, partnership, co-operation»* (pp. 185–190). Poltava: PUET [in Ukrainian].
13. Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy: klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010 № 530 vid 29.11.2010 r. [National qualifier Ukraine: classification of economic activities DK 009: 2010 number 530 of November 2010]. (2010). Retrieved from http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html (accessed 8 January 2017) [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku obsiahiv turystychnoi diialnosti: Nakaz Derzhavnoi turystychnoi administratsii Ukrainy, Derzhavnoho Komitetu statystyky Ukrainy vid 12.11.2003 r. № 142/394 [On approval of the method of calculating the volume of tourism: Order of the State Tourism Administration of Ukraine, the State Committee of Statistics of Ukraine dated November 12 2003 № 142/394]. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua (accessed 8 January 2017) [in Ukrainian].
15. Ofitsiynyi veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua (accessed 8 January 2017) [in Ukrainian].

Г. П. Скляр, доктор економічних наук, професор; **Л. В. Дробыш**, кандидат економічних наук, доцент; **Л. І. Вишневецька**, доцент (Вище навчальне закладення Уко-опсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Совершенствование показателів розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки.**

Анотація. *Цель* статті заключається в виявленні проблем урахування економічних показателів розвитку туризму, а також визначенні напрямків їх удосконалення. Стаття присвячена дослідженню економічних показателів розвитку сфери туризму в Україні і удосконаленню методических підходів їх урахування. **Методика дослідження.** *Решение* поставлених в статті завдань здійснено з допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації і обобщення, діалектичного підходу. **Результати.** *Изучены* національна і міжнародна системи урахування економічних показателів розвитку туризму. Визначені основні проблеми системи урахування економічних показателів розвитку туризму, запропоновані напрямки її удосконалення. **Практическа́я значимость результатов исследования.** *В* статті обґрунтована необхідність удосконалення системи урахування економічних показателів розвитку туризму і виділення розділу «Туризм» в Національному класифікаторі видів економічної діяльності. *Это* буде сприяти порівняльності показателів розвитку туризму в Україні і зарубіжних країнах, а також дасть можливість визначити реальний вклад туристическої сфери в економічний ріст України. Основні наукові положення статті можна використовувати в практиці туристических підприємств.

Ключевые слова: сфера туризму, туристический ринок, економічні показателі розвитку туризму, валова додана стоимость, импорт туристических услуг, экспорт туристических услуг.

G. Skliar, Dc. Econ. Sci., Professor; **L. Drobysch**, Can. Econ. Sci., Docent; **L. Vishnevetska**, Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Perfecting indicators of development of tourism industry in the conditions of the modernization of economy.**

Annotation. Purpose. *It is to identify the problems of accounting of economic indicators of tourism development, as well as determining the directions of their improvement. The article investigates the economic indicators of tourism development in Ukraine and the improvement of methodological approaches of their account. Methodology of research.* The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** *Investigated national and international accounting system of indicators of tourism development. The main problems and suggest ways of improving the accounting system of economic indicators of tourism development. Practical value.* The article substantiates the need to improve the accounting system of economic indicators of tourism development and highlight the section "Tourism" in the National Classification of Economic Activities. This will facilitate the comparability of the development of tourism in Ukraine and abroad, and will provide an opportunity to identify the real contribution of the tourism sector to the economic growth of Ukraine. The basic scientific positions of Articles can be used in the practice of tourism enterprises.

Keywords: tourism industry, tourist market, economic indicators of tourism development, gross value added, import of tourist services, export of tourist services.

Стаття надійшла до редакції 18. 01. 2017 р.

VIII. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 378.1

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В. А. КУЛИК, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Предметом дослідження статті є система вищої бухгалтерської освіти в Україні. **Метою** дослідження є визначення основних напрямів реформування системи вищої бухгалтерської освіти в Україні, що повинна відповідати вимогам інформаційного суспільства. **Методика дослідження.** У ході дослідження використано методи систематизації та узагальнення під час розгляду нормативно-правових актів, що регламентують перехід до інформаційного суспільства в Україні. **Результати.** У результаті дослідження встановлено ключові питання, тенденції розвитку, основні напрями вдосконалення системи вищої бухгалтерської освіти в Україні. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що основними напрямками вдосконалення системи вищої бухгалтерської освіти є: 1) створення дієвої нормативно-правової бази для реформування та забезпечення механізмів її функціонування; 2) зближення освіти та бізнесу; 3) узгодження тематики наукових досліджень із потребами бізнесу та підвищення якості наукових досліджень; 4) підвищення професійного рівня викладачів, що здійснюють підготовку бухгалтерів.

Ключові слова: бухгалтерська освіта, вищий навчальний заклад, інформаційне суспільство, реформа освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В останні роки трансформація суспільства та економіки відбувається надшвидкими темпами, оскільки світ перейшов у стадію глобалізації на всіх рівнях суспільного буття. У результаті такого тотального впливу глобалізації, змінюється специфіка розвитку світу, трансформаційно-модернізаційних змін зазнають традиційні форми соціальної організації, на зміну яким приходить глобальне суспільство, глобальне інформаційне суспільство, глобальне масове суспільство, мережеве суспільство (суспільство мережевих структур) та суспіль-

ство глобального ризику [1]. Фундаментальні зміни, що відбуваються в суспільному житті, впливають, у тому числі, і на систему освіти як визначний чинник розвитку суспільства.

Освіта, виконуючи функцію відтворення головної продуктивної сили – робочої сили, є рушійним чинником суспільного прогресу. З огляду на це, назріла необхідність аналізу ролі освіти як одного з чинників модернізації бухгалтерського обліку, що повинен відповідати вимогам сучасної інформаційної економіки та глобалізованого суспільства. Доцільним, на нашу думку, є визначення ролі та значення вищої освіти в системі розвитку бухгалтерського обліку та проведення аналізу напрямів рефор-

мування бухгалтерської освіти, пов'язаних поширенням використання мережевих інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації з удосконалення системи вищої освіти в Україні мають «різновекторну» спрямованість, частина вчених наголошує на необхідності створення розгалуження закладів післядипломної освіти для впровадження у вітчизняні реалії принципу «наука впродовж життя» (Е. В. Астахова, К. В. Березовський, Л. М. Корчагіна, Л. М. Шульгіна); інша група вчених наголошує на необхідності реструктуризації існуючих закладів вищої освіти в Україні в напрямі підвищення їх автономності, запровадженні унікальних авторських методик в освітній процес та, як результат, самокупності вищих навчальних закладів (М. Бердичевська, В. Бунда, Н. Давидова, М. Карпенко); частина науковців обґрунтовують необхідність державного регулювання системи вищої освіти та уніфікації освітніх програм (Н. О. Борецька, С. В. Григанська). У той же час, усі дослідження вчених підкреслюють необхідність підвищення якості вищої освіти в Україні, посилення зв'язку освітніх програм із потребами бізнесу, інтеграцію вітчизняної системи вищої

освіти в міжнародний простір. Узагальнивши погляди вчених та результати власних досліджень щодо вдосконалення системи вищої бухгалтерської освіти в Україні, вважаємо за доцільне викласти власне бачення шляхів вирішення визначених завдань.

Формування цілей статті (постановка завдання). Визначити основні напрями реформування системи вищої бухгалтерської освіти в Україні, що повинна відповідати вимогам інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інформаційне суспільство – це новий етап розвитку людської цивілізації, який характеризується високою швидкістю комунікаційних процесів, що забезпечуються наукомісткими, високотехнологічними засобами (мікропроцесорними технологіями й комп'ютерною мережею Інтернет), у якому інформація і знання набувають нову якість, стаючи основними продуктами життєдіяльності людей і соціальних груп.

Дослідження індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні (табл. 1) встановило, що Україна не входить до списку країн із найвищою готовністю до впровадження інформаційного суспільства.

Таблиця 1

Основні індикатори розвитку інформаційного суспільства в Україні [3]

Назва індикатора	Значення	Період
Глобальний індекс конкурентоспроможності (WEF Global Competitiveness Index)	76 місце зі 144 держав, у т. ч. 85 зі 144 за складовою «технологічна готовність»	2014-2015
Індекс мережевої готовності (WEF Networked Readiness Index)	73 місце зі 144 держав	2014–2015
Індекс технологічної готовності (WEF Technological Readiness Index)	81 місце зі 148 держав	2014
Індекс електронного уряду (E-Government Development Index)	87 місце зі 193 держав	2014
Індекс використання Інтернет (Internet usage statistics)	41,8 % населення в Україні, 70,5 % – у Європі та 42,3 % – у світі	2014
Індекс інформаційного суспільства (IDC's Informational Society Index)	53 держави	(Україна не входить до рейтингу)
Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index)	63 місце зі 143 держав	2014

Аналіз наведеної інформації ілюструє, що в Україні: 1) недостатньо розвинуті технологічні можливості для впровадження мережевих технологій (81 місце за індексом WEF

Technological Readiness Index); 2) значна частина населення не має можливості або необхідності використовувати Інтернет у повсякденному житті (лише 41,8 % українців вико-

ристовують Інтернет за індексом Internet usage statistics); 3) уряд не готовий упроваджувати інтернет-технології для роботи державних установ та організацій (87 місце за індексом E-Government Development Index).

Україна в багатьох аспектах відстала від передового досвіду розвитку ІТ-технологій. В Україні наявна велика кількість програмістів високого класу, проте більшість із них працює розрізнено, над різними проектами, без конкретних стратегічних напрямів, що ускладнює інноваційний прорив у даній галузі. Крім того, в Україні відсутні історії успіху в цій сфері, які мають, наприклад, Естонія (Skype) та Ізраїль (ICQ) [2].

Для побудови інформаційного суспільства в Україні на законодавчому рівні розроблено Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 року. Зазначеним нормативно-правовим документом передбачено такі шляхи розвитку інформаційного суспільства в Україні: 1) формування сучасної інформаційної інфраструктури; 2) доступ до інформації та знань; 3) розвиток електронної економічної діяльності; 4) впровадження електронного урядування; 5) впровадження електронної демократії; 6) інформатизація системи освіти (Е-освіта);

7) розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень та наукоємних технологій; 8) Е-культура; 9) створення єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоров'я громадян України; 10) забезпечення інформаційної безпеки.

Для розвитку інформаційного суспільства відповідно до зазначених напрямів необхідною є підготовка та перепідготовка професіоналів, здатних втілити в життя конкретні заходи, спрямовані на підвищення інформатизації суспільства в Україні. Перетворення, пов'язані з переходом до нових соціальних, економічних, технологічних та інших умов, вимагають від людини нових знань і зусиль, спрямованих на адаптацію до змін. Саме тому, у розвинених країнах світу освіта розглядається як засіб оновлення суспільства, а будь-які процеси модернізаційного характеру в економіці, політиці починаються з реформи освіти [3].

Для підготовки професіоналів, здатних ефективно працювати в умовах інформаційної економіки, вища бухгалтерська освіта повинна дати відповіді на такі питання: чому вчити, як вчити, що та як виховувати. З урахуванням зростаючої ролі самоосвіти, ці питання можна відкоригувати так: чому вчитися, як вчитися, яких загальнолюдських цінностей дотримуватися (рис. 1).

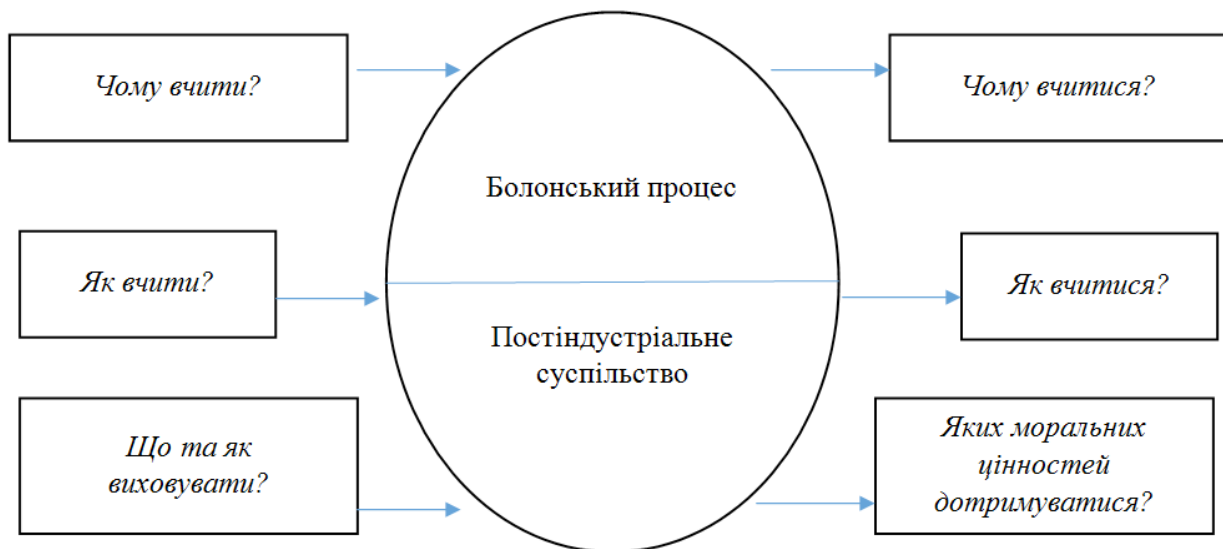

Рис. 1. Ключові питання бухгалтерської освіти [4, с. 235]

Отже, беззаперечним є факт, що система вищої освіти бухгалтерів повинна реагувати на зміни, оскільки існує в середовищі, яке постійно змінюється. Серед світових рушійних сил змін в освіті бухгалтерів можна назвати такі фактори:

вплив конкуренції; глобалізація бізнесу; удосконалення корпоративного управління та етики; розвиток інформаційних і комунікаційних технологій.

Виходячи із зазначеного, вищу бухгалтерську

освіту слід змінювати, зважаючи на такі тенденції:

1) модернізація парадигми освіти;

2) інтеграція у світову культуру;

3) відновлення історичних традицій національної школи й освіти в нових умовах (рис. 2).

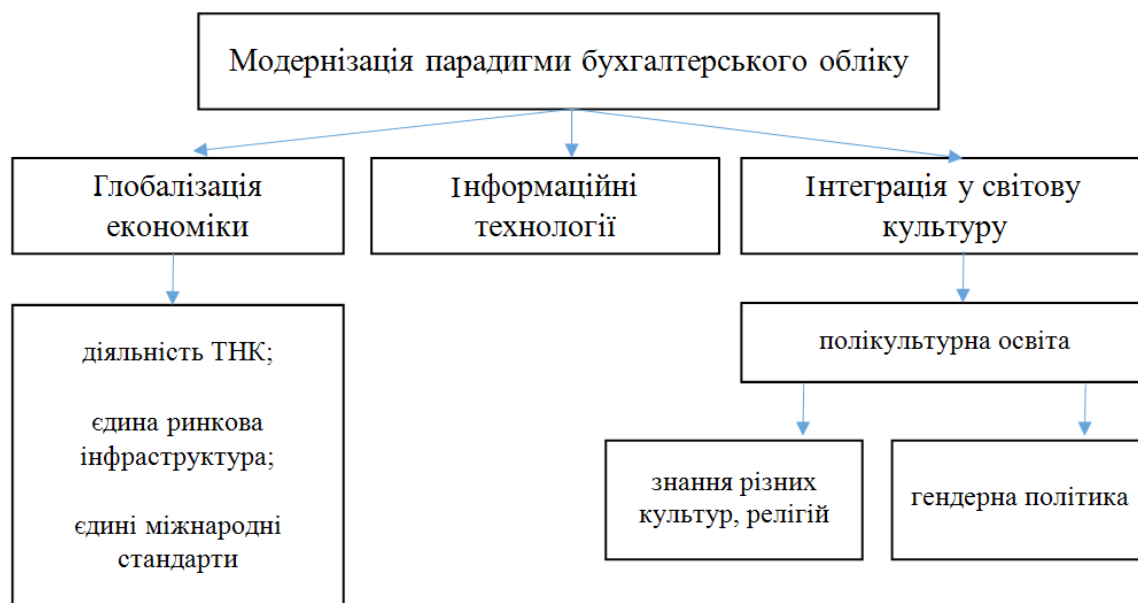

Рис. 2. Тенденції розвитку бухгалтерської освіти [4, с. 259]

На підставі визначених тенденцій проф. Л. В. Чижевською було визначено такі напрями зміцнення престижу бухгалтерської професії та підвищення якості облікової освіти:

- 1) розширення сфери знань бухгалтера з наголосом на управлінський аспект;
- 2) виховання етичних принципів ведення бухгалтерського обліку;
- 3) посилення наукових досліджень під час навчання фахівців із бухгалтерського обліку [4, с. 270–273].

Наведені тенденції розвитку бухгалтерської освіти продовжують залишатися актуальними, проте вплив глобалізаційних та інтеграційних

процесів на систему бухгалтерської освіти України з кожним роком підсилюється. Що стосується напрямів підвищення якості освіти, то за останнє десятиліття спостерігається значний прогрес у трансформації бухгалтера в менеджера з формування й інтерпретації інформації, його безпосереднє залучення до процесу управління. Два інших напрями дотепер залишаються на етапах розробки та впровадження вищими навчальними закладами.

Установлено співставлення напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні, визначених на законодавчому рівні, з тенденціями розвитку вищої бухгалтерської освіти в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням тенденцій розвитку вищої освіти

Напрямок розвитку інформаційного суспільства	Вплив вищої освіти на напрям розвитку інформаційного суспільства	
Формування сучасної інформаційної інфраструктури	Опосередкований	Вищі навчальні заклади можуть стати прикладом упровадження та використання сучасної інформаційної інфраструктури, проте, на рівні країни, цим питанням повинні займатися державні органи

Продовж. табл. 2

Напрямок розвитку інформаційного суспільства	Вплив вищої освіти на напрям розвитку інформаційного суспільства	
Доступ до інформації та знань	Прямий	На базі вищих навчальних закладів необхідним є створення інформаційних баз, що містять інформацію про останні наукові дослідження у різних галузях знань; одним із головних завдань вищих навчальних закладів є забезпечення постійного доступу викладачів та студентів до науково-метричних баз
Розвиток електронної економічної діяльності	Опосередкований	Використання електронної економічної діяльності є пріоритетним напрямом розвитку всіх без винятку бізнес-структур. У той же час на базі вищих навчальних закладів можуть створюватися «пілотні» бізнес-проекти
Упровадження електронного урядування	Опосередкований	Електронне урядування й електронна демократія повинні впроваджуватися на рівні державних організацій та установ, вищі навчальні заклади можуть займатися розробкою програмного забезпечення або проводити статистичні дослідження для визначення напрямів підвищення ефективного функціонування Е-урядування
Упровадження електронної демократії	Опосередкований	
Інформатизація системи освіти (Е-освіта)	Прямий	Вищі навчальні заклади повинні стати прикладом упровадження передових інформаційних технологій у процес надання освітніх послуг (наприклад дистанційна освіта) та у процес організації освітньої діяльності (використання інформаційних систем у процесі управління вищим навчальним закладом)
Розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень та наукоємних технологій	Прямий	Вищі навчальні заклади повинні вважати наукову діяльність провідним напрямом своєї діяльності, оскільки лише в такому випадку викладачі та студенти будуть залучені до вивчення, використання й удосконалення останніх розробок у різних галузях знань та їх впровадження в реальне життя
Е-культура	Опосередкований	Вищі навчальні заклади безумовно беруть участь у формуванні Е-культури, проте формування основних підходів до світосприйняття Е-культури повинно формуватися на рівні загальноосвітніх навчальних закладів
Створення єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоров'я громадян України	Опосередкований	Створенням єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоров'я громадян повинні займатися державні органи; на рівні вищих навчальних закладів може бути розроблено програмне забезпечення
Забезпечення інформаційної безпеки	Опосередкований	Поняття інформаційної безпеки більшою мірою є актуальним для державних органів та суб'єктів господарювання; на рівні вищих навчальних закладів може здійснюватися підготовка спеціалістів, які займаються захистом інформації

Розглядаючи вплив вищої освіти на напрям розвитку інформаційного суспільства в Україні, варто відмітити нижченаведене.

Якість надання освітніх послуг у галузі бухгалтерської освіти продовжує залишатися актуальним питанням. На сьогодні існує низка слабких місць у професійній освіті бухгалтерів на міжнародному рівні, а саме: потребує вдосконалення якості академічної освіти; існує розрив між теоретичною підготовкою у вузах і вимогами реального підприємства щодо кваліфікації бухгалтера; у жодному вузі професійна етика не викладається як окремий предмет [5].

Для забезпечення доступу до інформації та знань, крім технічних і фінансових можливостей вищих навчальних закладів, необхідною є готовність викладачів та студентів використовувати ці знання. Основною проблемою є відсутність відповідного рівня знань англійської мови в більшості викладачів і студентів, у той час як 90 % наукової інформації опубліковано за останні 10 років англійською мовою. Варто відмітити, що на законодавчому рівні робляться спроби для запровадження англійської мови як другої офіційної мови наукової комунікації. Зокрема, на державному рівні, Указом Президи

дента України № 641/2015, 2016 рік було оголошено «Роком англійської мови в Україні». У той же час, у 2017 р. на законодавчому рівні, було відмінено необхідність підтвердження знання іноземної мови на рівні В 2 для отримання диплома доцента.

Для підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках, на думку західних економістів, необхідно: реформувати систему вищої освіти в напрямках підвищення автономності вузів і залучення їх діяльності до глобальних інтеграційних процесів; підвищити якість університетських досліджень та узгодити перелік галузей досліджень відповідно до стандартів, установлених провідними науковими інвестиційними агенціями [6].

Крім того, вищі навчальні заклади можуть відігравати важливу роль у підготовці стратегічного використання інформаційних технологій керівників вищої та середньої ланки. Доцільним є і проведення експериментів щодо використання інформаційних технологій у навчальному процесі, оскільки функціонування освіти в дистанційному режимі дозволяє зменшити витрати вищих навчальних закладів на підготовку кадрів. Зазначені зміни в діяльності навчальних закладів можливі за умови формування нового типу мислення, притаманного громадянам інформаційного суспільства, що включає альтернативні погляди на організацію та культуру.

Для реформування системи освіти в Україні необхідно змінити застарілу модель відповідно до сучасної моделі вищих навчальних закладів, що успішно працюють у США, Великобританії, Швейцарії, Німеччині. Це означає, що вищі навчальні заклади мають стати не тільки успішними в навчанні та дослідженнях, а й проводити тісне співробітництво роботодавців і вузів, комерціалізацію винаходів та створення стартапів. Вищі мають стати більш міжнародними у процесі залучення студентів і викладачів, а також розширити зв'язки з місцевими та транснаціональними корпораціями.

Результатом таких перетворень стануть масові звільнення викладачів, що стане додатковим навантаженням на економіку, яка перебуває у кризовому стані. Тому зрозумілою є позиція уряду, який стримує реформування освіти в указаних напрямках. У той же час, залишаючись на нинішньому рівні, вища освіта України, і бухгалтерська зокрема, перестаеться

бути конкурентоспроможною на рівні освітніх послуг, а спеціалісти, які підготовлені в її системі, не відповідають вимогам інформаційної економіки й не мають цінності на ринку праці.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Основними напрямками вдосконалення системи бухгалтерської освіти в Україні є: створення дієвої нормативно-правової бази для реформування системи освіти на національному рівні та забезпечення механізмів її функціонування; зближення освіти й бізнесу на національному та міжнародному рівнях; узгодження тематики наукових досліджень із потребами бізнесу та підвищення якості наукових досліджень; підвищення професійного рівня викладачів, які здійснюють підготовку бухгалтерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу [Електронний ресурс] / Р. В. Войтович. – Режим доступу: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html> (дата звернення: 01.01.2017). – Назва з екрана.
2. Станут ли цифровая экономика и стратегия создания «точек роста» локомотивом развития Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://delo.ua/news-companies/stanut-li-cifrovaja-ekonomika-i-strategija-sozdaniya-tochek-rost-304952/?supdated_new=1454870204 (дата звернення: 01.01.2017). – Назва з екрана.
3. Ховрак І. В. Особливості переходу до інформаційного суспільства в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / І. В. Ховрак. – Режим доступу: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=7418> (дата звернення: 01.01.2017). – Назва з екрана.
4. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку : монографія / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 528 с.
5. Антоненко Н. Проблеми підготовки бухгалтерських кадрів в Україні [Електронний ресурс] / Н. Антоненко. – Режим доступу:

http://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=problemi_pidgotovki_bukhgalterskikh_kadriv_v_ukraini (дата звернення: 01.01.2017). – Назва з екрана.

6. Чего не хватает Украине: интервью с преподавателем Стэнфордского университета Бертоном Ли [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hubs.ua/economy/chego-ne-hvataet-ukraine-2-46754.html> (дата звернення: 01.01.2017). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Vojtovy`ch, R.V. (2013). Vplyv` globalizaciyi na rozvytok suchasnogo svitu [The impact of globalization on the development of the modern world]. Retrieved from <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html> (accessed 01 January 2017) [in Ukrainian].
2. Stanut li tsifrovaya ekonomika i strategiya sozdaniya "tochek rosta" lokomotivom razvitiya Ukrainyi [Will the digital economy and the strategy of creating "growth points" the locomotive of development of Ukraine]. (2015). Retrieved from http://delo.ua/news-companies/stanut-li-cifrovaja-ekonomika-i-strategija-sozdaniya-tochek-rost-304952/?updated_new=1454870204 (accessed 01 January 2017) [in Russian].
3. Xovrak, I. V. (2015). Osobly`vosti perexodu do informacijnogo suspil'stva v umovax globalizaciyi [Features of transition to the information society under the conditions of globalization]. Retrieved from <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=7418> (accessed 01 January 2017) [in Ukrainian].
4. Chyzhevskaya, L. V. (2007). *Bukhhalterskyi oblik yak profesiina diialnist: teoriia, orhanizatsiia, prohnoz rozvytku* [Accounting as a professional activity: theory, organization, forecasts of development]. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
5. Antonenko, N. V. (2014). Problemy` pidgotovky` buxgalters`ky`x kadriv v Ukrayini [Problems of training of accounting personnel in Ukraine]. Retrieved from http://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=problemi_pidgotovki_bukhgalterskikh_kadriv_v_ukraini (accessed 01 January 2017) [in Ukrainian].
6. Chego ne hvataet Ukraine [What's missing from the Ukraine: interview with a teacher at Stanford University Burton Lee]. (2015). Retrieved from <http://hubs.ua/economy/chego-ne-hvataet-ukraine-2-46754.html> (accessed 01 January 2017) [in Russian].

В. А. Кулик, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Реформирование системы бухгалтерского образования в Украине в условиях информатизации общества.**

Аннотация. Предметом исследования статьи является система высшего бухгалтерского образования в Украине. **Целью** исследования является определение основных направлений реформирования системы высшего бухгалтерского образования в Украине, которая должна соответствовать требованиям информационного общества. **Методика исследования.** В ходе исследования использованы методы систематизации и обобщения при рассмотрении нормативно-правовых актов, регламентирующих переход к информационному обществу в Украине. **Результаты.** Определены основные направления совершенствования системы бухгалтерского образования в Украине. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что основными направлениями совершенствования системы высшего бухгалтерского образования в Украине являются: 1) создание действенной нормативно-правовой базы для реформирования и обеспечения механизмов ее функционирования; 2) сближение образования и бизнеса; 3) согласование тематики научных исследований с потребностями бизнеса и повышения качества научных исследований; 4) повышение профессионального уровня преподавателей, осуществляющих подготовку бухгалтеров.

Ключевые слова: бухгалтерское образование, высшее учебное заведение, информационное общество, реформа образования.

V. Kulyk, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Reformation of accounting education in Ukraine under the informatization of society.**

Annotation. Purpose. The subject of the article is higher accounting education in Ukraine. The

*aim of the research is to determine basic directions of higher accounting education reforms in Ukraine, which should correspond to the requirements of information society. **Methodology of research.** Methods of systematization and generalization have been used in the article to analyze legislation which regulates the transition to information society in Ukraine. **Findings.** The main directions of accounting education improvement in Ukraine were detected. **Practical value.** The main areas for improving the system of higher accounting education in Ukraine were established. It is: 1) the creation of an effective regulatory and legal framework for reforming and providing mechanisms for its functioning; 2) convergence of education and business; 3) coordination of research topics with business needs and improving the quality of scientific research; 4) increase the professional level of teachers who prepare accountants.*

Keywords: *accounting education, higher educational institution (establishment), information society, education reform.*

Стаття надійшла до редакції 05. 01. 2017 р.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 24,57. Наклад: 300 пр. Зам. № 212.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
